

A black and white portrait of a man in a military uniform, identified as Gen. Povilas Plechavičius. He is wearing a dark uniform with a peaked cap and has a beard. The image is high-contrast, with deep shadows and bright highlights. The text 'GEN. POVILAS PLECHAVIČIUS' is overlaid in the lower half of the image.

**GEN. POVILAS
PLECHAVIČIUS**

GEN. POVILAS PLECHAVIČIUS labai veikliai reiškėsi Lietuvos nepriklausomybės pradžioje. Jau 1918 Žemaitijoje organizavo savo dalinius, partizanus. Tik jo dideliu ryžtu Žemaitija buvo apvalyta nuo banditų, plėšikų, buvo išvyti įsiskverbę bolševikai. Savanoriu stėjo į Lietuvos kariuomenę ir sėkmingai kariavo lenkų, bolševikų frontuose, prieš bermontininkus.

Po nepriklausomybės karų, būdamas Lietuvos kariuomenėje, ėjo įvairias pareigas, organizavo ir tobulino Lietuvos kavaleriją, buvo gen. štabo viršininku. 1927 gruodžio 17 pervėrsimo vykdytojas ir vadas.

Antrojo pasaulinio karo metu, vokiečiams okupavus Lietuvą, jis buvo Vietinės Rinktinės vadas, sugebėjęs pasipriešinti vokiečių dideliam spaudimui. Vietinė Rinktinė nepateko į frontą, bet generolą ir jo štabą vokiečiai suėmė ir įkalino koncentracijos lageryje.

Pokario metais gyveno Vokietijoje. Paskui atvyko į Ameriką. Čia įkūrė Lietuvos Veteranų Sąjungą Ramovę ir ilgai jai vadovavo.

Gen. P. Plechavičius virto mūsų kovų dėl laisvės, ryžtingumo, ištvėrmės ir karingumo simboliu. Ši knyga ir skiriama jam pagerbti.

Aplanko nuotrauka —

Vytauto Maželio

K A R Y S

Pasaulio lietuvių karių veteranų mėnesinis žurnalas,

341 Highland Blvd.

Brooklyn, N.Y. 11207

Prenumerata Jungtinėse Amerikos Valstybėse ir užsienyje nuo 1979 metų sausio 1 d. metams — U.S. \$11. Pusmečiui — U.S. \$6. Atskiras numeris — U.S. \$1.50.

Naujas Kario leidinys

Peter Suchenwirt — Žygis į Lietuvą. Kaina — 2.95 dol.

Mielam Zemaicini

Dr. Penkui

Legosini

Elena Legosini - Legosini
(Plecharicente)

10-6-1984

Gen. Povilas Plechavičius. Nuotr. V. Mazelio

GEN. POVILAS

PLECHAVIČIUS

94(47415)
Ge-209

I DALĮ PARAŠĖ
PETRAS JURGĖLA

II DALĮ REDAGAVO
PAULIUS JURKUS

P 1123

Išleido žurnalas KARYS
341 Highland Blvd.
Brooklyn, N.Y. 11207
Aplankas ir knygos vinjetės — P. Jurkaus

Spaudė — Pranciškonų spaustuvė
341 Highland Blvd.
Brooklyn, N.Y. 11207
1978 m.

IŽANGOS ŽODIS

Gen Povilas Plechavičius buvo spalvinga karinė asmenybė, palikusi ryškius kario bruožus ir ryškius žygius. Jis labai veikliai reiškėsi pačioje nepriklausomybės pradžioje, uoliai tarnavo Lietuvos kariuomenėje, buvo 1927 metų gruodžio 17 perversmo vykdytojas ir vadas, o vokiečių okupacijos metais jis buvo Vietinės Rinktinės vadas, sugebėjęs pasipriešinti dideliame vokiečių spaudimui. Ir Vietinė Rinktinė nepateko į frontą, nors pats vadas pateko į vokiečių koncentracijos lagerį.

Kartą Lietuvių Bendruomenės Queens apylinkės susirinkime, besikalbant su generolo seserim Elena Legeckiene, ir kilo mintis organizuoti monografiją apie šį taurų karį. Inicijatyvos ėmėsi Elena Legeckienė. Ji organizavo visus darbus. Sėkmingai ji sutiko Petrą Jurgėlą, kuris pats gerai pažino generolą. Atvykdamas 1931 į Ameriką, jis ativežė nemažą archyvą, žurnalų komplektus, iškarpas, nuotraukas. Taip ir buvo sutarta, kad Petras Jurgėla parašys apie generolą karį.

E. Legeckienė vis ieškojo žmonių, kurie pažino generolą, prašė prisiminimų, vienokios ar kitokios medžiagos. Pati rinko nuotraukas, laikraščių iškarpas, rašė savo prisiminimus. Ji parašė apie tėviškę Bukončiuose, apie motiną, kaip po karo broliai grįžo iš Rusijos, apie įvykius Židikuose, Sedoje, vokiečių ir bolševikų siautėjimų. Ryškino ir komunistų okupaciją, vokiečių okupaciją, gyvenimą Vokietijoje, Amerikoje. Taip susidarė jos stambiausias įnašas.

Toliau medžiagos atsiuntė šie asmenys: L. Adomkavičius apie plėšikus Plinkšėse prie Sedos; A. B. — apie karinę tarnybą Aleksandro Plechavičiaus pulke; A. Bričkus — apie Skudą, gyvenimą nepriklausomybės metais; Jurgis Kiaunė prisiminė tardymus, važiuojant į Ameriką, dar apibūdino generolo asmenybę; V. Bronius Kviklys atsiuntė J. V. Velicko ir generolo laiškų nuorašus; N. Navickienė — apie plėšikus prie Latvijos sienos; B. Sulaitis apie Skudą 1918-19 metais, vokiečius, plėšikus; vienas tų metų

dalyvių, savo pavardės neatskleidęs, papasakojo, kaip iš-
vaikė Židikių valsčiaus bolševikų komitetą; St. Virpša — apie
gyvenimą Uchtėje; O Žadvydas rašė apie Mažeikius, Skuodą
1919 metais. Atsiuntė ir kiti medžiagos, paraginimų rašyti
ir leisti šią knygą.

Spaudos ištraukų atsiuntė “Tėviškos Žiburių” redakto-
rius kun. P. Gaida ir dr. S. Šimoliūnas ištraukų iš *New
York Times*.

Beveik visa medžiaga buvo sutelkta į antrą šios kny-
gos dalį, kuri pavadinta “Tarp audrų ir namų”. Genero-
las labai mylėjo savo tėviškę, bet nuolat buvo vėtomas
ir mėtomas. Taip ir pavadinta ši dalis. Šią dalį sutvarkė
ir suredagavo Paulius Jurkus, dar peržiūrėjo ir Petras Jur-
gėla, įnešdamas savo pastabas.

Nuotraukas pradžioje telkė Elena Legeckienė. Jos nuo-
traukos lietė tėviškę, brolius, seseris, artimuosius. Petras
Jurgėla iš savo archyvo davė 32 nuotraukas, K. Jurgėla — 1,
S. Kriaunaitienė — 1, A. Rėklaitis — 1, Bronius Kviklys
iš savo gausaus archyvo atsiuntė visą pluoštą. Parinkta
10 nuotraukų.

Nuotraukos buvo gautos ne vienu laiku. Dalis atėjo
vėliau, kai knygos pirmasis skyrius jau buvo sulaužytas.
Nuotraukos buvo vertingos. Jos įdėtos į antrą skyrių.

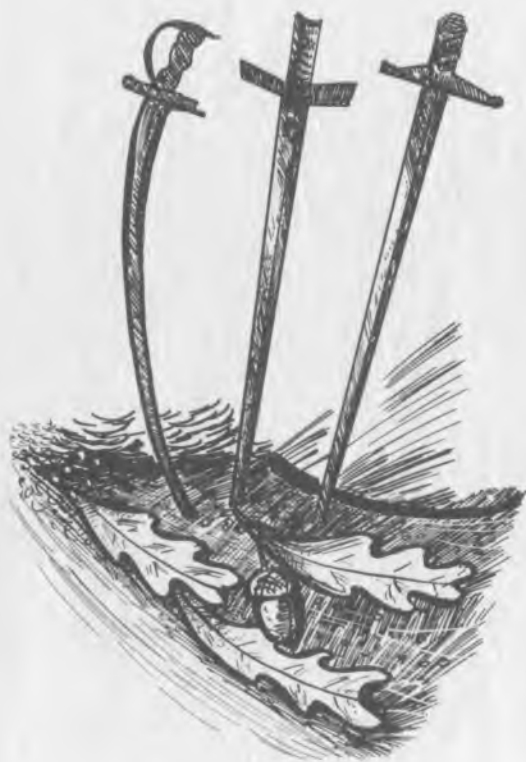
Petras Jurgėla naudojo įvairiais šaltiniais: gen. Stasio
Raštikio “Kovose dėl Lietuvos” (1956), “Įvykiai ir žmo-
nės” (1972), Henriko Žemelio “Okupanto replėse” (1947).
Jis dėkoja už leidimą pasinaudoti šiais šaltiniais.

Dėkojame visiems, kurie bendradarbiavo ir atsiuntė pri-
siminimų, nuotraukų. Dėkojame ir visiems knygos rėmė-
jams, kurie taip dosniai ir gausiai aukojo ir parėmė šios
knygos išleidimą.

Knyga rašyta tokiose sąlygose, kai Lietuva okupuota,
kai negalima pasinaudoti centriniais archyvais. Knyga būtų
kur kas didesnė ir išsamesnė, jei būtų buvę galima pasi-
naudoti ana medžiaga. Bet ir ši skelbiama medžiaga yra
autentiška ir verta visų dėmesio.

Redaktoriai

**ŠAUNUS
VADAS
IR KARŽYGYS**

ŠAUNUS VADAS IR KARŽYGYS

Povilas Plechavičius buvo viena iš nedaugelio XX amžiaus iškilių karinių lietuvių tautos asmenybių. Jo veikla ir nuopelnai Lietuvai mūsų spaudoje buvo kiek plačiau aprašyta tikrai 1927-1928 metais. Todėl labai svarbu dabar atversti tuos spaudos lapus, atskleisti daugiau faktų ir patirti: kurie jo darbai ir žygiai buvo iškelti; kaip Lietuvos kariuomenė, vyriausybė ir plačioji visuomenė tai visa įvertino; kuriais Lietuvos bei jos kariuomenės reikalais jis siejo; kuriose srityse jis nusipelnė Lietuvai; kiek jis buvo lietuvių tautoje populiarus, tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje ir išėjęs į atsargą.

Kai 1927 m. generalinio štabo pulkininkas Povilas Plechavičius buvo paskirtas Vyriausiojo Štabo viršininku, savo sumanymu kaip karinis korespondentas paprašiau jį suteikti būdingų duomenų apie karinę savo tarnybą ir žygius. Man, tuomet jaunam kapitonui, teko garbė jį arčiau pažinti. Drauge dalyvavome respublikos prezidento palydoje, keliaujant po Lietuvos kraštą ir vykstant į įvairias iškilmes, kurias teko aprašyti karinėje spaudoje ir valdžios oficioze *Lietuvos Aide*. Ir šiaip daug kartų teko šnekėti su juo. Pulkininkas leido pasinaudoti jo tarnybos lapu ir tik po ilgo tikinimo, kad čia reikalas svarbus, suteikė vertingų duomenų, iki tol dar neskelbtų spaudoje. Kai kuriuos jo suteiktus duomenis, kurie tiko skelbti *Karys*, redaktoriaus patartas, panaudojau savo straipsny, o kitus pateikiau Amerikon sugrįžusiam savo broliui Kostui, kad paskelbtų Amerikos lietuvių spaudoje.

VADAS-KOVOTOJAS PRIEŠ RUSUS, BERMONTININKUS IR LENKUS

1927 m. *Karys* Nr. 34 mano parašytu vedamuoju straipsniu kariuomenę taip supažindino su šiuo karžygiu:

Pulkininkas Plechavičius gimė 1890 m. vasario 1 d. Mažeikių apskrities, Židikų valsčiaus, Bukončių vienkiemy. Iš pat mažens, būdamas rusų gimnazijoje, plk. Plechavičius didžiudavosi savo žemaitiška kilme, kas, žinoma, labai nepatikdavo jo mokytojams rusams ir todėl jam prisedavo daug nukentėti.

1908 m. baigęs Maskvoje gimnaziją, Plechavičius įstojo į Orenburgo kavalerijos karo mokyklą, kurią baigė 1914 m. gegužės 13 d. Prasidėjo didysis karas. Plk. Plechavičius kariavo vokiečių ir turkų frontuose. Iš did. karo išsinešė 29 žaizdas! Po vieno sužeidimo net 3 dienas išbuvo be sąmonės. Pirmą kartą buvo sužeistas ties Šiauliais.

1918 m. rugpiučio mėn. plk. Plechavičius su savo broliu Aleksu, irgi karininku (dabar ulonų pulko vadas), slaptai grįžo Lietuvon ir čia savo apylinkėj pradėjo slaptai organizuoti partizanų būrius, kad apsigintų nuo atplūstančių bolševikų, o vėliau nuo bermontininkų. 1918 m. lapkričio 15 d. Valstybės Taryba plk. Plechavičių paskyrė Sedos apskrities apsaugos vadu. Dabar plk. Plechavičius savo partizanus pertvarko į savanorių kariuomenę: sudarė pusantros kuopos pėstininkų ir pusę eskadrono kavalerijos. Toji mažutė Žemaitijos savanorių kariuomenė, partizanams padedant, drąsaus ir sumanaus vado vadovaujama, išvarė bolševikus iš Skuodo, Sedos, Mažeikių, Telšių ir kitų Žemaitijos vietų, o taip pat atvadavo ir Latvijos dalį. Vėliau sėkmingai kovojo su bermontininkais ir šiems atėjūnams neleido išplisti po Žemaitiją. Bermontininkai plk. Plechavičiaus "kariuomenės" bijojo kaip ugnies. Reikia atminti, kad plk. Plechavičius veikė, neturėdamas ryšio su centru. Reikėjo pačiam ir ginklų pasirūpinti, kelius, tiltus taisyti, žymesnes Žemaitijos vietas sujungti telefonu (nutiesė apie 300 kilometrų laidų). Pinigų taip pat iš niekur negalėjo gauti. Bet plk. Plechavičius neaimanavo. Išėikvojęs savus pinigus, skolino iš savo pažįstamų, skolino savo vardu, bet ne sau, o Žemaitijos gynimo reikalams!

Lietuvos priešams plk. Plechavičius, tas "Žemaitijos Valdovas", kaip žmonės jį vadindavo, buvo baimės šauksmu. Už jo galvą skyrė dideles pinigines dovanas. Bet žemaičių tarpe išdavikų nėra. Žemaičių kraštas visuomet bus dėkingas savo išvaduotojui plk. Plechavičiui.

Išvaręs iš Žemaitijos bolševikus ir bermontininkus, plk. Plechavičius kurį laiką tarnavo 5-me pėstininkų pulke, 1920 m. persikėlė į ulonų pulką, o 1921 m. gegužės 17 d. buvo paskirtas gusarų pulko vadu. Gusarų pulkui atsidavė visa siela ir tą pulką sutvarkė pavyzdingiausiai.

1926 m. gruodžio 17 d. plk. Plechavičius buvo pasiėmęs sunkiausias pareigas: vadovavo perversmui, kuris mūsų kraštą išgelbėjo nuo bolševizmo. Už šį žygį Lietuva bus visuomet jam dėkinga.

Po perversmo plk. Plechavičius buvo paskirtas Generalinio Štabo Valdybos viršininku ir kartu ėjo kavalerijos viršininko parei-

gas, o š.m. rugpiūčio 9 d. paskirtas Vyriausiojo Štabo viršininku. Plk. Plechavičius yra baigęs Aukštuosius Karininkų Kursus Kaune ir karo akademiją Pragoje.

Už pasižymėjimus kovose prieš bolševikus ir bermontininkus Skuodo, Sedos, Mažeikių, Telsių, Kretingos, Akmenės, Šiaulių rajonuose, prieš lenkus — Lentvario, Rykontų, Varėnos, Gardino, Beržininkų, Seinų, Suvalkų, Augustavo, Jėvio rajonuose plk. Plechavičius yra apdovanotas Vyties Kryžiaus ordinu ir už kovas prieš bermontininkus latvių šauliai jį yra apdovanoję ir savo ordinu.

Taigi, ginkluotą lietuvių pajėgą jis pradėjo organizuoti ir jai vadovavo dar prieš Lietuvos kariuomenės atkūrimą 1918 m. lapkričio 23 d. Vilniuje. Lietuvos kariuomenės dalinys pirmą kartą į kautynes prieš rusus stojo 1919 m. vasario 7 d. ties Kėdainiais. O ginkluotą kovą dėl Lietuvos išlaisvinimo Povilas Plechavičius pradėjo 1919 m. sausio 2 d. ir ją tęsė. Ir jau 1918-1919 metais jis pasireiškė kaip sumanus vadas, karžygys ir išvaduočių Žemaitijos vietovių administratorius. Joniškėlio partizanų daliniai, vėliau sudarę 9-įjį pėstininkų LK Vytenio pulką, ginkluotą kovą prieš rusus pradėjo 1919 m. kovo 1 d. (1927 m. Įsakymas Kariuomenei Nr. 79).

Vėliau, jau gyvendamas Amerikoje, P. Plechavičius buvo pradėjęs (bet nebaigęs) rašyti šiuos savo atsiminimus apie kovas dėl Lietuvos laisvės:

Visame krašte nebuvo tvarkos. Besikurianti Lietuvos valdžia neturėjo jokio išdo. Padėtis pablogėjo, kada vokiečiai pradėjo trauktis iš Lietuvos. Bolševikų kariuomenė brovėsi į kraštą.

1918 m. rudenį su broliu Aleksandru grįžau į tėviškę — į Žemaitiją. Pamatęs tėvynę pavojuje, tuojau pradėjau organizuoti savo kariuomenę. Darbas buvo sunkus ir pavojingas. Banditų gaujos plėšė ūkininkus, terorizavo žmones. Kova prieš juos prasidėjo prie Židikų. Tai buvo maži partizanų susirėmimai, nes dar neturėjome nei kareivių nei ginklų. Pirmieji ginklai buvo pačių savanorių atnešti. Dalis buvo nupirkta iš vokiečių.

Su broliu Aleksandru nuvykau į Liepoją prašyti iš vokiečių generolo von der Goltz'o medžiaginės paramos. Generolas davė mums septynis kareivius ir apie tiek pat šautuvų. Gavę tokią paramą, pasijutome drąsesni. Įsitvirtinome Skuode ir ten suorganizavome pirmąją komendantūrą.

Užimant Sedą, buvo atkaklių kautynių, nes išvaryti bolševikai vėl grįžo. Vėl kreipiausi į vokiečius, prašydamas paramos. Jie iš Liepojos atsiuntė vieną artilerijos bateriją ir daugiau šautuvų. Anksti

rytą puolėm priešą. Krito daug bolševikų. Keliolika mūsų buvo sužeisti. Vokiečiai grįžo į Liepoją. Tą pat vidunaktį puolė iš Mažeikių atvykę bolševikai, bet jie gavo didelį smūgį. Komendantūrą perkėliau į atgautą Sedą.

Su centru, t.y. su vyriausybe, nebuvo jokių ryšių. Paskelbiau atsišaukimą, kviesdamas savanorius į kovą prieš bolševikus. Jaunieji vyrai entuziastiškai atsiliepė į šaukimą. Dabar jau prasidėjo didesni susirėmimai su bolševikais ir banditais. Bolševikai buvo išvaryti iš Telšių ir Mažeikių. Mažeikių komendantu paskyriau savo brolių Aleksandrą Plechavičių. Bet jis buvo iš ten greit iškeltas ir paskirtas komendantu Utenoje, kur ėjo kautynės su bolševikais.

Apie 1919 m. vasario 16 dieną buvo išvalytas jau didelis rajonas. Labai džiaugsmingai, su paradu ir dūdų orkestru atšventėm Vasario 16 dieną — Lietuvos Nepriklausomybės Akto paskelbimą. Dalyviai verkė iš džiaugsmo.

Savanoriai entuziastiškai ėjo būriais. Jų ateidavo daugiau, negu galėjom priimti. Vienas batalionas buvo pasiūstas Vyriausio Štabo žinion.

1919 m. gegužės 4 d. šis batalionas sudarė 3-jo pėstininkų pulko užuomazgą Raseiniuose. 1920 m. vasario 16 d. jis buvo pavadintas 3-ju pėstininkų Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Vytauto pulku ir 1920 m. dalyvavo kautynėse prieš lenkus. Taigi, šio pulko užuomazgą sudarė P. Plechavičiaus pašauktieji vyrai.

1975.IV.27 Kultūros Židiny, Brooklyne, N. Y., minint P. Plechavičiaus mirties metinę sukaktį, generolas Mikas Rėklaitis (Vyčio Kryžiaus kavaliierius) savo kalboje ryškiai pavaizdavo būklę Žemaitijoje ir P. Plechavičiaus veiklą 1919 metais (1975 m. *Karys* Nr. 5):

Lietuvon P. Plechavičius sugrįžo 1918 metų rudenį ir apsigyveno savo gimtinėje Žemaičiuose. Tuo laiku Lietuvoje viešpatavo žiauri vokiečių okupacija, kuri gyventojų reikalais visiškai nesirūpino. Krašte plėtėsi plėšimai, teroras, žudymai. Daugumoje plėšikų bandas sudarė pabėgę iš Vokietijos rusai belaisviai ir vietos kriminalinis elementas. Iš Rusijos su tremtiniais grįždavo ir komunistų parengti agentai, veikėjai komunistai su uždaviniais organizuoti neramumus ir steigti revoliucinius komitetus. Jų visų bendra veikla ypač pasireiškė Šiauliuose ir šiaurės vakarų Žemaitijoje. Tuo laiku Lietuvos vyriausybė neturėjo jokios fizinės galios, nes neturėjo nei kariuomenės, nei policijos, nei ginklų. Bet, viso krašto laimei, įvairiose Lietuvos vietose atsirado atskiros asmenybės, be maž išimtinai iš Rusijos sugrįžę karininkai, kurie savo atsakomybe atskirose vietose ėmėsi iniciatyvos patikrinti gyventojų sau-

gumą ir lietuvių organizuojamų savivaldybių veiklą. Įdomu, kad žymiausi partizaninių veiksmų centrai buvo Šiaurės Rytų Lietuvoje ir Šiaurės Vakarų Žemaitijoje.

Žemaitijoje iniciatyvos ėmėsi Povilas Plechavičius. Jo veiklos sritis buvo: Seda, Mažeikiai, Tirkšliai ir sritis Telšių link. 1919 m. pradžioje bolševikams veržiantis Lietuvos gilumon, jų II Internacionalinė šaulių divizija per Šiaulius, Mažeikius buvo nukreipta Rytprūsių link. Vokiečiai pajuto pavojų pačiai Vokietijai ir pradėjo telkti savo pajėgas prieš bolševikus. Tuo tarpu, bolševikams artėjant prie Šiaulių, vietos komunistai, su vokiečių spartakininkų (komunistų kareivių, — P.J.) parama, nuginklavo vokiečių karo komendantūrą. Nuginklavime dalyvavo ir to laiko lietuvių milicijos vadas, kuris, perėjęs rusų bolševikų pusėn, Šiauliuose suorganizavo lietuvių šaulių pulką ir tapo jo vadu. Įsisteigusios vietos lietuvių administracijos veikla buvo paraližuota. Viešpatavo plėšimai, žudymai, baimė. Teroras plėtėsi vis žiauresnėmis formomis. Tai pragaištingai veikai kelią pastojų Povilas Plechavičius. Jis savo atsakomybe ir iniciatyva steigė raitųjų ir pėsčiųjų partizanų būrius, juos ginkluodavo ir pamokydavo kovos veiksmų. Būriai greit atsirado Sedoje, Židikuose, Tirkšliuose ir kt. Didelę vertę turėjo judrūs raitieji būriai.

Apie Sedos srities partizanus ir jų vadą 1919 m. Kaune sklido įvairiausių gandų apie kaltų ir nekaltų žmonių persekiojimus ir net žudymus. Advokatas R. Skipitis, tuo laiku Kauno Apygardos Teismo gynėjas, vykdamas į Kauno Apygardos Teismo sesiją Kretingon, krašto apsaugos ministro raštu buvo įgaliotas, be kitų, aplankyti P. Plechavičių, patirti jo veiklą (Lietuvą statant, 1961).

P. Plechavičiaus darbų vaizdingumui čia pateiksiu tik vieną R. Skipičio knygos citatą, būtent: (pasakoja vietos gyventojas) "...kas čia buvo šių metų pradžioje, kai bolševikų gaujos buvo užplūdę Žemaitiją, tai sunku ir apsaakyti. Apskričiuose ir valsčiuose įsteigė savo komitetus, o jų ginkluoti kariai plėšė ir terorizavo gyventojus. Tik toks vyras kaip Plechavičius ir sugebėjo organizuoti partizanus kovai su bolševikais, nes į pavojingiausias žygius ne kitus siuntė, bet pats pirmas ėjo... Nėra jokios paslapties, kad buvo ir sušaudytų..., o artimiesiems jie buvo nekaltiausi žmonės. Aš galiu pasakyti, kad nei vieno nekalto žmogaus nei Plechavičius, nei jo vyrai nėra sušaudę. Jei mes jų nebūtume šaudę, tai šiandien Žemaitijoje turėtume bolševikų valdžią su plėšimais ir žmonių šaudymais... Anarchijoje įvesti tvarką tai nėra juokų darbas... Tik kieta Plechavičiaus ranka davė ramybę ramiams gyventojams ir sudarė sąlygas organizuoti Lietuvos valdžios aparatą ir šiame Žemaitijos kampe..."

Vokiečiams išmušus bolševikus iš Mažeikių, kur puolime aktyviai dalyvavo ir Plechavičiaus partizanų rinktinė ir pasistūmėjus toliau į rytus, P. Plechavičius oficialiai buvo paskirtas Sedos-Mažeikių aps. karo komendantu.

1919 m. liepos mėnesį į šiaurinę Lietuvą įsibrovė Beronto-Avalovo kariuomenė. Ją sudarė rusai monarchistai ir daugiausia samdiniai vokiečiai, įgudę kariai. Tuomet mūsų kariuomenė kovojo prieš rusus bolševikus. Todėl 1919 m. liepos — lapkričio laikotarpy tikrai P. Plechavičiaus daliniams teko atkakliai kovoti prieš bermontininkus, pastojant jiems kelią į Žemaitijos gilumą. Kuomet rusai buvo išblokšti iš Lietuvos, 1919 m. lapkričio mėnesį pulkininko Kazio Ladiogos vadovaujamoji armija (4 pėstininkų pulkai, 2 raitininkų eskadronai, 2 baterijos ir kiti daliniai) stojo į kovą prieš bermontininkus ir juos nugalėjo.

Pakartojęs visus aukščiau minėto mano straipsnio duomenis ir panaudojęs mano suteiktas papildomas žinias, Kostas Jurgėla keliuose Amerikos lietuvių laikraščiuose aprašė P. Plechavičiaus veiklą, o Lietuvos Vyčių organizacijos organas *Vyty* 1928 m. Nr. 2 (235) angliškai rašė:

1908 m. baigęs Maskvos gimnaziją, Plechavičius įstojo į kazokų kavalerijos mokyklą Orenburge. 1914 m. gegužės 13 d. buvo pakeltas į karininko laipsnį. Pasižymėjo daugelyje kautynių ir buvo apdovanotas keliais aukštais rusų ordinais.

Vėliau Plechavičius dalyvavo labai atkakloje kovoje su tūkstanteriopai gaisingesne ir žymiai geriau moderniais ginklais ginkluota, išlavinta, bet demoralizuota Beronto-Avalovo kariuomene, ir pastoją kelią šiai invazijai, kuri grėsė nelaimingai užbaigti lietuvių kovą dėl nepriklausomybės. Beronto kareiviai bijojo Plechavičiaus dalinių.

Įsidėmėtina, jog Plechavičius veikė savarankiškai, be patvarių ryšių su Lietuvos vyriausybe (Kaune), kuri buvo atsidėjusi administracinio aparato kūrimui, mokyklų steigimui, apsaugai nuo kraugeriškų kaimynų, kurie buvo pasiryžę sutriuškinti Lietuvos nepriklausomybę jos užuomazgoje. Plechavičiui teko pačiam rūpintis ginklais ir šaudmenimis (o, šių dalykų jam niekad netrūkdavo, — jis įgydavo didelį karo grobį!), kareivių maitinimu (vietos gyventojai rūpinosi geriausiai savo sūnumis), statyti tiltus, tiesti kelius ir keletą Žemaitijos vietų sujungti telefono laidais, atstatyti saugumą ir tvarką išvaduotose vietovėse.

Plechavičius buvo priešams žinomas kaip Žemaitijos valdovas; jo vardas buvo tapęs baimės simboliu. Jis buvo negailestingas įsibrovėlių banditų vadams. Kai pagauti "liaudies komisarai" būdavo jam pristatyti ir buvo įrodyta jų kaltė dėl plėšikavimo, žiaurumo ir žmogžudystės, jis paprastai liepdavo jiems pasirinkti sušaudymą ar kartuves, — jų valia būdavo įvykdyta. Stambios piniginės dovanos buvo pažadėtos už "Žemaitijos Baltojo Velnio" galvą, bet šiame krašte išdavikai negimdavo. Plėšikavusių okupanto

kereivių įbauginti, ūkininkai Plechavičiaus vadovybėje jautėsi kaip už tvirtos uolos, dažnai išreikšdavo meilę, dėkingumą ir pagarbą savo vadui.

Išvadavęs savo gimtąją Žemaitiją nuo rusų ir vokiečių gaujų, Plechavičius įstojo į reguliarią Lietuvos kariuomenę ir įsijungė į kovą prieš mūsų amžiną, apgaulingą, išdavikišką, žiaurų ir neteisingą priešą — lenkus.

1921 m. gegužės 11 d., kai tauta ilsėjosi po sėkmingo karo, majoras Plechavičius buvo paskirtas 1-jo kavalerijos pulko vadu. Šį gusarų pulką jis išugdė pavyzdingu kavalerijos vienetu, Lietuvos kavaleriją — viena iš geriausių pasauly. Užsieniečiai gėrisi puikia praktiška Lietuvos kavalerijos organizacija, ginklavimu ir taktika, nuostabiais jojimo sugebėjimais, kuriuos pareiškia tvirti jaunieji Lietuvos vyrai, kurių dauguma yra gimę raitininkai.

Baigęs Aukštuosius Karininkų Kursus, mjr. Plechavičius buvo pasiųstas į Čekoslovakijos karo akademiją, kurią jis 1926 m. baigė kaip vienas iš gabiausių karininkų.

Plk. Plechavičius yra aukštas, tvirtas ir tiesus vyras, negailingas Lietuvos teisių gynėjas, narsiausias karys karo lauke ir kuklus džentelmenas. Jis yra tipiškasis žemaitis, plieninės valios vyras, tvirtas, tylus, pastovus, drąsus, nenuilstantis patriotas. Daugiausia savo laiko jis praleidžia Krašto Apsaugos Ministerijoje, ruošdamas mažos lietuvių tautos gynybos planus. Lietuva neužilgo taps ginkluota pajėga, stipriai vieninga uola, kuri sutriuškins pietinį įsibrovėlį ir kuri privers lenkus gailėtis taikingų lietuvių neteisingų ir barbariškų persekiojimų.

TARNYBA LIETUVOS KARIUOMENĖJE

Įvedus karininkų laipsnius, 1920 m. vasario 22 d. P. Plechavičiui buvo nustatytas kapitono laipsnis su vyresniškumu nuo 1918 m. birželio 20 d. (Įsakymas Kariuomenei Nr. 247 §1). Po to buvo pakeltas: 1922 m. Įsakymu Kariuomenei Nr. 226 §2 — į majoro laipsnį su vyresniškumu nuo 1922 m. birželio 20 d.; 1927 m. vasario 28 d. (Įsak. Kar. Nr. 22 §2) — į pulkininko leitenanto laipsnį su vyresniškumu nuo 1918 m. rugpiūčio 29 d.; 1927 m. rugpiūčio 27 d. — į pulkininko laipsnį su vyresniškumu nuo 1922 m. rugpiūčio 29 d. (Įsak. Kar. Nr. 94 §1); 1929 m. vasario 10 d. — į generolo leitenanto laipsnį su vyresniškumu nuo 1926 m. rugpiūčio 29 d. (Įsak. Kar. Nr. 11 §1).

1924 m. rugpiūčio 15 d. jis baigė Aukštuosius Karininkų Kursus Kaune, o 1926 m. liepos 31 d. — karo aka-

demiją Čekoslovakijoje ir įgijo generalinio štabo karininko teises. Fronte išbūtas laikas ir aukštojo karo mokslo užbaigimas padidindavo vyresniškumą, keliant į aukštesnį karininko laipsnį.

Jo tarnybos lape įrašyti šie duomenys. 1918 m. lapkričio 15 d. pradėjo organizuoti partizanų būrius Sedos, Mažeikių, Kretingos ir Telšių apskrityse. 1918 m. lapkričio 23 d. įstojo į Lietuvos kariuomenę. 1919 m. vasario 18 d. paskirtas Sedos komendantu. 1919 m. vasario 18 d. Sedos komendantūra priskirta prie Mažeikių komendantūros ir pavadinta Mažeikių komendantūra. Dalyvavo kovose prieš bolševikus ir bermontininkus Skuodo, Sedos, Mažeikių, Telšių, Kretingos, Akmenės ir Šiaulių apskrityse 1919 m. sausio 2 d. — lapkričio 7 d.

1920 m. sausio 17 d. perkeltas į 5-jį pėstininkų (1920 m. vasario 13 d. pavadintą Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Kęstučio) pulką ir paskirtas 7-ios kuopos vadu, o 1920 m. vasario 24 d. — spalio 29 d. buvo 3-jo bataliono vadas. Vadovavo šiam batalionui kovose prieš lenkus Lentvario, Rykontų, Varėnos ir Gardino rajonuose 1920 m. liepos 1-31 ir Beržininkų, Seinų, Suvalkų, Augustavo ir Jevjo rajonuose 1920 m. rugpiūčio 1 d. — lapkričio 5 d.

Rugsėjo mėnesį 5-jam pėst. pulkui teko atkakliai kovoti prieš lenkus. Plechavičių kaip vadą ir kovotoją, ypač Pulkotų kautynėse, tuomet pulkui vadovavęs vėliau generalinio štabo plk. K. Škirpa taip apibūdino savo knygelėje "5 pėst. DLK Kęstučio pulko kovos ties Seinais 1920 m.", psl. 102:

Šiose kovose pačią sunkiausią naštą teko išnešti III bataliono vadui kpt. P. Plechavičiui. Jis ne tik turėjo stiprią ranką palaikyti batalione tvarką ir kovos drausmę, bet pats niekur nepasirodydavo be šautuvo ant peties, lyg eidamas į kokią medžioklę. . .

Nuo 1920 m. spalio 29 d. P. Plechavičius tarnavo kavalerijos daliniuose, eidamas įvairias pareigas.

Nuo 1926 m. rugsėjo 1 d. iki 1927 m. sausio 1 d. generalinio štabo majoras Povilas Plechavičius buvo Aukštųjų Karininkų Kursų lektorius. Be to, 1926 metais jis dalyvavo gusarų pulko taktikos pratimuose rugsėjo 9-13 ir aukštesniojo kadro karininkų pratimuose rugsėjo 21-25.

Gusarų Didžiojo Lietuvos Etmono Jonušo Radvilos pulko vadas
majoras Povilas Plechavičius.

KAVALERIJOS VADAS

1920 m. spalio 29 d. — lapkričio 6 d. kapitonas Povilas Plechavičius tarnavo 1-me raitelių pulke, kuris 1927 m. rugsėjo 25 d. pavadintas 1-ju gusarų Didžiojo Lietuvos Etmono Jonušo Radvilos pulku.

1920 m. lapkričio 6 d. buvo perkeltas į 2-jį raitelių (vėliau ulonų Lietuvos Kunigaikštienės Birutės) pulką ir paskirtas 1-jo eskadrono vadu. 1920 m. gruodžio 31 d. buvo pagirtas įsakyme pulkui Nr. 44 §3.

1921 m. kovo 30 d. mes perėmėm iš latvių mums priklausančią Palangą su jos apylinkėmis. Perėmimo iškilmėse dalyvavo Lietuvos vyriausybė, karinė vadovybė, keletas kariuomenės dalinių ir kpt. P. Plechavičiaus vadovaujamas ulonų eskadronas su gusarų pulko orkestru. Latvijai už Palangą buvo atiduoti trys lietuvių valsčiai kitur.

1921 m. balandžio 24 d. ulonų pulkas iš Kauno atėjo į Uteną saugoti demarkacijos liniją su lenkais nuo Giedraičių iki latvių sienos. 1921 m. gegužės 13-17 kpt. Plechavičius laikinai ėjo ulonų pulko vado pareigas.

Nuo 1921 m. gegužės 17 d. iki 1924 m. spalio 14 d. majoras Plechavičius buvo gusarų pulko vadas. 1921 m. rugpiūčio 22-24 dd. jis laikinai ėjo kavalerijos divizijos vado pareigas. Tarnybos reikalais buvo pasiūstas į Daniją 1923 m. birželio 18 d. — liepos 4 d. ir spalio 27 d. — lapkričio 2 d.

Majoro Plechavičiaus pastangomis pulko adjutantas leitenantas A. Valušis ir sunkiųjų kulkosvydžių eskadrono vadas ltn. Iz. Kraunaitis buvo pasiūsti į užsienį, kur jie baigė karo mokyklą ir aukštąją kavalerijos karininkų mokyklą Prancūzijoje ir karo akademiją. Vėliau į tas mokyklas buvo pasiūsta daugiau kavalerijos karininkų.

Iš įvairių šaltinių surinkęs duomenų apie mūsų kavalerijos gyvavimą ir kovas nuo 1917 m., kpt. I. Kraunaitis paruošė Lietuvos kavalerijos 10 metų apžvalgą, kuri atskirais straipsniais buvo išspausdinta 1928 metų *Kary, Karde, Mūsų Žinyne* ir 1929 m. leidiny "Savanoris 1918 — 1920". Rašydamas apie gusarų pulką 1928 m. *Kary* Nr. 48, kpt. Kraunaitis pažymėjo:

Kautynėms pasibaigus ir eskadronams grįžus iš fronto, pulkas pradėjo tvarkytis ir iš naujo organizuotis. Eskadronai, niekuomet normališkai nemokyti ir visų karo gudrybių išmokę kautynių lau-

Mūsų gusarai apie 1923 m.

ke, po priešo kulkosvaidžių ir šautuvų ugnimi, per du metus išvaikščioję visą Lietuvą, ir Latvijos, ir Lenkijos kraštus, — rikiuotės atžvilgiu nekaip atrodė: uniformos ir apginklavimo įvairumas išsyk krito į akis. Todėl dabar buvo pradėta viskas vienodinti nuo komandavimo iki apginklavimo.

1921 m. gegužės 17 d. pulką priėmė dabartinis Vyr. Štabo viršininkas gen. štabo plk. P. Plechavičius. Naujo pulko vado energijos, kavalerijos dalyko žinojimo ir nenuilstamo darbo dėka pulkas buvo surinktas vienon vieton Anykščių rajone ir per 6 mėnesius buvo pertvarkytas, perorganizuotas, vienodai apginkluotas ir aprengtas, ir pulkas gavo tikro kavalerijos pulko išvaizdą.

Bolševikų, bermontininkų ir lenkų kovose vieni eskadronai turėjo pikes, kiti jų neturėjo. Lengvieji kulkosvaidžiai buvo įvairių sistemų, nešiojo juos gusarai pasikabinę ant kaklo, šovinių dėžės buvo gusarų nešiojamos tiesiog rankose. Sunkiųjų kulkosvaidžių pulkas visai neturėjo. Dabar pulkas gavo vienodus lengv. kulkosvaidžius, gavo sunkiuosius — buvo suorganizuotas kulkosvaidžių eskadronas ir ryšio komanda.

Iki 1922 m. lapkričio mėn. pulkas stovėjo Anykščių rajone, darydamas manevrus, lauko pratimus ir nuolat tobulėdamas tapo vienas iš geriausių.

Nuo 1922 m. lapkričio 5 d. pulkas stovėjo Kaune. Gusarų pulko vachmistras (viršila) Bronius Tatarūnas pri-

Gusaras su savo žirgu šoka per kliūtis.

simena šiuos įvykius (rašinys mano taisytas, — P. Jurgėla)¹):

Kariaujant prieš lenkus, 1920 m. lapkričio 17 d. trys lenkų raitininkų eskadronai pralaužė frontą, užėmė Širvintas, veržėsi Kavarsko ir Anykščių kryptimi ir pradėjo supti Ukmergę. Žygiuodami Kėdainių link, jie perėjo per 3 — 4 miestelius ir apie 10 kaimų. Terorizavo vietos gyventojus, plėšikavo, keitė arklius, naikino pašto įstaigas, nuginkluodavo pasislėpti nesuskubusius mūsų policininkus, ties geležinkeliu nupiovė keletą telefono ir telegrafo stulpų. Taip apie 3 paras siautėjo Aukštaitijos vidury.

Šių lenkų sugavimui buvo sudaryta grupė: 1-is gusarų eskadronas (4 būriai, apie 100 raitininkų, 5 karininkai), pėstininkų du būriai dviejuose sunkvežimiuose (apie 60 vyrų) ir dvi lauko partankos. Šią grupę sudarė apie 200 karių, ginkluotų ne blogiau kaip lenkai. Mūsų eskadrono du trečdaliai sudarė kautynėse užgrūdinti savanoriai, kurie neklausdavo kiek priešų yra, bet tik kur jis yra. Visų keturių būrių vadai leitenantai buvo savanoriai ir narsūs.

Naujai paskirtas eskadrono vadas kpt. M. nakvynei buvo sustojęs viename dvare ir vieną gusarų būrį buvo išdėstęs savo apsaugai. Kiti gusarų būriai žvalgė kelius ir norėjo pasivyti lenkų

1) B. Tatarūno atsiminimai iš tarnybos gusarų pulke vėliau buvo išspausdinti 1976 m. *Kary* Nr. Nr. 8-9.

raitininkus. Kur buvo abu pėstininkų sunkvežimiai ir patrankos, nežinau. Gusarų žvalgai buvo suėję į sąlytį su lenkais 300-500 metrų atstu, rodos, Kurkliuose. Kitą dieną lenkų nepasivijome ir daugiau neteko jų sutikti. Tik apiplėšti kaimų ir miestelių gyventojai skundėsi ir mums prikišo nerangumą ir bailumą. Eskadrono vadas kpt. M. buvo iškeltas kur kitur. Tuomet ir gusarų pulko vadas buvo nelietuvis. Jei tuo metu mūsų eskadronui būtų vadovavęs kapitonas Povilas Plechavičius, broliuku vadinamas, į Lietuvą įsibrovę lenkų raitininkai tikrai nebūtų pasprukę.

Kpt. P. Plechavičius, paskirtas gusarų pulko vadu, greit sutvarkė karininkus ir puskarininkius, o eskadronų vadais paskyrė leitenantus. 1921 m. liepos mėnesį į gusarų pulko mokomąjį eskadroną buvo atsiųsti vyrai net iš ulonų ir dragūnų pulkų.

1922 m. lapkričio 23 d., kariuomenės šventėje Kaune, po pado gusarų pulką aplankė respublikos prezidentas A. Stulginskis. Pulko vadas įpylė į lėkštę sriubos ir davė ragauti prezidentui, kuris pagyrė virėjus už paruoštą skanią ir maistingą sriubą.

Kartą pulko vado pasiuntiniu laikinai buvo paskirtas žemaitis Vaikutis, kalbėjęs tokiu pat akcentu kaip ir kpt. P. Plechavičius, kuris manė, jog Vaikutis jį pamėgdžioja. Paklausė jį, iš kur jis yra kilęs.

— Iš Telšių, — atsakė Vaikutis.

— Broliuk, kodėl tu man anksčiau nesakei, kad esi žemaitis, — sako kpt. Plechavičius. — Aš galėjau tave primušti, manydamas, kad tu erzini mane ir tyčiomis kalbi taip, kaip aš. Supranti, kiek man nervų prigadinai? Geras vyras esi. Kitą kartą tu ir vėl man arklį atvesk.

Maisto dalinimas gusarams manevrų metu.

Gusarų liktiniai puskarininkiai atlieka taktikos pratimus smėlio dėžėje. Kairėje mokomojo eskadrono vadas kpt. J. Žlabys (poetas Juozas Žengė).

Po to įvykio visiems buvo nemaža juoko. O tas Vaikutis tiek įsidrąsino, kad daug kam įvarydavo baimės. Eskadrono kariai, išgirdę jį žemaitiškai kalbant, pagalvodavo: iš kur gi pulko vadas netikėtai ir taip staigiai čia atsirado?

Kpt. P. Plechavičius daug kartų baimės man įvarė, bet aš jį kaip karį ir lietuvių labai gerbiu. Karininkams ir puskarininkiams jis buvo tikras kirvis. Jis greit išnaikino iš rusų kariuomenės atneštus blogus papročius, pulko vadovybę sulietuvino ir neleido karininkams ir puskarininkiams sauvaliauti. Skundų apklausinėjimo metu, atskyręs kareivius nuo viršininkų, sakydavo:

— Aš esu jūsų draugas. Brolau, sakyk, jei kas tave neteisina, nors ir drausmės būdu baudžia. Nieko nebijok ir kaip tėvui pasisakyk.

Skundų išgirdavo įvairių. Po skundų apklausinėjimo jį raštinę sušaukdavo vachmistrus bei puskarininkius ir duodavo jiems "pipirų" ar pastabų.

Majoro P. Plechavičiaus pastangomis visi gusarai gavo kazokų pavyzdžio (neišlenktus) kardus. Jis suorganizavo raitininkų bei žirgų mokymą, sutvarkė pulko ūkio skyrių bei pulko dalinių atskaitomybę, o taip pat įvedė griežtą draus-

Gusarai joja pulko šventėje.

mę. Jei kartais kuris karininkas, būdamas neblaivas, patriukšmaudavo, kitą rytą pats atvykdavo pas pulko vadą ir raportuodavo apie savo nusižengimą. Toki raportai nuolat retėjo ir ilgainiui pranyko.

Atsargos vyresnysis puskarininkis Feliksas Veitas savo bičiuliui Kazimierui Mažonui (centrinio valstybinio vaistų sandėlio steigėjui ir vedėjui) papasakojo, kaip P. Plechavičius mylėjo ir gerbė savo karininkus. 1921 m. kovo 30 d., Lietuvos respublikai atgavus savo Palangos kraštą, po jo perėmimo iškilnių Kurhauze, Palangoje, buvo suruošti iškilmingi pietūs pakviestiems aukštiesiems bei garbės svečiams. Pakvietimą kpt. P. Plechavičius gavo, o jo eskadrono karininkai negavo. Tokiame rengėjų elgesy jis įžvelgė Lietuvos karininkų įžeidimą. Solidarizuodamas su savo karininkais, kpt. Plechavičius demonstratyviai atsisakė vykti į tuos iškilmingus pietus.

1923 m. gruodžio 27 d. įsakyme kavalerijos divizijai Nr. 82 majorui P. Plechavičiui išreikšta padėka už gerą pulko sutvarkymą.

Povilas ir Aleksandras Plechavičiai, kurie buvo baigę kazokų kavalerijos mokyklą, mūsų gusarų ir ulonų pulkuose tarp kitko įvedė kazokišką džigitavimą, kuris prigijo visuose

trijuose mūsų kavalerijos pulkuose. Kaukaziečiai puikų joji-
mą su visokiais judesiais bei veiksmis vadina džigitavimu.
Valdydamas smarkiai bėgantį žirgą, raitininkas apsisuka balne
aplink, ant vienos balno kilpos pasilenkia žemyn ir kita
koja paliečia žemę, nutveria kurį daiktą nuo žemės, pralen-
da po žirgu į kitą pusę ir panašiai. Kitų Vidurinės ir
Vakarinės Europos valstybių kavalerija nesimokė džigituoti.
Bet Lietuvos raitininkai savo džigitavimu tikrai galėjo kau-
kaziečius bei kazokus nustebinti.

1925 m. rudenį ar 1926 m. pradžioje Kaune buvo su-
sektas komunistų pasiruošimas sukilimui. Iš karo akademi-
jos Čekoslovakijoje vyriausybės specialiai atšauktas majoras
P. Plechavičius su visu gusarų pulku prajojo Ukmergės plen-
tu, Laisvės alėja ir kitomis gatvėmis. Tai buvo įspėjimas
Lietuvos nepriklausomybės priešams. O komunistai gerai ži-
nojo, jog Plechavičius yra atkaklus kovotojas prieš komu-
nizmą. Gatvėse susibūrę lietuviai su pasigėrėjimu stebėjo
ietimis, kardais ir karabinais apsiginklavusius mūsų gusa-
rus su šauniu jų vadu prieky ir kėlė jiems ovacijas. Kai
viskas aprimo, po kelių dienų mjr. Plechavičius sugrįžo
Čekoslovakijon.

1926 m. gruodžio 31 d. generalinio štabo majoras P.
Plechavičius buvo paskirtas kavalerijos viršininku. Nuo 1927
m. buvęs kavalerijos štabo viršininku mjr. I. Kraunaitis pa-
ruošė raitininkų ir žirgų mokymo bei lavinimo instrukcijas,
pratimų planą ir kt. Tai visa plk. Plechavičius patvirtino
ir įsakė vykdyti. To dėka kavalerijos pulkuose buvo suvie-
nodintas raitininkų parengimas, lavinimas. Be to, buvo pa-
tobulinta mūsų kavalerijos organizacija, ginklavimas ir kt.

1927 m. sausio 4 d. plk. P. Plechavičius buvo paskir-
tas Generalinio Štabo Valdybos viršininku, einant ir kava-
lerijos viršininko pareigas.

1927 m. *Karde* Nr. 19 man teko aprašyti "Nepaprastas
paradas":

Birželio 12 d. R. Prezidentas, aukštesniųjų karininkų lydimas,
atlankė dzūkų kraštą — Alytų, kur stovi mūsų ulonų pulkas. Pa-
keliui entuziastiškai sutiktas atlankė Prienus, Birštoną, Punią ir k.
Netoli Alytaus pasitinka ulonų garbės eskortas. Priemiesty papuoš-
ti garbės vartai. Čia pasitinka ulonų pulko vadas pulk. lt. A.
Plechavičius su eskadronu ir orkestru ir didelė minia dzūkų. Čia
svečius sveikina miesto burmistras, ūkininkų atstovai ir k. D-ras
Janavičius (Alytaus apskrities viršininkas, — PJ) sveikindamas pa-
žymi, kad Alytus, dzūkų širdis, pradėjo klestėti tiktai Lietuvai

Ulonų Kunigaikštienės Birutės pulkas su savo vadu pulkininku Aleksandru Plechavičium prieky.

išsivadavus iš vergovės. Alytuje 1918 — 1919 metų žiemą buvo sukoncentruotas narsiosios Lietuvos kariuomenės branduolys, kurs išaugo į tvirtą, galingą jėgą.

R. Prezidentas pro šaulių ir skautų špalerius vyksta ant tilto, kur nukautas pirmas Lietuvos kariuomenės karininkas — A. Juozapavičius. Toj vietoj prikalta metalinė lentelė, prie kurios abipus stovi du buvę savanoriai, Vyties Kryžiaus kavaleriai, gerbdami šautuvais, — pagerbė ir svečiai. Po pamaldų iš bažnyčios svečiai atlankė kar. Juozapavičiaus ir šaulio mkt. Bloznelio kapus.

Lietus nepaliauja lijęs. Parado aikštėj išsirikiavę: ulonų pulkas, baterija, gausingas savanorių būrys, šauliai, skautai ir k. Čia ir prasideda visa nepaprastybė. Vandens, purvo beveik iki kelių. Jau dvi valandas lietaus prausiami, ulonai nenustojo savo geros nuotaikos. Po visų pėsčiųjų, artilerininkų defiliavo ulonai. Prajojė jų vadas, per taškomo purvo debesis praskriejo eskadronai, lygiavimas visų — tvarkingiausias. Smarkiausiai kaip viesulas pralėkė ketvirtasis eskadronas, rodos ir žemės nesiekdamas. Ir čia pasirodė didžiausia rikiuotės tvarka. Visi aptiškę, sumirkę.

Po parado žiūrima tvarkingų kareivinių. Svečiai mielai ragauja uloniškų pietų. Žvalūs ulonai dar nebuvo suskubę nuprausti nuo veidų purvo "kaukių", visų žvilgsniai — didžiausio pasitenkinimo.

Po to šaulių salėje per priešpiečius ovacijom atsiveikino alytiečių visuomenė, o vakare — Ulonų Ramovėje — per suruoš-

Pulko vadas plk. Pr. Jackevičius skaito Įsakymą Kariuomenei apie gusarų Didžiojo Lietuvos Etmono Jonušo Radvilos pulko apdovanojimą vėliava 1927.IX.25. Stovi Prez. Smetona, kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas, Prezidento adjutantas kpt. T. Šakmanas, Vyr. Štabo v-kas plk. P. Plechavičius, kar. vado adj. kpt. P. Žilyš.

tus pietus nepaprastom ovacijom Prezidentui A. Smetonai, kariuomenės vadui gen. Žukauskui, gen. štabo pulk. lt. P. Plechavičiui, apygardos viršininkui pulk. lt. Petruičiui — atsisveikino ulonai su garsingu “valio”, eskortu palydi.

Ulonai paliko visiems svečiams niekad neužmirštamų įspūdžių.

Čia reikalingos papildomos pastabos. Išėjus iš bažnyčios, tebelijo. Prezidentas liepė pulko vadui atšaukti paradą. Plk. Aleksandras Plechavičius jautriai prašė prezidentą suteikti ulonų pulkui didelio džiaugsmo ir pasveikinti pulką, kuris yra išsirikiavęs aikštėje ir tebelaukia vyriausiojo Lietuvos ginkluotų pajėgų vado. Plk. Povilas Plechavičius taip pat prašė prezidentą neatšaukti šios šventės, kuriai ulonų pulkas ilgai ruošėsi ir labai trokšta pamatyti Lietuvos prezidentą, o lietaus ulonai visai nepaiso. Automobiliais nuvažiuom į aikštę. Tribūnoje ir prie jos vyresnybė ir svečiai stovi, lietaus plaunami. Prezidento kanceliarijos viršininkas dr. P. Bielskus abiem rankom laikė skėtį viršum prezidento, nes pradėjo dar smarkiau lyti. Po parado suruošti pietūs visam pulkui. Graži ulonų uniforma buvo permirkusi ir purvo aptaškyta, bet visų veidai linksmi. Sėdėdamas prie stalo, plk. P. Plechavičius dažnai žvalgėsi aplink ir žavėjosi ulonais. Nepaprasto parado giliai sužavėtas,

Gusarų pulko vadas plk. Pr. Jackevičius iš Prezidento Smetonos gautą vėliavą įteikia vėliavininkui. Kairėje adjutantai, Vyr. Štabo v-kas plk. P. Plechavičius, kariuomenės vadas gen. Žukauskas, Prez. Smetona.

prezidentas pasakė įspūdingą kalbą. Po to šaulių salėje buvo suruoštos vaišės. Dalyvavo valdininkai, visuomenininkai, mokytojai, šauliai ir kiti. Iškvietas plk. P. Plechavičius pasakė labai trumpą ir įspūdingą kalbą: “Kas tiktai myli Dievą, privalo dirbti Lietuvai!”. Toks šūkis buvo palydėtas džiaugsmingais žvilgsniais ir griausmingais plojimais. Kaip žemaičiai, aukštaičiai, taip ir dzūkai žavėjosi šiuo Lietuvos karžygiu.

1927 m. rugsėjo 25 d. 1-jam gusarų Didžiojo Lietuvos Etmono Jonušo Radvilos pulkui buvo įteikta vėliava, kurioje buvo Jonušo Radvilos atvaizdas ir įrašas “Nugalėsime ar mirsim!”. Ta proga *Karys* išleido šiam pulkui skirtą leidinį, kur pirmuoju rašiniu paskelbtas gen. štabo plk. Plechavičiaus žodis “Gusarams”:

Kaipo buvęs jūsų pulko vadas, aš ilgą laiką dirbau bendrai su jumis didelį Tėvynės atstatymo darbą, todėl ir noriu pasidalyti su jumis tuo džiaugsmu, kuris šiandieną yra mano širdyje, įteikiant jums pulko vėliavą.

Praėjo, rodos, audringos kovos dėl mūsų laisvės, kuriose mes menkai aprūpinti, be šarvų, statėme savo pusnuogias krūtines daug gausingesniam priešui ir nelygioje kovoje laimėjom. Rodos, turėtumėm jau pasilsėti po sunkių darbų, bet dar daug turime priešų, todėl ir reikia šerti arklius ir galšti kardus, kad, kovos va-

Gusarų pulkas maldos metu, pašventinant pulko vėliavą.

landai išmušus, galėtumėm garbingai atlikti dar neužbaigtą Tėvynės vadavimo darbą.

Mylimieji mano gusarai! Aš žinau, kad jūsų visų širdys vieningai plaka, žinau jūsų vienybę ir pasiryžimą stovėti Tėvynės sąrgyboje ir neišleisti savo kardo iš rankų, kol būsite gyvi. Šiandieną, priimdami vėliavą, jūs dar sustiprėsite ir jūsų geležinė vienybė bus dar baisesnė visiems priešams.

Tegul ši pulko šventenybė lydi visur jūsų būsimus garbingus žygius ir visur primena jums garbingus mūsų senolių kelius ir nurodo jums tikrąją tiesą ir teisingą kario kelią: laikyti geležinę drausmę, pasitikėti savo viršininkais ir vyresniaisiais, pasitikėti savimi, gerbti ir mylėti savo kalbą ir tikybę, gerbti savo ir svetimus dorus piliečius, niekad nesikrauti dorų žmonių, būti neperkalbamais su priešais, užlaikyti paslaptis, kol gyvas nepasiduoti nelaisvėn, bet kautis iki paskutinio kraujo lašo. Tada . . . tada mūsų Lietuvos žemelė bus kapais priešams.

Tik tas yra nugalėtas, kuris pats tai pripažįsta.

Gusarų pulkas maldos metu, pašventinant pulko vėliavą. Prieky būrio vadas lt. P. Tyrulis.

Kairėje pulko vadas plk. P. Jackevičius, vėliava su garbės sargyba, pulko vado pad. mjr. K. Gudelis, mjr. J. Bačkus su savo mokomuoju eskadronu.

Pažymėtina, jog už pasižymėjimus nepriklausomybės karo Vyčio Kryžium su kardais buvo apdovanoti 7 šio pulko karininkai ir 29 gusarai.

1928 m., nepriklausomybės 10 metų sukakties proga, Lietuvoje lankėsi Vokietijos kariuomenės atstovai — 4 karininkai. Trys iš jų už pagalbą mūsų Vyriausiajam Štabui, teikiant karinio pobūdžio žinių apie didesnius Lietuvos kaimynus, buvo apdovanoti Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino 5, 4 ir 3 laipsnių ordinais, o generolas Schroeder'is už nuopelnus mūsų kariuomenei 1919 metais — Vyčio Kryžium su kardais. Tarp kitko šie svečiai aplankė mūsų gusarų pulką ir nuoširdžiai žavėjosi mūsų kareivių dūrimo bei kirtimo veiksmais, džigitavimu ir pavaizduotomis kauty-

Gusarų pulkas pagerbia nešamą savo vėliavą.

Prezidentas Smetona ir karinė vadovybė pasveikina gusarų pulką vėliavos įteikimo proga.

nėmis. Generolas Schroeder'is mūsų gusarus garsiai pavadino lietuviškais kazokais.

1928 m. buvo išspausdintas plk. P. Plechavičiaus parašytas kavalerijos vadovėlis "Jogų tarnyba, divizijos eskadronas ir mišri žvalgomoji rinktinė", 132 psl. su brėžiniais.

Vien tik čia paminėtais darbais šis didis raitininkas labai daug nusipelnė visos Lietuvos kavalerijos mokymo, apginklavimo ir bendro jos kariško parengimo tobulinimui.

1926 M. GRUODŽIO 17 DIENOS PERVERSMAS

1919 m. atgavusi laisvę ir nepriklausomybę lietuvių tauta dar nebuvo pasiruošusi savarankiškam valstybiniam gyvenimui. Atsirado daug politinių partijų. Seimas ir vyriausybė neturėdavo aiškaus ir vieningesnio nusistatymo užsienio politikoje ir krašto valdymo reikaluose. Per 8 metus (1918-1926) vyriausybė pasikeitė net 13 kartų. Ministeriai nesuskubdavo net susipažinti su savo ministerijomis bei jų veikimu ir turėdavo užleisti vietą naujiems. Dažnai keičiami ministeriai savo reformomis labai demoralizavo valdininkus, kurie dažnai keisdavo savo pažiūras ir pataikaudavo, kad išliktų tarnyboje. 1926 m. Lietuvoje atsirado daugybė be-

Gusary Didžiojo Lietuvos Etmono Jonušo Radvilos pulko šventėje 1927.IX.25, po vėliavos įteikimo pulkui. Sėdi iš k.: plk. B. Jakutis, pulko kapelionas kun. Vaišnora, plk. V. Grudziuskas, viceministeris B. Balutis, gen. L. Radus-Zenkavičius, min. K. Šakenis, kng. Gediminas - Beržanskis - Klausutis, Jonušas Radvila (etmono palikuonis), kar-nės vadas gen. S. Žukauskas, min. J. Tubelis, Prez. Smetona, plk. Pr. Jackevičius, plk. Ig. Musteikis, Vyr. Štabo v-kas plk. P. Plechavičius, gen. J. Bulota, II divizijos vadas plk. J. Petraitis, plk. P. Kubiliūnas, plk. S. Dirman-

tas, vyr. kar. kapelionas kun. A. Palubinskas, plk. A. Šumskis, plk. V. Augustauskas. II-je eilėje stovi: Prezidento adj. kpt. T. Šakmanas, X, kpt. Kibirskštis, kpt. P. Žilyš, plk. K. Grinius, plk. Br. Ivanauskas, pulko gyd. plk. Pr. Slizys, mjr. K. Labutis, min. S. Rusteika, plk. Pr. Kaunas, plk. Pr. Uogintas, X, mjr. Jacevičius, plk. K. Skučas, plk. K. Voicechauskas, ats. plk. J. Čaplikas, plk. P. Dočkus, kpt. P. Jurgėla, mjr. M. Kalmantas, X, plk. Vyt. Steponaitis, ulonų mjr. Giedraitis, X, X, žurn. Vyt. Braziulis.

darbių, kuriems Seimas ruošėsi skirti milijonus litų. O ūkininkų reikalai buvo užmiršti. Komunistai atvirai gąsdino ramius gyventojus, žadėdami netrukus atimtį jų turtą — taip, kaip Rusijoje padarė. Lenkai visuomet žinodavo apie komunistų ruošiamus sukilimus ir sutraukdavo Lietuvos pasieny daug kariuomenės. Lietuviams tuos sąmokslus išardžius, jie karo pajėgas atitraukdavo.

1926 m. liaudininkai su socialistais ir vokiečių, lenkų ir žydų atstovais susitarė ir sudarė Seimo atstovų daugumą. Už vyriausybės rėmimą Seime lenkams duota neribota laisvė: valstybės lėšomis per keletą mėnesių įsteigta apie 60 lenkiškų mokyklų. Komendantams buvo uždrausta panaikinti netgi tas “kultūrinės” lenkų organizacijos “Pochodnia” kuopas, kurios buvo slaptose sueigose užtiktos su . . . šautuvais. Ekonominis krašto gyvenimas buvo sustingęs. Visoje Lietuvoje gyventojai nerimavo ir baiminosi rytojaus: komunizmo arba Lietuvai užimti parengtos lenkų kariuomenės. Lietuvių veikėjai lankydavosi pas krašto valdovus ir stengėsi atkreipti jų dėmesį į tuos pavojus. Pradžioje valdantieji nekreipė dėmesio į tai. Bet vėliau jie suprato, kad per daug nusileido socialistams, kurių šaukiamuose mitinguose įsigalėdavo komunistai ir atvirai skelbė savo siekius. Ir užsieniečiai matė, jog Lietuva žengė į kapą. Jei tai būtų įvykę, tauta būtų kaltinus ne ką kitą, o tik savo kariuomenę, kuri Lietuvai laisvę iškovojo ir turėjo budėti jos sargyboje.

Kariuomenė matė tą nelemtą Lietuvos būtį ir pražūties pavojų, tad ryžosi gelbėti savo tėvynę. 1926 m. gruodžio mėn. naktį į 17 dieną įvykdė drąsų žygį: vyriausybė buvo pakeista net be jokio šūvio! Tas rodo, koks tuomet buvo Lietuvos saugumas — priešai būtų lengvai ir greit pasigrobę Lietuvą.

Generolas S. Raštikis šį perversmą taip apibūdino savo atsiminimų III tome “Įvykiai ir žmonės”, 1972, psl. 207-210 ir 218:

Lietuvos seimų laikais daugumai karininkų buvo nesuprantami rinkimai į tuos seimus, ypač priešrinkiminė agitacija, kada po visą Lietuvą pasipildavo rinkiminių mitingų šmeižtai, įtarimai, priekaištai, užgauliojimai, neapykanta, įžeidimai ir drabstymasis biaučiausiais purvais. Dažnai atrodė, kad Lietuvoje jau nebuvo likę nė vienos politinės grupės, kuria galima būtų pasitikėti. Būdavo apipilami purvais ir atskiri politikai, valstybininkai ir visuomenės vadai. Ypač žiauri priešrinkiminė agitacija buvo 1926 metais per

rinkimus į III seimą, kada mūsų politinės grupės buvo įsipykusios iki kraštutinumo. O po tų rinkimų nuotaikos ne tik neatslūgo, bet dar labiau įsikarščio. Naujosios vyriausybės pasukimas viso valstybinio gyvenimo į kairę neribotos laisvės kryptimi ir visame krašte prasidėję anarchijos reiškiniai iššaukė net pasipiktinimą. Opozicinių politinių grupių labai griežta kritika seime ir spaudoje dar labiau kaitino ir taip jau labai pakilusias nuotaikas.

Kariuomenėje iš pradžių už visą chaosą krašte buvo kaltinamas vidaus reikalų ministeris V. Požėla, beveik išardęs visą saugumo policiją ir susilpninęs viešosios policijos, jos vadų ir apskričių viršininkų tarnybinį autoritetą.

Vėliau prasidėjo nepasitenkinimas ir savo kariuomenės vadovybe. Pagaliau karių bendras nepasitenkinimas dėl anarchijos ir chaoso krašte palietė ir vyriausią krašto vadovybę — Respublikos Prezidentą K. Grinių, ministerį pirmininką M. Sleževičių ir visą Lietuvos vyriausybę, kurie nieko nedarė prasidėjusiai ir besiplečiančiai netvarkai valstybėje sutvarkyti.

Kariuomenėje, Kauno įguloje, prasidėjo grupės karininkų pasiruošimas prie perversmo. Prie to darbo vienaip ar kitaip buvo prisidėję: kpt. Mačiuika, mjr. Plechavičius, plk. Skorupskis, plk. Glovackis, plk. Petraitis, kpt. Klimaitis, kpt. Steponaitis, majorai Bačkus, Slapšys, Tomkus, Kalmantas, Šarauskas, gen. Ladiga, gen. Daukantas ir eilė kitų. Prie to pasiruošimo vėliau buvo pritraukta dalis studentų ateitininkų ir neo-lituanų.

Ar kariuomenės vadovybė žinojo apie tai? Taip, žinojo. Tuometinis vyriausiojo štabo viršininkas gen. štabo plk. ltn. K. Škirpa buvo labai užimtas ir ruošė savo planus ir projektus, kaip sutvarkyti priedangos pulkus ir kaip įvykdyti jo tada numatytą didesnę kariuomenės reorganizaciją. Ar plk. Škirpai likdavo laiko atkreipti tinkamą dėmesį į kariuomenės ištikimybę savo valdžiai, nežinau, bet iš viso tada atrodė, kad jis labai mažai kreipė dėmesio į tą reikalą. Tuo metu buvęs krašto apsaugos ministru plk. ltn. J. Papečkys iš viso jokia ypatinga veikla nebuvo pasižymėjęs.

Visi jie iš anksto ir ne vieną kartą buvo įspėti, tačiau jie nebuvo nieko padarę, kad ruoštas perversmas neįvyktų.

Tuomet Lietuvos kariuomenėje tarnavęs aviacijos vyr. leitenantas Steponas Darius buvo tvirtai įsitikinęs griežto žygio reikalingumu. Mano knygoje "Sparnuoti Lietuviai Darius ir Girėnas" 1935, psl. 99-103 paskelbtuose jo atsiminimuose buvo pareikšta:

Liaudininkai buvo nuolaidūs. O socialdemokratai buvo veiklūs ir siekė nuslopinti Lietuvoje tautiškumą; tautiškam lietuvių jausmui dingus, žūtų ir sunkiai iškovotoji mūsų nepriklausomybė. Švieti-

mo ministeris (prof. V. Cepinskis, — PJ)... savo kalboje per iškilmes Šiaulių gimnazijoje pasmerkė nacjonalizmą ir pastebėjo, kad jis yra nusistatęs prieš tautiškumą ir kovos, kad iš mokyklų būtų pašalintas tokis kenksmingas dalykas (tautiškumas). Švietimo ministerijoj buvo ministeris be portfelio lenkų reikalams (Abromavičius, referentas lenkų mokyklų reikalams, — PJ) ir pagaliau buvo leista įsteigti 60 lenkų mokyklų net tokiose vietose, kur lenkų visai nėra. Ministeris Požėla pasirūpino, kad lapkričio 21 d. tautiškai nusistatęs jaunimas, studentai tautininkai ir ateitininkai, būtų daužomi nagaikomis, šautuvų buožėmis ir kardais vien už tai, kad jie norėjo protestuoti prieš Lietuvos bolševikinimą ir lenkinimą. Kariuomenė pradėta mažinti, ja nepasitikėta. Kėsintasi panaikinti šaulių sąjungą. Pradėta steigti bolševikų vedamos profesinės sąjungos, kurios pradėjo daryti rikiuotės pratimus su ginklais (Radvilišky ir Kaune).

Visa tai suglaudus, man paaiškėjo ir kiekvienam lietuviui turėjo būti aišku, kad Tėvynei rengiamas galas, o jos gynėjams 1918-1920 metų savanoriams skerdynės, tokios, kokios įvyko Rusijoje. Atsižvelgdami į tai, kas pasakyta, ir į šimtus kitų faktų faktelių, kariai negalėjo to pakęsti.

Vyr. ltn. Pyragius atėjo pas mane ir užklausė mano nuomonės apie reikalą nuversti valdžią, kuri nereiskia ją rinkusiųjų valios. Aš jam atsakiau: "Jonai, čia svarbus dalykas, reikia rimtai apsvarstyti. Aš iš principo esu nusistatęs prieš bet kokius perversmus, nes jie gali įeiti madon Lietuvoje, taip, kaip Meksikoj. O tada tai būtų pražūtis mūsų valstybei, o gal ir tautai. Be to, įspėju jus: nesiduokite partijoms apmulkinti, nes tada pasiaukojimas kilniai idėjai ir rizikavimas savo ir daugelio kitų Lietuvos sūnų gyvybėmis nueitų niekais". Pasirengimas ėjo. Prezidentas buvo įspėtas¹⁾. Gruodžio 2 d. vyr. ltn. Pyragius dar kartą man priminė. Tada aš jam pasakiau: "Jonai, savo gyvenime aš dar nesu atsisakęs padirbėti Tėvynės gerovei. Sutinku ir dabar", — nes jau iš įvairių draugų karininkų lietuvių buvau susipažinęs su padėtimi.

Nuo gruodžio 12 d. ligi perversmo organizacinis darbas tvarkingai ėjo pirmyn. Karininkai pasiskirstė pareigomis, apžiūrėjo veikimo vietas. Gruodžio 16 d. popiet buvo pranešta, kad valdžios nuvertimas įvyks 17 dienos 2 val. ryto.

Žiūriu — renkasi karininkai iš visur, tartum iš žemės lenda, nes vos tik minutę prieš tai jokio gyvumo nebuvo matyti, išskiriant ramų ir budrų sargybinių, kuris vienintelis sergėjo mums

1) Buvęs I-is prezidentas A. Smetona, generolas J. Bulota ir kiti senieji lietuvių veikėjai lankėsi pas prezidentą dr. K. Grinių, įspėdami jį apie pavojus Lietuvai ir prašydami keisti politiką.

Slaptosios Karininkų Sąjungos Valdyba 1926. Sėdi iš k.: inž. mjr. Ignas Slapšys, pirmininkas gen. štabo plk. Vladas Skorupskis, kpt. Antanas Mačiūka; stovi kpt. Juozas Matulevičius ir kpt. Antanas Steponaitis.

paskirtus pašto rūmus, kad nieko blogo neištiktų... Kadangi mūsų tikslas buvo tuojau nutraukti ryšius, tad ir uždraudėm bet kokią pasikalbėjimą telefonu. 3:07 val. išvydom pirmą eskadroną gusarų, kurie prajojo pro paštą senamiesčio link. Po kelių minučių prajojo dar būrys gusarų. Po to dundėdamas Seimo gatvėn nuvyko ir šarvuotis ARAS. 3:15 val. ateina studentai. Paliekam juos pašte ir vykstame į seimą, apie kurio posėdį sužinojome pašte.

Slaptos Karininkų Sąjungos vadovybę sudarė šie svarbiausi perversmo organizatoriai ir vykdytojai: generalinio štabo pulkininkas Vladas Skorupskis (Vyčio Kryžiaus kavaliarius), inžinierius majoras Ignas Slapšys, aviacijos kapitonas Antanas Mačiūka, gusarų kapitonas Juozas (?) Matulevičius ir teismo kapitonas Antanas Steponaitis. Šios Sąjungos pirmininkas plk. Skorupskis paruošė perversmo planą. Sąjungos vadovybė pakvietė majorą P. Plechavičių atstovauti laikinai karinei valdžiai ir veikti jos vardu.

Šarvuočiai prie Vyr. Štabo rūmų 1926.XII.17. Dešinėje šarvuočių vadas kpt. L. Virbickas.

Tuo tikslu jis buvo išvaduotas iš daboklės ir atvežtas į II karo apygardos (divizijos) štabą Panemunėje. 1926 m. rudenį ulonų pulko karininkų ramovėje Alytuje, kariuomenės vado generolo S. Žukausko ir kitų karininkų akivaizdoje, majoras P. Plechavičius kirto į žandą rusų kilmės artilerijos karininkui už tai, kad jis tarp kitko pareiškė: “Jei man kas įsakytų iškabinti Stalino paveikslą, tai aš tai padaryčiau”. Už tai mjr. P. Plechavičius buvo nubaustas dviem savaitėm daboklės Kauno įguloje.

Slaptos Karininkų Sąjungos vadovybės pakviestas vadovauti perversmui, majoras P. Plechavičius pradėjo eiti Vyriausiojo Štabo viršininko pareigas ir savo padėjėju, Vyr. Štabo Administracijos Valdybos viršininku, paskyrė plk. V. Skorupskį.

Gruodžio 17 d. apie 3:30 val. ryto 10 aviacijos karininkų iš pašto nuvyko į Seimo salę ir išsirikiavo prie prezidiumo. Jų vadovas kapitonas A. Mačiūka pareiškė Seimo prezidiumui:

— Karo diktatoriaus vardu reikalauju Seimo posėdį uždaryti.

Seimo pirmininkas d-ras J. Staugaitis nustebęs paklausė:

— O kas yra tas karo diktatorius?

— Generalinio štabo majoras Povilas Plechavičius.

Keletas Seimo atstovų pažvelgė pro langus ir sušuko:

— Gatvėje yra daug kariuomenės . . . pėstininkai, raiteiliai, šarvuočiai . . . Einam namo! Ko čia dar laukti?

D-ras Staugaitis tuojau Seimo posėdį uždarė.

Sukilimo rengėjai buvo patyrę, jog komunistai buvo pasirošę daryti perversmą 1926 m. gruodžio 17 d., prezidento K. Griniaus 60 m. amžiaus sukakties proga; jei nepavyktų — tai Kūčių naktį; jei vėl nepasisektų — 1927 Naujųjų Metų sutikimo naktį. Jie tikėjosi, jog tokiu metu Lietuvoje bus labai pasigendama budrumo. Dėl to Slaptos Karininkų Sąjungos vadovybė nusprendė perversmą įvykdyti 1926 m. gruodžio 17 d. — tuo labiau, kad tą dieną į prezidento K. Griniaus 60 m. sukakties minėjimą Kaune turėjo suvažiuoti divizijų bei pulkų vadai ir kiti kariuomenės viršininkai. Gruodžio 17 d. anksti rytą jie buvo pakviesti į Vyr. Štabą, kur karo diktatorius bei Vyr. Štabo viršininkas majoras P. Plechavičius pranešė jiems apie įvykusį perversmą, jo reikalingumą ir įsakė toliau eiti savo pareigas, o ypač budėti Lietuvos laisvės sargyboje.

1926 m. gruodžio 17 d., anksti rytą, iš II karo apygardos štabo majoras Plechavičius pasiuntė Kauno karo srities viršininkui (komendantui) šią telefonogramą Nr. 1¹):

Buvęs paruoštas bolševikų sukilimas likviduotas. Senoji valdžia suimta. Laikinosios Vyriausybės vardu įsakau pildyti visus mano įsakymus ir parėdymus, kol krašto vadovavimas bus perduotas laikinai vyriausybei.

Be to, įspėju, kad visi pasilikty vietoje, ir už tvarką įguloje atsako kiekvienas viršininkas. Visoje šalyje paskelbtas karo statusas nuo š.m. gruodžio mėn. 17 d. 3 val. ryto.

Karo srities viršininkas eina karo komendanto pareigas ir naudojasi visomis jo teisėmis, nustatytomis karo stoviui.

Visus bolševikų agentus tuojau suimti ir patalpinti kalėjiman.

Įvairiose kauno miesto dalyse buvo suimti komunistų agentai — jų dauguma nelietuviai. Be to, trumpam laikui buvo suimti Seimo atstovai socialdemokratai J. Plečkaitis ir advokatė L. Purėnienė.

Laikinoji karinė valdžia gruodžio 17 d. paskelbė atsišaukimą į visuomenę¹):

1) 1927 m. *Karys* Nr. 50.

Lietuvos kariuomenė, kuri guldė galvas už brangią Lietuvą ir dabar yra pasiryžusi lieti kraują už josios nepriklausomybę, pamačiusi, kad dabartinis Seimas ir Vyriausybė perduoda mūsų tėvynę bolševikams ir svetimtaučiams, nutarė paimti laikinai šalies valdymą į savo rankas, kad kuo greičiausiai atidavus tą valdžią į rankas tikrų Lietuvos sūnų. Visoje šalyje skelbiama karo stovis, o Kauno mieste apgulos stovis.

Visiems įsakoma eiti savo pareigas: kas neis savo pareigų bus atiduotas karo lauko teismui.

Savo atsiminimų pirmame tome "Kovose dėl Lietuvos", 1956, psl. 204-209 generolas S. Raštikis atžymi šiuos įvykius:

Gruodžio 17 d. rytą pėsčias ėjau į darbą. Eidamas Laisvės Alėja, pastebėjau šį tą naujo. Prie telefono ir elektros laidų stulpų stovėjo būreliai žmonių ir skaitė kažkokius skelbimus. Skelbimas nustebino mane. Tai buvo skelbimas diktatoriaus vardu įvykdyto perversmo. Kitiems galėtų atrodyti, kad aš, būdamas vyriausiojo štabo informacijų skyriaus karininkas, turėjau žinoti, kas darėsi kariuomenėje. Bet taip nebuvo.

Vadinasi, ir pas mus perversmas! Kaip tik tų pačių 1926 metų gegužės mėnesį buvo įvykęs kariuomenės perversmas Lenkijoje. Maršalas Pilsudskis tada nelengvai paėmė valdžią į savo rankas. Vieni pulkai ir karo mokyklos buvo už jį, kiti pulkai ir mokyklos prieš. Kruvini susirėmimai tarp kariuomenės dalių Lenkijos sostinėje Varšuvoje vyko net keletą dienų. Nejaugi ir pas mus taip bus?

Bet Kaune buvo ramu. Negirdėjau nė vieno šūvio. Tik Laisvės Alėjoje pamačiau prajojantį husarų patrulį. Ir prie Kauno komendantūros buvo matyti pėstininkų patruliai. Mūsų skyriaus patalpos buvo komendantūros namuose, antrame aukšte. Iš vyriausiojo štabo kelis kartus skambino telefonu, reikalaudami mūsų skyriaus viršininko. Bet jo nebuvo, ir niekas nežinojo, kur jis.

Visi perversmo vadai buvo gerai žinomi ir populiarūs kariuomenėje. Gen. št. majoras P. Plechavičius buvo žinomas kaip labai drąsus kavalerijos karininkas, neseniai baigęs (labai gerai) čekoslovakų karo akademiją. Nepriklausomybės pradžioje jis buvo pasižymėjęs savo veiksmais prieš bolševikus Žemaitijoje, Sedos apylinkėse, kur tada jis su savo broliu vadovavo lietuviams partizanams. Dabar jis ne tik užėmė kariuomenės vyriausiojo štabo viršininko vietą, bet pasidarė ir visos Lietuvos diktatorium. Jo padėjėjas, dabar einąs vyriausiojo štabo administracijos valdybos viršininko pareigas, gen. št. plk. Skorupskis, per kovas už Lietuvos nepriklausomybę pasižymėjęs karininkas, gerai vadovavęs 1-jam pėstininkų pulkui. Naujasis Kauno karo komendantas gen. Glovackis per karą už Lietuvos nepriklausomybę ypač pasižymėjęs savaran-

kiškoje kovoje su bolševikais. Pulkininkas Petraitis, dabartinis Kauno įgulos viršininkas, drąsus karininkas, suvaidinęs bene svarbiausią rolę šiame perversme, nes perversmo vadams atidavė stipriausią jėgą — visą 2-ąjį pėstininkų pulką. Iš kitų aktyvių perversmo dalyvių buvo žinomi kai kurie jaunesni karo aviacijos, šarvuotųjų rinktinės, karo technikos, husarų pulko ir kitų Kauno įgulos dalių karininkai.

Pirmą perversmo dieną visiems buvo aišku, kad dabar komunistuojantieji gaivalai tikrai bus sutvarkyti. Tačiau buvo ir rūpesčių, nes, iš vienos pusės, dar nebuvo žinoma, kaip reaguos visi kiti, perversme nedalyvavę, pulkai, o iš antros pusės buvo žinoma, kad visi perversmo kariniai vadai buvo drąsūs ir atkaklūs. Tad galima buvo laukti arba naujų neramumų arba naujų nepagalvotų žygių, kurie galėtų dar labiau sukomplikuoti ir šiaip jau komplikuotą ir pavojingą padėtį.

Vyriausias štabas vis ieškojo mūsų skyriaus viršininko. Telefonas nuolat skambėjo. Bet viršininko nebuvo. Apie vidudienį paskambino telefonu pulkininkas Skorupskis. Jis ieškojo mūsų viršininko. Jo dar nebuvo. Pakvietė padėjėją prie telefono ir klausė, kur viršininkas. Šis atsakė, kad nežinąs. Tada jis buvo paklaustas, kurie karininkai esą skyriuje. Sužinojęs visų mūsų pavardes, kiek palaukė (matyti, su kažkuo pasitarė) ir po to įsakė, kad kapitonas Raštikis tuoj ateitų į štabą pas Plechavičių. Buvau nustebęs, kodėl aš buvau dabar ten reikalingas. Nuėjau.

Gatvėje prie štabo vaikščiojo kariniai patruliai. Štabo kieme stovėjo šarvuotis. Pačiame štabe labai daug karininkų, ypač aviatorių.

Mjr. Plechavičių radau administracijos valdybos viršininko kabinete. Pilnas kambarys karininkų. Visas sukilėlių štabas.

“Kur skyriaus viršininkas pulkininkas...”, buvo pirmas Plechavičiaus klausimas.

“Nežinau. Bet yra jo padėjėjas majoras...”, atsakiau.

“Kas naujo jūsų skyriuje?”

“Nieko. Bet skyriaus viršininko padėjėjas, manau, daugiau žino. Aš esu tik Lenkijos kariuomenės sekcijos vedėjas”.

“O ką dabar daro lenkai?”

Suglaustai papasakojau apie lenkų kariuomenės dislokaciją Vilniaus krašte, apie paskutinius įvykius Vilniuje, Gardine ir pačioje Lenkijoje. Šį tą paaiškinau ir ant sienos kabančiame žemėlapyje.

“Ar lenkai mus puls?”

“Ne, nepuls”, atsakiau, gal ir per drąsiai.

“Tikrai?”

“Manau, kad taip”, patvirtinau savo nuomonę.

“Gerai. Dabar eikite, vadovaukite skyriui ir žiūrėkite lenkus”, gavau įsakymą.

“Bet, pone majore, mūsų skyrius turi viršininką pulkininką . . . , be to, yra jo padėjėjas majoras . . .”, pasipriešinau.

“Ne, tamsta skiriamas skyriaus viršininku”, dar kartą patvirtino Plechavičius. Plk. Skorupskis dar pridėjo, kad šis paskyrimas būsiąs dar patvirtintas raštu.

Grįžęs į skyrių, papasakojau karininkams apie savo pasikalbėjimą su diktatoriumi. Viršininko padėjėjas buvo patenkintas tokiu paskyrimu, nes manė, kad tokiu momentu būsią daug geriau, jei skyriui vadovaus to skyriaus darbą žinąs karininkas negu koks naujokas. Mūsų skyriaus viršininkas buvo surastas tik kitą dieną Šančiuose.

Tokiu būdu aš visai netikėtai ir dėl nežinomų man priežasčių, būdamas dar jaunas karininkas ir tik kapitono laipsnio, užėmiau pulkininko vietą ir tapau vieno iš svarbiausių vyriausiojo štabo skyriaus viršininku ir vadovavau tam skyriui beveik ketverių metus, t.y. iki išvykimo į užsienį, į generalinio štabo akademią.

Kaune pasklido gandai, kad pulkininko Jakaičio vadovaujama divizija (štabas Kėdainiuose) gali pasipriešinti Kauno sukilėliams. Bet šis reikalas buvo greit sutvarkytas, pašalinus plk. Jakaitį iš divizijos vado vietos. Taip pat buvo pašalintas ir plk. Vitkauskas, tuo metu vadovavęs 9-jam pėstininkų pulkui Marijampolėje.

Sukilimo tikslas pasidarė aiškesnis, kada buvo sužinota, kad jį remia tautininkai ir krikščionys demokratai. Daug karininkų lengviau atsiduso, kada naujojo Respublikos Prezidento pareigas perėmė Antanas Smetona. Kariuomenėje jis buvo labai populiarus dar iš pirmųjų Lietuvos nepriklausomybės metų. Juo karininkai labiau pasitikėjo negu profesorium A. Voldemaru.

Vėliau P. Plechavičius savo bičiuliui vaistininkui Kazimierui Mažonui papasakojo apie šį įvykį. 1926 m. gruodžio 17 dieną po perversmo į Vyr. Štabą su keletu Seimo atstovų atvyko krikščionių partijų bloko vadas kunigas Mykolas Krupavičius, pasveikino majorą Plechavičių, apkabino, pabučiavo ir kartojo: “Povilai, tu išgelbėjai kraštą . . .”

Stovėdamas sukilusios kariuomenės prieky, majoras P. Plechavičius turėjo puiką progą karo diktatorium pasilikti ilgesniam laikui. Tačiau jis to visiškai netroško. Tą faktą generolas M. Rėklaitis pabrėžė 1975 m. *Kary* Nr. 5:

1926 m. gruodžio 17 d., vykstant kariniam perversmui, gen. št. mjr. Povilas Plechavičius buvo pakviestas tam perversmui vadovauti. Jo garbei tenka pasakyti, kad valdžios jis netroško. Sukilimo žengtas žingsnis turėjo būti įvykdytas. Tačiau tuo kritišku momentu jis dėjo visas pastangas, kad galimai greičiau valdžia pereitų į civilių rankas.

Naujoji vyriausybė su karininkais Vyr. Štabe 1926.
 XII.19. Sėdi iš k.: plk. B. Jakutis, plk. S. Pundzevičius, plk. S. Dirmantas, ministris St. Šilingas, min. p-kas A. Voldemaras, Prezidentas A. Smetona, krašto apsaugos min. plk. lt. A. Merkys, kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas, perversmui vadovavęs mjr. P. Plechavičius, min. Ig. Musteikis, plk. V. Skorupskis, gen.

V. Nagevičius, plk. J. Petraitis, plk. V. Grigaliūnas-Glovackis. Kairėje stovi min. A. Žilinskas. Prieky tarp Prezidento ir Merkio sėdi mjr. A. Butkūnas, mjr. Ig. Slapšys, kpt. A. Mačiuika, mjr. J. Šarauskas, ltn. Mačiokas, vyr. lt. Pr. Gudynas, mjr. M. Kalmantas, X, kpt. A. Valušis. Dešinėje kpt. S. Puodžius, už jo kpt. A. Steponaitis ir kt.

1926 m. gruodžio 17 d. karo diktatorius kariuomenės vardu pasiuntė šį raštą pirmajam respublikos prezidentui Antanui Smetonai¹⁾:

Pirmasis Lietuvos Kūrėjau!

Pareiga stovėti Lietuvos Nepriklausomybės sargyboje privertė mus susirūpinti didėjančiu Lietuvos Laisvei pavojumi. Turėjome tikrų žinių, kad bolševikai ginkluojasi tikslu panaikinti Lietuvos Laisvę. Vyriausybė nesiėmė jokių priemonių pašalinti mirtinam Lietuvos pavojui. Vyriausybė pataikavo tiems, kurie dirbo Lietuvos pražūčiai. Prasidedant jau atviram bolševikų bruzdėjimui, mes savo pasiryžimu apgynėm Lietuvos Nepriklausomybės likimą. Bet mes negalime įstatyti valdžion tų žmonių, kurie pastūmė Lietuvą į mirtiną pavojų. Tamsta gerai žinai šį pavojų, nes Tamstai teko didžiausiu to pavojaus metu stovėti besikuriančios Nepriklausomos Lietuvos priešaky.

Todėl, tikėdami Tamstos pasišventimu ir Lietuvos meile, mes vardu visos kariuomenės, kuri kūrė ir gynė Lietuvą, nuolankiai prašome pasiaukoti Tėvynės labai ir sutikti, stojus Tautos priešakyje, kaip Valstybės Vadas, išvesti ją iš dabartinės sunkios padėties.

Iš savo pusės, vardu visų brolių, žuvusių už Tėvynės laisvę, iškilmingai pasižadam klausyti tos valdžios, kurią Tamsta rasi reikalinga sudaryti.

Laikinosios Karo Valdžios vardu

Gener. Štabo Majoras Plechavičius

Antanas Smetona tuojau tą pačią dieną atsakė¹⁾:

Lietuvos Karžygiai!

Su didele širdgėla skaičiau Jūsų raštą.

Pavojus, kurį Jūs nurodėte, buvo valdžiai tiksliai žinomas. Daug kartų ir visais būdais ji buvo įspėjama.

Lietuva atsidūrė kryžkely, kuris buvo visai Tautai aiškus, bet, deja, ne vyriausybei.

Susipažinęs su įvykiais, kreipiausi į Respublikos Prezidentą D-rą Grinių, nurodydamas, kokia gali būti išeitis iš susidariusios padėties. Bet su dideliu skausmu turiu pasakyti, kad jisai nesiėmė įvertinti padėties rimtumo.

Mano, kaip ir kiekvieno lietuvio, yra šventa pareiga ginti Lietuvos Valstybę ir Tautą šiuo tragiškiausiu jos gyvenimo metu. Todėl, pildydamas šią pareigą, pasiryžau priimti uždedamą man šią svarbią naštą ir, pasiėmęs VALSTYBĖS VADO pareigas, eiti

1) 1927 m. *Karys* Nr. 50.

jas tol, kol pati tauta, teisėtu keliu pašaukta, išves kraštą iš susidariusios padėties.

Sunkių bendrų su Tavimi — Lietuvos Kariuomene 1918-1920 metų kovų atminimas duoda man gilaus įsitikinimo, kad Jūsų pasišventimas Tėvynės Motinos gerovei liko tas pats ir Jūsų pažadas padės įveikti visas Lietuvos priešų žabangas.

Iš Lietuvos miestų, miestelių, organizacijų ir net iš kaimų plaukė dėkingumo pareiškimai kariuomenei ir majorui P. Plechavičiui.

Valstybės vado pareigas A. Smetona ėjo tik dvi dienas. M. Sleževičiaus ministerių kabineto atsistatydinimą priėmė ir naują A. Voldemaro ministerių kabinetą patvirtino prezidentas K. Grinius, kuris gruodžio 18 d. atsistatydino. 1926 m. gruodžio 19 d. Seimas respublikos prezidentu išrinko A. Smetoną, kuris Seime prie arkivyskupo J. Skvirecko davė r. prezidento priesaiką. Taigi, naujoji vyriausybė buvo ne revoliucinė, bet konstitucinė.

1926 m. gruodžio 19 d., prieš išrinkto naujojo respublikos prezidento priesaiką, pertraukos metu Seimo koridoriuje man teko šnekėti su kpt. A. Mačiuika, V. Gustainiu ir kitais laikraštininkais. Italų korespondentas Maskvoje, šlubis, mums rusiškai papasakojo, jog prieš porą savaičių jis prašė Sovietų Rusijos užsienio reikalų komisariatą išduoti jam vizą vykti Italijon per Lietuvą. Vizos išdavimas buvo atidėliojamas. Pagaliau vienas to komisariato pareigūnas patarė italui palaukti dar kokią savaitę, nes tuomet Lietuvos viza nebus reikalinga. Italas negalėjo tokio pareiškimo suprasti. Bet, Italijos ambasadai tarpininkaujant, jis gavo vizą grįžti per Lietuvą. Kaunan atvyko 1926 m. gruodžio 17 d. ir labai džiaugėsi, gavęs gerą progą vietoje surinkti įvairių duomenų apie istorinį įvykį Lietuvoje ir pateikti Italijos spaudai sensacinių straipsnių. Sakė, jog tik dabar supratęs, kodėl Lietuvos respublikos viza nebūtų buvus reikalinga.

Krašto apsaugos ir kitos ministerijos naujai vyriausybei buvo perduotos tvarkingai, o viena — net iškilmingai. Visų Finansų Ministerijos valdininkų bei tarnautojų akivaizdoje ministeris prof. Albinas Rimka (liaudininkas) pasakė gražią kalbą ir, perduodamas savo pareigas, pasibučiavo su nauju ministereiu d-ru P. Karveliu.

Jau minėtam straipsny, paskelbtam 1928 m. *Vyty*, Nr. 2, K. Jurgėla paminėjo kitus įvykius:

Klaipėdos krašto sukilėlių vado Jono Budrio apdovanojimas Vyčio Kryžium su kardais 1927 m. Sėdi iš k.: pulkininkai Povilas ir Aleksandras Plechavičiai, min. p-kas A. Voldemaras, J. Budrys, plk. J. Petraitis, plk. K. Tallat-Kelpša. Stovi: plk. Vyt. Augustauskas, kpt. Gurevičius, kpt. Andriūnas, plk. J. Mačiulaitis, plk. Kareiva, plk. Vl. Rėklaitis, plk. V. Petrauskas, mjr. Vyt. Steponaitis, mjr. K. Gudelis, mjr. S. Raštikis, mjr. Sližys.

1926 m. gruodžio 17 d. majoras Plechavičius buvo išvaduotas iš daboklės, kurioje jis buvo uždarytas už kirtimą į žandą vienam karininkui, kuris pareiškė, jog jis tarnautų bet kokiai Lietuvos vyriausybei, net ir bolševikų režimui. Kariuomenė Plechavičiui pavedė atsakomingiausias pareigas Lietuvos Atgimimo perversme. Būdamas karo diktatorium vieną dieną, savo uždavinį jis įvykdė su pažymėtinu šaltumu, išmintimi ir taktu. Lietuvos perversmas buvo klasikinė bekrasė revoliucija, kuri kraštą išgelbėjo iš marksistų kruvinių orgijų.

Netrukus po 1926 m. gruodžio 17 d. Lietuvos Vyčių N.Y. ir N.J. apskritis drauge su Studentų Klubu Neo-Lithuania (Elizabeth, N.J.) ir Columbia Universiteto studentai lietuviai pasveikino naują Lietuvos vyriausybę ir Lietuvos kariuomenę. Kpt. Petras Jurgelevičius, amerikietis Lietuvos kariuomenės savanoris, buvo paprašytas aplankyti majorą Plechavičių ir išreikšti jam pagarbą už jo žygį. Majoras buvo labai patenkintas. Jis šypsojosi ir širdingai padėkojo. Štai ką nesėkūs žemaitis pasakė:

Aš nuoširdžiai dėkoju jiems už šiuos sveikinimus, kurie man yra labai brangūs. Aš tuo didžiuojuos. Nepaprastai ma-

lonu patirti, kad Amerikos lietuviai taip giliai sielojasi Lietuvos reikalais ir likimu. Šis džiaugsmingas reiškinys įrodo, kad viso pasaulio lietuviai išreiškia savo dvasinę vienybę ir neišsižada savo tautybės svetur. Toks reiškinys dar labiau sustiprina mūsų kariuomenės patriotizmą ir jos pasiryžimą ginti tautos garbę.

Tolimesniam pokalby šis didis karys domėjosi Amerika ir ypač Lietuvos Vyčių veikla. Jis paprašė mūsų įgaliotinį perduoti geriausių linkėjimų organizacijai, kuri rūpinasi Lietuva. Jis įteikė kpt. Jurgelevičiui savo fotografiją, kuri čia atspausdinta.

GRUODŽIO 17 DIENOS PERVERSMO ATGARSIAI UŽSIENY

Didžiausias pasauly dienraštis *The New York Times* 1926 m. gruodžio 18 d. paskelbė, jog "gruodžio 17 d. 3 val. ryto Kaune įvyko karinis sukilimas, kuriam vadovavo generolas Antanas Smetona, buvęs Prezidentas". Čia A. Smetona pavadintas generolu. Ir toliau esama daugiau netikslumų. Įdomiausia, kaip NYT surinko pastabas iš kitų valstybių sostinių.

Tos dienos laidoje NYT toliau rašė:

Atrodo, svarbiausia sukilimo priežastis buvo visuotinis nepasitenkinimas ministeriu pirmininku Sleževičium ir jo vyriausybe dėl jos prosovietinės politikos ir palankumo komunizmui Lietuvoje.

Karinis sukilėlių vadas majoras Plechavičius tuojau išlaisvino pulkininką Glovackį ir paskyrė jį Kauno komendantu. Plk. Glovackis prieš savaitę buvo Sleževičiaus vyriausybės areštuotas už fašistinę propagandą.

Komunistų ruoštas sukilimas yra numalšintas.

Lenkijos užsienio reikalų ministeris M. Zaleskis pareiškė, jog laukia tolimesnių įvykių. Bet maršalui Pilsudskiui artimi karininkai teigia, jog kariški pasiruošimai tebevyksta. Esą, maršalas Pilsudskis jau prieš keletą savaičių numatė dabartinį įvykį Lietuvoje.

Pagal kitus pranešimus, komunistai pradėjo revoliucinį sąjūdį Šiauliuose ir Panevėžy.

Žiniomis iš Paryžiaus, bekraujė revoliucija Lietuvoje įvyko dėl Baltijos valstybių sprendimo prieš du mėnesius glaustis po bolševikine žvaigžde, kai jos pasirašė draugiškumo ir santarvės sutartį su Sovietais.

Sutartį su Sovietais Lietuva pasirašė, tikėdamasi paramos

prieš Lenkiją, kuriai ji niekad neatleido už Vilniaus atplėšimą. To pasekmėje atsirado daug bolševikinių agitatorių, kurie numatė panaudoti Lietuvą kaip priešakinę bazę propagandai ir politinei veiklai Rytų Prūsijoje ir Lenkijoje.

Nagana to. Derlius Lietuvoje buvo labai menkas. Sovietai su laikė pažadėtus kviečius ir delsė pasirašyti prekybos sutartį, kad būtų sukeltas badas ir raudonoji revoliucija. Lietuva greit būtų šiaurės rytų kaimyno paglemžta.

Pranešimu iš Berlyno, perversmui pagelbėjo sunki ekonominė padėtis ir visuotinis nepasitikėjimas vyriausybei pajėgumu pasi-priešinti Lenkijos pastangoms galutinai išspręsti Vilniaus likimą Lenkijos naudai.

Rugsėjo 28 Lietuva ir Sovietų Rusija pasirašė neutralumo ir nepuolimo sutartį. Sutarties pasirašymas turėjo stiprų atgarsį Lenkijoje. Kai kurie Varšuvos laikraščiai reikalavo intervencijos į Lietuvą, kurią apšaukė "Rusijos įrankiu".

Spalio 23 Lenkijos vyriausybė pateikė Rusijai švelnų protestą dėl sutarties nuostatų, pripažįstančių Lietuvos teises į Vilniaus miestą, kurį Tautų Sąjunga 1923 padovanojo Lenkijai.

Nežiūrint taikingo tono Lenkijos pareiškime Rusijai, jau seniai plinta gandai apie lenkų ruošimą sukilimą prieš Kauno vyriausybę.

1926 m. gruodžio 20 d. NYT rašė:

Sukilimas Lietuvoje buvo visai sėkmingas.

Buvo tikėtasi, kad Prezidentas (dr. K. Grinius, — PJ) savo noru atsistatydins. Tuo tarpu majoras Plechavičius, kuris vadovavo perversmui, pasiūlė tautininkų vadui Smetonai būti Valstybės Vadu. Smetona sutiko iki klausimas bus išspręstas balsavimu.

Sekantis žingsnis buvo Seimo sukvietimas. Tikslai 40 narių, kurie visi priklauso dešiniųjų grupėms, susirinko su Seimo pirmininku Staugaičiu, kuris pradžioje atsisakė, bet vėliau sutiko atidaryti Seimo posėdį.

Seimas gavo ir patvirtino Prezidento Griniaus ir Seimo pirmininko Staugaičio atsistatydinimą. Po to Seimas išrinko Stulginskį, buvusį Respublikos Prezidentą, nauju Seimo pirmininku ir pradėjo Respublikos Prezidento rinkimus. Smetona gavo 38 balsus, prieš 2. Jis davė priesaiką ir, raitininkų lydimas, iškilmingai nuvyko į Prezidento būstinę.

Buvo plačiai skelbiama, jog kariai ryžosi vykdyti perversmą kaip vienintelį būdą išvengti "katastrofos", kurion vyriausybė vedė. Lietuvos komunistai, užsienio finansuojami, ruošėsi daryti perversmą sausio mėnesį. Nuverstoji vyriausybė apie tai žinojo, bet visai nesistengė pastoti tam kelią.

Gyvenimas visoje Lietuvoje įėjo į normalias vėžes. Karo ap-

siausties stovis Kaune panaikintas, nors visame krašte tebeveikia karo stovis.

Vakar per Kauno radijo stotį buvo perteiktas labai puikus koncertas. Jį pertraukė oficialus pranešimas prancūzų kalba apie raidą įvykių, dėl kurių buvusios vyriausybės vedama "lenkinimo ir bolševikinimo" politika privertė karius pasipriešinti. Buvo pareikšta, jog kariuomenė niekur nesutiko pasipriešinimo ir nei vienas kraujo lašas nebuvo išlietas. Tai įrodo, jog ji vykdė visuomenės valią.

Pranešimu iš Varšuvos, Vilniaus ir Varšuvos laikraščiai skelbia vieną kitai prieštaraujančias žinias apie įvykius Lietuvoje. Iš Vilniaus pranešama, jog generolas, kuris vadovauja nacionalistų pajėgoms, planuoja siųsti kariuomenę į Lenkijos pasienį. Lenkijos visuomenė, nežiūrint vyriausybės ramino, labai nerimsta ir mano, kad perversmas Kaune nustelbia naują kėslą atplėšti lenkų koridorių ir Sileziją nuo Lenkijos. Tačiau tai nekelia rūpesčių maršalo Pilsudskio sluoksniuose. Pilsudskis yra tikras, kad puolimą iš šiaurės atremtų narsioji lenkų kariuomenė, nebent Rusija ir Vokietija ryžtųsi pagelbėti lietuviams.

Pranešimu iš Maskvos IZVIESTIJA ir PRAVDA perversmą Lietuvoje vaizduoja kaip didelį pavojų taikai Rytų Europoje. Tai turėtų su dideliu dėmesiu stebėti ne tik Sovietų, bet ir Vakarų valstybininkai.

VYRIAUSIOJO ŠTABO VIRŠININKAS

1927 m. sausio 4 d. plk. Povilas Plechavičius buvo paskirtas Generalinio Štabo Valdybos viršininku, kurs buvo taip pat Vyr. Štabo viršininko pirmasis pavaduotojas. Vyriausiąjį Štabą sudarė Administracijos Valdyba ir Generalinio Štabo Valdyba, kuriai priklausė mobilizacijos, žvalgybos, operacijų, topografijos ir tiekimų skyriai, Aukštieji Karininkų Kursai, Karo Mokykla, karo kapelionai, kariniai atstovai svetimose valstybėse. 1927 m. liepos 26 d. — rugpiūčio 7 d. plk. Plechavičius laikinai ėjo Vyr. Štabo viršininko pareigas. Vyr. Štabo viršininkas plk. T. Daukantas, kaip buvęs Rusijos karo laivyno karininkas, daugiausia rūpinosi administraciniais kariuomenės reikalais. Todėl plk. Plechavičiui teko faktiškai eiti Vyr. Štabo viršininko pareigas, t.y. rūpintis kariuomenės uždavinių vykdymu ir kariniais reikalais, apie kuriuos jis kaip generalinio štabo karininkas geriau nusimanė.

1927 m. kovo 31 d. jis buvo išrinktas į Lietuvos Karininkų Ramovės Seniūnų Tarybos prezidiumą.

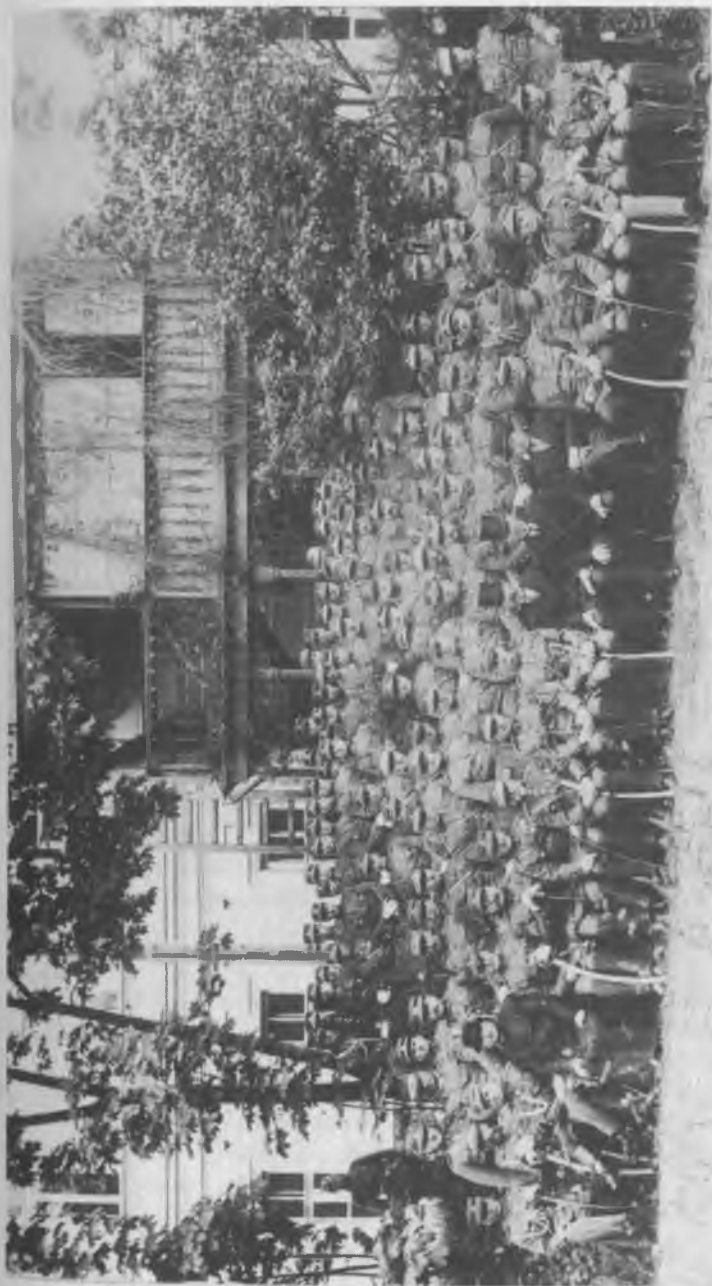
Nuo 1927 m. rugpiūčio 9 d. iki 1929 m. vasario 15 d. plk. Povilas Plechavičius buvo Vyriausiojo Štabo viršininkas ir kartu kavalerijos viršininkas.

Būdamas Generalinio Štabo Valdybos viršininku ir po to Vyr. Štabo viršininku, plk. P. Plechavičius nuolat rūpinosi ginkluotų Lietuvos pajėgų darbo pagyvinimu, kariško parengimo tobulinimu, patriotiškumo ugdymu ir kt.

Pavyzdžiui, 1927 metų pradžioje paminėjau jam, kad 1922 m. *Kary* ir 1924 m. valdžios oficioze *Lietuvoje* buvau iškėlęs būtiną reikalą atrasti, sutvarkyti, papuošti nepriklausomybės karuose žuvusių Lietuvos karių kapus ir pastatyti ant jų vienodus kryžius. Ir priminiau, jog 1925 metais Šiauliuose skautai pirmieji Lietuvoje sutvarkė karių kapus ir ant jų pastatė vienodus cementinius kryžius, o kariuomenės vadovybė iki šiol tuo visai nesirūpina. Pulkininkas labai pasipiktino tokiu apsileidimu ir žadėjo šį reikalą sutvarkyti. Ir, štai, 1927 m. balandžio 13 d. buvo paskirta nuolatinė komisija karių kapams tvarkyti. Šios komisijos surinktomis žiniomis, karuose dėl Lietuvos nepriklausomybės žuvo 1,444 kariai (tarp jų 57 karininkai ir 4 karo valdininkai), šauliai ir partizanai, o drauge su mirusiais tuo metu nuo įvairių ligų — 4,256 asmenys. Ant jų kapų Lietuvoje ir Latvijoje buvo pastatyti vienodi, prasmingi geležies betono kryžiai su laipsniu, vardu, pavarde. Pasigendant žinių dėl ankstyvesnio nerangumo, ant keleto šimtų kryžių buvo iškalta jau “Nežinomas kareivis”... Karinei vadovybei buvo taip lengva šią problemą išspręsti — tik paskirti komisiją iš keleto darbščių karininkų. Tačiau šiam patriotiškam reikalui sutvarkyti reikėjo ryžtingo vado.

Plk. Plechavičiaus rūpesčiu 1927 m. Įsakymu Kariuomenei karininkai buvo paraginti įsijungti į aktyvų darbą Šaulių Sąjungoje. Šis šauksmas susilaukė gyvo atgarsio.

1927 m. rugsėjo 9 dieną, man budint Vyr. Štabe, apie 3 val. ryto telefonuoja *Lietuvos Aido* vyr. redaktorius Liudas Noreika ir klausia su kuo kalba. Atsakiau — budėtojas kapitonas Jurgelevičius. Noreika: “Tamsta gi esi mūsų dienraščio bendradarbis, esam pažįstami, todėl kalbėsiu atvirai. Prieš keletą minučių man telefonavo Tauragės telefonistė, labai susijaudinusi, ir pranešė, jog kažkokie ginkluoti civiliai užėmė telefonų centrinę. Ir staiga ryšys nutrūko. Gal tamsta geriau žinai, kas ten darosi?”. Atsakiau, jog dar nežinau. Tuoju telefonuavau į karo komendantūras ir policijos įstaigas aplink Tauragę ir klausiau, kas atsiti-

Generolo Žukausko karininko tarnybos 40 m. sukak-
 tuvės 1927 m. Sėdi iš k.: gen. S. Pundzevičius, Vyr.
 Štabo v-kas plk. P. Plechavičius, plk. V. Skorupskis,
 vyr. kariuomenės kapelionas kun. A. Palubinskas, gen.
 Pr. Tamašauskas, gen. V. Grigaliūnas, krašto aps. min.
 plk. T. Daukantas, gen. J. Bulota, plk. A. Merkys,
 gen. S. Žukauskas, Prezidentas A. Smetona, min. p-

kas A. Voldemaras, min. I. Musteikis, gen. L. Radus-
 Zenkavičius, gen. P. Šniukšta, II div. vadas plk. J.
 Petraitis, gen. V. Nagevičius, plk. V. Grudzinuskas.
 Už Prezidento ir min. p-ko II-je eilėje plk. A. Ple-
 chavičius. Visi kiti yra Vyr. Štabo bendradarbiai, ginklų
 rūšių bei tarnybų viršininkai ir dalinių vadai.

1928 m. kariuomenės manevrų štabą sudarę generalinio štabo pulkininkai. Iš k.: Vaclovas Griganavičius, Kazys Grinius, Petras Kubiliūnas (vadovas) ir Stasys Pundzevičius.

ko Tauragėje. Negreit atsiliepė, ir niekas nieko nežinojo. Todėl tuojau telefonavau Vyr. Štabo viršininkui, atsiprašiau už pažadinimą ir pranešiau apie šiuos įvykius. Plk. Plechavičius tuojau padarė atitinkamus žygius ir, tarp kitko, pasiuntė vieną ulonų būrį. Paaiškėjo, jog buvęs Seimo narys socialdemokratas Jeronimas Plečkaitis su ginkluotais maištininkais užėmė Tauragę. Plk. Plechavičius pasiuntė plk. Vladą Braziulevičių tam sukilimui likviduoti. Su maištininkais susikovė minėtas ulonų būrys, kurio vadas ltn. Hesas žuvo. 1927 m. rugsėjo 10 d. prezidentūroje įvyko Marijos Smetonaitės ir kapitono A. Valušio jungtinių pokylis, kur ir man su žmona teko dalyvauti. Tą vakarą plk. Plechavičius iš prezidentūros net dusyk telefonavo plk. Braziulevičiui į Tauragę, išklausė pranešimų ir davė atitinkamus įsakymus.

J. Plečkaičio vadovaujamus sukilėlius ginklais, pinigais ir kitkuo rėmė Lenkijos vyriausybė. Okupuotam Vilniaus krašte lenkai slaptai organizavo sukilėlių diviziją ir buvo numatę steigti jai pagalbinę kavalerijos diviziją. Ši kariuomenė turėjo įsibrauti į Lietuvą, kai tik čia įvyktų sukilimas, ir su J. Plečkaičio vadovaujamų sukilėlių pagalba už-

imti visą Lietuvą. Kai sukilimas buvo numalšintas, J. Plečkaitis su svarbesniais savo talkininkais pabėgo į Vilnių.

Vėliau plk. Plechavičius sakė, jog jis paskatino vidaus reikalų ministerį atsargos pulkininką Igną Musteikį įsakyti apskričių policijos vadams glaudžiai bendradarbiauti su karo komendantais, suorganizuoti patvarius tarpusavio ryšius ir kitais būdais sustiprinti budrumą visoje Lietuvos valstybėje. Taip jis rūpinosi Lietuvos saugumo reikalais.

1928 m. sausio 26 d. kariuomenės vadas generolas S. Žukauskas išėjo dimisijon. Kariuomenės vado vietoje buvo įsteigtos pėstininkų ir artilerijos inspekcijos. O šiaip visos kitos kariuomenės vado iki tol eitos pareigos atiteko Vyr. Štabo viršininkui. Tikrai 1935 m. sausio 1 d. išleistu kariuomenės vadovybės įstatymu buvo apibrėžtos šios vadovybės narių pareigos ir buvo atkurta kariuomenės vado vieta. Dėl to Vyr. Štabo viršininkui plk. P. Plechavičiui nuo 1928 m. sausio 26 d. faktiškai teko eiti ir kariuomenės vado pareigas.

1928 m. gegužės 15 d., tautos šventėje, Vyr. Štabo viršininkas plk. Plechavičius suorganizavo didingą kariuomenės paradą, kuriuo žavėjosi žmonių minios ir kariniai svetimų valstybių atstovai. Jo tarnybos lape įrašyta: “Už gerą parangimą ir gražų kariuomenės dalių parodymą Lietuvos nepriklausomybės 10 metų sukaktuvių apvaikščiojimo dieną Respublikos Prezidentas išreiškė širdingą padėką” (1928 m. birželio 5 d. Įsakymas Kariuomenei Nr. 48 § 1).

Karo Mokyklos X laidos išleistuvėse, 1928 m. rugsėjo 8 d., po iškilmų, pietų metu Vyr. Štabo viršininkas plk. Plechavičius savo kalboje pabrėžė: “Karininkas yra riteris — visų silpnųjų gynėjas ir negali nei vieno piliečio skriausti ar įžeisti, nes kardas yra duotas teisybės reikalui. Kiekvienas karininkas turi stengtis, kad jo vardas būtų švarus, skaištus”.¹⁾

1928 m. rugsėjo 30 d. vyskupo M. Reinio pašventintą ulonų LK Birutės pulko vėliavą prezidentas Smetona įteikė pulko vadui plk. Aleksui Plechavičiui, kuris priklausdamas priėmė ją ir pabučiavo. Po iškilmų per pietus, suruoštus visam pulkui, Vyr. Štabo viršininkas plk. P. Plechavičius pasakė: “Ši ulonų šventė yra tuo labiau didingesnė, — jūs gavote pulko vėliavą. Tačiau ne čia yra jai vieta. Jai

1) 1928 m. *Lietuvos Aidas* Nr. 179.

vieta ten, kur jai pridera stovėti, būtent — Vilniuje. Tikiu, kad ją tenai nunešite. Noriu palinkėti, kad jūs garbingai tarnautumėte savo pulko eilėse. Ir keliu taurę už jūsų vadus, puskarininkius ir jus, ulonai!”¹⁾

1928 m. lenkai pradėjo Vilniaus krašto lietuvius dar žiauriau persekioti. 1928 m. rugsėjo 6 d. turėjo įvykti Tautų Sąjungos posėdis Ženevoje. Į tą posėdį išvykstantį ministrą pirmininką bei užsienio reikalų ministrą A. Voldemarą Kauno geležinkelio stoty entuziastingai išlydėjo daug studentų ir karininkų su plk. P. Plechavičium pieky. Rugpiūčio pabaigoje lenkai buvo sutelkę daug kariuomenės Lietuvos pasieny ir pradėjo manevrus. Tam laikotarpy man vėl teko budėti Vyr. Štabe. Vėlai vakare atvyko Vyr. Štabo viršininkas plk. Plechavičius ir įsakė man telefonu perduoti isakymą pulkininkui Oskarui Urbonui Vilkaivišky asmeniškai. Telefonograma buvo maždaug tokio turinio: “Vyriausiojo Štabo viršininko įsakymu Tamsta skiriamas veikiančios armijos štabo viršininku. Veikiančios armijos vadu yra paskirtas generalinio štabo pulkininkas Petras Kubiliūnas”. Po to plk. Plechavičius išvyko į posėdį prezidentūroje. Ta paruoštis tęsėsi iki Voldemaras grįžo iš Tautų Sąjungos posėdžio, kur jis pavaizdavo žiaurius lietuvių persekiojimus okupuotame Vilniaus krašte, atrėmė lenkų kaltinimus ir tuo sustiprino Lietuvos poziciją Tautų Sąjungoje. Lenkija tuo labai pasipiktino. Apie suorganizuotą veikiančiąją mūsų (fronto) armiją nebuvo spaudoje pranešta.

1928 m. rugsėjo 12-21 Kėdainių apskrity buvo surengti pirmieji Lietuvoje didesnio masto kariuomenės manevrai. Vyr. Štabo viršininkas plk. Plechavičius manevrų vadovu paskyrė gen. štabo plk. P. Kubiliūną. Manevrų štabe dirbo: generolas Pr. Tamašauskas, generalinio štabo pulkininkai V. Griganavičius, K. Grinius, K. Tallat-Kelpša ir S. Pundzevičius, pulkininkai P. Dočkus, K. Skučas, O. Urbonas ir kiti. Paprašiau plk. Plechavičių pasiųsti mane kariniu korespondentu. Jis atsakė, jog šių manevrų garsinti spaudoje negalima, nes jie skirti tikrai mūsų kariuomenės dalinių vadams lavinti; dėl to ir svetimų valstybių kariniai atstovai nėra pakviesti. Pareiškiau, jog būtų labai naudinga pirmą kartą spaudoje paskelbti tik bendrų įspūdžių apie mūsų kariuomenės darbą manevrų metu. Pulkininkas pritarė tokiai pažiūrai ir, man prašant, telefonu įsakė karo aviacijos viršininkui pa-

2) 1928 m. *Karys*, Nr. 41.

Vyriausio štabo viršininkas pulkininkas Povilas Plechavičius

skirti mano žinion aviacijos fotografą-filmininką Žukauską. Mum paskyrė ir Krašto Apsaugos Ministerijos automobilį, kuriuo važinėjom tarp abiejų “kariaujančių” šalių. Ant rankovių turėjom baltus raiščius su užrašu “Neutralus”. Manevrų aprašus keliems laikraščiams plk. Plechavičius perskaitė ir leido spausdinti su nuotraukomis. Be to, kinoteatruose pirmą kartą buvo rodomi mūsų kariuomenės manevrų filmai. 1928 m. *Trimite* Nr. 39 tarp kitko rašiau:

Įvairios susisiekimo ir žvalgyimo priemonės veikė labai gerai, nežiūrint blogo oro. Veikė ir padedamosios tarnybos: maisto, pašaro, šaunamųjų reikmenų, inžinerijos turto tiekimas ir žmonių bei arklių evakuacija.

Buvo surengtas manevrų veiksmų bei darbų nagrinėjimas, va-

1928 m. manevrų štabas ir jo bendradarbiai. Iš k.: plk. K. Tallat-Kelpša, art. plk. P. Dočkus, gen. Pr. Tamašauskas, vadovas plk. P. Kubiliūnas, plk. K. Grinius ir kt.

dovaujant manevrų vadovui. Buvo surinkti visi atskirų dalių vadai ir batalijonų, baterijų ir eskadronų vadai. Išnagrinėta visos teigiamos ir neigiamos padarytų veiksmų bei darbų pusės. Be to, smulkesni nagrinėjimai buvo daromi kariuomenės dalyse ir kareiviams. Po nagrinėjimo vyriausio štabo viršininkas gen. štabo pulk. Plechavičius pažymėjo, jog viršininkų ir kareivių buvo pareikštas susidomėjimas manevrais ir atsidavimas pareigoms net sunkiose aplinkybėse, ir kartu perdavė Respublikos Prezidento ir krašto apsaugos ministerio padėką manevrų vadovui gen. št. pulk. Kubiliūnui ir manevrų dalyviams už darbštumą ir patvarą. Rugsėjo 21 d. visos kariuomenės dalys pražygiavo pro vyr. štabo viršininką ir išsiskirstė.

Šie manevrai parodė, jog mūsų kariuomenė yra visais atžvilgiais tinkamai paruošta šių laikų karui ir gali pareikšti rimtą atsparą bet kuriam priešui, kuris kėsintųsi ant Lietuvos laisvės.

Ryšiai įsakymams ir pranešimams siuntinėti veiksmų metu buvo tinkamai organizuoti. Mūsų lakūnai pareiškė savo drąsumą ir prityrimą, žvalgydami priešo judesius, jo jėgas ir mėtydami iš lėktuvų "bombas" (raketas) ir pranešimus.

Manevruose patirta, jog dalių vadai ir žemesni viršininkai gerai moka naudoti turimas kariavimo priemones, greit orientuojasi aplinkybėse ir reiškia savo sumanumą. Tokie manevrai pratina įvairias ginklų rūšis bendrai veikti lauko aplinkybėse ir plečia

1928 m. kariuomenės manevrų dalyviai — vyresnieji karininkai su manevrų vadovybe ir Vyr. Štabo viršininku plk. P. Plechavičium (su šviesia lietskraiste).

karišką prityrimą mūsų kariuomenės viršininkų, kurių žymi dalis yra didžiojo karo ir Lietuvos nepriklausomybės karo dalyviai ir kurių daugelis yra iššęję užsieniuose specialų bei aukštą karo mokslą. Tai visa ir mūsų tautos sūnų pasiryžimas teikia mums vilties laimėti ir ateities karą.

Vietos gyventojai, gėrėdamiesi mūsų kariškomis jėgomis, kartu reiškė savo pasitenkinimą tuo, kad kariai yra drausmingi, mandagūs, visada (net blogiausiam ore) gerai nusiteikę ir kad kariuomenės vadovybė yra palanki ūkininkams. Iš jų buvo perkamos daržovės, bulvės, raguočiai ir k. Buvo iš anksto sudaryta komisija kariuomenės padarytiems nuostoliams surašyti ir įkainoti. Ši komisija pagal ūkininkų nusiskundimus vietoje įvertindavo nuostolius, kurie buvo valdžios atlyginti.

Ūkininkai myli ir gerbia savus karius — gynėjus; juos gražiai sutikdavo ir mielai vaišindavo. Tai yra gražūs tarpusavio santykiai.

Kariuomenės manevrų metu ir šaulių buvo pareikštas sumanymas.

Vienas iš mūsų kavalerijos pulkų vaidino prieš (lenkų) vaidmenį. Šio pulko štabas kartą buvo apsistojęs pas ūkininką Kv., kuris yra atsargos karininkas, Vyties Kryžiaus kavaličius ir vietinio šaulių būrio vadas. Sužinojęs, jog minėtas kav. pulkas vaizduoja lenkus ir, tuo būdu, veikia prieš lietuvius, jis ėmė šauliškai nerimauti. Ir, štai, rytmetį Kv. atvyksta su keliais šauliais pas pulko vadą ir praneša: — Pone pulkininke! Kadangi tamsta su savo karininkais esate "lenkai", tad šią naktį likote visi paimti į nelaisvę. Štai mano partizanai.

O atvykęs pas Klaipėdos sukilimo dalyviams gerai žinomą va-

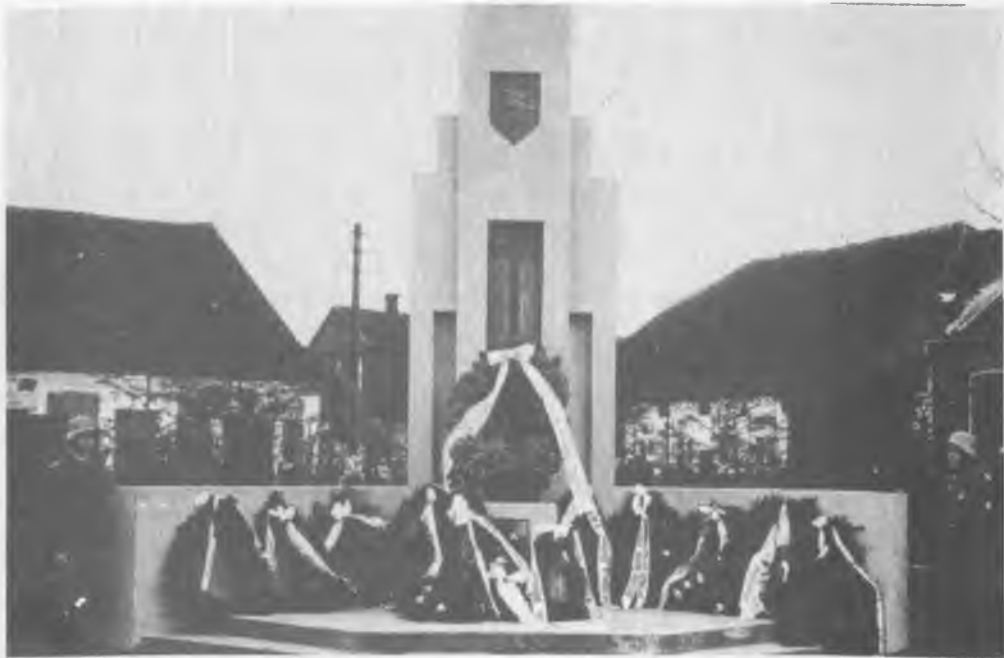

Nepriklausomybės paminklo pašventinimo iškilmės Jonišky. Kairėje buvęs Telšių ir Zarasų komendantas ats. kpt. Bronius Zališkis (su barzda, P. Plechavičiaus bendradarbis kovose su rusais ir bermontininkais 1919 m.), kpt. P. Jurgėla, Vyr. Štabo v-kas plk. P. Plechavičius, kavalerijos štabo v-kas mjr. Iz. Kraunaitis, Prezidentas Smetona, III divizijos vadas plk. O. Urbonas, gen. V. Grigaliūnas, III div. štabo v-kas plk. J. Laurinaitis, 8 pėst. pulko vadas plk. A. Liutermoza, X, kpt. T. Šakmanas ir kt. Dešinėje Šaulių Sąjungos vadas mjr. M. Kalmantas.

dovą L. (mjr. K. Labutis, — PJ), kuris buvo labai uolus ir sumanus, veikdamas prieš "lietuvius", pareiškė jam, jog jis (L.) praejusią naktį buvo Kv. partizanų "pasmaugtas"... Ir po to pakvietė visus pusryčių.

Šis įvykis vaizdžiai parodo mūsų šaulių sumanumą ir kaip galės būti mūsų tėvyniečių sutiktas priešas.

Tokio masto ir pobūdžio manevrų suorganizavimas ir jų vadovybės parinkimas atskleidžia didelį plk. P. Plechavičiaus nuopelną mūsų kariuomenės tobulinimui ir taip pat budrumą, nes kaip tik tuo metu okupuotam Vilniaus krašte vyko lenkų kariuomenės manevrai.

Lietuvos Nepriklausomybės 10 m. sukakčiai atžymėti paminklas Jonišky su kariuomenės (viršuje) ir organizacijų vainikais.

Plk. P. Plechavičius rūpinosi ir tautiškai pilietiniu kariuomenės auklėjimu.

1928 m. sausio 31 d. įvyko kariuomenės švietimo vadovų suvažiavimas. Kpt. A. Mačiūka iškėlė sumanymus: kariuomenės rodymui tiksliai auklėjančio turinio filmus, jų bibliotekas papildyti veikalais apie Lietuvos valstybės atkūrimą, įvesti radijo paskaitas kariuomenės ir kt. Vyr. Štabo viršininkas plk. P. Plechavičius patvirtino šio suvažiavimo nutarimus bei pageidavimus ir įsakė Karo Mokslo Valdybos spaudos ir švietimo skyriui juos vykdyti. Buvo įvestas kariuomenės radijo pusvalandis, ir pan.

1929 m. sausio mėn. Vyr. Štabo viršininkas plk. P. Plechavičius ir jo padėjėjas plk. P. Kubiliūnas aplankė kariuomenės dalinius ir buvo labai pritrenkti, kai patyrė, jog beveik pusė naujokų visai nemokėjo Tautos Himno ir net nežinojo jo reikšmės. Plk. Plechavičiaus įsakymu Karo Mokslo Valdybos viršininkas gen. štabo plk. J. Kibirkštis pave-

dė majorui P. Tarasenkai ištirti tautišką auklėjimą Lietuvos mokyklose. Tarasenka surinko visus (apie 32) vadovėlius ir skaitymų knygas, anuomet naudojamas pradinėse ir vidurinėse mokyklose. Šiose knygose jis nerado tokių žodžių, k.a.: tėvynė, Lietuva, tėvynės meilė ir pan. Ir tik vienam vadovėly buvo išspausdintas Tautos Himnas! Mjr. Tarasenka raportu pranešė apie savo tyrinėjimo pasekmes. Po to plk. Kibirkštis įsakė man paruošti straipsnį apie Tautos Himną. 1929 m. *Kary* Nr. 10 buvo išspausdintas mano straipsnis, o 1929 m. kovo mėnesį man teko per kariuomenės radijo pusvalandį dviem tęsiniais skaityti paskaitą apie Tautos Himną. Be to, Švietimo Ministerija buvo paskatinta rūpintis, kad būtų paruošta vadovėlių tautiškoje dvasioje. Pagaliau, 1929 metais pasirodė pirmas tokio pobūdžio vadovėlis — M. Vasiliausko “Gimtasis Žodis”. Tokių tautiško auklėjimo trūkumų ir kartu negarbingų reiškinių Lietuvos valstybėje kiti aukštieji kariuomenės viršininkai ir Švietimo Ministerijos vadovai nepastebėjo ir netyrinėjo.

1928 m. lapkričio 18 d. Jonišky buvo pašventintas originalus paminklas Lietuvos nepriklausomybės 10 m. sukakčiai atžymėti. Paminkle žemiau kryžiaus ir Vyčio iškalti šie žodžiai: “1918-1928. Garbė Jums, Didvyriai, kurie atvedė tautą į laisvę ir nepriklausomą gyvenimą. Jūsų darbai tebūnie mums pavyzdžiu ir stiprybe. Žuvusiems tebūnie lengva Lietuvos žemelė ir amžiną atilsį tesuteikia jiems Viešpats”.

Po prezidento Smetonos kalbos plk. P. Plechavičius kariuomenės vardu padėjo vainiką prie paminklo ir jos vardu padėkojo joniškiesiems, kad jie neužmiršo žuvusiųjų dėl tėvynės ir taip gražiai pagerbė juos. Po pietų joniškiesčiai prezidentą Smetoną ir aukštąjį kariuomenės viršininką plk. Plechavičių rankomis iškėlė nunešę į automobilius.

Plk. P. Plechavičius įvertindavo kitų lietuvių pasišventimą Lietuvai. Norėdama atžymėti kilnius Lietuvos moterų darbus ir juos priminti jaunajai kartai, 1928 m. lapkričio 23 d. karinė vadovybė Kėdainių, Kaišiadorių ir Marijampolės moterų ratelių bei komitetų narėms įteikė medalius ir šį raštą:

Gerbiamosios!

Sunkūs buvo mums 1919-1920 metai. Jaunajai Lietuvos kariuomenei teko laikyti frontas su raudonarmiečiais ir įtempus jėgas užkirsti kelią besiveržiantiems į Lietuvą bermontininkams bei len-

kams. Tamstos, aukštai gerbiamos moterys, atėjote tuo sunkiuoju laiku mūsų kariuomenei į pagalbą.

Vykstantieji į frontą mūsų krašto gynėjai dažnai pajausdavo alkį ir šaltį. Tamstų jautrios sielos atjautė ir suprato jų vargus. Tėvynės meilė ir krašto gynimo reikalas Tamstas subūrė į ratelius bei komitetus. Energingai Tamstos pradėjote šį kilnųjį darbą. Tuoju įkūrėte maitinimo punktus Kėdainiuose, Kaišiadoryse ir Panevėžy. Čia sušalę kariai galėjo sušilti ir pasistiprinti, gauti šiltos kavos bei sriubos su užkandžiu; sužeisti bei ligonys taip pat gaudavo čia paguodos. Tamstos rinkote šiltus rūbus bei mezginius, siuvot baltinius ir siuntėte į frontą, apsaugodamos tuo savo triūsu šimtus mūsų karių, buvusių apkasuose bei sargyboje, nuo žiauraus žiemos šalčio.

Sunkus tai buvo Tamstų darbas. Jis reikalavo nemaža pasišventimo ir pasiaukojimo. Tamstos nebojote nei metų laiko, nei oro, važinėjote po provinciją, rinkdamos aukas, dežuravote per dienas ir naktis maitinimo punktuose. Šiuo savo darbu Tamstos aktingai prisidėjote prie krašto gynimo. Tamstų įrengti ir išlaikomi maitinimo punktai ir nusiųsti į frontą daiktai suteikė ne tik medžiaginę paramą mūsų kariams, bet ir sustiprino jų dvasią ir pasiryžimą. Čia Tamstos parodėte, kad kraštą ginti yra pasiryžę ne tik kariai, bet ir Lietuvos moterys.

Už šį kilnų darbą dėkinga Tamstoms Tėvynė. O Karo Vadovybė, minėdama dešimties metų kariuomenės įsikūrimo sukaktuves ir įvertindama Tamstų 1919-1920 metų Tėvynei nuopelnus, teikėsi juos pažymėti, apdovanodama Tamstas Lietuvos Dešimties Metų Nepriklausomybės Sukaktuvių Jubiliejiniu medaliu.

Generalinio Štabo pulkininkas **Plechavičius**
Vyriausiojo Štabo viršininkas

Generolas leitenantas gyd. **Nagevičius**
Karo Sanitarijos Valdybos Viršininkas

Plk. P. Plechavičius mylėjo kovotojus dėl Lietuvos laisvės bei jos gynėjus ir labai gerbė žuvusius lietuvius didvyrius. Jis taip pat gerbė ir karo lauke žuvusius Lietuvos kareivius žydus (13). 1928 metų rudenį jis (vienintelis iš aukštosios vadovybės) atsilankė į žuvusiems Lietuvos kariams žydams Kaune pastatyto paminklo atidengimo iškilmes ir tarė įspūdingą žodį. Žydams tai padarė labai gerą įspūdį ir apie tai rašė savo spaudoje, o taip pat įdėjo iškilmių nuotraukas. Tą iškilmę aprašiau 1928 m. *Kary* Nr. 47:

Gusarų pulko orkestras sugrojo Enoš. Vyr. Štabo viršininkas plk. Plechavičius pasakė:

Gerbiamieji, šios dienos iškilmės yra nepaprastos. Čia susirinkome pagerbti tuos kelis iš daugelio karžygių, kurie, eidami piliečio — kario pareigas, turėjo atsiskirti su šiuo pasauliu.

Pagerbdami šiuos karžygius izraelitus, privalome prisiminti ir daugelį kitų, kurių kūnai ilsisi kitose Lietuvos vietose. Daugelyje vietų, kur ėjo mūšiai su Lietuvos priešais, kariai izraelitai kovėsi mūsų kariuomenės eilėse ir ne vienas padėjo savo galvą už Lietuvos laisvę.

Kiekviena tauta gerbia savo karžygius, ir mums kariams yra malonu, kad jūs, Lietuvos žydų visuomenė, gerbiate mirusius mūsų brolius karius izraelitus.

Tegul būna jiems lengva Lietuvos žemelė, kurią jie taip mylėjo, o jų garbingų darbų pavyzdžiu tegul seka visi, kuriems brangi laisvė ir savo Tėvynės nepriklausomybė.

Po prakalbų, gusarų pulko orkestrui griežiant gedulingą Šopeno maršą, Krašto Apsaugos Ministerijos vainiką uždėjo plk. Plechavičius, Karo Muziejaus vainiką — gen. V. Nagevičius ir kt.

Po maldos minia sušuko garsų “Valio už Lietuvą”, o orkestras sugrojo Tautos Himną. Choras hebraiškai pagiedojo Lietuvos Himną. Sušukta garsus valio Lietuvos kariuomenei ir jos vadovybei.

Už pasižymėjimus kautynėse dėl Lietuvos laisvės Povilas Plechavičius 1923 m. liepos 17 d. buvo apdovanotas pirmosios rūšies (su kardais) Vyčio Kryžium trečiojo (tuomet aukščiausiojo) laipsnio (KAM leidinys “Kareivis — Lietuvos gynėjas” 1926, psl. 179). 1926 m. rugsėjo 2 d. jis buvo apdovanotas Latvijos šaulių medaliu — Aizsardzibas Biedribas Bronzas Medalas. 1928 metais apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės 10 metų sukaktuvių medaliu, Lietuvos kariuomenės kūrėjų-savanorių medaliu (liudijimas Nr. 4) ir Italijos karaliaus apdovanotas antrojo laipsnio ordinu Corona d'Italia. 1928 m. birželio 6 d. respublikos prezidento aktu Nr. 427 “Už energingumą ir ištvermę, kurią parodė atsakomingas karo tarnybos pareigas eidamas, ir už tą tautiniai-idėjinį darbą, kurį jis yra nuveikęs Lietuvos gerovei, apdovanotas Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino antrojo laipsnio ordinu”.

P. Plechavičius jokiai politinei partijai nepriklausė. Lietuvos Šaulių Sąjungos leidinio “1928 m. Vasario 16 d.” redaktorius pakvietė mane asmeniškai surinkti to meto ir buvusių Lietuvos prezidentų, ministerių, kariuomenės viršininkų, kultūrininkų ir visuomenės vadų aforizmų. Plk. P. Plechavičius pateikė kariui būdingą aforizmą, kuris buvo išspausdintas minėtam leidiny psl. 252-253: “Tauta be ener-

gingų, sumanių, pasiaukojusių ir nepartinių vadų yra pasmerkta žūti. Kas bet kuriuo būdu niekina juos, tas kasa ne tik sau, bet ir visai tautai kapą. Todėl, jei norime laiduoti Lietuvos Nepriklausomybę ir saugumą, turime užmiršti visas partijas ir visi, kaip vienas, turime dirbti tiktai Tėvynės gerovei. O kai Tėvynei bus gera, tai ir visiems tėvyniečiams bus gera gyventi”.

Generolas Povilas Plechavičius Generalinio Štabo Valdybai vadovavo 7 mėnesius ir Vyriausiojo Štabo viršininku išbuvo 19 mėnesių. Per tą laikotarpį jis stengėsi patobulinti kariuomenės organizaciją, karininkų mokslingumą, kareivių auklėjimą ir mokymą, pagerinti apginklavimą, tiekimą ir kt. Šiose srityse jis daug nuveikė arba padarė gerą pradžią. Tuo visa jis daug nusipelnė savo tėvynės Lietuvos gynėjai — kariuomenei.

KARIUOMENĖ — NEPRIKLAUSOMYBĖS PAMATAS

(Tokia antrašte 1928 m. gegužės 14 d. *Lietuvos Aide* buvo išspausdintas gen. štabo pulkininko Plechavičiaus straipsnis, kuriame jis apibrėžė mūsų kariuomenės karžygiškumą, nuopelnus Lietuvai ir ateities uždavinius).

Mūsų kariuomenė turi garbingą, žilą praeitį. Ją steigė, tvarkė, jai vadovavo didžioje kovose garsieji Lietuvos vadovai. Galinga buvo lietuvių kariuomenė didžiosios kunigaikštystės laikais, nežuvo ji nelemtos unijos gadynėj, ir rusų vergijos prispaustas lietuvių ginklas bandydavo atkovoti laisvę.

Atgimusioji mūsų kariuomenė pagerbė savo šviesią praeitį ir su ja susijungė. Ji pasirinko savo pulkams didžiųjų karo vadų vardus: Gedimino, Algirdo, Mindaugo, Kęstučio ir k. Jų narsiais laimėjimais dabar ji stiprina savo dvasią.

Nelengva buvo Lietuvos kariuomenei atgimti. Tauta buvo rusų ir lenkų nustelbta. Didysis karas dar labiau ją sutrypė. Bet ji dar turėjo tiek atsparumo, kad pasaulinėj audroj ji sugebėjo politiškai susitelkti ir sudaryti ginkluotą jėgą savo gyvybei ginti.

Ginkluotą jėgą lietuviai bando pirmiausia sudaryti 1917-18 metais Rusijoje, kur buvo arti 25,000 lietuvių karių. Bet įsisteigti jai tebuvo lemta gimtojoj žemėj, Lietuvoj, kur Vil-

niuj 1918 m. vasario 16 d. buvo paskelbta nepriklausoma valstybė.

Nepriklausomybė paskelbta. Reikia jėgos jai ginti ir saugoti. Bet kaip sudaryti tą jėgą, kada pati Lietuva neturi nei pinigų, nei ginklų, nei patyrusių karininkų, kada Lietuva tebėra vokiečių karo stovykloj, ir revoliucijos vėjai iš visur blaškos? Tas klausimas kyla Vilniuj dar prieš nepriklausomybės paskelbimą (1917 m. gruodžio m.) ir įvairiais pavidalais bręsta per ištikus 1918 metus. Tais metais grįžta iš Rusijos lietuviai kariai. Jų užgrūdyta dvasia neišsigąsta būsimų pavojų. Savo jėgas jie paveda susidarantiems Lietuvos valdžiai. Iš jų sudaromas kariuomenės branduolys, kuriam tų metų lapkričio 23 d. buvo išleistas pirmo krašto apsaugos ministerio prof. Voldemaro oficialus įsakymas. Taigi, šiais metais lapkričio 23 d. mūsų kariuomenė turės progos iškilmingai minėti savo gyvenimo 10 metų sukaktuves.

Steigiamasis darbas plėtėsi. Valdžia kvietė savanorius, mobilizavo karininkus, puskarininkius, šaukė naujokus. Nors nebuvo jėgos, kuri būtų vertusi valdžios balso klausyti, bet susipratę vyrai plaukė į kariuomenę ir tuoj stojo į karą, kuris užsidegė trimis frontais: rytuose su rusais, žiemiuose su bermontininkais, pietuose su lenkais. Kraštas neturėjo savo finansų ir jokios kariškos pramonės. Bet mūsų kariuomenė, visos tautos padedama, pajėgė dvejus metus kariauti ir laimėti. Panevėžio (1919.V.18-24), Zarasų (VIII.20-24), Daugpilio (VIII.31 — IX.2) laimėjimais ji davė garbingą Maskvos sutartį. Radviliškio kautynėmis (XI.21-22) įveikė bermontininkus, o Širvintų (1920.XI.19) ir Giedraičių (XI.21) laimėjimais atrėmė lenkų veržimąsi.

Nepriklausomybė apginta. Lietuva ėmė tvirtėti politiškai ir ekonomiškai. Toliau eina etnografinės Lietuvos jungimas: 1921 m. kovo 31 d. mūsų kariuomenė žygiuoja į Palangą, o 1923 m. vasario 20 d. — į Klaipėdą. Prieš akis liko svarbiausias žygis — Vilniaus atvadavimas.

Užgesus karo ugniai, kariuomenė ėmė tvarkytis ir mokytis, kad prilygtų moderniškoms kariuomenėms. Toj srityj ji turėjo daug darbo, nes karui siaučiant nebuvo laiko galvoti apie tikslus projektus, apie mums tinkamą doktriną. Daug jau padaryta: patobulinta organizacija, pakeltas karininkų mokslingumas, patobulintas kareivių mokymas, pagerintas apginklavimas, tiekimas ir t.t. Bet daug dar reikia padaryti.

Nepamirškim, kad svarbiausias mūsų kariuomenės tiks-

las — nepriklausomybės saugojimas ir rengimasis į būsimą Vilniaus žygį. Juo kariuomenė bus tobulesnė, tuo lengviau bus tautai tuos tikslus vykdyti. Bet kariuomenės tobulumas pareina nuo visos tautos tobulumo. Ne tik pavojui kilus, bet ir taikos metu tauta turi stiprinti savo kariuomenę. Taigi, baigdami švęsti nepriklausomybės 10 metų sukaktuves, visi pasižadėkim remti savo kariuomenę: nekliudykim jos ramaus sunkaus darbo, labiau ją mylėkim. Tai bus geriausias atsidėkojimas žuvusiems karžygiams. Ne tik atsidėkojimas, bet ir tvirčiausias nepriklausomybės ir tiesiausias kelias į Vilnių.

POLITIKAI IR KARIUOMENĖ

Savo knygoje “Įvykiai ir žmonės” III t. psl. 17-18 gen. S. Raštikis nušvietė liūdnus reiškinius:

Neturėdama vieno nuolatinio ir pastovaus karinio autoriteto savo tarpe, kariuomenės vadovybė... buvo per daug didelėje politikų priklausomybėje, nes beveik su kiekvienu nauju ministerių kabinetu kariuomenė gaudavo ir naują krašto apsaugos ministerį ir naują kariuomenės vadą arba vyriausiojo štabo viršininką. Kiekvienas toks naujas kariuomenės vadovybės narys ateidavo su savo planais ir sumanymais. Bet, nespėjęs tų savo sumanymų įvykdyti, jis netrukus turėdavo perleisti savo pareigas kitam, kuris vėl pradėdavo iš naujo su naujais savo planais ir sumanymais. Nebuvo nei pastovios vadovybės, nei jokio pastovaus plano kariuomenei tvarkyti ir ją stiprinti. Žemesnieji ir vyresnieji vadai bei viršininkai tai matė ir jautė ir norom nenorom turėdavo prisitaikyti prie kiekvienos naujos vadovybės ir jai pataikauti. Tuo naudojosi ir politinės partijos, stengdamosios per kiekvieną kariuomenės vadovybę turėti savo didesnę ar mažesnę įtaką visoje kariuomenėje. Veikdavo ir opozicija. To viso pasėkoje atsiradavo skaldymosi kariuomenėje, nepasitenkinimo, politikavimo ir net neramumų, vedusių net iki karinių sukilimų. Nei Suomijoje, nei Estijoje, nei Latvijoje tokių reiškinių nebuvo.

Minėtoje knygoje (psl. 15-16) gen. S. Raštikis pabrėžė, jog per Lietuvos nepriklausomybės 22 metus buvo 18 ministerių pirmininkų, 22 krašto apsaugos ministrai ir 22 vyriausiojo (kariuomenės) štabo viršininkai. Dėl tokio daž-

no kariuomenės vadovybės keitimo ir gabesnieji vadai neretėjo progos tinkamai pasireikšti.

Norint geriau nušviesti generolo P. Plechavičiaus rūpesčius, pasireiškimus Vyr. Štabe ir staigų karinės tarnybos užbaigimą, tenka atskleisti kai kurias negeroves aukštoje vadovybėje.

Vyriausiojo Štabo viršininku 1927.I-VII ir po to krašto apsaugos ministriu iki 1928 m. lapkričio 22 d. buvo plk. T. Daukantas. Grįžęs Lietuvon po kovų dėl jos išlaisvinimo, jūrų kapitonas T. Daukantas mokėsi lietuvių kalbos ir kaip Rusijos karo laivyno karininkas apie kariuomenės reikalus mažai nusimanė. Nuostabiu būdu tapęs krašto apsaugos ministriu 1924-1925 metais, jis globojo nelietuvių kilmės kariuomenės viršininkus ir nemėgo "lietuviškų Napoleonų", kurie Lietuvai laisvę iškovoję ir ją apgynė. O tuo metu buvęs Vyr. Štabo viršininku generolas leitenantas Kazys Ladiga ryžtingai globojo lietuvius karininkus. Į aukštąsias karines mokyklas užsieniuose jis pasiuntė majorą P. Plechavičių ir kelioliką kitų lietuvių karininkų. 1927-1928 metais plk. T. Daukantas palaikė ryšius jau su lietuviais — jaunesniais (ypač aviacijos) karininkais, aplenkdamas jų viršininkus, ir iš viso vedė keistą politiką.

1927 m. paklausiau pažįstamą prezidento Smetonos artimiausią draugą profesorių Izidorių Tamošaitį: "Kodėl nepriklausomybės karų karžygs, Panevėžio ir Zarasų krašto išvaduotojas generolas Ladiga, po perversmo paskirtas antrosios divizijos vadu, buvo staiga 1927 metų vasarą paleistas iš kariuomenės?". Profesorius atsakė: "Aš pats negaliu suprasti, kas atsitiko. Beveik kiekvienu atveju atvykęs pas prezidentą pulkininkas Daukantas kalbėjo prieš generolą Ladigą, o šis prieš Daukantą". Atrodo, jog vyriausybė tuomet dar nepažinojo arčiau Ladigos ir Daukanto kaip asmenybių ir nežinojo, kokį vaidmenį jie vaidino 1924-1925 metais.

1926 m. atsargos pulkininkas T. Daukantas bandė įstoti į krikščionių demokratų bloko Ūkininkų Sąjungą (man taip sakė jos p-kas dr. Mikšys) ir į liberalinę Ūkininkų partiją. Bet dėl neaiškios savo pasaulėžiūros jis niekur nebuvo priimtas. Po gruodžio 17 d. perversmo jis nuostabiai greit įsitemkė tautininkams. Daugelis karininkų tikėjosi, jog A. Smetona, karo diktatoriaus bei Vyr. Štabo viršininko P. Plechavičiaus pakviestas būti valstybės vadu ir po 2 dienų Seimo išrinktas respublikos prezidentu, jį paliks Vyr. Štabo viršininku. Tačiau 1927 m. sausio 4 d. majoras P. Ple-

chavičius buvo paskirtas Generalinio Štabo Valdybos viršininku, t.y. Vyr. Štabo viršininko pirmuoju padėjėju. Vyr. Štabo viršininku tapo ne žemyno kariuomenės karininkas ir nepriklausomybės kovų dalyvis, bet politikuojantis jūrininkas, kuris po 7 mėnesių vėl tapo krašto apsaugos ministriu. Tuo būdu Plechavičiaus pirmenybę į Vyr. Štabo viršininko vietą paveržė Daukantas.

Gen. lt. T. Daukantas, kuris Lietuvos nepriklausomybės karuose nedalyvavo ir kurio ypatingų nuopelnų Lietuvos kariuomenei dar niekas neįrodė, 1928 m. buvo apdovanotas DLK Gedimino pirmojo laipsnio ordinu. Savo atsiminimų III tome, 69 psl., gen. S. Raštikis pabrėžė, jog daug vyresniųjų karininkų, dalyvavusių kovose dėl Lietuvos laisvės, buvo nepatenkinti tokiu apdovanojimu.

Iš krašto apsaugos ministerio pareigų atleistam generolui leitenantui T. Daukantui 1928 m. gruodžio 1 d. buvo suruoštos išleistuvės Karininkų Ramovėje. Savo kalbose kariuomenės viršininkai, ministeris pirmininkas Voldemaras ir prezidentas Smetona reiškė džiaugsmą. Beveik visi jie pabrėžė, jog Daukantas yra ne žemyno kariuomenės, bet jūrų karininkas. Šių išleistuvių apraše buvau paskelbęs reikšmingas ministerio pirmininko ir prezidento mintis apie jūros svarbą ir reikalą Lietuvai išeiti į jūrą. Išleistuvių dalyviams atrodė, jog Daukantui bus pavesta rūpintis laivyno steigimu. Tačiau jis buvo paskirtas Lietuvos pasiuntiniu Pietinėje Amerikoje. Buvo aišku, jog pati vyriausybė jau buvo nusivylusi Daukantu, jo netaktu ir kitomis jo savybėmis.

Plk. P. Plechavičius nepolitikavo. Jam rūpėjo tiktai kariuomenės tobulinimas įvairiais atžvilgiais ir rengimas sunkiomis pastangomis iškovotai Lietuvos laisvei ginti. Po gruodžio 17 d. perversmo iš kariuomenės buvo paleisti nelietuvių kilmės aviacijos, kavalerijos ir kiti aukštesnieji viršininkai. Plk. P. Plechavičius daugiausia rūpinosi, kad aukštesniais kariuomenės viršininkais būtų paskirti nepriklausomybės karuose pasižymėję ir šiaip gabesnieji karininkai lietuviai.

Kartą paklausiau plk. Plechavičių: "Ar teisingi yra gandai, kad po gruodžio 17 d. perversmo tamsta norėjai plk. K. Škirpą ištremti į Alytų?". Pulkininkas atsakė, jog jis niekad tokios minties neturėjo ir jog plk. Škirpa yra gabus karininkas ir galės Lietuvai daug nusipelnyti kaip karinis atstovas Berlyne; tai labai svarbus postas.

1927 m. vasarą paskirtas II divizijos vadu Giedraičių karžygys plk. Jonas Petraitis dažnai lankydavosi prezidentū-

roje. Prezidentas Smetona ir Petraitis vienas antrą vadindavo tiesiog vardu. Tiek jiedu buvo susibičiuliavę. 1928 m. plk. Petraitis drauge su majoru inž. Juozu Gražuliu ir, rodos, su majoru inž. Ignu Slapšiu nuėjo prezidentūron ir pareiškė, jog kariuomenėje jaučiamas visuotinis nerimas ir troškimas, kad būtų sudaryta demokratinė vyriausybė ir būtų sušauktas Seimas. Prezidentas juos tikino, jog Seimas šaukti dar per anksti ir pan. Kitu atveju plk. Petraitis vėl nuvyko prezidentūron su majoru J. Gražuliu. Jų siūlymas šaukti Seimą išsivystė į reikalavimą. Po kelių dienų plk. Petraitis buvo paleistas iš kariuomenės ir ištremtas į Alytų.

Paklausiau plk. Plechavičių, ar jis pritarė tokių karžygių, kaip generolas Ladiga ir plk. Petraitis, paleidimui iš kariuomenės. Jis atsakė: “Žinoma, ne! Krašto apsaugos ministeris ir aukštesnioji vyriausybė taip nusprendė ir mano patarimų nepaisė”. Pulkininko akyse nebuvo sunku įžvelgti jo širdgėlą.

Prof. K. Pakštas ir aš, susitikę Laisvės alėjoje, kalbėjome ir pamatėm ties Vitkauskytės knygynu įdomų vaizdą. Atsargos pulkininkas J. Petraitis, vilkėdamas civiliniais rūbais ir gavęs leidimą atvykti Kaunan, susitiko su 2-jo pėsstininkų pulko vadu plk. ltn. Broniu Ivanausku, džiaugsmingai pasisveikino ir pasibučiavo. Petraitis šiam pulkui vadovavo apie 8 metus. Šiame pulke Ivanauskas buvo kuopos vadas, pulko adjutantas, bataliono vadas ir iš Petruičio perėmė pulką. Buvo geri bičiuliai. Po kelių dienų buvau pritrėktas: plk. ltn. Br. Ivanauskas buvo paleistas iš kariuomenės.

1929 m. vasario mėnesio pradžioje buvau paruošęs Latvijos šaulių organui *Aizsargs* ilgoką straipsnį apie lietuvių tautos kovas dėl laisvės ir Lietuvos respublikos pažangą įvairiose srityse per pirmą dešimtmetį. Karinis Latvijos atstovas plk. ltn. J. Indans, kalbąs lietuviškai, žadėjo jį išversti latvių kalbon ir pasiųsti redakcijai. Kadangi šis straipsnis buvo numatyta Vasario 16 proga išspausdinti svetimos valstybės žurnale, norėjau greit gauti generolo Plechavičiaus pritarimą straipsnio turiniui. Gavęs savo viršininko leidimą, nuvykau į generolo butą, nes tą dieną jis nebuvo atvykęs į Vyr. Štabą. Generolas buvo apsirengęs uniforma, bet su šliurėmis ir chalatu. Paklausiau: “Pone generale, ar tamsta sergi?”. Atsakė: “Žinai, mielas kapitone, pirmą kartą mano gyvenime įsakyta sirgti”. Pakviestas atsisėsti, paprašiau paaiškinti, kas atsitiko. Generolas pasakė: “Ministeris pirmi-

ninkas Voldemaras įsivaizduoja, kad jeigu prezidentas įsakytų man jį areštuoti, tai aš tai padaryčiau". Generolas perskaitė straipsnį ir pritarė jo turiniui. Kokį pusvalandį šnekėjomės. Su širdgėla pareiškiau, jog ministeris pirmininkas yra rimtas valstybininkas, todėl jis negali remtis tokia prieštara arba kokių intrygų paisyti. Besišnekant generolas paminėjo, jog ministeris pirmininkas net labai svarbiais valstybiniais reikalais nepasitaria su prezidentu ir savarankiškai valdo kraštą. Pokalbio pabaigoje generolas pasisakė jaučiąs, jog bus priverstas išeiti į atsargą. Po keleto dienų spauda paskelbė, jog "generolas leitenantas Povilas Plechavičius, jam prašant, 1929 m. vasario 15 dieną paleistas iš kariuomenės į atsargą su teise dėvėti karine uniforma" (Įsakymas Kariuomenei Nr. 11 § 1).

The New International Year Book (for the year 1929), New York, 1930, skyriuje apie Lietuvą psl. 473 tarp kitko paminėti šie įvykiai:

1929 metais tebesitęsė ginčas su Lenkija dėl Vilniaus. Pasi-
baigė asmeninė diktatūra Augustino Voldemaro, kuris rugsėjo 19
atsistatydino su savo kabinetu, nuo 1926 m. gruodžio 17 per-
versmo valdęs kraštą kaip ministeris pirmininkas.

Metų (1929) pradžioje ministeris pirmininkas išardė sąmokslą
jam nuversti. Sąmokslą ruošė generolas Plechavičius, Vyr. Štabo
viršininkas, vadovavęs perversmui, kurio dėka Voldemaras gavo
galią 1926. Atrodo, kariuomenės daugumos remiamas generolas rei-
kalavo, kad ministeris pirmininkas baigtų ginčą su Lenkija, atšauk-
tų naujai pasirašytą prekybos sutartį su Vokietija ir sugrąžintų
konstitucinę santvarką.

Fašistinei Geležinio Vilko organizacijai talkinant, ministeris
pirmininkas pasirūpino, kad generolas Plechavičius ir 18 jo bend-
radarbių būtų areštuoti, paskelbė karo apsiausties stovį Kaune ir
tuo būdu buvo išvengta kariuomenės sukilimo. Tačiau krašte ki-
lo neramumai. Daug žmonių buvo suimta.

Karo stovis tebesitęsė. Gegužės 6 ministeris pirmininkas pa-
skelbė savo sumanymą uždaryti Lietuvos socialdemokratų partiją.
Buvo pranešta, jog liepos mėnesį 14 socialdemokratų bus pa-
smerkti mirti.

Prezidentas Smetona pakvietė J. Tūbelį, buvusį finansų mi-
nisterį, sudaryti naują kabinetą. Naujasis ministeris pirmininkas
rugsėjo 26 paskelbė, jog bus nuosekliai grįžtama prie normalaus
konstitucionalizmo ir karinė cenzūra bus atleidžiama. Politika Len-
kijos ir kitų Baltijos valstybių atžvilgiu nepasikeitė. Gruodžio 4
Kauno Apygardos Teismas atšaukė sprendimą uždaryti socialdemok-
ratų partiją.

Kaip matome, ano meto Lietuva čia pavaizduota netiksliai. Daug kas perdėta, sutirštinta. Įdomu tik tai, kad 1929 almanachas apčiuopė A. Voldemaro vaidmenį ir bręstantį konfliktą. Kai neturėjo tikslų informacijų, tai vaizdą ir sutirštino.

Povilas Plechavičius Žemaitijoje pirmas pradėjo ginkluotą kovą dėl Lietuvos išlaisvinimo. Kazys Ladiga vadovavo 1-jam pėstininkų pulkui ir vėliau pirmajai brigadai kautynėse prieš rusus ir vėliau armijai prieš bermontininkus ir abu priešus galutinai išbloškė iš Lietuvos. Jonas Petraitis su savo vadovaujamu 2-ju pėstininkų pulku kautynėse ties Giedraičiais nugalėjo lenkus ir sustabdė jų veržimąsi į Lietuvą. Tačiau Santarvė nurėžė demarkacijos liniją ir tuo būdu neleido Lietuvos kariuomenei išvaduoti sostinę Vilnių ir galutinai išvyti lenkų kariuomenę iš Lietuvos. 1919-1920 metais lietuvių tauta džiūgavo dėl šių ir kitų karžygių narsos ir gabumų vadovauti mūsų kariuomenei kovose prieš visus tris gausingesnius Lietuvos priešus, sunkiose aplinkybėse, pasigendant įvairių ir naujesnių ginklų, susisiekimo priemonių ir kt.

Deja, 1927-1929 metais šie trys karžygiai, Vyčio Kryžiaus kavalieriai, buvo nušalinti iš Lietuvos kariuomenės, kurią jie vedė į trijų nepriklausomybės karų ugnį, buvo taip labai pasišventę mylimai tėvynei Lietuvai, o savo vadovaujamiems kovotojų daliniams karo laukuose švietė sumanumo ir narsumo pavyzdžiu. Oficialiai kiekvienas iš jų iš kariuomenės į atsargą buvo paleistas "jam pačiam prašant", nes oficialiu vyriausybės sprendimu paleistam būtų suvaržytos tam tikros teisės, pirmenybės ir kt.

Mes, jauni karininkai, jautėm didelę širdgėlą dėl tokios negarbingos "aukštosios politikos". Ypač skaudu buvo, kai lietuviai patriotai valstybininkai taip pasielgė su šiais karžygiais, kurie galėjo dar daug nusipelnyti mūsų kariuomenei. Jiems buvo padaryta nepelnyta, gili, neužgyjanti dvasinė žaizda.

Kitose valstybėse krašto valdovai politikai daug nusipelnusiems karžygiams išreiškia didelę pagarbą, skiria aukščiausių laipsnių garbės ženklus, įvairias pirmenybes prieš kitus piliečius ir kt.

Savo knygoje "Įvykiai ir žmonės" III t. 1972 m., psl. 407-408 gen. S. Raštikis paskelbė išrašą iš plk. Adolfo Birono, Vyčio Kryžiaus kavalieriaus, atsiminimų knygos "Vardan teisybės" 1956:

Kaip vyriausiojo štabo rikiuotės skyriaus viršininkas ir partijos narys, dažnai pas jį (t.y. pas Resp. Prezidentą Smetoną, — St. R.) lankydavausi ne vien tarnybos reikalais, bet ir šiaip, privačiai pasisvečiuoti.

Besikalbant apie esamą padėtį krašte, apie didėjančią partijoje skilimą ir susidarymą Voldemaro ir Smetonos šalininkų, apie Geležinio Vilko organizaciją, kuri po partijos skilimo tapo Smetonos persekiojama... pridūriau, kad ne tik “vilkuose”, bet ir šiaip pas neolituanus ir pas pačius tautininkus esama daug nepatenkinimų dėl nebuvimo seimo, kraštas valdomas be kontrolės, ir patariau greičiau seimą sušaukti. Tatai jam nepatiko, ir jis nedraugiškai atkirto, kad pats gerai žinąs, kada seimą reikės sušaukti, dabar gi seimą šaukti esą ne laikas. Į tai atsakiau: — “Jei nešauksite dabar, tai galima sulaukti visokių eventualumų iki sukilimų imtinai”.

Žodis po žodžio mūsų kalba virto nemalonaus charakterio ginču. Įsikarščiau, staiga jo užklausiau: “Kodėl, p. Prezidente, taip lengva širdimi leidote Voldemarui sudoroti gen. Plechavičių?”. Tai pasakiau... tik dėl to, kad pabrėžti, jog negražu buvo taip pasielgti su žmogumi, kurio dėka atsisėdai į sostą. Tatai, matomai, jį skaudžiai užgavo, ir jis, priešęs prie manęs, piktai tarė: “Mauras savo padarė, mauras gali eiti”. Toksai nelauktas atsakymas mane pritrenkė. Kiek atsipeikėjęs, tariau: “Reiškia, mes visi esam maurai, sudiev”.

Dėl to plk. A. Birontas turėjo 1934 m. rugpiūčio mėn. išeiti iš kariuomenės.

1934 m. birželio 6-7, Vyr Štabo viršininkui generolui P. Kubiliūnui pritariant, buvo bandoma sukilimu pakeisti vyriausybę — ministerių kabinetą. Šis žygis nebuvo sėkmingas. Sukilimo organizatoriai bei dalyviai karininkai ir gen. Kubiliūnas buvo žiauriai nubausti.

Vis dėlto 1936.IX.1 Seimas buvo sušauktas, nors ir nebuvo renkamas demokratiniais pagrindais.

Gen. štabo plk. Antanas Šova, Vyčio Kryžiaus kavalierius ir paskutinis Kariuomenės Štabo mobilizacijos skyriaus viršininkas, 1973 m. *Dirvoje* Nr. 21 rašė:

Mūsų kariuomenės su vyriausybe santykiai per visą Nepriklausomybės laikotarpį buvo jautrūs, ypatingai po 1934 m. birželio 7 d. įvykių, kai vien tik iš Kauno įgulos buvo pašalinta iš kariuomenės daugiau kaip 90 karininkų, jų tarpe virš 20 su aukštuoju mokslu. Krašto ramybė buvo sudrumsta, prezidento A. Smetonos vadovavimas pradėjo braškėti. Kariuomenės vadui gen. St. Raštikiui kariuomenę žymiai padidinus ir perorganizavus, man

neatrodo, kad karininkus paversti paklusniais diktatūros įrankiais būtų pavykę.

Man buvo įsakyta dalyvauti pašalinamų iš kariuomenės karininkų degradavimo procedūroje. Degradavimo eiga ir vykdymas mane pritrėnkė. Tuo laiku kiekvienam turėjo būti aišku, kad esame didelių įvykių išvakarėse; žaizdoms užgydyti ir klaidoms atitaisyti laiko nebuvo.

Generolas S. Raštikis po kūrybinio darbo 5 metų buvo atleistas iš kariuomenės vado pareigų. Ir naujų bei didelių pavojų akivaizdoje, 1940 m. sausio mėnesio pradžioje, kariuomenės vado buvo paskirtas generolas S. Vitkauskas. Vyriausybės netgi nekludomas, jis tapo Lietuvos kariuomenės ir valstybės išdaviku. Taigi, krašto valdovai politikai pačius gambiausius, kariuomenei labai daug nusipelnčius ir populiarius kariuomenės vadus po vieną išbloškė iš karinės tarnybos ir ginkluotų pajėgų vadu paskyrė lietuvių tautai visiškai nežinomą asmenį.

Vyriausybė arčiau nepažinojo vyresniųjų karininkų, jų gabumų karyboje, nuopelnų Lietuvos kariuomenei ir kitų savybių. Aukštieji kariuomenės viršininkai buvo skiriami pašaliniais sumetimais arba be jokios atrankos. Kariuomenės vadovybė per visą laisvės metą nebuvo pastovi. Dėl to visa ji nebuvo paruošusi tinkamų krašto gynimo planų, ginklų ir šaudmenų atsargos ir kt.

Kai didesniųjų valstybių ultimatumai pradėjo daužyti Lietuvos Nepriklausomybės Rūmus, vyriausybei derėjo užmiršti savo politikavimo klaidas ir rimtai susirūpinti Lietuvos valstybės gelbėjimu.

Kan. prof. J. Meškauskas jau Amerikoje man sakė, jog 1939 m. Kaune Eucharistinio Kongreso metu garbės svečių estradoje prezidentas Smetona arkivyskupui J. Skvireckui tarp kitko pasakė, jog Lietuvos nepriklausomybės saulė pradeda leistis. Taigi, jau anuomet prezidentas aiškiai regėjo didelį pavojų Lietuvos respublikos laisvei. Vyriausybė turėjo prisiminti "lietuviškus Napoleonus", kurie kovojo prieš tris gausingesnius priešus, iškovojo Lietuvai laisvę ir ją apgynė. Ji turėjo iš atsargos pašaukti ir aukštaisiais kariuomenės viršininkais paskirti pačius gambiausius ir jau anksčiau pasireiškusių kariuomenės vadus lietuvius patriotus. Juk generolas S. Žukauskas net tris kartus buvo atšauktas iš atsargos ir paskirtas kariuomenės vado, nežiūrint kuriais sumetimais jis buvo nuo šių pareigų atleistas.

Jei 1939-1940 metais Lietuvos kariuomenės vadovybėje būtų buvę tokio kalibro vadų, k.a.: generolai P. Kubiliūnas, K. Ladiga, P. Plechavičius, S. Raštikis, plk. J. Petrūtis, plk. O. Urbonas ir kiti, — tuomet mūsų kariuomenė tikrai nebūtų buvusi išduota Sovietų Rusijai — ji būtų didvyriškai gynusi Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Be abejonės, šie vadai būtų daug anksčiau pasirūpinę ryžtingomis pastangomis sudaryti visų Pabaltijo valstybių — Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Suomijos — karinę sąjungą savo laisvei bendrai ginti. Pasigendant patriotiškos bei herojiškos karinės vadovybės, baisi tragedija ištiko ne tik tai moderniam karui gerai parengtą Lietuvos kariuomenę su Šaulių Sąjunga, bet ir Lietuvos respubliką bei lietuvių tautą.

Napoleonas pasakė: “Geriau turėti avinų armiją, liūto vadovaujamą, negu liūtų armiją, avino vadovaujamą”.

1918-1940 metais lietuvių tautos likimas bei gyvavimas daugiausia priklausė nuo vadų — karžygių ir politikų žygiškumo, jų susiklausymo ir nepalaužiamos ištikimybės lietuvių tautos laisvės idealui.

POVILO PLECHAVIČIAUS PRAKILNUMAS IR POPULIARUMAS

1927 m. sausio mėn. pasiūliau savo broliui Kostui suorganizuoti talką ir įteikti įžymiems Lietuvos karžygiams simbolines dovanas. Jis tuoju New Yorke suorganizavo Lietuvos Kariuomenės Rėmėjų Komitetą iš Lietuvos Vyčių organizacijos narių — buvusių Amerikos ir Lietuvos karių. Komitetą sudarė: pirmininkas — Lietuvoje buvęs viršila Matas Zujus, buvęs *Vyčio* redaktorius, Lietuvos Vyčių garbės narys; sekretorius — JAV ats. ltn. Kostas Jurgėla, L. Vyčių N.Y. ir N.J. apskrities p-kas; išdininkas Jonas K. Milius, buvęs šio aps. p-kas, visoje Amerikoje rodęs Lietuvą savo filmuose; puskarininkis Julius P. Jurgėla, studentas; muzikas Ant. Visminas; JAV grandinis Stasys Žitoveckis, studentas. Lietuvoje abu Jurgėlos buvo kariai ir šauliai, dalyvavę Klaipėdos išvadavime.

Paminėjęs šio komiteto pasiryžimą ir veiklą, 1927 m. *Karys* Nr. 15 pažymėjo: “Yra sumanymas pasižymėjusiems

Vyriausybės atvykimas į Klaipėdą 1927.VII.9. I-je eilėje E. Simonaitis, plk. P. Plechavičius, gen. V. Nagevičius, K. Žalkauskas, min. J. Aleksa, min. Ig. Musteikis, Prez. Smetona, 7-jo p. pulko vadas plk. P. Genys, gen. S. Žukauskas, b. min. p-kas E. Galvanauskas, gen. V. Grigaliūnas, Klaipėdos komendantas plk. R. Liormanas, plk. Ed. Adamkavičius, kpt. P. Žilys, Klaipėdos krašto gubernatorius J. Budrys, kpt. P. Jurgėla, Klaipėdos rajono pasienio policijos v-kas ats. kpt. Vc. Goštautas, dalyvavęs Plechavičių partizanų kovose 1919 m.

Lietuvos laisvės gynėjams, garbingiems kariams, kaip Plechavičius, Grigaliūnas-Glovackis, Ladiga ir k., įteikti tinkamas dovanas už jų nuopelnus Lietuvai". Kiek vėliau 1927 m. *Kardas* Nr. 10-11 paminėjo šio komiteto veiklą ir tarp kitko pabrėžė: "Pirmoj eilėj nutarta suteikti plk. Plechavičiui dovaną — tautiškais motyvais papuoštą kardą. Komitetas renka aukų, rengia koncertus, paskaitas ir t.t.". Komitetas buvo pasiryžęs pirmiausia įteikti plk. P. Plechavičiui sidabrinį kardą.

Kadangi Lietuvos Vyčiai ruošė išvyką į Lietuvą 1927 m. vasarą, or-jos Centro Valdyba perėmė minėto komiteto įsipareigojimą ir dėl laiko bei lėšų stokos nutarė skirti tiksliai vieną bendrą dovaną Lietuvos kariuomenei — aukso kardą. Šio kardo suprojektavimu rūpinosi K. Jurgėla. 1927 m. liepos 3 d. "Pavasario" Sąjungos kongreso bei dainų

Bendri pietūs 7-jo pėstininkų Žemaičių Kng. Butegidžio pulko šventėje 1927.VII.10. Už ilgo stalo iš k.: kun. P. Bielskus, (priešais jį J. Brazaitis), kpt. P. Jurgėla, V. Gustainis, gen. V. Grigaliūnas, plk. P. Plechavičius, gen. V. Nagevičius, E. Galvanauskas, X, X, gen. Žukauskas, Prez. Smetona, min. J. Aleksa, X. Priešais Prezidentą sėdi pulko vadas plk. P. Genys.

šventės metu Kaune L. Vyčių or-jos p-kas K. Vėšulas ir dvasios vadovas kun. J. Simonaitis (abu gimę Amerikoje) aukso kardą iškilmingai įteikė kariuomenės vadui generolui S. Žukauskui. Tai buvo ne asmeninė dovana jam, bet simbolinė dovana Lietuvos kariuomenei. Kardas buvo padėtas Karo Muziejuje.

Taigi, kardas, kurį didžiulė Amerikos lietuvių jaunimo organizacija buvo pasiryžusi įteikti plk. P. Plechavičiui, dėl minėtų aplinkybių tapo šios organizacijos dovana visai Lietuvos kariuomenei.

1927 ir 1928 metais plk. P. Plechavičius su savo adjutantu visuomet lydėdavo respublikos prezidentą A. Smetoną, keliaujant po kraštą, vykstant į Laisvės bei Nepriklausomybės paminklų ir vyskupo M. Valančiaus paminklo (Varniuose) atidengimo iškilmes, Sūduvos krašto ūkininkų šven-

tę, naujų karininkų pakėlimo, pulkų vėliavų įteikimo, kariuomenės dalinių metines ir kitokias šventes. Ir man kaip kariniam korespondentui tekdavo drauge automobiliais keliauti, stebėti įvykius ir tai visa aprašyti spaudoje — *Kary, Karde, Trimite ar Lietuvos Aide*.

Keliaujant po Žemaitiją 1927 metais, drauge vyko vidaus reikalų ministeris Ig. Musteikis, žemės ūkio ministeris J. Aleksa, prof. Iz. Tamošaitis, kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas, generolas V. Grigaliūnas-Glovackis, vadovavęs 2-jam pėstininkų pulkui kovose prieš rusus ir bermontininkus, ir dar keletas asmenų. Iki Klaipėdos lydėjo spaudos atstovai J. Brazaitis ir V. Gustainis. Apskritis viršininkas, policijos vadas ir komendantas sutikdavo garbės svečius ir, rodydami kelią, lydėdavo po visą savo apskritį.

Įdomiausia kelionė su įvairiais nuotykiais įvyko 1927 m. liepos 7-19¹). Iš Kauno išvykus, aplankyta šios vietovės: Raudondvaris - Vilkija - Seredžius - Veliuona (pagerbtas DLK Gedimino kapas ir paminklas) - Raudonė - Skirsnemunė - Jurbarkas - Palanga. Klaipėdos krašto gubernatūroje vyriausybei prisistatė svetimų valstybių konsulai, vietos valdžios bei savivaldybės įstaigų viršininkai ir valdininkai. Dalyvauta 7-jo pėstininkų Žemaičių Kunigaikščio Butegeidžio pulko šventėje (parade ir karininkų pokilyje), aplankyta žemės ūkio paroda, pagerbti žuvę Klaipėdos krašto vaduotojai. Po to Kretinga - Darbėnai - Grušlaukė - Salantai - Mosedis - Skuodas - Ylakiai - Židikai - Seda - Žemaičių Kalvarija - Alsėdžiai - Telsiai - Žarėnai - Varniai - Medvėgalis - Kaltinėnai - Kražiai - Kelmė - Nemakščiai - Viduklė - Raseiniai - Ariogala - Čekiškė - Kaunas.

Be šių miestų ir miestelių, pakeliui teko sustoti bažnytkaimiuose ir net kryžkelėse, kur garbės svečių laukdavo būriai ūkininkų su viršaičiu ar kuriuo nors veikėju prieky, su duona ir druska. Čia būdavo trumpi sveikinimai. Miestuose ir miesteliuose laukdavo žmonių minios, organizacijos su vėliavomis, orkestrais ir t.t. Sutiktuvės, kalbos ir vaišės norom nenorom užtrukdavo. Dėl to vakare į numatytas vietas atvykdavom gerokai pavėlavę pagal numatytą kelionės programą. Bet žmonės laukdavo.

Provincijos miestuose, miesteliuose ir bažnytkaimiuose papuošti stalai su įvairiausiais valgiais ir visokiais tortais

1) 1927 m. *Kardas*, Nr. 23.

Vartai garbės svečiams sutikti Telšiuose.

nustebino prezidentą ir visus jo palydos narius. Plk. Plechavičius ne kartą pareiškė: “Štai, ką gali paruošti mūsų žemės ūkio mokyklų auklėtinės”.

Prezidento adjutantas kpt. A. Valušis ir aš savo sumanymu dažnai slankiojom žmonių minioje ir primindavom, jog buvusiems kariams, savanoriams, ūkininkams, darbininkams dabar yra tinkama proga įteikti respublikos prezidentui įvairius prašymus ar skundus. Pastebėjęs tai, plk. Plechavičius paklausė, apie ką mes šnekame. Paaiškinom. Jis pasakė “labai gerai darot” ir pats paragindavo žmones rašyti prašymus ir skundus. Kpt. Valušis ne kartą parsivežė gerą pundą tokių prašymų. Iš prezidentūros jie buvo pasiųsti į atitinkamas įstaigas, reikalaujant prašymus patenkinti ar skriaudas iširti.

Telšiuose iš augalų buvo pastatyti dideli garbės vartai. Iš žmonių minios atėjo barzdotas vyras su šaulio uniforma ir Vyčio Kryžium, pasisveikino su plk. Plechavičium, ir abu pasibučiavo. Pulkininkas prezidentui ir palydai pasakė, jog tai yra vyresnysis puskarininkis Feliksas Veitas, kuris buvo jo dešinė ranka, išbloškiant bolševikus ir bermontininkus iš Žemaitijos. Aš pridūriau, jog 1921 metais man teko būti Zarasų komendanto padėjėju ir komendantūros kuopos vadu. Tuomet pusk. Veitas su žemaičių šaulių-partizanų būriu buvo priskirtas prie šios kuopos ir drau-

Vyriausybės sutikimas Telšiuose. Atvyksta gen. Žukauskas, Prez. Smetona, min. I. Musteikis, kpt. P. Jurgėla, plk. P. Plechavičius, prof. Iz. Tamošaitis, gen. Grigaliūnas ir kt.

ge saugojom latvių pasienį ir lenkų demarkacijos linijos dalį, apie 20 kilometrų. Ne kartą mums teko su lenkais susikauti¹⁾).

Telšiuose buvo suruošti pietūs. Savo kalboje plk. P. Plechavičius iškėlė žemaičių meilę savo tėvynei, vienybę, susiklausymą ir atkaklumą kovose prieš rusus ir bermontininkus. Kaip kitose vietovėse, taip ir čia jis pareiškė, jog 1926 metais gruodžio 17 dieną kardas buvo garbingai pakeltas ir be kraujo nuleistas. 1926 metais buvęs paskutinis M. Sleževičiaus kabineto vidaus reikalų ministeris daktaras Jonas Mikulskis pasakė patriotinę kalbą, kviesdamas visus į vienybę ir darbą Lietuvos gerovei. Savo kalbą jis užbaigė šiais žodžiais: “Pone prezidente, jei kas nors šiandien negerbtų tamstos kaip respublikos prezidento ir asmens, aš pirmas spiaučiau tam į barzdą!”

Alsėdžiuose senukas klebonas atnešė prie garbės svečių stalo keistą seną butelį ir prabilo: “Mano tėvas mane, dar

1) 1941 m. okupantų bolševikų suimtas ir vežamas per Židikų miestelį Feliksas Veitas garsiai sušuko “Tegyvuoja generolas Plechavičius!”. Sargybinis šautuvo buože smogė jam į galvą. Šis karžygys vėliau buvo nukankintas.

mažą vaiką, nusivedė prie vieno krūmo ir pasakė: 'Sūnau, prisiek man, kad šį degtinės butelį iškasi tik tuomet, jeigu į mūsų miestelį atvažiuotų koks nepaprastai garbingas svečias ar karalius'. Šiandien mus aplankė nepaprasti svečiai — Žemaičių krašto išvaduotojas ir Lietuvos prezidentas. Man garbė šia starka pavaišinti brangiausius svečius". Prezidentas ir jo palydos nariai gavo po taurelę šio nepaprasto gėrimo.

Raseiniuose po vaišių ir kalbų iš antro aukšto laiptais į automobilius, iškėlę ant rankų, išnešė: mane — skautai, draugininko Prano Padalio vadovaujami; plk. Plechavičių — šauliai ir buvę partizanai; prezidentą — savanoriai.

Plechavičių tėviškėje, Židikų miestelyje, lietuvaitės du didelius ir gražiai išpuoštus rūtų vainikus uždėjo ant plk. Plechavičiaus ir prezidento Smetonos. Savo labai mylimą motiną pulkininkas supažindino su prezidentu, kuris pasakė: "Sveikinu kilnią lietuvę, kuri išaugino Lietuvai du didvyrius, šaunius pulkininkus".

1927 m. liepos 14 d. plk. Plechavičius su prezidentu iš Palangos grįžo Kaunan, kur dalyvavo Aukštųjų Karininkų Kursų ir Aviacijos Karininkų Kursų užbaigtuvėse. Pulkininkas pasiuntė savo šoferį su automobiliu nuvežti mano žmoną su mažu sūneliu į geležinkelio stotį. Prezidento vagone ji drauge su keletu ministerių ir jų žmonomis atvyko į Palangą. Plk. Plechavičiaus paprašytas, kretingiškis grafas Aleksandras Tiškevičius pakvietė mano šeimą pavierėti pas jį savaitę, kol pasibaigs prezidento kelionė po Žemaitiją. Mano žmonai ir man tai buvo maloni staigmena, nes plk. Plechavičius tuo visa pasirūpino neprašomas. Jaunasis Kazys Tiškevičius buvo gusarų pulko vyr. leitenantas (vėliau šaulys, 1941 m. partizanų būrio vadas, vokiečių nušautas). Tiškevičiai labai gerbė Plechavičių.

Įvairiose vietovėse organizacijų atstovai ir veikėjai savo kalbose pareiškėdavo, jog pirma ūkininkai, atvažiavę visokiais reikalais į apskrities centrą, turėdavo kelias dienas laukti, kol aukštesni valdininkai iš viešnagės sugrįš į savo įstaiigas. O dabar tvarka visur gera, valdžios pareigūnai yra rūpestingi, mandagesni ir pan. Vienam mieste klebonas padėjo prezidentui už "gerą policiją". Prezidentas atsakė: "Dėkokite, štai, vidaus reikalų ministeriui pulkininkui Musteikiui". Klebonas išreiškė ministeriui širdingą padėką ir pasakėjo keletą faktų apie policijos stropumą ir kt. Visur veikėjai dėkojo vyriausybei už valdžios pareigūnų sutvarky-

Sūduvos krašto ūkininkų sąskrydyje 1928 m. dalyvavo apie 15,000. Estradoje stovi iš k.: V. Gustainis, X, min. K. Šakenis, prof. Iz. Tamošaitis, gen. V. Grigaliūnas, kpt. P. Jurgėla, min. J. Aleksa, Prezidentas Smetona, plk. Ig. Musteikis ir kt. Dešinėje Vyr. Štabo v-kas plk. P. Plechavičius ir Vokietijos pasiuntinys H. Morath.

mą. Tačiau daugiausia pagarbos ir dėkingumo buvo reiškiamą žemaičių krašto išvaduotojui ir gynėjui. Plechavičiaus 1918-1919 metų žygių bei nuopelnų žemaičiai neužmiršo. Ūkininkai, viršaičiai, šaulių vadai, mokytojai ir kiti savo kalbose prisimindavo įvairiausius nuotykius, Plechavičiaus geraširdiškumą, rūpestingumą, sumanumą, energingumą ir drąsumą, kuomet jis kovojo Žemaitijoje ir tvarkė išvaduotas vietas. Plk. Plechavičius atsakydavo, jog anuomet jis darė tai, kas buvo reikalinga. Garbės svečių sutikimo aikštėje ar prie garbės vartų, nežiūrint tvarkdarių ir špalerių žmonių miniai tvarkyti, ūkininkai susiburdavo aplink plk. Plechavičių, pagarbiai pasisveikindavo, nors trumpai, bet maloniai pasikalbėdavo.

Vienam miestely senutė minios spūstyje prislinko ir klausia manęs: “Tai kuris gi čia dabar yra Lietuvos karalius? ar šitas?” — rodo į Plechavičių. Sakau: “Ne — čia pulkininkas Plechavičius. Lietuvos prezidentas yra anas civilis, taip pat su barzdele”. Senutė: “Tai kad jis toks paprastas

žmogelis atrodo". Plechavičius su barzdele, gusaro munduru, raudonom kelnėm, generalinio štabo karininko akselbantais ir tiesiu kardu labai išsiskyrė net iš kitų karininkų, kurie turėjo lenktus baltus kardus. Dėl to jis pirmiausia patraukdavo visų dėmesį, o kaimiečiams atrodė kaip karalius.

Keliaujant po Žemaitiją, prezidentui Smetonai tekdavo kasdien daug kartų kalbėti (ne iš rašto) vis apie Lietuvą, garbingą jos praeitį ir šviesesnę ateitį. Jo kalbą aikštėje, prie garbės vartų ar salėje žmonės palydėdavo griausmingais plojimais ir šauksmu "Valio!". Tačiau į nepaprastą pulkininko P. Plechavičiaus garbinimą prezidentas žiūrėjo su pasigėrėjimu.

1927 m. po Žemaitiją drauge keliavo amerikietis Kazys Lukšys, kuris visas iškilmes fotografavo ir filmavo. Po to savo filmus rodė lietuviams plačioje Amerikoje. Rodos, Skuode buvo suruošta vakarienė didelėje salėje. Niekieno nepakviestas K. Lukšys atsistojo ir pasakė puikią kalbą, džiaugdamasis, kad jam teko laiminga proga matyti ir pajusti, kaip Lietuvos gyventojai, be tautybės skirtumo, myli ir gerbia karžygį pulkininką Plechavičių ir Lietuvos prezidentą Smetoną. Tad K. Lukšio dėka ir Amerikos lietuviai turėjo progos pamatyti plk. Plechavičių filmuose.

1928 m. vasarą Marijampolėje buvo surengta Sūduvos krašto ūkininkų šventė. Pražygiavo organizacijos su vėliavomis, ūkininkai jojo arba važiavo įvairiausiais vežimais. Gražūs arkliai buvo įvairaus dydžio ir veislės. Visiems padarė gerą įspūdį. Garbės svečių estradoje plk. P. Plechavičius, šnekėdamas su Vokietijos pasiuntiniu Hans Morath, tarp kitko pastebėjo: "Lietuvos ūkininkai po didžiojo karo rekvizicijų jau gražiai atsikūrė". Abudu prasmingai nusišypsojo.

Įvairiose vietovėse daugelis karininkų, fotografuojant, stengdavosi atsisėsti ko arčiau respublikos prezidento, neatsižvelgdami į vyresniškumą. Vyr. Štabo viršininkas plk. P. Plechavičius nepaisė savo pirmenybės ir atsisėdavo ar atsistodavo į bet kurį jų tarpą, o kartais ir antroje eilėje.

Povilas Plechavičius buvo aukšto ūgio, visada tiesus, tvirtas vyras, niekad nebūdavo nusiminęs. Ne tik Lietuvos respublikos piliečiams, bet ir karininkams bei kitiems kariams jis švietė lietuviško patriotizmo, pasiryžimo ir narsumo pavyzdžiu. Tai vadas tikra šio žodžio prasme.

Tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje ir Amerikoje, prieš sėdamas į automobilį, P. Plechavičius visada persižegnodavo.

Tik "svieto lygintojai", pasinaudodami civilinėmis teisėmis laisvoje Lietuvoje, bandė kaip nors jam atkeršyti. Prisimindamas gen. P. Plechavičių 1974 m. *Kary* Nr. 6, Salielis tarp kitko rašė:

Praėjus keliems metams, kai Lietuvos nepriklausomybės padėtis daugiau nusistovėjo, atsirado partinių vadovų, kurie gen. P. Plechavičiui Kauno apygardos teisme iškėlė baudžiamą bylą, kad jis 1919-20 m., Žemaitijoje, perdaug žiauriai elgėsi su asmenimis, kovojusiais už liaudies laisvę ir gerovę(?). Teisme kaltinimą palaikė adv. Purėnienė, kuri nesigailėjo gen. P. Plechavičiui visokios rūšies apkaltinimų. Atlikus visus teisinius formalumus, buvo paklaustas ir kaltinamasis, ką jis turi pasakyti savo pasiteisinimui. Gen. P. Plechavičius atsistojo ir, maždaug, taip pareiškė: "Gerbiamas Teismas, jei tuo metu ten nebūtų buvę manęs, ar kito panašaus asmens, Tamstos šiandieną čia nesėdėtumėte". Kaltinamasis gen. P. Plechavičius buvo išteisintas.

Pats lietuvių tautos gerbiamas, gen. P. Plechavičius nuoširdžiai gerbė ir kitus lietuvių tautos didvyrius. Pavyzdžiui, atvykęs į Kauną, 1933 m. liepos 20 d. drauge su karininkais į didžiulę žmonių minia lydėjo Dariaus ir Girėno karstus į kapines. Prašomas parašyti mano ruošiamai knygai "Sparnuoti Lietuviai Darius ir Girėnas" savo pareiškimą apie šiuos Atlanto vandenyno nugalėtojus, 1934 m. vasario 7 d. generolas iš Šiaulių atsiuntė man į Ameriką šio turinio laišką:

Kapitonui Jurgėlai.

Gerbiamas Tamsta, kadangi nebuvau namuose, susivėlinau atsakyti į Tamstos laišką. Jeigu dar nebus vėlu, prašau pasinaudoti žemiau talpinamu atsiliepinimu.

Prie šios progos prašau priimti mano kuo geriausius linkėjimus Tamstai ir gerbiamai Tamstos šeimai.

P.S. — Paskubomis rašyta. Prašau ištaisyti klaidas.

Minėtoje knygoje, psl. 339, buvo išspausdintas šis generolo Plechavičiaus pareiškimas: "Kol Lietuvos motinos gimdys tokius sūnus, kaip Darius ir Girėnas, — Lietuva nežus. Lietuviai mylės savo gimtąjį kraštą, gins jo laisvę ir nepriklausomybę. Žuvusių didvyrių pasiryžimas ir vandenyno bei oro erdvės nugalėjimas bus lietuviams amžinas pavyzdys, kaip reikia Tėvynei aukotis".

Savo apžvalginiam rašiny "Kas veda mus?", kurį 1934 m. kovo 25 d. išspausdino populiarus žurnalas *Naujoji Romuva* Nr. 168, Daumantas Čibas tarp kitko rašė:

Visas jaunimo auklėjimasis daugiausia remiasi pasirinktais idealais. Remdamasis jaunimo idealingumui pažinti anketa, suglaustai mėginsiu pavaizduoti mūsų jaunimo idealų rinkimąsi.

Iš idealizuojamų šventųjų dažniau minimas grynasis Kazimieras, išvalgusis Augustinas, švelniabūdis Pranciškus Asižietis, kuklusis Stanislovas Kostka ir patriotė Jonė Arkietė.

Bręstančius itin stipriai patraukia tie, kurie sudaro istoriją, tautų galybę ir karo garbę. Minimas karalius Mindaugas — sujungęs tautą ir atsispyręs prieš puolikus, drausmingos vyrybės Algirdas, aukštabūdis Kęstutis, energingas ir narsus Vytautas Didysis. O mergaitės žvalgosi į Birutę ir Oną Sudimantaitę-Vytautiene. Iš naujaujų dienų praeities dažniausiai minimi Prez. A. Smetona, prof. Voldemaras, gen. Nagevičius, gen. Plechavičius, kap. Gudynas, kar. Juozapavičius, kareivis Lukšys. Anketa daryta truputį anksčiau; dabar, be abejo, visų būtų minimi Darius ir Girėnas.

Jaunimas neužmiršta ir mokslininkų. Labiausiai išgarsintas didžiadvasis Basanavičius. Jis eina darbštumo ir pasiaukojimo pavyzdžiu. Šalia jo stovi kukli "vargo pelė" prof. Būga, visiems geras, nuolat į darbą raginąs prof. Jablonskis ir tauraus gyvenimo Vydūnas. Savo charakterio ugdymu susirūpinusiam jaunimui itin patinka imponuojančia energija ir didele inteligencija prof. Pakštas, toliau eina gilus mąstytojas prof. Šalkauskis, Lietuvos skautų įkūrėjas Petras Jurgelevičius, vysk. Valančius, auklėtoja Pečkauskaitė ir šaulių įkūrėjas Putvinskis.

Daug įtakos daro jurniniu elementu apsti grožinė literatūra, tačiau idealu jaunimas dažniau pasirenka ne aprašytąjį tipą, o patį autorių — gal būt dėl to, kad autoriaus asmuo akivaizdesnis. Iš lektūros anketoje radau minimus tik Šarūną ir Gražiną, o autorių galima būtų išvardinti ilgiausią eilę. Čia ir teisybės ieškotojas Kudirka, jausmingasis Vienažinskis, nuoširdusis Vaižgantas, pranašingasis Maironis, degamiems reikalams jautrus Jakštas, dvasios galiūnas Vydūnas, švelnusis Krėvė, Žemaitė, Dobilas, Vaičiūnas, Vienuolis, Putinas ir t.t.

Jaunimui pirmiausia į akis krinta etinės tų asmenų savybės — taurus žmoniškumas. Labai idealizuojamas pasiaukojimas ir geidavimas kitiems padėti. Šiuo motyvu dažniau idealus renkasi mergaitės. O berniukai pirmenybę atiduoda fiziniam, o ypač moraliniam narsumui. Juos labai žavi tie, kurie tvirtai laikėsi savo pažiūrų bei savo teisės iki pat mirties. Iš kitų motyvų minėtini — aiškus protas ir nesugniuždinama valia.

Ši anketa rodo, jog iš karinės tarnybos atsargon išėjęs generolas Povilas Plechavičius nebuvo užmirštas ar paliktas istorijai, bet buvo Lietuvos jaunimo idealizuojamas.

Reikia pabrėžti, jog po 1929 m. nei spaudoje, nei atskiru leidiniu generolo Plechavičiaus veikla, žygiai bei nuopelnai Lietuvos kariuomenei ir tėvynei Lietuvai nebuvo apibrėžti, daugiau išryškinti ar iš viso įvertinti. 1933-1934 metų anketoje pasisakęs Lietuvos jaunimas, ypač moksleivija, šį tą apie legendarinę asmenybę — generolą Plechavičių galėjo girdėti tikrai iš savo tėvų žemaičių ir Lietuvos kariuomenės kūrėjų-savanorių, buvusių partizanų, šaulių. Ir to, ką jaunimas buvo nugirdęs, pakako, kad Povilas Plechavičius būtų iškeltas į lietuvių tautos didvyrius, karžygius — sektinus idealus.

1941 m. į kankynes bei mirtį vežamo vyresniojo puskarininkio Felikso Veito šūkis **“Tegyvuoja generolas Plechavičius!”** nuaidėjo po visą Lietuvą ir susilaukė galingo atgarsio. Tai paliudijo istorinis įvykis, kai 1944 m. vasario 16 d. į **asmeninį** generolo P. Plechavičiaus atsišaukimą per radiją stoti į jo steigiamą ginkluotą lietuvių pajėgą — **Vietinę Rinktinę per kelias dienas apie jį susibūrė 19,500 vyrų bei jaunuolių!**

Povilą Plechavičių taip vertino ir mylėjo Lietuvos jaunimas ir plačioji lietuvių visuomenė. Šį didvyrį aukštai vertino ir juo daugiausia pasitikėjo net ir tos politinės partijos, kurių pastatyta vyriausybė buvo 1926 m. gruodžio 17 nušalinta. 1975 m. *Kary* Nr. 10 apie tai rašė Bronius Bieliukas, kurs studentavimo laikais buvo Mykolo Sleževičiaus sekretorius:

Tarp Lietuvos karių ir visos visuomenės vėl prasidėjo labai šilti santykiai, prasidėjus okupaciniams laikotarpiams. Sukilimu prieš Rusijos pirmąją okupaciją ir vėl buvo pademonstruota visiška tautos vienybė. Tas pat buvo vokiečių okupacijos laikotarpiu.

Kaip mes, (tautininkų, — PJ) režimui opozicijos žmonės, vertinome Lietuvos karius, net pagrindinius perversmo dalyvius, vaizdžiai byloja sekantis mūsų istorijos epizodas. Kai Lietuvos miškuose vis daugėjo Rusijos desantininkų, reikėjo karinės apsaugos. Vienu trumpu laikotarpiu atrodė, kad vokiečių karinės vadovybės žmonės buvo linkę leisti mums suorganizuoti savus dalinius savisaugos reikalams. Galvota apie kariškį, kuris būtų ryžtingas, stiprios valios ir gilus patriotas, galintis, reikalui esant, pasipriešinti vokiečiams, jeigu jie sulaužytų pasižadėjimus ir norėtų mūsų karius panaudoti savo tikslams — Vokietijos gynimui, o ne Lietu-

vos gyventojų apsaugai. Socialdemokratas, Vasario 16 Akto signataras ir vienas iš politinės rezistencijos pagrindinių vadų, prof. Steponas Kairys, vėlesnis Juozas Kaminskas manęs paklausė, ką aš manau apie gen. Povilą Plechavičių? Nors su generolu tada nebuvau pažįstamas, bet jo gyvenimo istoriją gana gerai žinojau. Mano atsakymas buvo: "Manau, kad generolas Plechavičius yra vienintelis, kuriam gal pavyktų išlaikyti lietuvišką liniją šiuo reikalu derantis su Vokiečių karine vadovybe Lietuvoje". Po to skubiai buvo užmegztas su generolu kontaktas, išsiaiškinta su juo, ko Lietuvos rezistencija nori ir kokie pavojai jam pačiam gresia. Generolas sutiko pabandyti. Pogrindžio laisvajai spaudai pasisakius teigiamai, generolo pradėtas lietuvių karinių dalinių sudarymas turėjo milžinišką pasisėkimą. Tauta buvo vieninga. Tarp lietuvių karių ir visos lietuvių visuomenės buvo pasitikėjimas ir meilė.

Plačiai aprašęs Lietuvos okupaciją, P. (Pranas) Dailidė 1952 m. *Margutyje* Nr. 7 pavaizdavo pastangas sudaryti ginkluotas lietuvių pajėgas vokiečių okupacijos metu:

Išvijus bolševikus iš Lietuvos, buvę Lietuvos kariuomenės karininkai susirūpino lietuvių ginkluotų pajėgų atsteigimu. Daugelis partizanų buvo pasirengę ištisais būriais stoti į atsteigiamą Lietuvos kariuomenę. Naujai įkurtos didesniuose Lietuvos miestuose komendantūros 1941 m. birželio pabaigoje buvo apgultos jaunimo, norinčio tapti Lietuvos kariais. Kai Laikinosios Lietuvos vyriausybės atstovai pradėjo aiškintis tuo reikalu su augštaisiais vokiečių karininkais, tie buvo lyg ir palankūs sumanymui sudaryti fronto užnugaryje dalinius, kuriais galėtų pasiremti, reikalui esant, tvarkos palaikymui. Tačiau netrukus iš Berlyno buvo gauti nurodymai, kad "karių Vokietijai užtenka ir savų, o jeigu lietuviai nuširdžiai nori prisidėti prie kovos su bolševizmu, tai tegul duoda reichui šimtą tūkstančių darbininkų karo pramonei".

Tačiau, neleisdami lietuviams sudaryti tautinių karo dalinių, naciai visą laiką dėjo pastangas paimti Lietuvos jaunimą į vokiečių kariuomenę. Jų apskaičiavimais, iš trijų milijonų Lietuvos gyventojų jie galėjo turėti bent šimtą tūkstančių gerų naujokų. Tik jie nežinojo, kaip juos paimti. Mat tarptautinė teisė draudžia mobilizuoti gyventojus užimtuose kraštuose. O leisti lietuviams patiems mobilizuotis, sudarius tautinę vyriausybę, naciai nesiryžo. Dėlto jiems liko tik verbavimas savanorių. Jie ir mėgino medžioti Lietuvos jaunimą į vokiečių kariuomenę, žadėdami visokių gėrybių ir pirmenybių. Tačiau išvystyta tuo reikalu nacių propaganda jokių vaisių nedavė.

Dėlto jau antraisiais žygio į rytus metais naciai pradėjo jausti nemažą žmonių trūkumą. Tas trūkumas privertė juos sustiprinti žmonių medžioklę okupuotuose kraštuose. Visi veikėjai, į kuriuos

naciai kreipėsi, atsisakė tą paramą suteikti, motyvuodami tuo, kad bet kurią mobilizaciją Lietuvoje galėjo paskelbti tik teisėta Lietuvos vyriausybė.

Negaudami iš lietuvių jokios paramos, naciai pasiryžo patys paskelbti lietuvių mobilizaciją. Tačiau į nacių skelbimus beveik niekas iš lietuvių neatsiliepė. Tas boikotas sukėlė nemažą okupantų pyktį. Jie atsikeršijo lietuvių tautai, suimdami ir deportuodami visą eilę lietuvių profesorių ir šiaip intelektualų, uždarydami Lietuvos universitetus ir kitas lietuvių mokslo ir kultūros įstaigas.

Pogrindžio spauda, vieningai nusistačiusi prieš lietuvių karių panaudojimą rytų fronte, nekalbant jau apie vakarus, tuomet rašė:

— Mes (lietuviai) kovojame už mūsų pačių interesus. Niekas istorijos bėgyje nėra kovojęs tam, kad taptų vergu ir netektų savo teisių. Ir mes telksime savo jėgas ateinančiai kovai už mūsų tautos laisvę ir už geresnę žmonijos ateitį.

Pavyzdingo lietuvių tautos susiklausymo dėka naciai nedaug žmonių primedžiojo karo tarnybai.

Kai po Stalingrado nepasisekusio apgulimo ir didelių nuostolių mūšiuose su bolševikais Pavolgyje vokiečių kariuomenė pradėjo trauktis atgal, naciai tikėjosi, kad padidėjęs naujo raudonojo antplūdžio pavojus padarys Pabaltijo tautas sukalbamesnes. Dabar jie jau buvo greitai leisti ir grynai tautinius lietuvių kariuomenės dalinius, tikėdamiesi, kad blogiausiu atveju tie daliniai galės pridengti bolševikų vejamą kariuomenės pasitraukimą į Rytprūsius.

Nacių vadovybė kreipėsi į gen. P. Plechavičių, populiarių lietuvių tarpe savo priešbolševikišku nusistatymu, ir pasiūlė jam sudaryti tautinius lietuvių batalionus tiesioginėje jo vadovybėje. Generolas pastatė naciams sąlygas. Po ilgų derybų naciai priėmė pagaliau gen. Plechavičiaus sąlygas, ir 1944 m. kovo mėn. pradžioje buvo pasiektas susitarimas.

Per trumpą laiką į gen. Plechavičiaus atsisaukimą atsiliepė virš 30 tūkstančių lietuviško jaunimo. Tai buvo du kartus daugiau, negu buvo reikalinga. Lietuvių batalionai bematant buvo sudaryti, karo mokyklos auklėtinių kontingentas užpildytas. Matydami tai, naciai negalėjo nurimti. Laužydami susitarimą, jie sugalvojo lietuvių batalionus priskirti prie vokiečių SS dalinių. Gegužės 13 d. buvo išleistas tam atitinkamas nacių įsakymas, bet gen. Plechavičius atsisakė jį vykdyti.

Žinodami apie generolo kietą būdą, naciai tuomet panaudojo klastą. Gen. Plechavičius su jo štabo viršininku pulk. Urbonu buvo pakviesti pas Rytų okupuotų kraštų vyriausiąjį SS ir policijos vadą gen. Jeckeln pasitarti. Tačiau, kai jie pas jį nuvyko, abudu buvo suimti ir išvežti kacetan. O lietuvių batalionus naciai tikėjosi prievarta inkorporuoti į vokiečių kariuomenę. Gegužės 15 d. Vietinės Rinktinės štabas Kaune buvo apsuptas vokiečių dalinių tikslu suimti štabo karininkus, kas jiems po kruvino susirėmimo dalinai ir pavyko.

Kai naciai griebėsi nuginkluoti lietuvių batalionus Vilniuje, Panevėžyje ir kitose vietose, tų batalionų kariams jau buvo žinomos Kauno ir Mariampolės skerdynės. Dėl to tie kariai suskubo daugumoje pasitraukti su ginklais į miškus, pasiryžę "atsilyginti" naciams už savo draugus. Tik nežymi dalis tų karių buvo sugauta ir deportuota į Vokietiją.

Lietuvių batalionų likvidavimas iškėlė naciams naują problemą. Partizaninis veikimas Lietuvoje ligi šiol buvo mažai pasireiškęs. Dabar tas veikimas pasiekė tokias ribas, kad naciai buvo priversti griebtis prieš jį griežtų priemonių. Kai į nacių reikalavimą grąžinti paimtus iš batalionų būstinių ginklus niekas neatsiliepė, naciai pradėjo daryti kratas ir šaudyti vietoje tuos, pas kuriuos ginklai buvo rasti. Naciai pradėjo deportuoti žmones ištaisais kaimais.

Naciai, siųsdami į frontą paskutinius savo žmonių išteklius, galvojo ir apie tai, kaip išnaudoti karo reikalams prisiglaudusius Vokietijoje tremtinius iš rytų. Dabar naciams daug lengviau buvo suvaryti juos į fabrikus, negu gaudant ir deportuojant iš Lietuvos. Be darbovietės pažymėjimo niekas Vokietijoje negalėjo gauti nei patalpos apsigyvenimui, nei maisto kortelių. Naciai dabar apeliavo į patriotinius lietuvių jaunimo jausmus, kviesdami ginti savo tėvynę nuo įsiveržusio į ją užpuoliko. Dabar jau atvirai ir viešai buvo skelbiama, kad reicho vyriausybė pripažįsta Lietuvos nepriklausomybę ir vertina lietuvių tautos pastangas išsikovoti laisvę.

1944 m. rudenį naciai leido susidaryti Berlyne Tautinei Lietuvių Tarybai su M. Biržiška priešakyje, tikėdamiesi, kad ta Taryba bus pakankamai kompetentingas organas lietuvių mobilizacijai Vokietijoje paskelbti. Tačiau Tarybos nariai, aiškiai matydami besiantantį nacių valdžios galą, nesiskubino su mobilizacijos projektais. Bene svarbiausias argumentas prieš nacių planus buvo nebuvimas kompetentingos lietuvių valdžios mobilizacijai pravesti, nes Taryba sakėsi neturinti Lietuvos vyriausybės galios. Nacių vyriausybė pasiryžo administracinėmis priemonėmis priversti daugelį jaunuolių stoti į kariuomenę. Netekę visokių pragyvenimo šaltinių, kai kurie buvo priversti užsirašyti į vienus ar kitus vokiečių dalinius. Tačiau masinė lietuvių mobilizacija ir tremtyje nepavyko. Lietuviai ir čia paliko ištikimi savo nusistatymui už svetimus interesus nekovoti.

Taigi, lietuvių tauta, netekusi savo nepriklausomybės, neturėjo savos valdžios, turinčios galią bet kokiai mobilizacijai skelbti ir jai įvykdyti. Tačiau lietuvių tauta ir net Lietuvą okupavę vokiečiai gerai žinojo, jog visuotinį pasitikėjimą ir didžiausią autoritetą Lietuvoje turėjo vienas asmuo — generolas Povilas Plechavičius. Asmeninis jo atsisaukimas į tautą sukėlė sėkmingiausią lietuvių susimobili-

zavimą. Savanorių bematant atsirado žymiai daugiau, negu jų reikėjo nustatyto dydžio ginkluotai lietuvių pajėgai — Vietinei Rinktinei — sukurti.

Tai buvo nepalaužiamas lietuvis patriotas, lietuvių tautos šulas ir viltis — šaunus vadas generolas.

LIETUVOS GINKLUOTOS PAJĖGOS 1939-1944 METAIS

1945 m. rugsėjo mėnesį Vokietijoje generolas leitenantas Povilas Plechavičius pasiuntė šio turinio raštą

VYRIAUSIAM LIETUVOS IŠLAISVINIMO KOMITETUI

Pranešu Tamstoms apie Lietuvos ginkluotų pajėgų epopėją nuo 1939 m. rugsėjo 1 d. iki šio meto¹⁾.

Padėtis 1939 metų rudenį

Lenkijos — Vokietijos karui pasibaigus, rusai pareikalavo iš Lietuvos vyriausybės sutikimo įvesti į Lietuvą savo kariuomenės dalinius kaip bazes. Lietuvos vyriausybė šį reikalavimą patenkino, ir strategiškai svarbiose Lietuvai vietovėse atsirado rusų daliniai, daugiausia šarvuoti ir gerai ginkluoti. Jų pajėgumas turėjo būti ne didesnis, kaip 20,000 vyrų, bet tikrumoje šis skaičius buvo žymiai didesnis, nes rusai neleido kontrolės. Padėtis pasidarė labai rimta, ir Lietuvos Respublikos nepriklausomybė buvo pastatyta ant peilio ašmens.

Lietuvos kariuomenė 1939 metais

Lietuvos Respublikos ginkluotas pajėgas tuo metu sudarė:

1) Vyriausias Kariuomenės Štabas su šiomis valdybomis: Generalinio Štabo Valdyba su keturiais skyriais, Administra-

1) Šiame rašomąja mašinėle rašytame pranešime (nuoraše) buvo daug spaudos klaidų ir daug žodžių bei sakinių buvo neaiškiai išspausdinti. Neaiškumai išlyginti pagal H. Žemelio knygą "Okupantų replėse" 1947, kur, tarp kitko, duomenys apie Vietinės Rinktinės steigimą ir likvidavimą panaudoti iš šio P. Plechavičiaus pranešimo.

cijos Valdyba, Ginklavimo Valdyba, Sanitarijos ir Veterinarijos Valdybos, Karo Butų Valdyba ir Kariuomenės Intendantūra.

2) Pėstininkų pulkų 9, po 3 batalionus; batalione buvo 3 pėstininkų kuopos ir viena sunkiųjų kulkosvydžių kuopa. Pėstininkų pulkas, be to, turėjo priešlėktuvinės apsaugos ir prieštankinių pabūklų komandas.

3) Artilerijos pulkų 4. Pulką sudarė 3 grupės, grupę — 2 lauko baterijos ir 105 mm gaubicų 1 baterija. Be to, kiekvienas pulkas turėjo mokomąją bateriją.

4) Kavalerijos pulkų 3. Pulką sudarė 4 rikiuotės eskadronai, 1 sunkiųjų kulkosvydžių eskadronas, mokomasis eskadronas, ūkio eskadronas, priešlėktuvinių ir prieštankinių pabūklų komandos.

5) Inžinerijos kariuomenę sudarė: inžinerijos batalionas, šarvuotųjų rinktinė, geležinkelių batalionas ir auto rinktinė.

6) Priešlėktuvinės apsaugos grupė iš 3 baterijų po 3 pabūklus.

7) Karo aviaciją sudarė: viena naikintuvų grupė iš 3 eskadrilių, viena žvalgybos grupė iš 2 eskadrilių, viena bombovežių grupė iš 2 eskadrilių, Aviacijos Mokyklos eskadrilė ir aviacijos dirbtuvės, kurios tarp kitko statė lietuviško tipo lėktuvus "Anbo".

8) Aukštoji Karo Mokykla.

9) Aukštieji Karininkų Kursai su pėstininkų, artilerijos, inžinerijos ir aviacijos skyriais.

10) Karo Mokykla su pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, inžinerijos ir aviacijos skyriais.

11) Aspirantų (atsargos karininkų) Mokykla su tais pačiais skyriais, kaip ir Karo Mokykla.

Bendras skaičius apie 30,000 vyrų.

Padėtis prieš 1940 m. birželio 15

Birželio mėnesio pradžioje karinė rusų vadovybė Lietuvoje pradėjo ieškoti priekabių ir daryti visokias provokacijas. Girdi, Lietuvos saugumo policija suėmė ir kankino rusų karius, kuriems pavyko pasprukti pro vandentiekio (?) vamzdžius; esą, lietuviai nedraugiškai nusistatę prieš rusų įgulas, dingsta rusų kariai ir pan. Visi tie tvirtinimai neturėjo jokio pagrindo, nes Lietuvos Respublikos vyriausybė gerai suprato sunkią tarptautinę, o ypač Lietuvos padėtį, ir todėl jau iš anksto visiems valdžios organams buvo griež-

tai įsakyta laikytis santūriai. Lietuvos spauda taip pat visą laiką buvo korektiška rusų atžvilgiu.

Rusai davė Lietuvai ultimatumą ir pradėjo žygiuoti į Lietuvą. Iš savo bazių jie pasipylė po visą kraštą ir užėmė visas strategiškai svarbias vietas. Lietuvos vyriausybė įsakė kariuomenei nesipriešinti. Ir tuo būdu visa Lietuva, niekieno netrukdoma, buvo rusų kariuomenės užimta. Lietuvos Respublikos Prezidentas pasišalino iš Lietuvos.

Kadangi okupacija buvo įvykdyta labai greitu tempu, labai maža inteligentų dalis galėjo pasišalinti iš Lietuvos.

Kariuomenės padėtis po 1940 m. birželio 15

1940 m. rugsėjo mėnesio pradžioje rusai pradėjo Lietuvos kariuomenės likvidavimą. Apie 35% karininkų buvo paleista iš kariuomenės, o pati kariuomenė buvo įjungta į Raudonąją armiją ir pavadinta 29 lietuvių korpu. To korpo sudėtis buvo maždaug tokia:

2 pėstininkų divizijos (175 ir 183); diviziją sudarė 3 pėstininkų pulkai ir 2 artilerijos pulkai;

korpo artilerijos pulkas;

priešlėktuvinis divizionas;

26-tas kavalerijos pulkas (panaikintas 1941 m. pavasarį);

aviacijos grupė (Ukmergėje);

inžinerijos dalinys;

Karo Mokykla.

Bendras skaičius apie 20,000 vyrų.

Visas turtas iš kariuomenės sandėlių buvo išgabentas į Rusijos gilumą. Kareivių maitinimas žymiai pablogėjo.

Divizijų, pulkų, batalionų, baterijų ir kuopų vadų padėjėjais buvo paskirti rusai ir, vadus 1941 m. pavasarį išvežus į Rusijos gilumą, neva į kursus, vadais tapo tik rusai. 1941 m., prieš vokiečių-rusų karą, dar lietuvių karininkų dalis buvo paleista. Vieno šaukimo kontingentas buvo paleistas ir jo vieta užpildyta rusais. Komisarais ir politiniais vadovais paskirti vien tik rusai.

Nuo 1940 m. birželio 15 d. iki rusų-vokiečių karo daug lietuvių karininkų ir puskarininkų buvo suimta, išvežta ir nužudyta.

Lietuviškos emblemos buvo pakeistos rusiškomis. Tai sukėlė didelį nepasitenkinimą lietuvių kareivių tarpe ir dėl to daugelyje vietovių įvyko incidentų, kurių pasekmės buvo

liūdnos, nes daug karių dingo be žinios, t.y. buvo NKVD slaptai nužudyti.

Korpo štabas, korpo daliniai ir 183 divizija stovėjo Varėnos poligone, o 175 divizija ir Karo Mokykla — Pabradės poligone.

Rusų-vokiečių karui prasidėjus, Varėnos poligono (183 div.) daliniai savo ginklus nukreipė prieš rusus, apie $\frac{2}{3}$ pasitraukė į Vilnių ir ten pateko į vokiečių nelaisvę ir tik maža dalis atsidūrė Rusijos gilumoje. Pabradės poligono (175 div.) dalinių vienas trečdalis pasiliko vietoje ir atsuko ginklus prieš rusus, o $\frac{2}{3}$ pasitraukė į Rusijos gilumą ir ten pateko į vokiečių nelaisvę.

Organizuoti to korpo daliniai į Rusijos gilumą nepateko — tiktai atskiri, suskaldyti daliniai.

Lietuvos partizanai 1940-1941 metais

1940 m. birželio 15 d. rusams okupavus Lietuvos Respublikos teritoriją, pradėta viską naikinti ir bolševikinti. Kadangi, oficialiu rusų pareiškimu, 1940 m. rudenį Lietuvoje buvo vos 700 komunistų partijos narių (daugumoje kitataučiai), ardomas darbas buvo sunku vykdyti. Rusai mobilizavo visas padugnes ir leido joms veikti, paremdami kuo tik galėjo. Saugumo viršininku paskyrė žinomą Lietuvos išgamą Sniečkę. Vadinamą „valdžią“ sudarė iš įvairių girtuoklių ir silpnos valios žmogelių. NKVD agentai, kaip voras, užtraukė savo tinklą ant Lietuvos kūno. Su tokios valdžios pagalba rusai galėjo daryti ką tik norėjo. Jau liepos 11 dieną per visą Lietuvą perėjo areštų banga ir daug dorų lietuvių-patriotų buvo sukišta į kalėjimus, kur juos kankino visomis, tik aziatams žinomomis, priemonėmis. Vėliau buvo pravesta komedija su vadinamais rinkimais ir prašymu įjungti Lietuvą į Rusijos „respublikų šeimą“, o tiksliau pasakius — į negirdėtą pasaulio istorijoje tautų kalėjimą.

Tie visi rusų žygiai iššaukė didžiausią pasipiktinimą lietuvių tarpe. Lietuvos jaunimas, matydamas savo ir savo Tėvynės galą, pradėjo organizuotis į slaptus būrius ir ginkluotis. 1941 m. pavasarį tokių ginkluotų vyrų, iš įvairių luomų, susidarė apie 50,000. 1941 m. birželio mėnesio pradžioje rusai pradėjo masinį lietuvių trėmimą į Sibirą. Trėmimą NKVD vykdė žiauriausiu būdu. Gimdančios moterys buvo metamos į sunkvežimius ir sumetamos į gyvulinius

vagonus, kurių durys ir langai buvo užkalti. Į vieną vagoną sukimšdavo po 60-80 žmonių. Taip tie nelaimingieji be maisto ir vandens buvo gabenami į Sibirą. Iš viso buvo išvežta apie 60,000 žmonių.

Dalis partizanų, ypač karininkai ir puskarininkiai, buvo sučiupti ir išvežti. Likę partizanai slapstėsi miškuose.

1941 m. birželio 22 d. 3 val. ryto, kritus pirmoms lėktuvų bomboms ir patrankoms paleidus pirmus šūvius, Lietuvos partizanai puolė rusus visur, kur tik juos pamatė. Per kelias dienas Lietuvoje žuvo daugiau kaip 6,000 partizanų. Partizanų daugumą sudarė darbininkai ir inteligentai.

Vos prasidėjus rusų-vokiečių karui, susidarė laikinoji Lietuvos Respublikos vyriausybė. Partizanai užėmė viešas įstaigas ir įmones. Jiems talkinant, tuojau buvo sudarytas valdžios aparatas. Karinė vokiečių vadovybė pirmomis dienomis toleravo laikinąją Lietuvos vyriausybę, jos valdžios įstaigas ir pareigūnus. Tačiau tas truko neilgai.

Savisaugos batalionai

Vokiečių kariuomenei greit nužygiavus į rytus, Lietuvoje tuoj atsirado naciai. Laikinoji Lietuvos vyriausybė buvo pašalinta ir įsteigta civilinė nacių valdžia su generaliniu komisaru von Renteln'u prieky.

Iš lietuvių, buvusių lietuvių korpo sudėty ir patekusių į vokiečių nelaisvę Rusijoje, prievarta buvo sudaryti 5 batalionai (apie 1,500 vyrų) ir pavadinti savisaugos batalionais. Buvo pažadėta juos panaudoti vidaus tvarkos palaikymui Lietuvoje, bet ilgainiui jie buvo pasiųsti į Baltgudiją ir Rusijos gilumą.

Iš Varėnos ir Pabradės poligonų dalinių buvo sudaryti 6 batalionai po 3 kuopas — apie 1,800 vyrų. Kai kurie batalionai buvo panaudoti tiltų ir geležinkelių apsaugai Lietuvoje, o kiti buvo išvežti iš Lietuvos.

Vokiečiai labai žiauriai elgėsi su belaisviais. Reikėjo apsispręsti: mirti badu arba stoti į siūlomus dalinius. Po 7-9 badavimo mėnesių vyrai pasirinkdavo tuos dalinius. Iš minėtų batalionų daugelis pabėgo. Sugautus dezertyrus vokiečiai sušaudydavo arba išsiųsdavo į koncentracijos stovyklas.

Rusų okupacijos metu (1940.VI.15 — 1941.VI.22) maža dalis palaido jaunimo stoji į komjaunuolius. Vokiečiams atėjus, tas jaunimas savanoriais įstojo į savisaugos batalionus. Dalis jaunimo, kurių tėvai, broliai bei seserys buvo išvežti

į Sibirą ar nukankinti Rainiuose, Pravieniškėse bei Červe-
nėje, liko vieni vieni. Tas jaunimas, su keršto jausmu šir-
dy, taip pat stojo savanoriais. Iš tokio elemento buvo su-
daryti 9 batalionai po 3 kuopas — apie 2,700 vyrų.

Visi tie vyrai, neišskiriant nei vadinamųjų komjaunuo-
lių, kurie pamatė savo suklydimą, ėjo kovoti prieš bolševi-
kus tik vienos minties vedami, būtent: iškovoti Lietuvai
laisvę ir nepriklausomybę!

Iš viso buvo sudaryta 20 savisaugos batalionų — apie
6,000 vyrų.

Transporto talkininkai

Nacių valdžia išsijuosus darbavosi Lietuvoje. Beveik
visi bolševikų įstatymai tebegaliojo, nes jie padėjo naciams
plėsti Lietuvą. Lietuviai skaudžiai patyrė, jog iš vienos ver-
gūvės pateko į kitą.

Sudarytoji Lietuvos savivalda buvo tik iškamša ir turėjo
vykdyti nacių įsakymus. Geresnieji savivaldos pareigūnai pa-
sitraukė. Maitinimas pasidarė nepakenčiamas, nes nustatytos
lietuviams normos buvo tiek menkos, kad neužteko net gy-
vybės palaikymui. Miestuose vaikai negaudavo pieno, o nacių
šunys gaudavo jo pakankamai. Išmetimai iš butų, paliekant
naciams visą mantą, tapo kasdieniniais reiškiniais. Kalėjimai
ir vietinės koncentracijos stovyklos buvo pilnutėlės. Įvesta
vadinamoji darbo prievolė ir pradėta gaudyti žmones pri-
verčiamiesiems darbams Vokietijoje. Sugautiems vyrams buvo
siūloma įstoti į transporto talkininkus. Tuo būdu atsirado
keli šimtai “savanorių” transporto tarnyboje, kad netektų
badu mirti Vokietijoje.

Mėginimas sudaryti SS legioną

1943 metų pradžioje nacių vyresnybė sukvietė Lietuvos
visuomenės atstovus ir pasiūlė pritarti Lietuvos SS legiono
steigimui. Visuomenės atstovai ir vyresnieji kariai tam nepri-
tarė. Dėl didelio spaudimo dalis sutiko pasirašyti atsišau-
kimą dėl lietuvių divizijos steigimo kovai prieš bolševikus.
Vokiečių kariai sudarė priėmimo komisijas ir iki kovo mė-
nesio važinėjo po apskritis. Bet rezultatas buvo nulis, nes
Lietuvos jaunimas buvo pagrindžio spaudos ir slaptų or-
ganizacijų tinkamai informuotas nestoti. Dėl tokio nepasisė-
kimo naciai labai įtūžo. Prasidėjo didžiausi persekiojimai.
Kovo mėnesį universitetas ir kitos aukštos mokyklos buvo

uždarytos. Kai kurie profesoriai, kurie nesuskubo pasislėpti, buvo suimti ir išvežti į Vokietijos koncentracijos stovyklas. Žymesnieji visuomenės veikėjai buvo suimti ir taip pat išgabenti į konc. stovyklas. Studentai pradėta gaudyti visur: naktį butuose, bažnyčiose, kinoteatruose ir t.t. Visas Lietuvos jaunimas turėjo slapstytis pas ūkininkus ir miškuose. Žemės ūkyje ir pramonėje buvo įvestas darbo jėgos apribojimas, kad daugiau žmonių liktų be darbo. Juos visokiais būdais gaudė ir vežė į Vokietijos ginklavimosi centrus. Kadangi visa lietuvių tauta buvo vieninga, tų išvežtųjų skaičius nebuvo labai didelis.

Statybos batalionai

1943 m. vasarą, po nevykusio mėginimo įsteigti SS legioną, vokiečiai pradėjo organizuoti statybos batalionus. Žadėdami visokių gėrybių ir grasindami, o taip pat padedant kai kuriems savivaldos atstovams, vokiečiai iš lengvo būdo ir nuotykių ieškančių žmonių sudarė tris batalionus — apie 1,200 vyrų. Norėdami paraginti daugiau savanorių, vokiečiai tuos karius girdė degtine ir leido jiems daryti ką tik nori. To pasekmėje 1944 metais jie patys jau nebegalėjo jų suvaldyti. Todėl nuginklavo juos ir išskirstė po vokiečių dalinius, iš kurių dauguma pabėgo.

Banditizmas Lietuvoje

1941 m. sudaryta vokiečių žandarmerija buvo atsidėjusi tiktai girtuokliavimui ir žmonių gaudymui priverčiamais darbams Vokietijoje. Savivaldos lietuviškoji policija buvo labai nagausi, menkai ginkluota, be susisiekimo priemonių. Svarbiausia Lietuvos policijos pareiga buvo vykdyti nacių įsakymus, kurie pylėsi kaip iš gausybės rago. Naciai buvo tiek naivūs, kad net pavesdavo mūsų policijai gaudyti lietuviškąjį jaunimą. Apie tokius gaudymų pasiruošimus lietuvių policija, kiek galėdama, įspėdavo gaudomuosius, ir tie turėjo progos pasislėpti.

Iš vokiečių nelaisvės pabėgę rusai, vagys ir banditai pasijuto, jog gali daryti ką tik nori. Jau 1941 m. rudenį pasitaikydavo plėšimų ir žudynių. 1942 m. tie reiškiniai padaugėjo, o 1943 m. pasidarė visai nesaugu net miestuose, jau nekalbant apie kaimus ir keliautojus. To tamsaus gailalo priviso miškuose. Plėšimai, žudynės, moterų niekinimai pasidarė kasdieniniais reiškiniais. Jei užmušdavo kokį gir-

tą nacį, tuomet nukentėdavo šimtai nekaltų žmonių, nes naciai sušaudydavo ištisų įvykio apylinkės kaimų žmones ir kaimus sudegindavo. Nacių valdžia nesiėmė jokių radikalių priemonių banditizmui likviduoti. Nebent iškirsdavo mišką palei geležinkelius, plentus ir kelius. Tuo būdu sunaikinta tūkstančiai hektarų miško.

Lietuvos gyventojai pasijuto niekieno neginami ir turėjo sielotis ne tik dėl savo turto, bet ir dėl gyvybės.

Lietuvos savisaugos batalionai, kurių paskirtis turėjo būti palaikyti tvarką Lietuvos teritorijoje, buvo išblaškyti po plačiąją Rusiją arba saugojo geležinkelius ir tiltus įvairiose vietovėse.

Vietinės Rinktinės steigimas

1944 m. sausio 6 d. pas mane į Skuodą atvyko generalinio komisaro siųstas asmuo ir pateikė man pasirašyti prašymą dėl Lietuvos dalinių steigimo. Toks pat prašymas buvo man pateiktas ir 1943 metais, prašant pasirašyti atsisaukimą į Lietuvos jaunimą, raginant jį stoti į SS legioną. Aš tą pasiūlymą tada atmečiau. Atsiųstam asmeniui pareiškiau, kad dabartinėse sąlygose negali būti kalbos apie lietuviškų ginkluotų dalinių steigimą. Man duota suprasti, kad aš būsiu tų dalinių viršininku. Bet aš nuo visko atsisakiau. Tada generalinio komisaro von Renteln'o vardu buvau pakviestas asmeniškai kalbėtis su juo.

1944 m. sausio 7 d. von Renteln'as priėmė mane ir ilgoje kalboje įrodinėjo reikalą steigti lietuviškus dalinius kovai su bolševizmu. Aš jam trumpai atsakiau, kad tokioj padėty, kada Lietuvos žmonės plėšiami ir žudomi, moterys išniekinamos, o vokiečiai nesugeba tvarkos palaikyti, — negali būti kalbos apie lietuviškų dalinių steigimą. Atsisakiau pasirašyti atsisaukimą ir būti projektuojamų dalinių vadu. O pastangas SS legionui steigti pavadinau visai neapgalvotomis, nes mūsų tautos dvasinei ir religinei struktūrai SS dvasia yra svetima ir nepriimtina. Tada von Renteln'as, rodydamas didelį susirūpinimą dėl siaučiančio banditizmo, paklausė mane ką daryti, nes, girdi, aš turiu didelį karišką patyrimą ir gerą vardą lietuvių tarpe. Pažadėjau pagalvoti. Susitarta po kelių dienų susitikti.

1944 m. sausio 9 d. aš pareiškiau von Renteln'ui, kad apsiimu apsaugoti savo krašto tautiečius, jeigu man bus leista nekliudomai organizuoti dalinius ir nekliudomai veikti,

ir išdėsčiau jam savo pageidavimus. Von Renteln'as pažadėjo susižinoti su Berlynu, nes ginkluotus dalinius užimtoje srityse steigti galima tik SS vadui Himmler'ui leidus.

Po ilgų derybų su rytų krašto bei visų Pabaltijo valstybių (Lietuvos, Latvijos, Estijos) SS ir policijos vadu Jekkeln'u ir Lietuvos SS bei policijos vadu generolu Harm'u, 1944 m. vasario 13 d. buvo pasirašyta maždaug šio turinio sutartis¹⁾:

1. Vietinė Rinktinė yra tiesioginėje generolo leitenanto P. Plechavičiaus žinioje ir be jo sutikimo negali būti niekur kitur panaudota.

2. V. R. veikimo plotas tik Lietuvos teritorija. V. R. už Lietuvos ribų negali būti išvežta bei panaudota.

3. V. R. karininkų ir kareivių uniforma yra su Lietuvos emblemomis.

4. Ginklai, šarvai, rūbai, maistas ir aprūpinimas yra toks pat, kaip vokiečių karių.

5. Prie kiekvieno V. R. bataliono gali būti vokiečių ryšių karininkas, kuris neturi teisės kištis į bataliono vado veiklą.

6. V. R. vadas reikalingo kadro paruošimui gali įsteigti reikiamo dydžio Karo Mokyklą ir Puskarininkų Mokyklas.

7. V. R. sudėtis: 20 batalionų, po 800 žmonių. Batalioną sudaro 4 kuopos. Reikalui esant, žmonių skaičius galės būti padidintas.

8. Tvarkos palaikymui, savanorių priėmimui į V. R. ir vietos gyventojų apsaugai kiekvienoje apskrityje V. R. vadas steigia miestų ir apskrities komendantūrą su karo komendantu prieky ir su reikalinga įgula.

9. Pradėjus steigti Vietinę Rinktinę, civilinė vokiečių vadovybė atsisako priverčiamai gabenti lietuvius darbams į Vokietiją (tai jau buvo padaryta 1944 m. sausio 7 d., po mano pirmo pokalbio su von Renteln'u).

1) 1975 m. *Kary* Nr. 5 gen. M. Rėklaitis pažymėjo:

Lietuviams atrodė, kad susitarimas visai priimtinas ir buvo lietuvių remiamas, nes gen. P. Plechavičius derybų metu palaikė ryšius su partijų atstovais. Tačiau kilo nemažai ir abejonių. Tas abejones ryškiai pabrėžė plk. Oskaras Urbonas pasikalbėjime su gen. P. Plechavičium, kai Urbonas buvo pakviestas VR štabo viršininko pareigoms. Plk. Urbono žodžiai: "Žinok, generole, kad mudu abu pateksime koncentracijos stovyklon, nes esu įsitikinęs, jog vėliau vokiečiai iškels mums tokius reikalavimus, kurių išpildyti mes negalėsime". Nuojauta buvo pranašinga.

Vietinės Rinktinės vadas generolas Povilas Plechavičius

Įtempta padėtis Lietuvoje atslūgo.

1944 m. vasario 16 d. kalbėjau per radiją, kviesdamas Lietuvos jaunimą stoti į Vietinę Rinktinę. Mano kalba buvo kelis sykius taisoma ir buvo mėginta įterpti grasinimus Vakarų santarvininkams. Aš griežtai atsisakiau skaityti pateiktą man ištaisytą kalbą ir perskaičiau savo surašytą kalbą.

1944 m. vasario 21 d. pradėta registruoti vyrus į Vietinę Rinktinę, nes komendantūros jau buvo įsteigtos. Per kelias dienas įstojo savanorių daugiau, negu reikėjo, ir 1944 m. vasario 27 d. buvo sustabdytas naujų savanorių priėmimas. Kai kuriose apskrityse, nežiūrint blogo oro ir labai blogų kelių, kasdien atvykdavo per pusantro tūkstančio vyrų. Vokiečių nustebimui nebuvo ribų, nes į jų sudarytas priėmimo komisijas 1943 metais niekas neatvykdavo. Nebent vyrai tyčia atsiųsdavo kokį šlubą ar kuprotą vyruką, kad būtų progos gardžiai pasijuokti.

Užbaigus registraciją, pradėta steigti batalionai. Vokiečiai pradėjo visaip trukdyti. Jau sudarytus batalionus po 4 kuopas paprašė pertvarkyti į 3 kuopas ir vėliau vėl į 4 kuopas. Tokius kaitaliojimus darė kelis sykius. Vietinės Rinktinės dalinių kareivines atimdavo neva vokiečių kariuomenės reikalams, bet tos patalpos likdavo tuščios. Sutartu laiku neduodavo transporto priemonių. Pašaukti vyrai po kelias dienas išbūdavo stotyse, laukdami traukinio be maisto ir pastogės. Atvykę į kareivines, nerasdavo nei lovų, nei reikalingų maistui indų. Kartais maisto negaudavo kelias dienas. Pažadėtas atvežti lovas, čiužinius, antklodes ir indus visai neatveždavo, arba atveždavo pavėluotai ir tikrai dalį. Su rūbų, ginklų bei šaudmenų tiekimu buvo tas pat. Karo Mokyklos kariūnų dauguma gulėjo ant grindų net be čiužinių ir antklodžių, o valgį iš virtuvės atsinešdavo konservų dėžutėse. Mokymas buvo pradėtas su civiliniais rūbais ir nuosavais batais. Bet, nežiūrint šių visų trūkumų, kariai buvo gerai nusiteikę. Niekas nepabėgo, nesiskundė, neprašė atostogų, kad galėtų savo suplyšusią avalynę ar nudėvėtus rūbus sutvarkyti. Muilo ir vaistų vokiečiai nedavė. Dėl to daug karių susirgo niežais. Ir tik dėl mūsų pastangų pasisekė išvengti epidemijos ir masinių susirgimų.

Į visus mano reikalavimus vokiečiai atsakydavo, kad viskas yra išsiųsta ir greit gausime, bet to visa buvo gaudama "lašais".

Man jau buvo aišku, kad vokiečiai tyčia viską trukdo

ir nori kaip nors sutrukdyti V. Rinktinės formavimą. Todėl pasiryžau žūt būt savo nusistatymą įvykdyti, nes reikalas turėti savo ginkluotas pajėgas buvo pribrendęs ir visas kraštas laukė tvarkos.

Vokiečių reikalavimas pagalbinės kariuomenės

1944 m. kovo 4 d. pirmasis generalinis tarėjas P. Kubiliūnas man pranešė, jog Jeckeln'as pareikalavo duoti 70,000 vyrų kaipo pagalbinę kariuomenę vokiečiams (vadinamą Hiwi). Kubiliūnas paprašė mane 1944 m. kovo 5 d. drauge su juo nuvykti į Rygą pas Jeckeln'ą išsiaiškinti. Posėdy, kuris truko 14 valandų, Jeckeln'as jau reikalavo ne 70,000, bet 80,000 vyrų. Man buvo aišku, kad 1) naciai nori išnaudoti mano autoritetą Lietuvos visuomenėje ir gauti vergų, 2) tokiu reikalavimu sugriauti Vietinės Rinktinės steigimą.

Jeckeln'as tikino, kokios "gėrybės" pasipils, kai duosime tuos vyrus. Priminė Latvijos ir Estijos SS legionus ir kokios "laimingos" tos šalys, turėdamos tuos legionus. Pažadėjo, kad šalia pagalbinės kariuomenės (Hiwi) organizavimo aš galėsiu steigti Lietuvos kariuomenę iš visų ginklo rūšių ir t.t., ir t.t. Aš nurodžiau, jog pirma reikia baigti pradėtą darbą, t.y. baigti Vietinės Rinktinės steigimą, po to bus galima kalbėti apie kitus dalykus. Ir pridūriau, jog Hiwi reikalas nebus galima įvykdyti, nes jų, vokiečių, paimiti vyrai į transporto tarnybą jau išsibėgiojo. Nepaisydamas Jeckeln'o 14 valandų kalimo, nepakeičiau savo nusistatymo. Bet, kad "nesugriovus tiltų", pasakiau jam, kad reikia paskubinti V. Rinktinės organizavimą. Jos pasirodymas pakels Lietuvos jaunimo nuotaiką ir tada bus galima matyti, kas toliau daryti.

Kelioms dienoms praėjus, matyti, Jeckeln'o spaudžiamas, P. Kubiliūnas paklausė mane, ką manau daryti Hiwi klausimu. Atsakiau, kad nieko, nes nemanau parūpinti vokiečiams vergų.

Rūbų, ginklų ir šaudmenų tiekimas pradėjo eiti sparčiau, bet labai mažais kiekiais.

Pas šiaurės fronto vadą

Šiaurės fronto vadas generolas feldmaršalas Model per Lietuvos vokiečių komendantą generolą majorą Just'ą pakvietė mane atsilankyti pas jį. 1944 m. kovo 22 d. su

generolu majoru Justu nuvykau Rygon ir vakare drauge su kavalerijos generolu Brenner'iu nuvykome į būstinę, kurion atvyko ir Jeckeln'as.

Generolas feldmaršalas Model prašė užbaigti Vietinės Rinktinės organizavimą iki 1944 m. balandžio 1 d. ir nuo 1944 m. balandžio 15 d. iki 1944 m. gegužės 1 d. duoti pagalbinės kariuomenės 15 batalionų (po 600, iš viso 9,000 vyrų). Jis, girdi, tuos vyrus paskirs prie aerodromų bei kitiems darbams ir nori vokiečius, esančius tose vietovėse, jau kaip paruoštus kovotojus, panaudoti rezervų sudarymui. Tie lietuviai nebus vežami į Vokietiją, bet tiesiogiai gins Lietuvos teritoriją, bus lietuvių karininkų globojami ir tiesioginėje mano kontrolėje. Besikalbant ir man aiškinant visus sunkumus tokiam prašymui patenkinti, Jeckeln'as išdidžiai pareiškė, kad, girdi, šis reikalas yra išspręstas ir negalima apie tai daugiau kalbėti. Toks nachališkas tonas ir neteisybė mane įžeidė, ir tarp manęs ir Jeckeln'o įvyko aštrus susikirtimas. Aš dar kartą išdėsdčiau visus sunkumus, pažadėjau reikalą apsvarstyti ir palaukti palankesnių sąlygų¹).

Ginčai dėl priesaikos teksto

Lietuvos SS ir policijos vadas Harm'as įteikė man Jeckeln'o atsiųstą priesaikos tekstą Vietinės Rinktinės kariams. Ten buvo pažymėta, jog prisiekiami klausyti Vokietijos fiurerio ir jo paskirtų viršininkų įsakymų. Aš nesutikau duoti mano kariams tokį priesaikos tekstą. Prasidėjo ilgas susirašinėjimas, kuris užtruko iki V. Rinktinės likvidavimo. Batalionai davė mano paruošto teksto priesaiką (ji paskelbta gen. S. Raštikio atsiminimų III tome, psl. 135, — PJ):

Aš, Vietinės Rinktinės karys savanoris, Visagalio Dievo akivaizdoje prisiekiu, kad nesigailėsiu savo jėgų ir gyvybės, ginsiu Lietuvos žemę nuo bolševikinių bandų, stropiai vykdysiu visus viršininkų įsakymus, būsiu narsus ir sąžiningai

1) Savo knygoje "Okupantų replėse" 1947, psl. 80 H. Žemelis pažymi: Jeckeln griežtai pareiškė, kad šis reikalas (naujas reikalavimas 9,000 vyrų) yra nutartas ir daugiau negali būti kalbos. Dėl tokio nachališko Jeckeln tono generolas užsigavo ir jam atrėžė:

— Aš atvažiavau tartis su generolu feldmaršalu Model ir prašau netrukdyti, nes priešingu atveju apleisiu patalpas...

Įvyko aštrus susikirtimas su Jeckeln, ir tik Model išlygino šį ginčą.

atliksiu savo tarnybos pareigas, kaip dera doram ir garbingam Lietuvos kariui. Taip man, Dieve, padėk.

O aš ir mano štabas taip ir nedavėm jokios priesaikos.

Laiko vilkinimas

Man grįžus iš šiaurės fronto štabo, rūbų, ginklų ir šaudmenų tiekimas pradėjo eiti sparčiau. Jeckeln'as pranešė, kad kol kas gali viską duoti tik trylikai batalionų ir Karo Mokyklai (apie 1,900 žmonių). Likusius vyrus turėjau paleisti atostogų ir tas man padėjo "laiką lošti".

Beveik kasdien vyko "pasitarimai" tarp manęs ir Rentelno, Jeckelno ir Harmo. Spaudė mane, kad greičiau šaučiau vyrus į pagalbinę kariuomenę. Aš visokiais būdais išsisukinėjau. Girdi, niekas savanoriais nestos, paleisti atostogų V. Rinktinės kariai paskleidė blogą nuotaiką tarp jaunimo ir t.t. Gal būt reikėtų sušaukti visuomenės atstovų konferenciją. Pradėjau komediją dėl konferencijos šaukimo. Kai von Renteln'as pareikalavo iš anksto duoti tos konferencijos rezoliuciją-nutarimą, tad 1944 m. balandžio 5 d. pranešiau jam, kad dėl tokio reikalavimo konferencija negali įvykti.

Tėvynės Sauga

Kadangi vokiečių karo mašinos smukimas buvo aiškus, 1944 m. balandžio pradžioje V. Rinktinės Štabas slapta pradėjo organizuoti Tėvynės Saugą, vadinamus saugūnus. Į ją turėjo įeiti: 1918-1922 metų nepriklausomybės kovų dalyviai; Lietuvos Šaulių Sąjungos aktyvūs nariai; 1940-1941 metų partizanai; visas patriotinis Lietuvos jaunimas. Kiekviename valsčiuje ir miesto rajone kuriamos rinktinės, karininkų vadovaujamos. Tos rinktinės apskrityse sujungiamos į atskirus batalionus, kuriems vadovauja apskričių komendantai. Saugūnų organizavimas buvo pavestas komendantūrose esantiems žinių karininkams. Buvo apginkluojami turimais paslėptais ginklais. Sunkiaisiais ginklais (patrankomis, šarvuočiais, lėktuvais) buvo numatyta pasirūpinti vokiečių karo mašinai susmukus.

Numatomas skaičius 75-80,000 vyrų.

Daugumoje apskričių tas buvo pradėta vykdyti ir davė gerų pasekmių.

Nacių reikalavimas duoti darbininkų

1944 m. balandžio 6 d. P. Kubiliūnas man pranešė,

kad von Renteln'as pareikalavo duoti Vokietijos karo pramonei 80,000 darbininkų. Iš to reikalavimo buvo aišku, kad vokiečiai įvairiausiais būdais spaus, kad gautų iš mūsų vergų.

Apsvarstęs padėtį, nusprendžiau atsistatydinti. 1944 m. balandžio 12 d. pasiunčiau atsistatydinimo raštą, reikalaudamas, chaoso išvengimui, demobilizuoti V. Rinktinę. Motyvai: vokiečiai nesilaiko susitarimo, stato vis naujus reikalavimus su grasinimais, trukdo V. Rinktinės organizavimą, neduoda pažadėto kiekio rūbų, ginklų ir t.t.

Šis mano raštas, kaip vėliau paaiškėjo, labai paveikė vokiečius.

Reikalavimas skelbti mobilizaciją

1944 m. balandžio 13 d. buvau pakviestas pas generalinį komisarą von Renteln'ą. Posėdyje dalyvavo: Jeckeln'as, Harm'as, brigados vadas Hinze, Pabaltijo valstybių Gestapo viršininkas dr. Fuchs, von Staden, gen. komisaro padėjėjas Nabensberg, von Fritsch, aviacijos generolas Banze iš Berlyno, dar keli aukšti gen. komisariato ir Gestapo pareigūnai ir P. Kubiliūnas. Pirmininkavo von Renteln'as.

Posėdyje pareikalauta duoti atsakymą, ar bus skelbiama mobilizacija ar ne. Aš pareikalavau perskaityti mano raštą iš 1944 m. balandžio 12 d. apie atsistatydinimą. Von Renteln'as perskaitė. Visi sumišo ir pradėjo teisintis. Paaiškėjo, kad tas raštas von Renteln'ui dar nebuvo įteiktas. Čia taip pat aštriai susikirtau su Jeckeln'u¹).

Von Renteln'as pareiškė, kad, girdi, tiktai aš turiu skelbti mobilizaciją. Pradėjau įrodinėti, jog mobilizacija būtų sėkminga, jei vyrai būtų šaukiami į Lietuvos kariuomenę, o ne vežami į Vokietiją ir t.t. Toliau pradėta svarstyti, koks

1) H. Žemelis savo knygoje "Okupantų replėse" 1947, psl. 83 rašė: Jeckeln pradėjo kaltinti generolą susitarimo laužymu. Tada generolas jam atsakė:

— Ne aš, bet jūs laužote susitarimus. Kol nebus išpildyti visi susitarimo nuostatai dėl Vietinės Rinktinės organizavimo, aš visiškai negalvoju skelbti mobilizacijos.

— Mes priversime tai padaryti, — kalbėjo Jeckeln.

— Ne, — jam atsakė generolas. — Kol aš būsiu Vietinės Rinktinės vadas, tol ginsiu jos reikalus ir nesiduosiu būti apgaunamas.

Įvyko vėl aštrus susikirtimas tarp generolo ir Jeckelno.

Pulkininkas Oskaras Urbonas

nuošimtis stos į Lietuvos dalinius ir koks į pagalbinių vokiečių kariuomenę. Aš tylėjau. Pokalbyje iš lietuvių dalyvavo P. Kubiliūnas. Posėdis, trukęs pustrėčios valandos, taip ir pasibaigė be aiškių pasekmių.

Ultimatumas

1944 m. balandžio 15 d. pas mane į štabą atvyko generalinio komisariato politinio skyriaus viršininkas von Staden'as ir, dalyvaujant mano štabo viršininkui pulkininkui Urbonui, von Renteln'o vardu pareiškė, jog vokiečių valdžia laiko mane vieninteliu lietuvių tautos atstovu, o Jeckeln'as yra Vokietijos valdžios atstovas. Ir santykių nutrūkimas tarp mūsų reikštų, kad visa lietuvių tauta įstoja į karą prieš Vokietiją. Kitą dieną, man nuvykus pas von Renteln'ą, jis pakartoto tuos pačius reikalavimus ir, jeigu jie nebus įvykdyti, pagrasino didžiausiomis represijomis prieš lietuvių tautą: keletas SS divizijų nušluos kraštą, išnaikins bet kokią pasipriešinimą, ūkiškai nualins ir t.t.

Pažadėjau šį klausimą apsvarstyti ir atsakymą duoti vėliau.

Naujas reikalavimas

1944 m. balandžio 24 d. Vilniuje per mano štabo viršininką pulkininką Urboną Jeckeln'as pareikalavo duoti 30,000 vyrų Vokietijos aviacijai.

Mobilizacijos paskelbimas

Dėl susidariusios padėties tariausi su įvairių visuomenės sluoksnių atstovais, bet dauguma nedavė jokio atsakymo. Girdi, ir taip blogai, ir taip negerai. Pasiūlyta man pačiam rasti išeitį iš šios padėties. Galvojau taip:

1) karinė vokiečių jėga bus greit sulamdyta, nes Vakarų santarvininkai yra invazijos išvakarėse, o bombardavimas didėja kasdien;

2) vokiečiai žūt-būt laikys frontą prieš rusus, kad neišileistų jų į Vokietiją;

3) vokiečiai nesiduos visai sunaikinami ir ieškos progos susitarti su Vakarų santarvininkais, kad būtų išvengta visuotinio chaoso Vokietijoje ir visiško jos sunaikinimo;

4) reikia visomis priemonėmis išlaikyti ginkluotas Lietuvos pajėgas, kad reikiamu momentu būtų galima palaikyti

krašte tvarką (buvo pažadėta, paskelbus mobilizaciją, savi-
saugos batalionus perduoti mano žinion);

5) reikia bet kokia kaina gelbėti mūsų jaunimą ir in-
teligentiją (von Renteln'as buvo pažadėjęs, kad, paskelbus
mobilizaciją, iš koncentracijos stovyklų bus paleisti mūsų
inteligentai):

6) esamose aplinkybėse pats svarbiausias reikalas —
laimėti laiką (jau nuo metų pradžios nebebuvo žmonių gau-
dymo ir teroro);

7) atsisakius, naciai tikrai panaudos terorą ir daug mū-
sų jaunimo ir inteligentų nukentės;

8) ūkinės represijos gali padaryti nepataisomą žalą mano
Tėvynei;

9) atsisakius, V. Rinktinė žlugs ir mano Tėvyne to-
liau kentės nuo banditų.

Apsvarstęs viską, nusprendžiau, kad reikia pasiaukoti ir
įvykdyti vokiečių reikalavimą.

1944 m. balandžio 26 d. sušaukiau komendantų suva-
žiavimą neva duoti instrukcijų dėl būsimos mobilizacijos,
būtent: kokius žmones skirti į aviaciją ir kokius į ginkluo-
tas Lietuvos pajėgas, ir t.t. O tikrumoje komendantai gavo
slaptus nurodymus, kad mobilizacija turi nepasisiekti, t.y.
reikia ją boikotuoti.

Per savo žmones painformavau pogrindžio spaudą, kad
ji sukeltų audrą prieš mobilizaciją.

Slapti mano agentai buvo pasiūsti į valsčius informuo-
ti jaunimą nestoti ir paaiškinti, kad komendantų žadamos
bausmės nebus vykdomos.

Von Renteln'ui ir Jeckeln'ui pasakiau, kad negalima sku-
bėti, nes kraštas neparuoštas mobilizacijai. Negalima taip
greit paruošti mūsų jaunimą, kad jis suprastų, jog, būdamas
Vokietijos aerodromuose, jis gins savo Tėvynę ir t.t. Bet
naciai primygtinai spyrė, kad reikia tuojau skelbti mobili-
zaciją. Von Renteln'as užtikrino mane, kad, girdi, aš ne-
būsiu atsakingas už nepasisėkimą.

Prasidėjo komedija dėl mano radijo kalbos cenzūravimo.
Būtinai norėta:

1) kad aš pareikščiau grasinimus Vakarų santarvininkams;

2) kad lietuviai esą nusistatę kovoti ir su Vakarų san-
tarvininkais iki galutinės pergalės ir t.t.;

3) kad neskelbčiau, jog mobilizuojamo jaunimo dalis
bus vežama į Vokietiją.

Aš griežtai atsisakiau tai daryti ir pateiktą man Jeckeln'o

surašytą kalbos tekstą su pykčiu mečiau ant stalo, pareikšdamas, kad aš svetimų žodžių nekartosiu. Tai įvyko Lietuvos SS ir policijos vado kabinete. Ta cenzūravimo komedija tęsėsi iki 1944 m. balandžio 28 d. 16 val. 45 min.

Mobilizacija turėjo būti pskelbta 1944 m. balandžio 28 d., o von der Ropp'as iš generalinio komisariato atnešė man sudarytą mano kalbos tekstą tik 16 val. 45 min. ir pareiškė, jog viskas paruošta ir jau pranešta, kad aš kalbėsiu 17 val. Atsisakiau, nes turėjau iš naujo taisyti kalbą. Atlikęs tai paskubom, prieš 20 val. 30 min. nuvykau į radiofoną ir apatišku balsu perskaičiau mobilizacijos paskelbimą. Turinys ir tonas Lietuvos visuomenei patiko ir visi suprato, kad tiktai trūko gale pasakyti du žodžius, būtent: "Vyrai, miškan". Pažymėtina, kad kalbos metu kabinoje visą laiką sėdėjo von der Ropp'as. Tas davė progą paleisti gandą, kad "Plechavičiui kalbant per radiją, naciai stovėjo užpakalyje su revolveriais rankose"¹⁾.

Mobilizacija buvo paskirta 1944 m. gegužės 8 d. Jau 1944 m. gegužės 6 d. vokiečiai pageidavo priimti jų atstovą į priėmimo komisijas. Aš nesipriešinau, nes vokiečio dalyvavimas galėjo tik atbaidyti vyrus net nuo pasirodymo komisijose.

Matydami, kad į priėmimo komisijas atvyko iš viso tik tai keliolika vyrų, naciai pareikalavo visus priimtuosius paskirti tiktai į aviaciją, o ne į Lietuvos dalinius ir aviaciją. Iš anksto žinodamas, kaip reikalai vystysis, sutikau ir su tuo.

Mobilizacijos pasekmės, kaip ir buvo mano numatyta, buvo nulis.

Laikau savo pareiga pareikšti, kad už mobilizacijos paskelbimą tik aš vienas esu atsakingas ir esu pasiruošęs, jei bus reikalas, stoti prieš laisvos, nepriklausomos Lietuvos teismą.

Vietinės Rinktinės būklė gegužės mėnesio pradžioje

Sudaryti ir dar nepilnai ginkluoti 7 batalionai stovėjo Vilniaus krašte. Jie buvo sujungti ir mokomi. Kiti 6 ba-

1) Gen. M. Rėklaitis pabrėžė 1975 m. *Kary* Nr. 5:

Kalba buvo anemiška, Plechavičiaus būdai neįprasto tono ir efekto nesudarė. Iš kalbos perdavimo gyventojai suprato, jog tai priverstinė kalba ir į ją nereagavo.

talionai buvo baigiami aprengti ir apginkluoti. Jau vežant batalionus į Vilniaus kraštą, vokiečių ryšių karininkai bandė kištis į mūsų reikalus. Pavyzdžiui, į Trakus, Lentvaryje, siunčiamą batalioną norėta nukreipti į Naročio sritį. Pasi-priešinus, batalionas nuvyko į Lentvarį. Raštu reiškiau protestą ir man buvo atsakyta, jog čia buvo nesusipratimas. Siunčiant batalionus į Vilniaus kraštą, slapta buvo įsakyta batalionų vadams, kad vengtų susirėmimo su ten esančiais lenkų partizanais, nes ne mūsų interesas buvo su jais kautis arba juos naikinti. Viešame įsakyme nurodžiau, kad būtų riteriškai elgiamasi su vietos žmonėmis, nežiūrint jų vartojamos kalbos.

Per vieną patikimą karį lietuvį jau buvau užmezgęs ryšius su slaptos lenkų organizacijos štabo atstovais, kad ateityje būtų išvengta susikirtimų tarp lenkų partizanų ir V. Rinktinės dalinių.

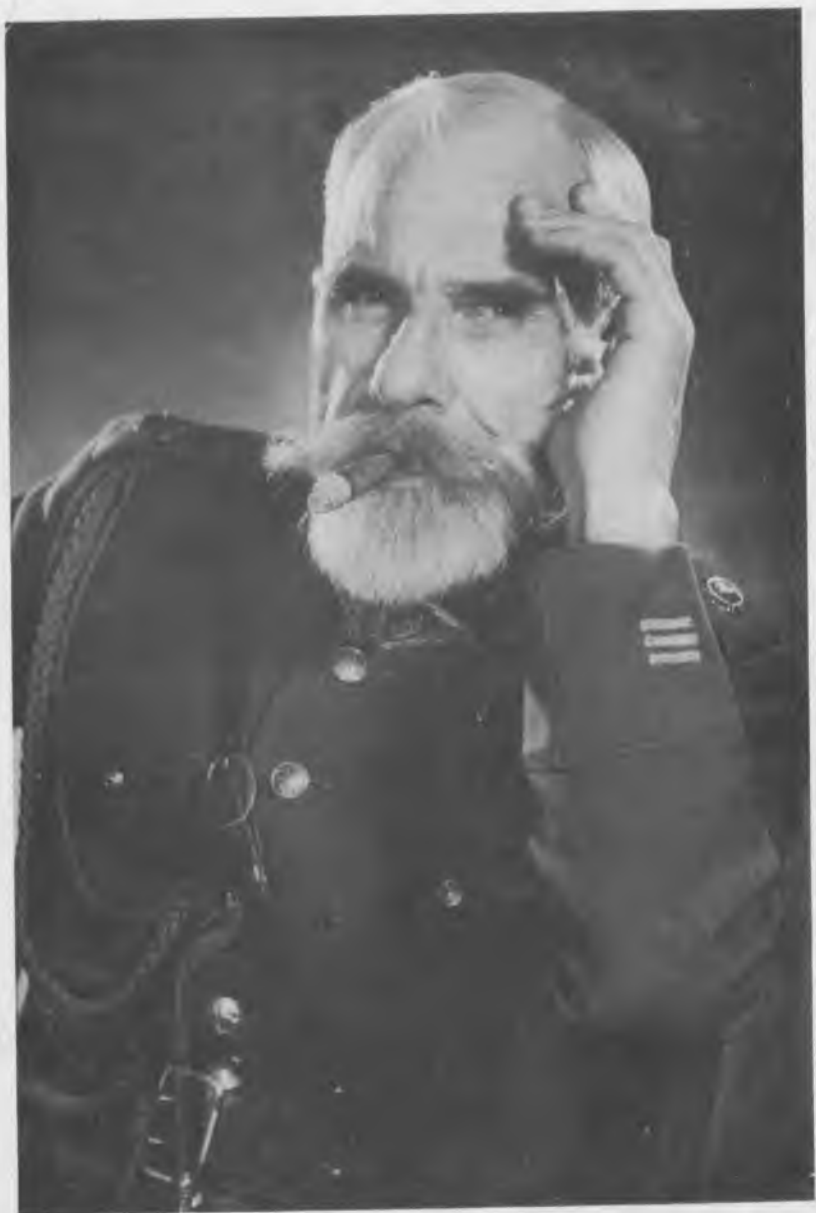
Nacių manevras

1944 m. gegužės 5 ar 6 dieną sužinojau, kad Lietuvos SS ir policijos vadas Harm'as yra atleistas ir jo vieton paskirtas Hinzė ir kad į Vilnių atvyko Jeckeln'o štabo viršininkas, kuris pradėjo lankyti vokiečių ryšių karininkus prie kai kurių V. Rinktinės batalionų. Iš to padariau išvadą, kad vokiečiai yra sumanę ką nors daryti ir bandys sulaužyti susitarimą.

Susitarimo sulaužymas

Vos kelioms dienoms praėjus, gavau žinią, kad Jeckeln'o štabo viršininkas davė įsakymą kai kuriems mano batalionams (su jais ryšiai laikyti buvo sunku) keltis į kitas vietas. Man buvo aišku, kad be kautynių to nebus galima įvykdyti. Antra vertus, batalionai bus suskaldyti ir tokiu būdu panaikinti. Tuoju pasiunčiau griežtą protestą raštu. Prie rašto prijungiau smulkią schemą ir naują dislokaciją pavadinau beprotybe ir aiškiu ryžtu sunaikinti V. Rinktinės dalinius, o tai būtų sutarties laužymas.

1944 m. gegužės 8 d. gauta žinia apie susikirtimą su lenkų partizanais ir didokus nuostolius. Tuoju vakare nuvykau pas SS ir policijos vadą išsiaiškinti. Bet jis trumpai atsakė, jog jis nieko nežino ir čia yra Jeckeln'o įsakymas. O dėl sutarties laužymo, girdi, jis nieko nežino ir tur būt

Generalinio štabo generolas Povilas Plechavičius.

Harm'as neturėjęs teisės tą susitarimą pasirašyti.

1944 m. gegužės 9 d. gavau 1944 m. gegužės 8 d. datuotą ir to paties Hinzė's (su kuriuo vakare kalbėjau) pasirašytą raštą, kad Jeckeln'o įsakymu iš 1944 m. balandžio 15 d. (o visą laiką tylėta, kad būtų paskelbta mobilizacija ir kad batalionai būtų įvesti į Vilniaus kraštą!!!)

1) septyni batalionai, esantieji Vilniaus krašte, pereina Jeckeln'o žinion;

2) visi kiti batalionai, o taip pat lietuviški miestų ir apskričių komendantai su komendantūromis pereina sričių komisarų žinion;

3) visi batalionai pavadinami "pagalbiniais policijos batalionais" ir jiems suteikiama "garbė" vilkėti vokiečių SS policijos uniforma ir sveikintis pakeliant ranką.

Aš tuoj daviau Vilniaus krašto batalionams kontr-įsakymus išeiti iš kautynių (susirėmimo su lenkais) ir grįžti į vietas, kurios buvo paskirtos pirmuoju mano įsakymu, ir vykdyti tiktai mano įsakymus. Tuojau iššaukiau Karo Mokyklos viršininką ir įsakiau jam kuo greičiausiai paleisti namo kariūnus, kurių buvo per 1,800 ir beveik visi neginkluoti.

Su V. R. Štabo viršininku plk. Urbonu nuvykau pas SS ir policijos vadą Hinzę ir griežtai pareiškiau, kad jo įsakymas, kaip prieštaraujantis mano ir Vokietijos valdžios atstovo susitarimui, nebus vykdomas ir kad nei aš, nei V. Rinktinės kariai policininkais, o tuo labiau SS, nebūsime. Mano griežta laikysena labai paveikė Hinzę. Ir jis pasakė, kad tegu viskas lieka kaip buvo, kol atvyks Jeckeln'as.

1944 m. gegužės 12 d. to paties Hinzė's buvau pakviestas atsilankyti pas jį, bet nevykau. Pasiunčiau savo štabo viršininką, kuris jam pareiškė, kad V. Rinktinės vadas nemato reikalo su juo kalbėtis, kol bus išaiškinta padėtis, paskelbta jo rašte iš 1944 m. gegužės 8 d.

Kariūnų paleidimas namo ėjo pilnu tempu ir krizės metu (1944.V.15) vos keliasdešimt jų buvo likę kareivinėse.

Vietinės Rinktinės panaikinimas

1944 m. gegužės 15 d. Jeckeln'as pakvietė mane su pulkininku Urbonu 15 val. atvykti į SS ir policijos vado štabą Kaune pasitarti. Atvykus ten, aš ir plk. Urbonas buvome suimti ir iki 20 val. į mus buvo atkreipti automatiniai pisto-

Buvę Vietinės Rinktinės kariai partizanai atlieka pratimus tėvynės miškuose.

letų vamzdžiai. Suimant Jeckeln'as pateikė man šiuos kaltinimus:

- 1) sauvališkai pasisavinau Vietinės Rinktinės vado titulą;
- 2) vilkinau V. Rinktinės formavimą ir perviršijau jos sudėtį;
- 3) sabotavau mobilizaciją;
- 4) ruošiau dirvą anglų-saksų invazijai;
- 5) įsakiau V. Rinktinės daliniams deginti ūkius ir žudyti nekaltus civilius gyventojus;
- 6) kėsinausi suorganizuoti Lietuvos kariuomenę;
- 7) tiekiau banditams ginklus.

Be to, jis pridūrė, jog visi V. Rinktinės karininkai bus sušaudyti kaip pasiutę šunys. Įsakyta be įspėjimo šaudyti, jei mes mėginsime a) kalbėtis tarp savęs, b) ką nors rašyti, c) skambinti telefonu ir d) jei žiūrėsime pro langą.

Taip išlaikė iki 20 val., o po to automobiliais nuvežė į Gestapo rūmus.

Pusvalandžiu vėliau (apie 15 val. 30 min.) mano štabas buvo apsuptas ir tuo metu ten buvę štabo karininkai suminti ir atgabenti į Gestapo rūmus.

Man leido kalbėtis su karininkais tik 1944 m. gegužės 16 d. 14 val. 30 min., prieš išvežant į koncentracijos stovyklą prie Rygos.

Vokiečiams pavyko nuginkluoti tik 4 batalionus, kiti visi su ginklais, šaudmenimis ir gurguolėmis pasitraukė į miškus. Nežiūrint to, kad tie 4 batalionai buvo nuginkluoti be pasipriešinimo, nes pirma apgaulės būdu suėmė karininkus ir juos laikė kaip įkaitus, vokiečiai iš 3 batalionų sušaudė apie 70 karių, kad įvartytų baimės, o kitus išvežė į Vokietiją ir paskyrė į aviaciją. Nuginkluojant kareiviai buvo mušami. Vežant iš Vilniaus į Kauną ir vienam pabėgus, buvo sustabdyta vora, ištrauktas iš sunkvežimio vyr. puskarininkis Ruseckas ir čia pat sušaudytas. Net vokiečių SS kareiviai atsisakė jį nušauti — tai atliko SS karininkas¹⁾.

1944 m. liepos 30 d., mane koncentracijos stovykloje atskyrus nuo mano karininkų, mano štabo viršininkas plk. Urbonas, II-jo skyriaus viršininkas gen. štabo plk. lt. Andriušaitis, IV-jo skyriaus viršininkas dipl. intendantas administracijos plk. lt. Grudzinskas ir vyr. ltn. Ptašinskas tuojuo buvo išvežti į Rygos kalėjimą, o iš ten į Stutthofo koncentracijos stovyklą prie Danzigo. Plk. Urbonas esąs išsigelbėjęs ir, rodos, yra Danijoje, o apie kitus tris nėra žinių. Kiti 48 štabo ir V. Rinktinės karininkai po kelių dienų buvo perrengti kareivių nunešiotais rūbais ir turėjo kasti apkasus. Negirdėtas istorijoje pasieltgimas su karininkais. Žiaurus elgesys ir pasityčiojimas buvo kasdieninis reiški-

1) Savo knygoje "Lithuania: The Outpost of Freedom", 1976, psl. 224 dr. Konstantinas R. Jurgėla aprašė Vietinės Rinktinės steigimą iš 18,000 vyrų (savanorių buvo 30,000), nacių kliūtis bei reikalavimus duoti Vokietijai daug karių bei darbininkų, V. Rinktinės vado generolo P. Plechavičiaus atsisakymą tuos reikalavimus vykdyti, klastingą generolo bei jo štabo karininkų suėmimą 1944.V.15 ir atžymėjo žiaurų V. Rinktinės likdavimą:

... kitą dieną SS daliniai puolė lietuvių kareivines. Kai kuriose vietovėse vyrai pabėgo į miškus, kitur gynėsi. 13 vyrų Vilniuje buvo sušaudyti tą pačią dieną, dar 17 — gegužės 17 d. ir 53 vyrai — gegužės 21 d. Apie 3,000 vyrų buvo suimti. 110 vyrų buvo pasiųsti į Stutthofo koncentracijos stovyklą, kai kurie — į Flossenbergo konc. stovyklą, dauguma kitų buvo paimti į pagalbinius aviacijos dalinius. Pabėgusieji vyrai pasirošė kovai prieš sugrįžtančius rusus.

Buvę Vietinės Rinktinės kariai ruošia puolimo planus, partizanau-
dami miškuos.

nys. Ir tik 1944 m. gruodžio 14 d. tie karininkai buvo
paleisti puspliki ir pusbasi.

Lietuviai vokiečių kariuomenėje

Po 1944 m. gegužės 15 d., panaikinus V. Rinktinę, Lietuvoje prasidėjo masinis jaunimo gaudymas. Rusai veržėsi iš rytų į vakarus smarkiu tempu, nes vokiečių kariuomenė priešinosi labai silpnai. Tokiai padėčiai esant:

1. Savisaugos batalionų daliniai, traukdami, atsidūrė Vokietijoje ir buvo įjungti į vokiečių dalinius.

2. Apie 3,000 V. Rinktinės karių, kuriuos vokiečiai 1944 m. gegužės 15-16 d.d. nuginklavo ir išvežė į Vokietiją, taip pat atsidūrė vokiečių daliniuose.

3. Statybos batalionų ir transporto talkininkų likučiai, kaip minėta, jau anksčiau buvo įjungti į vokiečių dalinius ir, traukdami, nuo bolševikų, atsidūrė Vokietijoje.

4. Panaikinus V. Rinktinę, vokiečiai gaudė lietuvių jaunimą, jį vežė į Vokietiją ir įjungė į savo dalinius.

5. Rusams užimant Lietuvą 1944 metais, Lietuvos po-

Buvę Vietinės Rinktinės vyrai, sudarę partizanų Tauro apygardos Kęstučio rinktinės kovotojų grupę 1947 m.

licijos pareigūnai buvo išvežti į Vokietiją ir prievarta įjungti į įvairius aviacijos dalinius.

6. Lietuvos jaunimas, rusams spaudžiant, traukėsi Vokietijos link. Šiam jaunimui nebuvo leista pereiti Vokietijos sieną ir buvo pasiūlyta stoti į vokiečių kariuomenę. Net 15-16 metų amžiaus vaikus vertė stoti. Reikėjo rinktis: likti pas rusus ir žūti, arba pratęsti savo gyvenimą. Dalis ryžosi likti Lietuvos miškuose, o dalis "savanoriais" stoji į vokiečių kariuomenę.

7. Lietuvos vyrai, pabėgusius nuo rusų ir atsidūrusius Vokietijoje, vokiečiai gaudė ir vertė apkasus kasti. Rusams artėjant, tokiems žmonėms vokiečiai prievarta į rankas kišo šautuvus ir juos varė į tuos pačius apkasus gintis. Tų žmonių dauguma pabėgo arba žuvo.

Visi tie lietuviai, kurie atsidūrė frontuose prieš Vakarų santarvininkus, troško greičiau patekti į nelaisvę, nes nenorėjo ginklo kelti prieš savo išlaisvintojus. Vieni iš jų perbėgo į nelaisvę, o kiti metė ginklus ir pasislėpė. Tie, kurie negalėjo išsprukti iš vokiečių nagų, drauge su vokiečiais pateko į nelaisvę.

Lietuvių belaisvių tragedija

Atsidūrę Vakarų santarvininkų nelaisvėje lietuviai manė, kad jų vargai pasibaigė. Bet skaudžiai nusivylė, nes iki šios dienos nei vienas lietuvis dar nėra paleistas iš nelaisvės. Ir kas skaudžiausia, **faktiškai jie yra ne santarvininkų, bet vokiečių nelaisvėje.** Jie laikomi drauge su vokiečiais ir yra vokiečių kontrolėje, bet yra labai skriaudžiami. Vokiečiai paleidžiami iš nelaisvės, o nekalto mūsų jaunimo rytojus yra labai tamsus ir širdys perspildžiusios nusivylimo.

(Pasirašė) Gen. štabo generolas lt. P. Plechavičius

VIETINĖ RINKTINĖ

(P. Jurgėlos paruošta santrauka iš Vietinės Rinktinės kari-ninko Henriko Žemelio knygos "Okupantų replėse", 1947 m., kur pavaizduota generolo P. Plechavičiaus asmenybė, Vietinės Rinktinės vaidmuo ir žiaurus jos likvidavimas)

Lietuvių tautos naikinimas

Naujoji bolševikų santvarka visą tautą giliai sukrėtė. NKVD numatė išvežti 700,000 Lietuvos gyventojų. Tūkstančiai tauriausių lietuvių kankinami kalėjimuose. Bolševikai traukdami greitomis žudė ir kankino nekaltus žmones. Iškilo Pravieniškių, Telšių, Panevėžio, Raseinių, Zarasų, Kauno ir kt. miestų vardai, kur enkavedistai savo žvėriškumu pasiekė aukščiausio laipsnio. Pavyzdžiui, Pravieniškėse buvo koncentracijos stovykla, kurioje kalėjo apie 500 asm. Tai daugiausia ūkininkai už duoklės neatidavimą ar kitos mažesnės kaltės kaliniai. Prasidėjus karui, enkavedistai apsupo šią stovyklą ir visus kalinius, net su jų pstatytu personalu, išžudė.

Šis teroras ir sistemingas lietuvių tautos naikinimas iššaukė ryžtingą kovos dvasią, kuri pasireiškė slaptu judėjimu. Jis palaiapsniui išaugo, apimdamas visą kraštą ir ruoš-

damas jį sukilimui. Čia ir prasidėjo pirmųjų partizanų užuomazga.

Kai 1941 m. birželio mėn. 22 d., ankstyvą rytą, pasirodė pirmieji vokiečių lėktuvai Lietuvos padangėje, skelbdami prasidėjusį vokiečių-sovietų karą, — visa Lietuva skendo ašarose, kančiose, nes enkavedistai švaistėsi po kraštą, naktį suiminėjo nekaltus žmones ir gabeno į Sibirą. Todėl prasidėjęs karas visų lietuvių buvo sutiktas su džiaugsmo ašaromis. Vėl suskambėjo ilgai negirdėtas Tautos Himnas, ir vėl visas kraštas pasipuošė gražiomis trispalvėmis. Laiikinoji Vyriausybė vėl deklaravo nepriklausomą Lietuvą, ir vėl visas sugriautas gyvenimas pradėta smarkiu tempu atstatyti.

Pirmasis vokiečių darbas Lietuvoje — masinis žydų likvidavimas — lietuvių tautai atidarė akis. Atrodė, kad mūsų tautos ir valstybės interesai turėjo su okupantų planais susikirsti.

Laiikinoji Lietuvos Vyriausybė, po kūrybingo ir entuziasingo darbo, 1941 m. liepos 25 d. buvo atstatyta. Lietuvos valdymą ir administraciją perėmė vokiečių civilinė valdžia. Lietuvos valstybė buvo pavadinta Lietuvos generaline sritimi, o visas Pabaltijo kraštas su Baltgudija — Rytų krašto Reicho komisariatu. Lietuvos vyriausiąja valdžios galva pasidarė generalinis komisaras von Renteln, o viso Rytų krašto komisaru — Heinrich Lohse. Visa Lietuvos teritorija buvo padalinta apygardomis — sritimis, kurias valdė sričių komisarai. Jie turėjo diktatoriškas teises.

Lietuviškos savivaldos priešaky vokiečių buvo paskirti generaliniai tarėjai — palankūs vokiečiams asmenys, kurie neturėjo nei jokių teisių, nei balso, o automatiškai vykdė visus vokiečių civilinės valdžios parėdymus. Vėliau keli iš jų buvo patalpinti į koncentracijos stovyklas Vokietijoje. Apskričių viršininkai ir valsčių viršaičiai buvo lietuviai su ribotom teisėm, nes kiekvienoje apskrityje buvo apygardos komisaro atstovai, kurie tikrumoje valdė apskritį.

Nauji okupantai dar labiau pradėjo skriausti gyventojus. Nusavinti turtai ir atimta nuosavybė nebuvo grąžinti. Visas bolševikų suvalstybintas turtas perėjo vokiečių bendrovių žinion. Taip palaipsniui aiškėjo, kad Lietuvos valstybė, kurioje nuo amžių gyvenęs lietuvis paliekamas tik beteisiu darbininku ir vokiečių bernu, yra paverčiama eiline Vokietijos provincija.

Ypač vokiečiai įsiunta, kai jiems nepavyko sudaryti SS

legiono. Beveik visos vasalinės tautos, net mūsų kaimynai latviai ir estai, tokius legionus, arba SS divizijas, turėjo. Lietuvių gi jokie pažadai nepaviliojo. Vokiečiai pradėjo gąsdinti, kad atsiųs keletą SS divizijų, kurios nušluos Lietuvą.

Negana to. Bandė Lietuvos gyventojus ir badu spausti. Po kraštą dažnai siautė baudžiamosios ekspedicijos, kurios visiškai nušluodavo kaimus, atimdamos net sėklas, gyvulių prieauglį ir kt.

Pradėjus vokiečiams karo žygį į Rytus, karo audra per Lietuvą labai greit praūžė, nes lietuviai, visa tauta, spontaniškai sukilo prieš pavergėjus. Tūkstančiai partizanų krauju atpirko savo tėvynės laisvę, padėdami galvas už nepriklausomą Lietuvą. Bet kas galėjo nujauti, kad tų taurių lietuvių pralietas kraujas ir visos Lietuvos atgimimas naujam gyvenimui būtų tų pačių vokiečių žiauriai apgautas. Čia buvo eilinė nacių apgaulė. Ji visiems lietuviams pravėrė akis, aiškiai rodydama, kad su naciais negali būti jokio nuoširdaus bendradarbiavimo, nes jie, kaip ir bolševikai, yra visų lietuvių ir Lietuvos valstybės amžimi priešai, nuo pat pirmos dienos siekią savo kolonizacinių ir pilno krašto pavergimo planų.

Visas aktyvus patriotinis elementas pasiliko ir toliau pogrindyje ir pradėjo vadovauti slaptai tautos kovai prieš naujus okupantus. Visas kraštas buvo apjuostas slaptų pogrindžio organizacijų, kurios nuolat informavo plačiąją visuomenę apie vokiečių okupacinės valdžios planus, stiprino kovos dvasią ir kėlė ryžtingumą bei viltį ateičiai. Buvo palaikomas ryšys su užsieniu. Nuolat buvo informuojama apie Lietuvą, nacių saualę ir terorą.

Okupacinė valdžia, o ypač Gestapas, persekiojo šį slaptą judėjimą. Daug kas žuvo kankinio mirtimi, daugelis buvo išvežti į Vokietijos koncentracijos stovyklas. Į jų vietas stojo šimtai kitų kovotojų, ir šis kilnus patriotinis darbas buvo tęsiamas toliau. Visas darbas buvo koordinuojamas bendro visų politinių srovių komiteto, kuris buvo vadinamas Vyr. Lietuvos Išlaisvinimo Komitetu. Visais tais atvejais, kada vokiečių okupacinė valdžia kėsinosi į krašto ūkį, arba mėgino skelbti mobilizacijas, arba kitokius saualiavimus bei terorą vykdė, VLIK-as skelbdavo atsišaukimus į lietuvių tautą ir ragino visomis priemonėmis priešintis okupantų užmačioms. Šie atsišaukimai, paraginimai bei nurodymai buvo visų vykdomi.

Kaip kitur, taip ir Sov. Rusijoje, užėmę didelius žemės plotus, naciai nesistengė duoti rusų tautai bet kurio savarankiškumo, bet nuo pirmųjų dienų varė žiaurią pavergimo ir tautos naikavimo politiką. Tas žymia dalimi prisidėjo prie partizanų atsiradimo užnugaryje. Kas tik galėjo, bėgdavo iš nelaisvės ir tapdavo partizanais. Visoje Lietuvoje, o ypač Vilniaus krašte, išsiplėtė banditizmas — vadinamasis bolševikų partizanų veikimas. Vien tik Vilniaus krašte buvo per 10,000 įvairių partizanų. Bolševikiniai banditai pradėjo terorizuoti ramius gyventojus. Plėšiamas turtas, deginami ūkiai, žudomos net ištisos lietuvių šeimos. Net Kaune.

Generolas Plechavičius ir Vietinė Rinktinė

Vokiečių okupacinė valdžia atakavo vadovaujančius visuomenės asmenis naujais pasiūlymais — organizuoti ginkluotas Lietuvos pajėgas. Vokiečiai po ilgų derybų sutiko su pagrindiniais lietuvių reikalavimais: lietuvių tauta sutinka su vokiečiais derėtis, jeigu leidžiama jai organizuoti teritorinius lietuviškus dalinius su grynai lietuviška vadovybe kovai su besiplečiančiu banditizmu Lietuvoje. Šie daliniai vėliau gali būti papildomi ir virstų reguliarios kariuomenės vienetu, kuris, priartėjus bolševikams prie Lietuvos sienų, būtų panaudojamas fronte ginti Lietuvos žemę nuo įsibrovėlių bolševikų. Šia baze vadovaujantis ir buvo susitarta su vokiečių okupacine valdžia steigti teritorinę Lietuvos Vietinę Rinktinę.

Lietuvos atsakingi asmenys norėjo, kad šis susitarimas būtų vykdomas su kariuomenės (Wehrmachto) atstovais. Kariuomenės vadovybė rodė lietuvių tautai ir jos siekimams daugiau simpatijų, negu SS ir policijos vadovybė. Vokiečių kariuomenė buvo įsitikinusi, kad partijos SS vadovybė savo trumparegiška politika daranti be galo daug klaidų, kurios visus vokiečių kariuomenės laimėjimus paverčia pralaimėjimais.

Taigi ir čia teko turėti reikalą su partija, SS ir policijos vadovybės asmenyje. Visų Pabaltijo (Lietuvos, Latvijos, Estijos) valstybių SS ir policijos vadu buvo pagarsėjęs savo žiaurumu Jeckeln, su rezidencija Rygoje. Su šiuo asmeniu ir teko Lietuvos atsakingiems vyrams vesti derybas dėl Vietinės Rinktinės steigimo ir organizavimo.

Vietinei Rinktinei apsiėmė vadovauti plačiai visuomenei žinomas generolas P. Plechavičius, senas dar iš nepriklaus-

somybės laikų karys, pasižymėjęs kovose Žemaičių krašte. Jis buvo žinomas visai Lietuvai kaip griežtas ir kietas savo nusistatyme, didelis lietuvis patriotas ir nuolatinis kovotojas dėl savo tautos laisvės. Savo energingumu, ryžtinga valia, griežtumu ir atkaklumu buvo įgijęs didelį pasitikėjimą.

Iš lietuvių pusės buvo aiškus noras kaip galima ilgiau laimėti laiką ir suorganizuoti savas karines pajėgas, kurios atstatytų krašte tvarką ir, atėjus tinkamam momentui, išsikvotų prarastą nepriklausomybę.

1944 m. vasario mėn. 16 d., istorinę Lietuvos nepriklausomybės dieną, gen. Plechavičius per radiją pranešė lietuvių tautai apie Vietinės Rinktinės steigimą, jos uždavinius ir kvietė tautiečius, akivaizdoje siaučiančio krašte banditizmo ir gresiančio bolševizmo pavojaus, stoti savanoriais prie ginklo. Į gen. Plechavičiaus šaukimą gyvai atsiliepė lietuvių tauta ir tuoj pat tūkstančiai savanorių registravosi apskričių komendantūrose.

V. Rinktinės organizavimas jos vadovybei kėlė daug rūpesčių ir reikalavo daug energijos ir pasišventimo, nes reikėjo iš nieko sukurti kariuomenę. Nei patalpų, nei inventoriaus, nei ginklų. Nieko nebuvo — reikėjo viską išgauti, išsikvoti. Viskas buvo vokiečių žinioje. Tačiau, padedant visuomenei ir lietuviškai administracijai, daugelis klausimų greit išsisprendė. Liko tik iš vokiečių išgauti mundiruotę, ginklus, amuniciją, maistą ir pradėti kareivių mokymą.

Čia kaip tik ir iškilo pirmieji nesusipratimai ir įtarimas, kad vokiečiai sąmoningai sabotuoja V. Rinktinės organizavimą, bando savaip aiškinti susitarimo punktus, vilkina reikalavimų pildymą ir t.t. Ir pagaliau V. Rinktinė buvo vokiečių likviduota. Šis netikėtas ir klastingas nacių smurto aktas lietuviškoje visuomenėje sukėlė didelį susijaudinimą. Pats Vietinės Rinktinės organizavimas, gen. Plechavičiaus vaidmuo ir nacių smurtas nebuvo pakankamai žinomas plačiajai visuomenei.

Nereikia daug aiškinti, kokį vaidmenį suvaidino Vietinės Rinktinės istorijoje generolas Plechavičius. Tik griežta ir atkakli jo asmenybė bei gilus patriotiškumas atsispyrė prieš visas nacių užmačias ir niekur jiems nepavyko praveisti savo klastingų planų. Vieni išėjo į miškus, kiti atsidūrė koncentracijos stovyklose, o dar kiti aplaistė savo numylėtą žemę krauju.

Apie šį vokiečių smurtą sekančią dieną pranešė Londono radijas, dar kartą išskeldamas lietuvių ryžtingumą sunkiose

okupacijos sąlygose. Vakarų santarvininkai per visą okupacijos laiką buvo puikiai informuoti apie mūsų tautos padėtį ir vedamą kovą už laisvę.

Buvęs Didžiosios Britanijos vicekonsulas E. J. Harrison'as, didelis lietuvių draugas ir geras Lietuvos reikalų žinovas bei kelių knygų apie Lietuvą autorius, 1944 m. lapkričio mėn. išleido knygą "Lithuania's fight for freedom". Apie V. Rinktinę ten tarp kitko taip rašoma:

... Įvairūs vokiečių mobilizaciniai mėginimai įtikino juos, jog nėra jokios vilties paskatinti lietuvius formuoti bet kokius ginkluotus dalinius, kol jie sutiks su nepriklausomos Lietuvos valstybės faktu. Iš kitos pusės, vokiečiai neabejotinai juto lietuvių troškimą formuoti tautinius dalinius savo valstybės apsaugai. Dėl to jie nutarė tą troškimą išnaudoti savo tikslams. Tai gerai žinodami, kreipėsi į gen. Plechavičių, vieną žymiausių karinių figūrų, buv. Štabo viršininką. Jie iškėlė jam grynai lietuviškų batalionų formavimo idėją, jo tiesioginėje vadovybėje. Gen. Plechavičius sutiko, tačiau su tam tikromis sąlygomis. Po užsitęsusių derybų 1944 m. kovo mėnesio pradžioje buvo prieita prie susitarimo. Gen. Plechavičius turėjo suformuoti 14 batalionų — 13 batalionų po 750 vyrų kiekvienas ir keturioliktas mokomasis puskarininkiams paruošti batalionas iš 800 vyrų. Be to, turėjo būti įsteigta Karo Mokykla.

Gen. Plechavičius išleido atsišaukimą stoti savanoriais į jo batalionus ir labai trumpu laiku 1944 m. balandžio mėn. buvo suformuota 14 batalionų. Sakoma, kad į jo kvietimą atsiliepė 30,000 savanorių, t.y. dvigubai tiek, kiek buvo reikalinga. Tačiau vokiečių veidmainiškumas čia vėl pasirodė. Matydami gen. Plechavičiaus pasisekimą, užmiršo savo pažadus nerekrutuoti kitiems junginiams ir balandžio 28 d. staigiai ėmėsi žygių mobilizuoti dešimties šaukimo metų vyrus ir visus lietuvių karininkus ir puskarininkius. Gen. Plechavičius griežtai protestavo. Vokiečių atsakymas buvo duotas gegužės 13 d. įsakymu, pagal kurį visi batalionai pervedami SS formacijų žinion. Gen. Plechavičius atsiskakė vykdyti šį įsakymą.

— Aš esu karys, — pasakė jis, aš niekad netarnavau policijoje ir nenoriu dabar tarnauti. Jeigu šis įsakymas nebus atšauktas iki ryt dienos — aš pats paleisiu batalionus.

Po kelių dienų jis gavo iš vokiečių gen. komisaro raštišką pranešimą, kad suteiktoji "garbė" batalionams vadintis "Waffen SS" atšaukiama. Tas vokiečių žestas pasirodė eilinė klasta generolo nuraminimui. Sekančią dieną gen. Plechavičius ir jo Štabo viršininkas plk. Urbonas gavo iš vokiečių policijos viršininko Lietuvoje Hintze kvietimą atvykti pas jį. Čia buvo abu areštuoti ir

išvežti. Tuo pačiu metu vokiečių daliniai apsupo lietuvių batalionų būstinę Kaune tikslu suimti visus karininkus, kurie priešinosi ginklų įvyko kruvinas susirėmimas. Pasipriešinimas buvo palaužtas. Dalis karininkų buvo vietoje sušaudyta, o likusieji suimti ir ištremti.

Gegužės mėn. 14-15 v. naktį SS daliniai apsupo lietuvių Karo Mokyklą Marijampolėje. Kariūnai atsisakė pasiduoti ir kovojo iki paskutinio šovinio. Abiejose pusėse buvo daug aukų. Keletas lietuvių karininkų nusižudė. Likusieji karininkai ir kariūnai buvo suimti ir išvežti nežinomam likimui. Gegužės 15 d. vokiečių daliniai pradėjo nuginkluoti batalionus Vilniuje ir rytinėje Lietuvos dalyje. Keletas batalionų buvo nuginkluota, bet kitiems pavyko pasitraukti į miškus. Jie mėgino nuginkluoti septynis batalionus Panevėžyje ir šiaurės Lietuvoje. Perspėti įvykių Vilniuje ir Marijampolėje, batalionai pasitraukė į miškus. Keletą dienų vėliau, pagal nepatikrintus pranešimus, gen. Plechavičiui pavyko pasprukti iš vokiečių nagų ir prisijungti prie batalionų miškuose. Naujasis Gestapo šefas Lietuvoje Hintze išleido įsakymą, reikalaujant gražinti visus batalionams priklausančius ginklus, amuniciją, uniformas, vežimus, arklus ir kt. Už įsakymo nevykdymą buvo grąsoma mirties bausme.

Nuginkluotų batalionų kariai buvo verčiami paraduoti Kauno gatvėmis — pusnuogi, basomis ir sužeistomis kojomis — tikslu juos paniekinti. Karininkai ir puskarininkiai buvo deportuoti nežinomam likimui, o eiliniai kariai buvo įvilkti į "Luftwaffe" uniformas ir su SS sargyba nusiųsti į Vokietiją aerodromų apsaugai. Daug karininkų buvo sušaudyta. Dvidešimt karininkų iš gen. Plechavičiaus štabo buvo apkaltinti užmezgę ryšius su Vakarų valstybėmis (Anglija ir JAV), ruošiant invaziją Europon ir į Baltijos valstybes.

Buvo suimta ir civilių, įskaitant apie 100 intelektualų, kurie buvo kaltinami bendradarbiavimu su Jugtinėmis Tautomis, dalyvavimu Vyr. Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto veikime ir platinimu pagrindinės spaudos.

Šitaip rašė Anglijoje apie V. Rinktinę dar tais pačiais metais, kai vokiečių propaganda mulkino pasaulį apie tariamus lietuvių norus prisidėti prie bendros kovos. Tiesa. E. I. Harrison'o raste esama perdėjimų, sutirštintų spalvų, nes jis neturėjo pilnų informacijų.

V. Rinktinės vyrai sugebėjo gražiai užsirekomenduoti lietuviškoje visuomenėje. Kur daliniai buvo galutinai sufornuoti, ten jie pradėjo savo tiesiogines pareigas — kovą su banditais. Dažnai pasitaiką plėšimai, ūkių deginimai, žudymai pradėjo mažėti, nes ir bolševikiniai banditai pajuto, kad

atsirado krašte nauja ginkluota pajėga, pasiryžusi apginti savo tautiečių turtą ir gyvybę.

V. Rinktinei aktyviai padedant, buvo susekta plati komunistų organizacija, kurios tinklas buvo išsiplėtęs po visą Lietuvą ir kuri veikė Maskvos direktivomis. Vien tik Kaune buvo suimta per 200 asmenų. Rasta daug ginklų, spaustuvių, radijo siųstuvų ir kt. Iš rastų dokumentų buvo nustatyta, kad visi teroristiniai veiksmai, žudymai, plėšimai, ūkių deginimai ir t.t. buvo atliekami šios slaptos komunistų organizacijos.

Visuomenė rodė tiesiog negirdėtą paramą ir entuziazmą V. Rinktinės vyrams. Lietuvos miestuose ir miesteliuose pasirodė lietuviai karininkai senomis uniformomis, vėl pasirodė darnios karių gretos, nors ir svetimomis akiai uniformomis, tačiau senos lietuviškos kariuomenės ženklais. Vėl pasigirdo sena karių daina ir vakarais kareivinėse skambėdavo karių malda "Marija, Marija..." ir Lietuvos Himnas.

Tūkstančiai smalsuolių lydėdavo V. Rinktinės karius į užsiėmimus, ar į žygį. Tauta lyg atgimė, lyg pabudo iš nevilties miego, nes pajuto, kad už jos pečių vėl atsistojo narsus Lietuvos karys, pasiryžęs gyvybę aukoti už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę.

V. Rinktinės vadovybė ir kariai pasitikėjo vieni kitais ir buvo viskam pasiruošę. Gegužės mėn. 15 d. gen. Plechavičius, V. Rinktinės Štabo karininkai ir tie daliniai, kurie nežinojo ar nespėjo išsibėgioti, buvo Gestapo ir SS dalinių suimti ir nuginkluoti. V. Rinktinės vyrai ir visa lietuvių tauta pasitikėjo gen. Plechavičium ir žinojo jo neoficialiai pasakytus žodžius:

— Aš tautos reikalų neišduosiu, o mano vyrai žinos kaip pasieltgi. Jeigu manęs nėra — visiems į mišką.

Prie V. Rinktinės Štabo privažiavo virtinė lengvų mašinų, iš kurių pasipylė ginkluoti gestapininkai. Tuoj apsupo patalpas ir įsiveržė į vidų. Atkišę automatų vamzdžius, pareikalavo atiduoti ginklus. Visus karininkus suvarė į vieną kambarį III aukšte. Telefonai skamba. Matyt, teiraujasi žmonos ir vaikučiai. Rūstus gestapininkas visiems vienodai atsako — "Nieko nėra". Įeina į mūsų kambarį Jeckeln su visa savo svita. Be galo išdidus, labai susinervinęs ir isteriškai pikto veido. Įsako iššaukti visus pavardėmis. Kiekvieną šaukiamąjį piktu ir paniekinančiu žvilgsniu apžvelgia

nuo galvos iki kojų. Po to pasako kalbą. Verčia vienas iš gestapininkų:

— Buvo duota paskutinė proga Lietuvai įsijungti į bendrą kovą prieš bolševizmą, tačiau senieji jos generolai užsimanė turėti savo kariuomenę ir net bandė diktuoti savo valią, manydami, kad Vokietija neturi jėgos ir jau pralaimi karą. Vietinė Rinktinė paleidžiama, jos generolas suimtas. O visa Vietinė Rinktinė tai žmogžudžiai, padegėjai, banditai ir bailiai, kurie vengia kovos ir perduoda banditams ginklus. Jūs visi dar šiandien būsite sušaudyti. Tegul nemano seni generolai, kad dabar jų valdžios ir galios gdynė. Lietuvos kariuomenės niekad daugiau nebus. Kas bandys bėgti, įsakyta be atodairos šaudyti.

Dar taip įsiutusio žmogaus nemačiau.

Po to mes buvome palikti nežinia. Bandėme save guosti, raminti. Retkarčiais pasižvalgydavom pro langus. Matėme daug pažįstamų veidų. Kai kurie pamatė savo žmonas, susirūpinusias ir ašarojančias. Buvome bejėgiai vieni kitiems padėti, tik supratome, kad jau mieste žinoma apie mūsų likimą.

Apie 20 val. liepė visiems išeiti į kiemą. Čia jau laukė dengtas sunkvežimis. Sulipome, ir sunkvežimis pajudėjo. Mašina suka į Gestapą. Išlipam. Įveda į salę. Stalai paruošti vakarienei. Prie vieno stalo su apsauga sėdi gen. Plechavičius, prie kito — plk. Urbonas. Pasisveikiname. Liepia užimti vietas ir valgyti. Pavalgius, išvedė į palėpę, kur paruošta mums nakvynė. Su generolu ir plk. Urbonu uždrausta bandyti bet kokius ryšius užmegzti.

Nelaisvėje

Išaušo rytas. Vėl veda į valgyklą. Leidžiama parašyti savo šeimoms trumpus laiškučius, pranešant, jog esame sveiki ir gyvi. Išveda į kiemą. Čia jau laukia keleivinis autobusas su stipriai ginkluota sargyba. Susėdome visi. Generolas su visais pasisveikina. Atrodo šiek tiek pavargęs, tačiau ryžtingas. Mašina pajuda. Gestapo sargybos automatų vamzdžiai nukreipti į mus. Rotušė, Vilijampolės tiltas, Žemaičių plentas. Čia pat garsusis IX fortas, Kauno Gestapo mirties fabrikas, kur išžudyta tūkstančiai žydų ir šimtai lietuvių. Šiandien iš jo rūksta dūmai — degina lavonus.

Raseiniai. Pradėjo temti, kai pasiekėme Lietuvos-Latvijos sieną. Ilgai žiūrėjome atsisukę į tą pusę, kurioje liko

Lietuvos laukai, miškai. Ten liko viskas, kas mums visiems brangu ir šventa.

Įsukome į mišką. Kelias siauras. Autobusas dažnai sustoja. Palydovai išlipa, pasižvalgo ir vėl važiuojame. Generalas pertraukia tylą ir klausia kapitoną J¹⁾:

— Kaip jauties, kapitone?

— Nekaip, pone generole, visiškai panašu į Červenę, — atsakė kpt. Js, kuris sėdėjo bolševikmečiu kalėjime, buvo žiauriai kankintas ir prie Červenės šaudomas, tačiau laimingai iš po lavonų pabėgo.

Dar kiek pavažiuojame ir, štai, vienas iš mūsų iššoksta iš autobuso, bet taip vikriai, kad net sargybiniai nepastebėjo. Iššoko plk. Š.²⁾, kuris kartu su kpt. Js pergyveno Červenės tragediją. Autobusas tuoj sustojo. Sargybiniai išsiplė miškan, bet iššokusio nerado.

Praneša, kad kelionės tikslas pasiektas. Liepia išlipti. Ateinam į mums skirtas patalpas. Šios stovyklos komendantas SS karininkas praneša, kad čia yra latvių SS legiono mokomoji stovykla. Liepia nebandyti daugiau bėgti, nes stipriai saugoma.

Atsikėlėm anksti. Arčiau susipažįstame, pasipasakojam savo įspūdžius ir išgyvenimus. Juokauti pradėdam. Ypač pastovios ir drąsinančios nuotaikos mūsų generolas. Niekomet nepamatysi jo nusiminusio. Visuomet draugiškas, linksmas, su kiekvienu pasišneka, pajuokauja ir padrąsina. Dažnai prisimena suėmimą. Kai generolas su plk. Urbonu nuvyko į pasitarimus, ten Jeckelno buvo žiauriu būdu suimti, nuginkluoti ir šlykščia forma mesti tie patys apkaltinimai, kuriuos ir mes girdėjome. Generolas dėl V. Rinktinės likvidavimo daug išgyveno ir sielojosi:

— Aš tai jau senas ir jų nebijau, bet man gaila jūsų ir tų jaunų vyrų, kurie pakliuvo jiems. Tačiau nereikia nusiminti. Tiems apgavikams nelengvai seksis susidoroti su mūsų vyrais.

Įdėmiausias mums visiems dabar klausimas, kas darosi Lietuvoje? Ar suėmė visus V. Rinktinės vyrus, ar pavyko išsibėgioti? Kaip reaguoja į šiuos įvykius lietuviškoji visuomenė? Kaip elgsis su mūsų šeimomis? Kai kurios šei-

1) Kapitonas J. Jasiunskas, tuoj po karo miręs Vokietijoje.

2) Generalinio štabo plk. A. Šova.

mos liko be jokio pragyvenimo šaltinio, todėl generolas parašė pirmajam generaliniam tarėjui tokį raštą:

Pone generale,
Mano ir mano karininkų suėmimo bylos aplinkybės Tamstai yra geriau žinomos, negu man, todėl aš Tamstą įpareigoju pasirūpinti suimtųjų šeimomis.

Apie Tamstos padarytus žygius prašau neatsisakyti painformuoti mane.

Gen. Plechavičius

Dienos slenka vėžio žingsniu. Nors jokio nusikaltimo nepadareme, bet buvome apšaukti žmogžudžiais, banditais ir padegėjais. Aiškiai buvome paskirti sušaudymui, tačiau dėl nežinomų mums priežasčių iki šiol sprendimas neįvykdytas.

Mūsų kolektyvą sudarė 23 asmenys. Mūsų tarpe buvo senų Lietuvos kariuomenės pulkininkų, majorų, kapitonų, kurie beveik visą gyvenimą praleido kario tarnyboje. Buvo jaunų atsargos leitenantų, kuriems karinis gyvenimas buvo daugiau svetimas, tačiau, išgirdę tėvynės šauksmą, stojo savanoriais į Vietinę Rinktinę. Jų tarpe buvo daug asmenų, kurie yra ėję atsakingas valstybines pareigas arba dirbo visuomeninį ir kultūrinį darbą, buvo įsijungę į slaptas po grindžio organizacijas ir dirbo svarbų lietuvišką darbą. Buvo daug tokių, kurie dėl to, kad mylėjo savo kraštą ir visas jėgas aukojo laisvai ir nepriklausomai Lietuvai, buvo tampa mi po kalėjimus, kankinami ir šaudomi.

Maistą gauname pakenčiamą. Leido parašyti namiškiams laiškus. Laiškai siunčiami per Gestapą, vokai neužkljuojami, negalima nurodyti vietovės.

Komendantui leidus, pradėjome giedoti vakarinę maldą "Marija, Marija". Ši graži mūsų karių giesmė kiekvieną vakarą skambėdavo iš mūsų uždaro namelio. Bent mintimis mes tuo laiku buvome Tėvynėje, o mūsų visų krūtinės giliais atodūšiais kartojо prasingus maldos žodžius.

Koncentracijos stovykloje

Vieną rytą atėjo komendantas ir pranešė tuoj pasiruošti kelionėn. Privažiavo autobusas ir mūsų namuką apsupo nemažas latvių SS legioninkų skaičius. Susėdome. Sargyba stipri, ir pats komendantas lydi. Pasiiekiam Rygą, o auto-

busas vis neria pirmyn. Įsuka į mišką. Jau iš tolo pamatėme aukštą spygliuotą tvorą, daug pastatų ir viduryje labai aukštą bokštą. Čia buvo koncentracijos stovykla.

Išėjo pasitikti keletas SS vyrų ir stovyklos komendantas. Liepia mums išlipti. Mus veda į didelį atskirą baraką. Jis aptvertas spygliuota viela. Iš priekio ir užpakalio stovi sargybinių būdelės. Didžiulis barakas, šonuose stovi medinės lovos, o per vidurį — stalai. Yra vienas atskiras kambaryukas, kurį paskiria generolui ir plk. Urbonui. Langai išpinti spygliuotomis vielomis. Sienose plyšiai, ir vėjas po visą baraką švilpia.

Čia kalinami pasižymėję bolševikinėje veikloje, ir mes tokie pat. Didesnės pajuokos, didesnio pažeminimo negalima buvo ir sugalvoti. Ypač tuo pasipiktino generolas. Tas asmuo, kuris visuomet buvo didžiausias bolševizmo priešas, šiandien be jokios priežasties patalpinamas į koncentracijos stovyklą. Protesto vardan paskelbė bado streiką ir pačiam Jeckelniui per stovyklos komendantą parašė tikį raštą:

1944 m. gegužės mėn. 23 d.

Ponui SS ir Policijos Vadui
Rytų krašte.

1944 m. gegužės mėn. 15 d., 15 val. ir 10 min., Tamstos kviečiamas atvykau su buv. mano Štabo viršininku pulk. Urbonu į SS ir Policijos vado štabą Kaune, kur Tamsta be jokio pagrindo metėte man brutalia forma apkaltinimus ir po to mane su pulk. Urbonu suėmėte.

Iki 20 val. buvome laikomi Štabe po atom. pistoleto vamzdžiu, kaip didžiausi nusikaltėliai, ir 20 val. buvome nuvežti į SD. Iki 1944.V.16 d., 13,30 val., aš negalėjau kalbėtis su nieku. Tą pačią dieną 14 val. su kitais karininkais autobusu buvau išvežtas į mokomąjį lagerį netoli Rygos, kur išbuvome iki 10 val. šios dienos. Per visą tą laiką iš patalpų nebuvo išleisti. Šiandien 11,15 val. esame atvežti į koncentracijos stovyklą, apie 16 km. į šiaurės rytus nuo Rygos, ir patalpinti į baraką.

Toks negirdėto laipsnio pažeminimas ir elgesys su manimi ir mano karininkais yra negirdėtas smurtas.

Aš vardan protesto pranešu, kad nuo 12 val. šios dienos atsisakau priimti maistą ir gulti į lovą.

Gen. Plechavičius

Pradėjom patys skalbti baltinius. Čia įrengta mums prausykla ir išvietė. Durys visą laiką užrakintos. Iš lauko stovi du sargybiniai su automatais.

Kitą rytą atėjo stovyklos komendantas ir kalbėjosi su generolu. Prašė atsisakyti nuo badavimo, tačiau generolas nesutiko, kol pasikeis mūsų sąlygos. Stovyklos komendantui generolo badavimas nevisiškai malonus, nes tuoj liepė pakeisti generolo kambaryje lovas, matracus, išdavė švarius lovos baltinius, atnešė įvairiausių žaidimų, šachmatų, kortų, laikraščių. Pranešė, kad ateis nuolatinis kirpėjas ir bus leidžiama pasivaikščioti nuo 9 iki 10 val. ir nuo 16 iki 17 val.

Geras ženklas. Su generolu skaitomasi. Tačiau visi tie pagerinimai nepakeitė generolo sprendimo. Mūsų generolas griežtas ir tvirtas savo sprendimuose.

— Esu pakankamai užsigrūdinęs, — sakydavo jis, — ir nieko nebijau. Net ir mirties, jeigu niekšiški gestapininkai bandys mane palaužti.

Mes didžiuojamės savo generolu, nes visi jame juntame moralinį atspirties tašką visuose kritiškuose atvejuose. Jis yra mūsų ramstis, mūsų užtarėjas ir mūsų moralinė stiprybė. Tačiau mums nesmagu, kai jis dėl mūsų aukojasi ir stato pavojun savo sveikatą. Bandom perkalbėti, bet mūsų generolas nesileidžia į jokiais kalbas.

Po pietų atvažiuoja iš Rygos kažkoks SS pulkininkas ir turi su generolu ilgą pasikalbėjimą. Ragina generolą atsisakyti nuo badavimo. Generolas nesutinka.

Pagaliau gauname ilgai lauktus siuntinius. Juose daugiausia maisto produktai. Džiaugsmas visų didelis. Skaitome laiškus. Visa tai taip miela. Šiuo momentu mūsų mintys namuose, pas vaikučius, žmonas ir motinas.

Jau baigiasi trečia diena, kai mūsų generolas badauja ir nemiega. Į lovą neguli — visą naktį sėdi kėdėje. Mūsų sąlygos šiek tiek pagerėjo ir todėl mes nusprendėm prašyti generolą, kad dėl mūsų visų pakeistų savo sprendimą. Mums yra brangesnė generolo sveikata ir taurus jo asmuo, negu visas mūsų pažeminimas ir šlykštus Gestapo elgesys. Išrinkome delegaciją prašyti generolą atsisakyti nuo

bado streiko. Po ilgo prašymo pagaliau jis sutiko visų labui pakeisti savo sprendimą. Ir tuoj buvo parašytas toks raštas:

Ponui SS ir Policijos Vadui Rytų krašte

Atsižvelgdamas į tai, kad į stovyklą atėjo mano karininkų daiktai, ir svarbiausia paklausydamas savo karininkų prašymo, šiuo atšaukiu savo raštą iš 1944.V.23 d., su išimtimi protestuodamas prieš mano karininkų patalpinimą į koncentracijos stovyklą.

Gen. Plechavičius

Po trijų dienų badavimo generolas pirmą kartą atsisėdo prie bendro stalo. Džiaugiamės visi, kad laimingai pasibaigė šis incidentas.

Pasirodo, ši koncentracijos stovykla vadinasi Salaspils ir yra pati didžiausia Latvijoje. Dabar yra iki 5,000 kalinių. Jų daugumą sudaro komunistai ir kiti vad. politiniai kaliniai, dezertyrai.

Į mūsų baraką atnešė 28 lovas. Atėjo komendantas ir pradėjo žygiuoti nauji gyventojai — plk. V., visi kiti leitenantai iš Vilniaus srities batalionų. Jie sudaro tik dalį suimtųjų V. Rinktinės karininkų. Visi karininkai ir kareiviai, kurie nespėjo pabėgti, ar pasislėpti, š.m. gegužės 15 d. buvo vokiečių policijos dalinių suimti ir nuginkluoti. Tačiau vokiečiams pateko tik maža dalis karių. Visi kiti pasitraukė su ginklais ir turtu per miškus iš Vilniaus krašto į kitas Lietuvos vietas. Prie komendantūrų esantieji daliniai visi išsibėgiojo. Tie, kuriuos suėmė, buvo tuoj nuginkluoti. Karininkai atskirti nuo kareivių ir išvežti į Vilnių. Vietoje už kaltės atpirkimą, kaip viešai buvo paskelbta, buvo sušaudyta apie 70 karių.

Išrinktuosius sušaudymui nuvežė į Panerius, kur jau buvo iškastos duobės. SS karininkas pasakė kalbą, jog visi bus sušaudyti už kaltės atpirkimą ir už įsakymų nevykdymą. Šaudė grupėmis po 20. Automatų tratėjimas lydėjo šių nekaltų vyrų paskutines gyvenimo minutes. Tačiau jie visi laikėsi karžygiškai ir ne vienas, nuplėšęs raiščius nuo akių, sušukdavo:

— Aš mirštu už Tėvynę, bet ir jums, žiauriems apgavikams, artinasi galas!

Po to visi kiti buvo susodinti į sunkvežimius ir stiprijoje ginklų apsaugoje atvežti į paruoštus du lagerius Kauno fortuose. Vieni karininkai buvo paleisti namo, kitiems buvo pasiūlyta stoti ryšių karininkais į sudaromus aviacijos batalionus, o dar kiti buvo laikomi lageryje. Maistą gaudavo gerą ir galėdavo išeiti į miestą. Kareiviai buvo tuoj pat aprenjami vokiečių aviacijos uniformomis ir transportais siunčiami į Vokietiją. Tie vadinamieji "savanoriai" buvo vežami su stipria sargybos apsauga. Daug vyrų iš tų pačių lagerių ir net iš traukinio pabėgo.

Iš viso, Lietuvoje nuotaikos labai blogos ir šitoks pasielgimas su V. Rinktine padarė visai lietuvių tautai slegiantį įspūdį. Jaučiama dar didesnė neapykanta vokiečiams.

Atvažiavusieji iki paskutinės dienos galėjo laisvai eiti į miestą ir buvo pažadėta sekančią dieną paleisti namo. Tačiau sekančią dieną visi buvo susodinti į autobusą ir atvežti čia. Mūsų svečiai atvežė knygų ir laikraščių. Taip pat buvo atvežtas šis oficialus Jeckelno įsakymas dėl V. Rinktinės paleidimo:

1944 m. gegužės 15 d.

Lietuvoje vadovauja karo teismas. Vokiečių Reichas pašaukė lietuvius kovoti prieš bolševizmą. Lietuviai į šį šauksmą neatkreipė dėmesio. Naujai pastatyti lietuvių policijos daliniai (Vietinės Rinktinės daliniai) nereiškė noro kariauti ir be kovojimo metė ginklus. Jų vadas gen. Plechavičius ruošė sąmokslą. Todėl tolimesnėms karo sąlygoms lietuvių policijos batalionai (V. Rinktinės daliniai) netinkami. Ir todėl nuo šios dienos V. Rinktinės daliniai bus suimti ir nuginkluoti. Tuo tarpu vyrai bus pavesti į aviacijos kovos batalionus.

Tuose batalionuose lietuviai gaus aviacijos uniformas ir bus kaip vokiečių kariai laikomi, maitinami ir atliks Vokietijos aerodromuose jiems skirtus uždavinius.

Kas dezertyruos, tas savo ir namiškių gyvybę stato pavojun. Kas nuo savo dalinių pasišalins, arba dezertyruos, bus 2 šeimos nariai suimti ir visas turtas konfiskuotas.

Jeckeln

Įdomų dalyką papasakojo atvažiavusieji, kad prieš pat V. Rinktinės likvidavimą per Maskvos radiją buvo paskelb-

ta, jog už gen. Plechavičiaus galvą skiriama 50,000 rublių premija.

Kilo sumanymas sekmadieniais valandėlei susikaupti ir organizuotai malda prisiminti Aukščiausiąjį ir Tėvynę. Generolui pritariant, Sekminių dieną susirinkome trumpoms maldoms, budriai saugant, kad nebūtume netikėtai užklupti komendanto. Artinasi Sekminių vakaras. Išsirikiuoja 51 asmuo. Išsina generolas. Visi nutyla ir iš visų krūtinių išsiveržia "Marija, Marija..." Kiekvieną vakarą iš šio uždaro barako sklinda prasmingi šios maldos žodžiai ir su jais kiekvieną kartą skrieja mūsų mintys į Tėvynę...

Birželio 22 dieną įvyko kuklus minėjimas. Buvo prašytas komendantas šiai dienai pakviesti į mūsų baraką katalikų kunigą atlaikyti mišioms. Komendantas griežtai atsakė, nes, girdi, SS nepripažįsta jokių religijų ir jis negali į savo įstaigą kviesti kunigo. Todėl, generolo pageidavimu, susirinkome trumpoms pamaldoms pagerbti žuvusius ir nukentėjusius nuo bolševizmo. Generolas tarė tokį žodį:

Ponai karininkai, šios dienos sukaktis brangi mums, lietuviams, ir įsidėmėtina kaip Europos kultūrinės bendruomenės nariams. Prieš 3 metus Vokietija pradėjo kovą su bolševikine Sovietų Rusija. Tos kovos rezultate Lietuva buvo išvaduota iš bolševikinės vergijos, kuri neabejotinai būtų privedusi prie mūsų tautos išnaikinimo. Ši kova tebeina ir šiandien. Jos sukretimus ir konvulsijas mes visi matėme ir gerai žinome ir jos išdavoje mes esame čia, o ne kitur.

Ne mūsų dalykas čia ir dabartinėje padėtyje apie tai kalbėti. Tatai priklauso kasdieninės tikrovės sričiai, kurioje reiškiasi žmoniškos silpnybės, įvairūs priešingi interesai, skirtingos nuomonės ir pažiūros. Kol žmogus lieka žmogumi, tol šitokie reiškiniai neišvengiami, juo labiau tokio milžiniško masto dramatiškoje kovoje, kuri vyksta šiandien.

Bet mūsų teisė ir pareiga prisiminti tuos, kurie nuo anos dienos, kurios sukaktį minime, yra paaukoję savo gyvybes įvairiose šios kovos fazėse. Mes ypatingai prisimename žuvusius savo tautiečius — lietuvius karius, partizanus ir bendrojo reikalo kankinius. Jų mirties prisiminimas atpalaiduoja mus nuo smulkios kasdienybės ir atskleidžia mums plačius visuotinių vertybių horizontus. Tose sferose randa tinkamą ir teisingą įvertinimą visos kraujo ir gyvybės aukos, su gryna intencija ir tyra sąžine sudėtos bendram reikalui.

Pagerbdami žuvusiuosius, kuriuos drįstame laikyti savo kovos draugais ir pirmtakais, mes religiniu būdu tautos papročiu, trumpai

susitelkę maldoje, prašom Aukščiausiajį jiems amžinos ramybės ir maldaujam, kad Jis savo išmintimi tvarkytų jų vieton stojančių naujų kovotojų siekimus ir laimintų jų žygius.

Po to generolas kalbėjo poteries ir skaitė vieno leitenanto specialiai šiai dienai sukurtą maldą¹):

Tu leidai, Viešpatie, mūsų Tautai pakelti daug aukų, kada buvo gniaužiama mūsų Tautos dvasia ir plėšiamas tikėjimas. Tu vienas, Viešpatie, žinai, kiek mūsų Tėvynės vaikų kankinių mirtimi mirė dėl Tavo vardo ir Tėvynės laisvės, kankinami kalėjimuose, kovodami savo žemėje, ar išblaškyti Sibiro taigose.

Taip pat Tu vienas žinai, kiek jų žuvo kario mirtimi, kovoje prieš baisų pasaulio marą — bolševizmą, kovodami savo žemėje ir toli nuo jos.

Būk jiems, Viešpatie, gailestingas ir leisk džiaugtis amžinąja laime ir amžinuoju gyvenimu. Amžinąjį atilsį suteik, Viešpatie, visiems kariaus, kurie paaukojo savo gyvybes už brangiąją Tėvynę Lietuvą.

(Toje vietoje generolas susijaudino ir ašaros pasirodė jo akyse. Negalėjo toliau skaityti — perdavė plk. An.²).

Tegu jiems šviečia Amžinoji šviesa. Mes tikime, kad per mūsų kankinių užtarimą Tu teiksi mums ir visai mūsų Tautai daug gausios palaimos.

Leisk, Viešpatie, prašyti Tave ir toliau globoti mus ir mūsų Tėvynę. Amen.

Generolo kalba ir ši malda padarė mums gily įspūdį. Visas barakas buvo apmiręs, tik girdėjosi atskiri atodūsiai, kurie siuntė savo kovos draugams užuojautą ir stiprios meilės pareiškimą savo brangiajai ir kenčiančiajai Tėvynei. Mūmyse buvo sužadintas dar didesnis ryžtingumas ir kovos bei pasiaukojimo noras bendram reikalui.

Ašaros generolo akyse mus visus sukrėtė ir privertė valandėlei atitrūkti nuo kasdienybės ir pajusti tą gilią šios dienos prasmę, bei prisiminti mūsų Tėvynę, kovos draugus ir kraujo aukas.

Komendantas, labai piktas, liepė per 5 minutes pasiimti siuntinius iš sunkvežimio. Kas nevikriai bėgdavo su siuntiniu, šerdavo per nugarą su steku, o vieną leitenantą

1) Šią maldą sukūrė lt. Julijonas Butėnas, vėliau žuvęs Lietuvos partizanų eilėse. Jis buvo Vietinės Rinktinės Štabo adjutantas spaudos reikalams.

2) Generalinio štabo plk. lt. A. Andriušaitis, miręs Amerikoje 1975.

dar nubaudė — 2 dienom neišduoti maisto. Laiškai raminantieji, tačiau iš jų nieko negalėjome įskaityti nei apie savo namiškių likimą, nei kas darosi Lietuvoje. Kiti siuntiniuose rado nuodų prieš blakes. Tai buvo didelė mums parama kovoje su šitais parazitais.

Vienas gavo siuntinį, kuriame rado vokiečių leidžiamo lietuvių kalba laikraščio "Ateitis" keletą lapų, į kuriuos buvo suvynioti daiktai. Čia radome vieną straipsnį ir skelbimą, kad V. Rinktinės ginklų grąžinimo terminas jau trečią kartą pratęsiamas ir dabar įsakoma pristatyti ginklus ir kitą turtą iki 1944 m. birželio 25 d. Supratome, kad didelė dalis V. Rinktinės vyrų su ginklais ir kitu turtu išsibėgiojo į miškus ir kad vokiečiams nepasisėkė taip lengvai susidoroti su Vietine Rinktine. Visi jutome didelį pasitenkinimą, ir ypač džiaugėsi generolas, kuris visą laiką siejosi dėl V. Rinktinės vyrų ir jos apgaulingo galo.

Radome ir kitą straipsnį "Teisybė apie Vietinę Rinktinę" ("Ateitis" 1944 m. Nr. 145). Čia pats Hintze aiškina lietuviams, kodėl V. Rinktinė buvo likviduota ir kad tas buvo padaryta pačių lietuvių interesams. Ten buvo tarp kitko pažymėta, jog 1944 m. kovo 3 dieną 3,879 kariuomenėje atitarnavusieji, 1,522 puskarininkiai ir 553 karininkai patys pareiškė norą ir buvo tuo metu generolo leitenanto Plechavičiaus žinioje. Toliau rašoma:

Kas pašaukė 1,600 aspirantų, studentų ir kt. į Marijampolę? Gen. leit. Plechavičiaus štabas. Štabo viršininkas pavadino juos Lietuvos elitu, o gen. leit. Plechavičius — geriausiu ir tyriausiu Lietuvos krauju. Vokiečių vadovybė leido steigti aspirantų kursus, bet tik po to, kai jie būtų atsižymėję dalyse, kaip to reikalaujama iš Vokietijos aspirantų, kad jie atsižymėtų kovose fronte. Šitie aspirantai turėjo, kaip Lietuvos gera dvasia, būti paskirstyti tarp visų batalionų, kad pakeltų moralę, drausmę ir nuotaiką, kadangi, štabo viršininko žodžiais, šitų Marijampolės aspirantų eilėse buvo geriausieji jauni Lietuvos patriotai. Ką gi daro suformuotų dalinių štabas? Užuoat paskirstęs šitą elitą tarp batalionų, kurie daugumoje susideda iš ūkininkų, jis siunčia juos namo.

Tik per trumpą V. Rinktinės formavimo laiką naciai buvo pareikalavę daugiau kaip 200,000 vyrų ir priedo dar mobilizacija. Kiek tokių reikalavimų buvo iki V. Rinktinės atsiradimo? Kas būtų likę iš Lietuvos, jeigu lietuviai paklausytų nacių pažadų ir gen. Plechavičius nepasipriešintų

jų reikalavimams? Todėl taip pat suprantama, kodėl V. Rinktinės Štabo viršininkas paruošė mobilizacinį planą, pagal kurį paskutiniai kovotojai būtų sušaukti tik 1946 metais.

Gen. Plechavičius nebuvo toks trumparegis ir tiek menkas lietuvis patriotas, kad jis bandytų savo tautą mulkinti vokiečių propagandos siūlomomis priemonėmis ir aiškinti per spaudą ir radiją, kad lietuviai važiuotų iš savo krašto ginti Vokietijos aerodromų.

— Aš geriau žūsiu, negu mane privers išduoti savo tautą, — sakydavo mūsų generolas.

Ir taip buvo. Jis geriau atsisėdo koncentracijos stovyklon. Jis buvo ir liko taurus ir kilnus lietuvis, garbingas karys ir amžinas kovotojas už savo tautos laisvę ir nepriklausomybę.

Prasidėjo nauja bolševikų ofenzyva Rytuose. Rytų frontas aiškiai byra ir mūsų Tėvynė trečią kartą okupuojama. Atvažiavo Ostlando SD viršininkas dr. Fuchs ir painformavo generolą apie padėtį frontuose. Esą, padėtis labai kritiška, bet vokiečių kariuomenės vadovybė griebsi kontrapriemonių. Rezervai atvažiuoja, ir bolševikai greit bus nustumti. Netikėjo generolas toms pasakoms ir gan griežtoje formoje pradėjo pulti dr. Fuchsą už niekšingą mūsų suėmimą. Jis atsakė, kad, girdi, šis reikalas yra betarpėje Jeckelno žinioje ir nieko konkretaus negali pasakyti.

Kitą rytą atėjęs komendantas pranešė, kad gavo įsakymą išvežti generolą į Rygą. Išsirikiavome atsisveikinti. Generolas prabilo:

— Ponai karininkai, po kelių mėnesių bendro likimo valandų šiandien aš esu priverstas nuo jūsų atsiskirti. Ką su manim darys, nežinau, tačiau tikėkite, kad aš savo žodį išlaikysiu iki galo. Neužmiršamos bendrų minčių valandos mus visus sujungė tokion tvirton bendruomenėn, iš kurios skirtis yra be galo sunku. Per tas nežinios dienas mes nepalūžome, o dar labiau sutvirtėjome tikėjimu į šviesią mūsų ir mūsų Tėvynės ateitį. Kietas bandymo metas mus padarė dar tvirtesniais, negu kad mes buvome iki šiol. Nepasiduokite jokiems bauginimams, likite ir toliau tvirti savo nusistatymuose. Man be galo skaudu ir sunku palikti jus, bet aš tvirtai tikiu ir iš visos širdies linkiu jums daug asmeninės laimės ir kad mes visi pasimatytume savoj ir laisvojoj Tėvynėj.

Generolas su kiekvienu atsisveikino, o su artimaisiais savo bičiuliais išsibučiavo. Tai buvo jaudinantis atsisveiki-

rimas. Atėjo komendantas ir jį išsivedė. Dar ilgai mūsų žvilgsniai lydėjo jį ir nejučiomis mummyse atsirado spraga. Kązkoks tuštumos jausmas apėmė mūsų širdis, nes visi jutome, kad netekome savo geriausio ir tauriausio draugo.

Už valandos kitos komendantas atvežė iš generolo laišką, kurį mes prašėme atsiųsti, kad įsitikintume apie generolo likimą. Laiškas buvo labai trumpas ir, matyt, rašytas Gestapo pareigūnų akivaizdoje. Jeckelnas neva žadėjęs mūsų klausimą išspręsti. Generolas neva esąs laisvas, tik nežinąs, koku būdu galės pakliūti Lietuvon.

Praėjo savaitė kita. O frontas vis artėjo prie mūsų. Pradėjo stovyklos evakuacija.

Atvykęs policijos majoras Franke pasakė:

— Jūs geriau žinote už mane, kodėl buvote pasodinti į koncentracijos stovyklą. Nenorėdamas kovoti šalia narsių Vokietijos karių prieš bolševizmą, jūsų vadas generolas Plechavičius sugalvojo atkurti lietuvišką kariuomenę ir net bandė ruošti sukilimą. Jūs visi užsitarnavote išdaviko vardą ir turėjote būti likviduoti, kaip ir visi Vokietijos Reicho priešai. Jeigu šiandien jūs dar nesušaudyti, turite būti dėkingi ponui Jeckeln, kuris paskutiniu metu pakeitė sprendimą ir jūsų pasigailėjo, duodamas progos atitaisyti savo klaidas. Nuo šios dienos jūs pavesti mano bataliono žinion, kur jūs atliksite darbo ir kovos stažą. Batalionas sudarytas iš lietuvių karių, tačiau jūs būsite paskirti į atskirą baudžiamąjį būrį. Bet koks bandymas susirišti su ten esančiais lietuviais bus baudžiamas mirtimi. Nuo šios dienos jūs kaip karininkai suspenduojami ir laipsniai atimami. Būsime panaudoti fronto darbams. Jokių teisių neturite ir privalote klausyti savo tiesioginių viršininkų įsakymų. Kas bandys bėgti, liksieji du bus sušaudyti.

Po to iš mūsų buvo atimtos lietuviškos uniformos. Vienas gavo juodą švarką ir žalias kelnes, kitas mėlyną švarką ir juodas kelnes, tikras margumynas. Pavakary sunkvežimiu su apsauga išvežė į stotį ir prekinį traukinį į frontą.

Pradėjo mus blaškyti po Latvijos fronto užnugarį. Nuolatinis mūsų ginklas — kastuvas ir kirka. Čia reikia apkasus kasti, čia tankams griovį, čia prie kūlimo pristato, ar kur rugius kirsti pavaro.

Kartą, kasant tankams griovį, buvo prie darbų atvaryti civiliai vietos gyventojai. Stengėmės paslapčiomis su jais pasikalbėti, sužinoti ką nors naujo. Klausiu vieno senuko, gal jis žino kas darosi Lietuvoje. Jis pradėjo pasakoti:

— Blogai, visur blogai, mažai liko Lietuvos. Neseniai generolas Plechavičius buvo sudaręs vyriausybę Lietuvoje ir norėjo perimti į savo rankas valdžią, bet vokiečiai su-sekė ir jį su kitais suėmė. Jie visi dabar sėdi koncentracijos stovykloje Salaspils.

Nenorėjau jam aiškinti, kad kalbėjosi su tais pačiais suimtaisiais.

Gyvenimo sąlygos ir maistas be galo blogas. Dirbame 12 valandų, nuo tamsos iki tamsos. Grįžus iš darbo, reikia bent šaltam vandeny baltinius išsiskalbti, nes utelės neduoda ramybės. Duoda tik vandeninės sriubos ir duonos, o dirbti reikia labai sunkiai. Prisivagiam daržovių ir vakare verdam sau košę ar sriubą.

Taip slenka sunkios dienos. Ištyšę žandikauliai ir barzdos primena buvusias žmogystas, o mūsų akys blizga kaip vilko. Žiūrime viens į kitą ir netikime, kad tai mes, tie patys buvusieji žmonės.

Pagaliau, paskutiniai iš pat fronto linijų, ir mes gavome įsakymą trauktis. Pradėjome žygiuoti Liepojaus kryptimi. Mus atvežė į Dancigą, varė dirbti įvairius darbus.

Po mėnesio pranešė, kad mes būsime paleisti. Atėmė viską, jeigu kas dar ką nors turėjome, ir su palydovais atvežė į Gdynės rusų lagerį. Sužinojome, kad čia sudaromi ešalonai, kurie vežami į Sudetų krašto anglies kasyklas. Palaukėme nakties ir, nors šis lageris buvo saugomas sargybos, mes, jau turėdami gyvenimo patyrimą, pabėgome.

Ir taip po 8 mėnesių sunkaus ir kieto gyvenimo mes atsidūrėme laisvėje. O ši laisvė buvo mums svetima Vokietija ir šalta bei alkana jos gatvė. Nei rūbų, nei pinigų, nei maisto, nei pažįstamų neturėjome. Bet buvome laisvi, o laisvas žmogus nežūsta. Atsirado geri žmonės, kurie broliškai pasidalino su mumis duonos kąsniu, tuo pačiu švarku ar kelnėmis ir ta pačia tremtinio pastoge.

Mes netekome visko. Ir šeimos, ir namų, ir Tėvynės. Netekome visko, kas mums buvo brangiausia. Už ką mes kentėjome? Todėl, kad mes buvome lietuviai, mes kovojome už savo tautos laisvę ir mylėjome savo tėvynę Lietuvą. Mes visą laiką tikėjome į šviesią Lietuvos ateitį. Šito tikėjimo mums neišplėšė nei koncentracijos stovykla, nei įvai-

rūs grasinimai sušaudyti, nei šlykšti apgaulė ir pažemini-
mas, nei sunkūs fiziniai darbai. Priešingai, mes išėjome
dar tvirtesni, dar atsparesni, dar labiau tikį į savo šven-
tas teises.

Tikroji laisvė žygiavo sparčiu žingsniu per išvargintas
tautas, valstybes ir kėlė jas naujam gyvenimui. Ši tikroji
laisvė nužygiuos ir į mūsų kenčiančią Tėvynę ir mūsų
auka bei kova bus suprasta visų laisvę mylinčių tautų.

1974 m. *Kary* Nr. 1 inžinierius generolas Stasys Dir-
mantas rašė:

Salaspilis, senovėje Kirchholmas, tai ta pati vietovė, prie Dau-
guvos kranto, keliolika kilometrų į pietus nuo Rygos, ties kuria
prieš 368 metus Lietuvos didysis etmonas, Žemaičių kunigaikšti-
jos seniūnas Jonas Karolis Katkus-Chodkevičius nustebino Europą
ir tuo metu žinomą pasaulį: su sauja lietuvių karių (lenkų dali-
niai šiame mūšyje nedalyvavo), keturis kart mažesniu negu prie-
šas skaičium, kelių valandų mūšiu visai sutriuškino iš už jūrų-
marių įsiveržusią, paties švedų karaliaus ir jo prityrusių generolų
vadovaujamą, stiprią, tada Europoje tobuliausia laikomą kariuome-
nę. Karalius, skrybėlę pametęs ir ant svetimo žirgo, vos suskubo
pasiekti jūrą ir sprukti į laivą. Laimėjome visas čia buvusias prie-
šo patrankas.

Prieš pat Kirchholmo-Salaspilio mūšį, etmono Katkaus sušaukti
gauti įsakymus, dalinių vadai bandė iškelti klausimą: prieš pra-
dedant mūšį, atsargumo dėlei, reiktų tikslesnių žinių apie priešo
jėgų gausumą-stiprumą. "Tuojau šoblėmis suskaičiuosime" — at-
kirto etmonas, įsakė mušti didelį būgną, trimituoti ir nedel-
siant pradėti atakuoti-pulti pagal jo įsakytą mūšio planą. Pats jis
visą laiką vadovavo mūšio eigai, komanduodamas savo karių dali-
niams. Iš 12,000 priešo karių, lavonų po mūšio suskaičiuota apie
9,000.

BOLŠEVIKŲ SMURTAS IR LIETUVIAI KARIAI TREMTYJE

Okupuotos Lietuvos gyventojai, į Rusijos gilumą bei Sibirą išstremtieji lietuviai ir daugiausia Lietuvos partizanai tvirtai tikėjosi susilaukti Vakarų sąjungininkų pagalbos pavergtosioms tautoms išsivaduoti iš rusų verguvės. Jie buvo tikri, jog laisvėje atsidūrę lietuvių visuomenės veikėjai, karininkai ir generolai nesėdės ramiai, rankas sudėję, bet viešingai ir ryžtingai dirbs ir sieks Lietuvos išlaisvinimo įvairiais įmanomais būdais.

Tuo pačiu metu Lietuvos okupantai per savo agentus stengėsi drumsti lietuvių tremtinių vienybę, viliojo juos sugrįžti Lietuvon, skiepijo nepasitikėjimą savo vadovais ir buvo pasiryžę net pasigrobtį kelis įtakingiausius lietuvių generolus.

Viliojimas lietuvių karių sugrįžti į okupuotą Lietuvą

Okupuotos Lietuvos bolševikų vyriausybė įvairiausiais būdais stengėsi į Vakarų nusišalinusius lietuvius prisivilioti, kad grįžtų į savo kraštą. Generolas S. Raštikis savo knygoje "Kovose dėl Lietuvos" 1957 m. psl. 549-567 aprašė dviejų pasiuntinių iš Lietuvos atsilankymą pas jį 1946 m. rugsėjo 1 d. — 2 d. Regensburge, Vokietijoje. Jie atvežė į Sibirą išstremtų Raštikių dukrelių tris nuotraukas ir jų laišką, prašant sugrįžti ir drauge gyventi. Pasiuntiniai tarp kitko pareiškė generolui Raštikiui, psl. 553-559:

Mus siuntė pas Jus Lietuvos vyriausybė. Mes, visą laiką stebėdami Jūsų veiklą, matėm, kaip vokiečių okupacijos laikais Jūs labai gerai elgėtės, atsisakėt nuo jų pasiūlymų ir neužėmėt jokios atsakingos vietos.

Žinome, kad ir dabar Jūs nedalyvaujate jokiuose pabėgėlių vyriausiuose komitetuose ir jokiame propagandoje prieš Tarybų Sąjungą. Jūsų vardas ir dabar Lietuvoje plačiai minimas. Apie Jus daug kalba ir čia stovyklose. Tokie žmonės Lietuvoje dabar yra labai reikalingi. Kam tokiems nesusitepusiems žmonėms dabar vargti pabėgėlių stovyklose? Lietuvos vyriausybė kviečia Jus grįžti į Lietuvą. Lietuvoje galėsite gauti gerą vietą ir dirbti savo specialybės darbą. Jūsų vaikai dabar yra geriau laikomi. Jie da-

bar yra išskirti iš kitų ir geriau aprūpinami negu kiti išvežtieji. Kada grįšite į Lietuvą, galėsite ir savo vaikų pareikalauti, ir jie bus Jums gražinti. Jūsų grįžimo reikalu Lietuvos vyriausybė tarėsi su Maskva, ir Maskva yra šiam reikalui pritarusi.

Mes žinome, kad Jumis galima pasitikėti. Negalime mes kreiptis į Kubiliūną ar Plechavičių, nes su jais negali būti jokios kalbos ir jais negalima pasitikėti, nes jie tuoj mus išduotų.

Visi tie, kurie nėra nusikaltę, gali grįžti į savo kraštą. Gali grįžti visi ūkininkai, darbininkai, kunigai, vokiečių laikais tarnavę įstaigose žemesni valdininkai, prievarta paimti į vokiečių kariuomenę kariai, jei jie nekariavo prieš Tarybų Sąjungą ir nėra žiauriai pasielgę su tarybiniais piliečiais. Gali grįžti net plechavičiukai, žinoma, tik ne pats Plechavičius ir ne Kubiliūnas. Žmonės yra pribauginti prieš Tarybų Sąjungą vedamos propagandos, kurią varo ir jūsų komitetai, ir jūsų laikraščiai. Jūsų vardas yra populiarus. Jei Jūs grįžtumėt ir iš Lietuvos parašytumėt laiškų arba pakalbėtumėt per radiją, pabėgėlių baimė tikrai būtų sugriauta, ir jie pradėtų grįžti.

Nieko blogo mes nemanome Jums daryti, ir Jūs neturite bijoti. Juk galima būtų ir prievarta Jus iš čia išvežti. Vakar, pav., Regensburge mes galėjome privažiuoti prie Jūsų gatvėje, įsodinti į mūsų automobilį ir išvežti. Bet dabar rusai to nedaro. Pati Maskva yra uždraudusi taip elgtis. Nors gali ateiti laikas, kada bus leista ir taip padaryti.

Nežiūrint įvairių pažadų, šie pasiuntiniai savo tikslo nepasiekė.

1947 m. sausio 13 d. Raštikius aplankė vienas iš anks-tyvesnių pasiuntinių ir nepr. Lietuvos kariuomenės atsargos pulkininkas T. Jie atvežė Lietuvon sugrąžintų Raštikyčių du laiškus, o taip pat Justo Paleckio ir generolo V. Vitkausko laiškus, kuriais jie ragino generolą Raštikį grįžti ir "dirbti savo tautai". Po ilgų ginčų pasiuntiniai pareiškė, jog pirmiausia generolas S. Raštikis turėtų "pasitarnauti ir įrodyti, jog tikrai nori grįžti: sudaryti grupę žmonių ir su jais dirbti" ir po kokio pusmečio galėtų grįžti Lietuvon. Generolas Raštikis griežtai atsisakė šnipinėti, rašyti savo dukrelėms ir laišku padėkoti J. Paleckiui už jo dukrelių sugrąžinimą į Lietuvą. Taigi, su dideliu skausmu širdy, nuo savo nelaimingų dukrelių bei giminių atskirtas, jis atsisakė būti bet kokiais būdais išnaudojamas bolševikų propagandai.

Bolševikų smurtas

1976 m. *Draugas* Nr. 215 (b. kv.) paskelbė išrašus iš

bolševikų Vilniuje išleisto pamfletu "Išdavystės keliu" 262 psl., skirtu Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto, Lietuvos diplomatijos ir lietuvių išėivijos veiklos niekinimui. Jame nenuslėpti faktai, kad, "reikalui esant", bolševikų agentai Vakarų Vokietijoje ėmėsi ir jėgos priemonių.

Vakarų Vokietijoje ir kituose kraštuose bolševikams pasisekė savo agentus įjungti į lietuvių stovyklų komitetus ir kelti nesutarimus bei rietenas tarp stovyklų gyventojų. Ypač buvo sekamas VLIK-as, kurio vadovai buvo terorizuojami, skundžiami Vakarų sąjungininkų įstaigoms, kiršinami tarpusavy, pasinaudojant mūsų politinių partijų nesutarimais kai kuriais klausimais. Paskelbti faktai, kaip uoliai bolševikai sekdamo pokario meto lietuvių partizanus, kaip jų agentai įsiverždavo į partizanų eiles, ten keldavo ginčus, nesusipratimus, kurdė eilinius kovotojus prieš savo vadovus ir pan.

Buvęs Lietuvos kariuomenės Vyriausiojo Štabo viršininikas (1929-1934) ir pirmasis generalinis tarėjas vokiečių okupacijos metu (1941-1944) generolas Petras Kubiliūnas buvo rusų agentų pagrobtas Vak. Vokietijoje 1945 m. gruodžio mėnesį ir slapta išvežtas į Rusiją. Šie agentai buvo apsiėengę anglų karininkų rūbais ir pareiškė, jog generolas yra kviečiamas į karinį anglų štabą pokalbiui.

Knygelėje "Išdavystės keliu" psl. 170 rašoma:

Tarybos Lietuvos atstovai privertė P. Kubiliūną grįžti ten, kur jis įvykdė sunkius nusikaltimus savo tautai ir turėjo atsakyti už savo darbus.

Tas pats laukė ir generolo P. Plechavičiaus, tačiau jis, likus dviem dienom iki numatytos operacijos, netikėtai išvyko iš Klopenburgo rajono, kur gyveno Elsteno kaime pas valstietį. Uchtėje mūsų patriotų P. Plechavičiui irgi buvo paspėsti spąstai, ir tik paprastas stsitiktinumas jį išgelbėjo nuo sugrįžimo į Lietuvą ir pelnyto atpildo.

Pas generolą P. Plechavičių, gyvenantį Uchtėje, kelis kartus buvo atsilankęs buvęs Lietuvos kariuomenės kapitonas Juozas Mikuckis, kuris, būdamas pirmuoju Kauno karo komendantu 1919-1920 metais, smarkiai kovojo prieš vietos komunistus ir buvo karo lauko teismo nubaustas už savo žmonos meilužio nušovimą. Jam buvo atimtas kapitono laipsnis, buvo pašalintas iš kariuomenės ir nubaustas kalėjimu. Atsižvelgdama į jo nuopelnus sunkioje nepriklausomo Lietu-

vos gyvenimo pradžioje, vyriausybė kalėjimo bausmę jam dovanavo. 1921-1923 metais jis buvo lietuvių partizanų vadas neutralioje zonoje ir dalyvavo kovose prieš lenkų partizanus. Tapęs bolševikų agentu, J. Mikuckis atvažiuodavo pas generolą Plechavičių, stengdavosi jį nugirdyti ir po to su kitų savo sėbrų pagalba nugabenti jį Lietuvon. Tačiau ši seną karį nebuvo lengva greit nugirdyti, kad netektų sąmonės.

Vėliau rusai reikalavo iš anglų okupacinės valdžios išduoti jiems generolą Plechavičių kaip karo nusikaltėlį, bet anglai nesutiko. Šis įvykis buvo aprašytas Londono spaudoje.

Generolas P. Plechavičius ir kiti mūsų karininkai sėkmingai išvengė užtaisomų jiems kilpų, nepaisė įvairių suvaržymų Vakarų Vokietijos okupacijos zonose ir siekė savo švenčiausio idealo — Lietuvos išlaisvinimo.

Pastangos sudaryti Lietuvos kariuomenės užuomazgą

II-jam didžiajam karui pasibaigus, dauguma Jungtinių Amerikos Valstybių karinių dalinių buvo sugrąžinta į Amerika. Vakarų Vokietijoje okupacinės amerikiečių kariuomenės neužteko net būtiniausioms karinėms sargyboms. Jos vadovybė pradėjo steigti sargybų dalinius iš lenkų, pabaltiečių ir kitų. Per vieną mėnesį jie būdavo kariškai parengti sargybų tarnybai, vilkėjo karine amerikiečių uniforma, vartojo amerikiečių ginklus ir kt.

1946 m. vasarą buvo įsteigta mišri sargų kuopa iš estų, latvių ir lietuvių. 1946 m. rudenį įsteigta pirmoji lietuvių Vytauto Didžiojo sargybų kuopa, vėliau antroji Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Algirdo kuopa, trečioji — Vasario 16 dienos kuopa, ketvirtoji kuopa. Jas sudarė buvę Lietuvos kariai ir joms vadovavo Lietuvos karininkai. Visi jie buvo pasiryžę sudaryti būsimosios Lietuvos kariuomenės pirmąją užuomazgą. To pageidavo ir to tikėjosi ir kai kurie amerikiečių karininkai. Scheinfeldo tremtinių stovykla, padėjusi suorganizuoti lietuvių sargybų kuopas, padovanojo joms gražias Lietuvos vėliavas.

Šios lietuvių kuopos buvo gerai organizuotos, tvarkingos, drausmingos, ir karinė amerikiečių vadovybė jomis labai pasitikėjo. Joms buvo pavesta saugoti ginklų ir šaudmenų sandėlius, vieno amerikiečių generolo gyvenvietę, amerikiečių kalėjimą, Nuernbergo kalėjimą, kur buvo laikomi vokiečiai karo nusikaltėliai ir kt.

Generolas P. Plechavičius užkuria lauželį mūsų skautijos Vilniaus tunto stovykloje, Vokietijoje 1947 m.

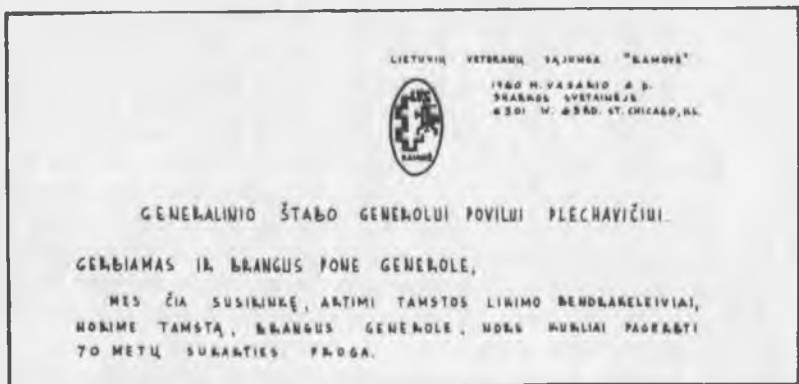
Pradžioje centriniai lietuvių organai Vokietijoje nesirūpino lietuvių sargybų kuopomis. Todėl nebuvo ir bet kokio centrinio lietuvių vadovavimo šiems daliniams. Kiek vėliau Vyr. Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas pradėjo rūpintis tokiu svarbiu reikalu ir pavedė pakviestam VLIK-o karinio skyriaus viršininkui generolui P. Plechavičiui prižiūrėti lietuvių kuopas ir sudaryti būsimosios Lietuvos kariuomenės užuomazgos štabą. Savo knygoje "Kovose dėl Lietuvos" 1957 m. psl. 653-654 generolas S. Raštikis atskleidžia šias pastabas:

1948 m. birželio 22 d. VLIK-o pirmininko pavestas vykdomosios tarybos narys Č. Masaitis buvo atvykęs pas mane ir klausė, ar aš sutikčiau būti generolo Plechavičiaus štabo viršininku, nes VLIK tada buvo numatęs skirti generolą Plechavičių atsakingoms pareigoms. Aš atsisakiau. Gen. Plechavičius tuo metu jau dirbo VLIK-e. Gal tas sumanymas buvo ir jo sugalvotas, nes jis tokią pat mintį kėlė dar 1945 metais. Tada jis gyveno anglų okupaciniėje zonoje (Uchte), aš — amerikiečių zonoje, Regensburge. Tada laikė save vyresniuoju Lietuvos karininku tremtyje. Jis buvo atsiuntęs pas mane į Regensburgą vieną leitenantą atsiklausti mano nuomonės štai kokių reikalų: tremtyje esą tik du populiarūs Lietuvos kariuomenės generolai — Plechavičius ir Raštikis; abu turį daug šalininkų ir karininkų ir šiaip lietuvių tremtinių tarpe.

Jie esą populiariūs ir Lietuvoje. Todėl jiedu turėtų dirbti kartu, ir apie juos turėtų spiestis visi kiti lietuviai kariai. Bet Plechavičius esąs vyresnio amžiaus už Raštikį ir nukentėjęs nuo vokiečių nacionalsocialistų, todėl Plechavičius turėtų būti vadu, o Raštikis jo štabo viršininku. Aš tada atsakiau, jog pats niekad nesiverčiau į jokią vadovaujančią vietą ir kad taip darysiu ir ateityje. O jei reikėtų kariauti už Lietuvą, aš kariaučiau ir sutikčiau eiti tokias pareigas, kokios man būtų pavestos.

Karinė amerikiečių vadovybė gal būt ir būtų tuo metu sudariusi tikrus karinius dalinius iš tremtinių. Tačiau JAV vyriausybė tuomet dar labai pataikavo savo sąjungininkei Tarybų Rusijai. Savo notomis ir per Maskvos radiją rusai kėlė triukšmą dėl lenkų ir pabaltiečių sargybų kuopų organizavimo. Nors lenkų kuopų buvo žymiai daugiau, bet rusai labai nerimavo dėl pabaltiečių. Šias visas kuopas rusai vadino "kariniais juodųjų fašistų daliniais". Dėl to triukšmo amerikiečiai šias sargybų kuopas oficialiai pavadino darbo kuopomis. O šiaip niekas daugiau nepasikeitė.

Anuomet iš įvairių politinių grupių sudarytame VLIK-e buvo labai pasigendama vienybės, rimties, sutarimo ir pasišventimo kilniems savo uždaviniams. Jei šis organas būtų susirūpinęs lietuvių sargybų kuopomis jų organizavimo pradžioje, tuomet VLIK-o karinio skyriaus viršininkas generolas P. Plechavičius būtų įsigijęs ar išsikovojęs daugiau teisių šių dalinių priežiūros atžvilgiu. Be to, prasidėjo lietuvių emigracija į kitus žemynus. Dėl šių visų reiškinių iširo ir pastangos ginkluotų lietuvių dalinių štabui sudaryti.

Ramovėnų sveikinimo detalė gen. P. Plechavičiui jo 70 metų sukakties proga. Apie šį sveikinimą rašoma knygos 148 psl.

LIETUVOS KARO VETERANŲ VADAS

Buvusių Lietuvos karių organizavimasis tremty

1948 m. lapkričio 23 d. Hanau stovykloje, Vokietijoje, įvyko gausus Lietuvos laisvės kovų dalyvių suvažiavimas. Po iškilmingų pamaldų prie lietuviško kryžiaus buvo pagerbti žuvusieji dėl Lietuvos laisvės. Stovyklos salėje įvyko iškilmingas posėdis, kuriam pirmininkavo generolas Povilas Plechavičius. Paskaitą Lietuvos kariuomenės klausimu skaitė generolas Stasys Raštikis. Suvažiavimas nutarė įsteigti Lietuvos Laisvės Kovų Dalyvių Sąjungą ir išrinko valdomuosius organus. Sąjungos pirmininku buvo išrinktas S. Raštikis, jo pavaduotoju P. Plechavičius. Raštikiui pasitraukus, pirmininku tapo P. Plechavičius.

Prasidėjus lietuvių išėivių emigracijai, 1949 m. Sąjunga iširo.

Lietuviai karo veteranai Amerikos Lietuvių Kongrese

1949 m. spalio 4 d. iš Čikagos man rašytame laiške plk. Antanas Rėklaitis tarp kitko pareiškė:

S.m. lapkričio 4-5 d.d. įvyksta Amerikos Lietuvių Kongresas New Yorke. Kongresas turės labai didelės ir istorinės reikšmės Lietuvos laisvei atgauti. Šia proga turėtų pasireikšti ir Lietuvos Nepriklausomybės kovų dalyviai, buvę kariai. Kilo sumanymas pasiųsti į tą Kongresą Lietuvos karių delegaciją, kuri turėtų pasveikinti Kongresą ir perduoti jam visų Lietuvos Nepriklausomybės kovų dalyvių ir buvusių Lietuvos karių vardu pareiškimą, išreiškiantį mūsų pasirėngimą su ginklu rankoje aukotis už Lietuvos išvadavimą. Tai būtų stiprus paskatinimas ir moralinis sustiprinimas ne tik Kongreso, bet visų mūsų tautiečių, kovojančių ir dirbančių Tėvynės laisvinimo darbą. Tas klausimas buvo aptartas kai kurių Chicagoje gyvenančių mūsų karininkų ir vieningai priėta išvados tokią delegaciją sudaryti iš asmenų, gyvenančių New Yorke ir jo apylinkėse.

Svarbu, kad į delegaciją įeitų buvę Lietuvos kariai, US piliečiai. Turima galvoje Tamsta, pone kapitone, ir plk. K. Grinius. Labai prašau p. kapitoną tą delegaciją sudaryti ir pasiųsti į Kongresą. Gal būtų gera, kad delegacija vyktų su Lietuvos Kariuomenės Kūrėjų Savanorių Sąjungos vėliava, kuri yra į US atgabenta

tos Sąjungos Centro Valdybos nario kpt. Dragunevičiaus. Kur toji vėliava yra — aš nežinau.

Amerikos Lietuvių Informacijų Biuro direktorius Kostas R. Jurgėla, gavęs šį laišką, jį perdavė man, o 1949 m. spalio 8 d. A. Rėklaičiui rašė:

Būtų gražu palaikyti Nepriklausomybės kovų tradicijas ir anų kovų veteranų vardu pasveikinti A. L. Kongresą.

Vienintelė organizacija, kurioje lygiomis teisėmis dalyvauja ir JAV ir Lietuvos veteranai, tai Amerikos Lietuvių Legionas (The Lithuanian Legion of America, Inc.). Seniau buvo 7 postai. New Yorke veikia Dariaus ir Girėno postas Nr. 1. Jame priklauso eilė buv. savanorių ir veteranų, 10 buv. Lietuvos karių. Postas turi Amerikos, Lietuvos ir posto vėliavas, kurios kasmet nešamos gegužės 30 d. parade. Man tenka šį postą atstovauti N. Y. Lietuvių Taryboje ir, gal būt, Kongrese.

Jei buv. savanorių vardu kas kalbėtų Kongrese — parinkite asmenį, kuris ir šiame kare kovojo. Manau, tokiu galėtų būti gen. Povilas Plechavičius.

Jei minimą vėliavą kas pristatytų, Dariaus ir Girėno posto legioninkai mielai parūpintų sargybą. Prie sveikinimo reikia piniginės aukos. Postas kuklią auką pajėgs padaryti.

Kpt. Dragunevičius nesutiko LKK Savanorių Sąjungos vėliavos skolinti arba ją vežti į New Yorką. Besikalbant šiais klausimais su Kongreso rengėjais, jie pakvietė mane suorganizuoti lietuvius legioninkus tiktai Kongreso atidarymo ir užbaigimo iškilmei. Amerikos Lietuvių Legiono Dariaus-Girėno posto narių grupė ir amerikiečių American Legion Bostono lietuvių S. Dariaus posto narių grupė, man vadovaujant, su savo vėliavomis atžygiavo į Kongreso salę, išsirikiavo prie prezidiumo stalo, per invocaciją nusiėmė pilotės ir gerbė vėliavomis, giedant Amerikos ir Lietuvos himnus. Posėdžių metu prie vėliavų budėjo sargybiniai, pasikeisdami. Vėliavos, uniformuoti legioninkai, lietuviškos komandos, rikiuotės veiksmai padarė visiems gerą įspūdį.

Jei generolas P. Plechavičius būtų galėjęs iš Čikagos atvykti į Kongresą, jo žodis visų srovių lietuvių veikėjams būtų buvęs labai įspūdingas ir reikšmingas.

Lietuvių Veteranų Sąjunga "Ramovė"

1950 m. balandžio 2 d. Čikagoje įsteigta Lietuvių Ve-

teranų Sąjunga "Ramovė" išrinko savo valdomuosius organus¹). Sąjungos pirmininku nuo 1950 m. balandžio 2 d. iki 1959 m. gegužės 3 d. buvo generolas Povilas Plechavičius.

Sąjungos siekiai buvo: a) remti lietuvių tautos pastangas atstatyti nepriklausomą, demokratinę Lietuvos valstybę; b) įsijungti į kovą prieš pasaulio laisvei gresiantį imperialistinį komunizmą; c) burti ir rengti jaunimą kovai su komunizmu ir Lietuvos atstatymo darbui; d) palaikyti savo narių tarpe kilnias tradicijas, solidarumą ir draugiškumą; e) skatinti ir skleisti lietuvių tarpe vienybės ir pasiaukojimo idėjas; f) kelti savo narių kultūrinį ir karinį išsilavinimą; g) rūpintis savo narių, patekusių į sunkumus, moraline ir medžiagine parama.

Netrukus įsikūrė 20 Sąjungos skyrių: Jungtinėse Amerikos Valstybėse 13, Kanadoje 2, Anglijoje 1, Vokietijoje 1, Australijoje 3. Sąjungos Centro Valdybos nurodymais ir savo sumanumu skyriai: 1) rengia atkurtos Lietuvos kariuomenės metinių sukakčių minėjimus ir renka aukų Lietuvos laisvės kovų invalidams šelpti; 2) ruošia koncertus, pobūvius, gegužines ir įvairias vakarones, kurių pelnas dažniausiai skiriamas kultūrinei veiklai ir žurnalui *Kariui* remti; 3) skyrių narių susirinkimuose skaitomos paskaitos aktualiais klausimais ir iš karybos srities; 4) rengia iškylas į kultūrinės įstaiigas, istorines vietas, pramonės įmones ir į gamtą, kur suruošia sportinio šaudymo varžybas; 5) talkininkauja patriotinėms lietuvių organizacijoms ir Lietuvių Bendruomenei, ruošiant Vasario 16 d. minėjimą, svarbias sukaktis, parodas ir kitokius pobūvius; 6) kai kurie skyriai remia ir globoja atskirus skautų vienetus; 7) kai kurie skyriai palaiko ryšį su Pabaltijo, Amerikos ir Anglijos karo veteranų organizacijomis.

1958 m. C. Valdyba atliko kelis labai reikšmingus žygius. Surengė iškilmingą Lietuvos kariuomenės atkūrimo 40 metų sukakties minėjimą plačiu mastu. Įsteigė Lietuvos Laisvės Kovų Muziejų. Lapkričio 23 d., C. Valdybos sekretoriaus A. Rėklaičio ir studentų skautų bei skaučių grupės lydimas, P. Plechavičius automobiliais nuvyko į Illinois valsty-

1) Kaip šaltiniu naudotasi A. Rėklaičio knyga "Lietuvių Veteranų Sąjungos Ramovės pirmas dešimtmetis 1950 — 1960", išspausdinta 1962 Maironio metais.

Generolas P. Plechavičius įteikia Illinoiso gubernatoriui W. G. Stratton'ui (kairėje) lietuvišką kryžių. Vidury plk. A. Rėklaitis, M. Lukaitytė, B. Strikaitytė, D. Radytė, L. Žebrauskaitė, K. Troškūnas, R. Sprindys, S. Virpša, LB apyl. p-kas Z. Kasilynas ir G. L. Cashman.

bės sostinę Springfieldą ir uždėjo pagarbos vainiką ant Amerikos prezidento A. Lincolno kapo. Po to gubernatorius William G. Stratton priėmė lietuvių delegaciją, pareiškė didelį pasitenkinimą dėl jos atsilankymo ir prezidento A. Lincolno pagerbimo ir pasisveikino su kiekvienu delegacijos nariu. Ta proga P. Plechavičius ramovėnų vardu įteikė gubernatoriui gražiai stilizuotą lietuvišką kryžių. Padėkojęs už dovaną ir jo žmonai įteiktas gėles, gubernatorius aprodė savo rūmų visus kambarius, paaiškindamas jų paskirtį ir istorinę reikšmę. Po to delegacija apžiūrėjo namą, kuriame prez. A. Lincolnas gyveno ir kuris yra paverstas tautiniu muziejum.

1958 m. C. Valdyba nutarė pastatyti paminklą žuvusiems dėl Lietuvos laisvės ir sudarė komitetą, į kurį įėjo ramovėnų, L. Kariuomenės Kūrėjų-Savanorių Sąjungos, Lietuvių Šaulių Sąjungos atstovai ir Karių Šeimų Moterų Birutės Draugijos atstovė. Paminklą suprojektavo ramovėnas architekt-

tas Jonas Mulokas. Prie jėzuitų Jaunimo Centro pastatyto paminklo visumą sudarė: 1) aikštelė su Vytauto Didžiojo laikų Lietuvos žemėlapiu; 2) koplytkryžius su buvusio Kaune žuvusiems dėl Lietuvos laisvės paminklo fragmentu; 3) skydai ir 4) aukuras. Vienam skyde iškaltas Vytis, antram — Gedimino stulpai, trečiame — Vyčio Kryžius. Akmens plokštėje iškalta: PARTIZANAI 1919, 1941, 1947, SIBIRAS 1831, 1863, 1940. Aikštelės viršutinės pakopos šonuose įrašai: Durbė 1260, Maskva 1370, Grunvaldas 1410, Kirchholmas 1506, Orša 1514, Dauguva - Radviliškis - Širvintai 1919-1920, Klaipėda 1923. Paminklo aikštelėje, kur pažymėta Vilniaus miestas, Lietuvos sostinė, įmūryta po stiklu Lietuvos žemės sauja, Vilniaus akmuo ir Palangos gintaro gabalėlis. 1960 m. lapkričio 20 d. su didelėmis išskilmėmis buvo atidarytas šis nepaprastas paminklas, kurį pašventino vyskupas V. Brizgys.

Taigi, P. Plechavičiui vadovaujant, "Ramovės" Sąjungos C. Valdyba įvykdė keletą nuopelningų bei istorinių žygių.

1956 m. Čikagoje įvyko antrasis "Ramovės" Sąjungos atstovų suvažiavimas, kurį sveikino eilė lietuviškų organizacijų, Lietuvos Diplomatijos Šefas S. Lozoraitis, o vyskupas V. Brizgys — Lietuvos Metropolito arkivyskupo J. Skvirrecko ir kitų vyskupų tremtinių vardu. Pobūvio metu po sveikinimų P. Plechavičius padėkojo už gerus linkėjimus Sąjungai ir apibrėžė mūsų išeivijos veiksnių ir atskirų partinių fanatikų dvasinį nuosmukį. Jis pasakė: "Jei ir toliau partinius 'kromelius' jie statys aukščiau už mūsų tautinius ir valstybinius reikalus, lietuvių vienybės išeivijoje nematysime, už tai tokiems ir Kybartų skryningas gali būti neišvengiamas".

1956 m. vengrų tautos sukilimas ir kitoms rusų pavergtomis tautoms sustiprino viltį išsivaduoti iš verguvs. 1956 m. lapkričio 17 d. raštu "Ramovės" C. Valdyba per Amerikos Vengrų Federaciją išreiškė pagarbą vengrų tautai dėl pasišventimo kovoje dėl laisvės ir pareiškė: "Dėl laisvės kovojanti tauta niekad nežūna, todėl ir vengrų tauta buvo ir vėl bus laisva".

Gavus žinią, kad Vatikanas rengiasi uždaryti Lietuvos atstovybę prie Šventojo Sosto, 1958 m. gruodžio 29 d. "Ramovės" C. Valdybos pirmininkas P. Plechavičius pasiuntė Vatikano užsienio sekretoriui kardinolui Tardini telegramą, pabrėždamas, jog Lietuvos pasiuntinybės panaikinimas pagelbėtų komunizmui ir jo bedieviškai kovai prieš katalikų

DRAUGO redaktorius Bronius Kviklys, generolas P. Plechavičius ir JAV lietuvių jėzuitų vyresnysis kun. Bronius Krištanavičius prie jėzuitų koplyčios vienos jėzuitų šventės metu.

tikėjimą ir būtų didelis smūgis lietuviams katalikams, kurie trokšta išsivaduoti iš komunistų vergovės ir atgauti laisvę. Prašė tebelaikyti Lietuvos pasiuntinybę prie Šv. Sosto. Plechavičiaus ir kitų lietuviškų organizacijų bei veiksmų pastangų dėka Lietuvos pasiuntinybė prie Šv. Sosto nebuvo uždaryta.

“Ramovės” C. Valdybos pirmininko P. Plechavičiaus ir sekretoriaus A. Rėklaičio pasiūsti sveikinimai kitoms didžioms lietuvių organizacijoms, kongresams ir veiksniams atskleidžia P. Plechavičiaus vadovaujamų ramovėnų rūpesčius ir siekius. Štai, išrašai iš kai kurių sveikinimų:

Dainų Šventės Komitetui 1956 m. birželio 18 d.:

Lietuviška daina Tamstos garsinate Lietuvos vardą laisvųjų tautų tarpe. Daina išreiškiate lietuvių tautos kančias dėl laisvės, daina perduodate pasauliui tautos laisvės troškimą. Daina mus visus stiprina, gaivina ir glaudina lietuviškame-tautiniame darbe. Su daina atliekate neįkainojamos svarbos ir reikšmės darbą Lietuvos laisvinimo bare.

Lietuvių Kultūros Kongresui 1956 m. birželio 18 d.:

Tautos kultūros lygis — tautos stiprybės rodiklis. Tie, kurie dirba kultūrinį darbą tautos sutemų metu, yra ypatingai nusipelnę ir verti didžiausios pagarbos. Tautos kultūriniai lobiai gali prisidėti prie prarastos tautos laisvės atgavimo, jei jie bus tinkamu laiku panaudoti ir suderinti su visos tautos nepalaužiama valia ir kovos ryžtu aukotis laisvės aukuran. Lietuvos karys, šaulio, savanorio ar partizano vardu vadinamas, yra visada pirmas pasiryžęs dėl laisvės aukotis. Kultūriniai laimėjimai ir laisvės kovon ryžtanti tauta turi būti vieningos valios nukreipta Lietuvos išlaisvinimo linkme.

Lietuvių Skautų Sąjungos IV Tautinei Stovyklai 1958 m. rugpiūčio 15 d.:

Mūsų visų pagrindinis uždavinys — dirbti, kad lietuvis ir lietuviybė nepražūtų išseivijoje ir kad veikiau išaustų mūsų tėvų žemei — Lietuvai laisvės rytojus. Mes tikime, kad mūsų tautos atžalynas — jaunimas, pirmoj eilėj broliai skautai ir sesės skautės, būdami išseivijoje, neužmirš savo brangios ir mielos tėvų žemės, neišsizadės lietuvių vardo, niekad nenustos būti lietuvišais, nuolat tobulės ir savo jaunas jėgas ir darbą aukos kilniems tikslams siekti. Sėkmės! Budėkime!

Jungtinių Amerikos Valstybių ir Kanados Lietuvių Jaunimo Kongresui 1957 m. birželio 27 d.:

Lietuviškas jaunimas yra mūsų tėvynės-Lietuvos ateitis. Mūsų viltys jūmyse. Apsišarvavę mokslu, knyga ir lyra drąsiai ir ryžtingai ženkite lietuvišku keliu. Brangus ir mielas Jaunime! Tark drąsų ir teisingą žodį visam pasauliui apie Lietuvos vergiją ir kančias. Įžiebik tėvynės meilės ir vienybės ugnį į lietuvių išseivijų širdis. Įsijunk plačia vaga į Lietuvos išlaisvinimo ir lietuviybės išlaikymo darbą. Būk organizuotas, drausmingas ir pasiruošęs stoti lemiamon Lietuvos išlaisvinimo kovon. Tokio jaunimo ir jo kūrybingų darbų laukiame mes visi ir mūsų pavergtoji tėvynė.

Lietuvos Šaulių Sąjungai Tremtyje 1956 m. birželio 18 d.:

Šauliai ir ramovėnai sujungtomis gretomis žygiuokime Lietuvos išlaisvinimo keliu. Dėkime bendras pastangas, kad emigrantinis pakrikimas mūsų tarpe būtų sustabdytas ir kad visų lietuvių vienybė įsiviešpatautų visuose Lietuvos išlaisvinimo darbuose.

Amerikos Lietuvių Kongresui 1958 m. birželio 22 d.:

Amerikos Lietuvių Taryba nuo pirmųjų gyvavimo dienų Lietuvos laisvės byloje atliko didelius ir vertingus darbus. Tačiau Tėvynė Lietuva pavergta. Darbas nebaigtas. Lietuviškos pajėgos susiskaldžiusios, ką nepaprastai silpnina Lietuvos gynimo bylą. Ramovėnai nuoširdžiai linki Amerikos Lietuvių Kongresui rasti kelius ir būdus sėkmingai konsoliduoti visas lietuviškas pajėgas vieningam tikslui — LAISVA LIETUVA.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Seimui 1958 m. rugpiučio 28 d.:

Lietuvių Veteranų Sąjunga “Ramovė” įkurta idėjiniais veiklos pagrindais ir jungia lietuvius, buvusius karius, išėivijoje. Svarbiausias mūsų uždavinys — dirbti, kad lietuvis ir lietuvybė nepražūtų išėivijoje ir kad veikiau būtų atstatyta nepriklausoma demokratinė Lietuvos valstybė. Tuo požiūriu mes, ramovėnai, visiškai pritariame PLB idėjai, darbams ir ją remiame.

PLB turi būti ta tvirtovė, kur telktųsi visos jėgos, kovojančios dėl lietuvybės išlaikymo ir nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymo. PLB savo autoritetu ir svariu žodžiu turi įsiterpti ten, kur žalingi gaivalai pradeda veikti ne jungimo, bet ardymo linkme. PLB yra vienintelė organizacija, apjungianti lietuvius be jokių politinių ir konfesinių skirtumų. Šiai organizacijai turi priklausyti kiekvienas sąmoningas, solidarus lietuvis. Jeigu taip nėra dar — nereikia nustoti vilties. Kantriai reikia dirbti ir toliau, įšiekant naujų kelių ir metodų pasitaikančioms kliūtims nugalėti. Nuoširdžiai linkime Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Seimui sėkmingo ir našaus darbo, siekiant užsibrėžtų tikslų.

Povilo Plechavičiaus veiklos įvertinimas ir pagerbimas

1956 m. sausio 2 d. Lietuvos Diplomatijos Šefas Stasys Lozoraitis savo sveikinime generolui ir “Ramovei” Naujųjų Metų proga pažymėjo:

Linkiu “Ramovei” tęsti garbingas tradicijas, kurias sukūrė Lietuvos kariuomenė, kaip valstybės gynėja, jaunuomenės auklėtoja ir nepriklausomybės idėjos reišėėja.

Aš visados atsimenu — Tamsta, stovėdamas pirmoj karių eilėj, nuo pat mūsų nepriklausomybės atstatymo laikų, aiškiai supratai bolševizmo pavojų ir su juo be kompromisų kovojai.

Generolas P. Plechavičius kalba vieno pobūvio metu Čikagoje.

Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto pirmininkas dr. A. Trimakas 1959 m. sausio 4 d. generolui Plechavičiui rašė:

Nuoširdžiai dėkoju už Naujųjų Metų sveikinimus ir patriotinius linkėjimus sėkmės Lietuvos laisvinimo darbe. VLIK džiaugiasi "Ramovės" organizacija ir jos vadovybės veikla. "Ramovė" — tai laidas, kad amžiais nevergausime, bet būsimė vėl laisvi, ir kad ji išlaikys tą mūsų didvyrių dvasią, kuri skatino tautos sūnus anais laikais kovoti už nepriklausomą Lietuvą iki laimėjimo.

1960 m. vasario 6 d. čikagiškiai ramovėnai pagerbė generolą P. Plechavičių jo 70 metų amžiaus sukakties proga. Pobūvio dalyviai pasirašė ir įteikė generolui šį adresą:

Generalinio Štabo Generolui Povilui Plechavičiui

Gerbiamas ir brangus pone Generale, mes čia susirinkę, artimi Tamstos likimo bendrakeleiviai, norime Tamstą, brangus Generale, nors kukliai pagerbti 70 metų sukakties proga.

Generolo Povilo Plechavičiaus pagerbimas jo 70 metų amžiaus sukakties proga 1960.II.6 Čikagoje. Dalyviai ramovėnai. Iš k.: I-je eilėje Aleksas Siliūnas, gen. Mikas Rėklaitis, gen. P. Plechavičius, gen. Vladas Mieželis, Stasys Virpša. II-je eilėje Karolis Dabulevičius, Jona Liorentas, Petras Genys, Povilas Dirkis, Kazys Ališauskas, Juozas Tumas, Povilas Žilys, Juozas Balčiūnas-Švaistas, Kazys Oželis, Antanas Rėklaitis.

Mes jaučiame, kad Tamsta esi užsitarnavęs ne tokio kuklaus, bet didingo ir iškilmingo pagerbimo.

Brangus ir mielas pone Generole! Tamstos vardas buvo, yra ir bus garsus mūsų Tėvynei — Lietuvai. Tėvyne kritiškais momentais Tave, pone Generole, buvo pašaukusi gelbėti ją. Tik Tamstos ryžto, dvasios ir kietos rankos dėka Lietuva tapo išgelbėta nuo bolševizmo įsiviešpatavimo 1926 metais. Lietuvių tauta pasiliks Tamstai dėkinga per amžius.

Nuo pirmųjų išėivijos dienų Tamsta stovi priešaky lietuvių karių organizacijos. Tamstos asmenyje mes matome tą ryžtingą karį, kuris, laisvės valandai išmušus, galėtų vadovauti Lietuvos išlaisvinimo žygiui. Būtume labai laimingi, jei tos valandos sulauktume.

Šio jubiliejaus proga nuoširdžiai sveikiname Tamstą,

mielas Generole. Linkime stiprios sveikatos, ilgų ir laimingų metų. Būk toks pat gyvas, judrus ir visada giedrios nuotaikos! Būk ir toliau mums pavyzdžiu drąsaus, ryžtingo kario!

Negalėdami pagerbime dalyvauti, nuoširdžius sveikinius ir linkėjimus jubiliatui atsiuntė Lietuvos konsulas dr. P. Daužvardis, generolas prof. Stasys Dirmantas ir plk. J. Variakojis.

Taigi, išeivijoje generolą Povilą Plechavičių labai gerbė lietuviai karo veteranai, visuomenės ir tautinių veiksmų vadai, diplomatai.

1962 m. Lietuvių Veteranų Sąjungos "Ramovė" atstovų suvažiavimas generolą Povilą Plechavičių išrinko Sąjungos Garbės Nariu.

Jį panašiai pagerbė viena ir neveteranų organizacija. Mečio Valiukėno pareiškimu, Lietuvių Studentų Korporacija Neo-Lituania išeivijoje generolą Povilą Plechavičių, kaip artimą šios Korporacijos ideologijai ir iškilų Lietuvos valstybingumo gynėją, pasižymėjusį savo tvirta lietuviška laikyse na Lietuvos okupacijų laikmečiu, pakvietė garbės filisteriu. Generolas pakvietimą maloniai priėmė. Minint Korporacijos Neo-Lituania 36 metų veiklos sukaktį, iškilmingoje suelgoje 1958 m. lapkričio 9 d., Čikagoje Povilui Plechavičiui buvo uždėtos neolituanių spalvos. Didesniuose neolituanių renginiuose filisteris P. Plechavičius mielai dalyvaudavo su spalvomis.

Plk. A. Rėklaitis minėtoje savo knygoje tarp kitko pa-brėžė, psl. 115:

Iševio gyvenimo kelias, kaip kiekvienam iš mūsų, taip ir gen. P. Plechavičiui, nebuvo rožėmis klotas. Jis šiame krašte pradžioj dirbo paprasto darbininko sunkų darbą plieno fabrike. Kaip tikras karys ir savo gyvenime daug vargo matęs, jis ir sunkiausio darbo nepabūgo. Jo supratimu, ir paprasto darbininko sunkusjuodas darbas žmogaus nežemina, bet jį kelia kaip pavyzdį kitiems.

Gen. P. Plechavičius yra Žemaitijos žemės vaikas, prie ūkio ir ūkiškų sunkių darbų iš mažens įpratęs. Jo paveldėtos tradicijos iš savo pirmųjų auklėtojų — motinos ir tėvo lydi visą jo gyvenimą. Jos yra: kietas darbas, pagarba žmogui, džentelmeniškumas, drausmė, garbės pajutimas ir jos gynimas tiek paskiro asmens, tiek tautos reikaluose.

Ryžto, geros nuotaikos, energijos ir gilaus tikėjimo į Lietuvos prisikėlimą naujam nepriklausomam gyvenimui gen. P. Plecha-

Lietuvių Studentų Korporacijos Neo-Lituania garbės filisteris Povilas Plechavičius.

vičiui niekadoms netrūksta. Tai pasigėrėtina žmogaus savybė. Jis visada buvo ir visuomet pasiliks drąsaus, ryžtingo kario pavyzdžiu.

Pastangos Lietuvių Veteranų Sąjungą "Ramovė" jungti su Amerikos Lietuvių Legionu

Lietuvos kariams Čikagoje pasiryžus organizuotis 1950 m., buvo svarstyta, gal būtų geriau jungtis į veikiančią Amerikos Lietuvių Legioną ir nebesteigti naujos ir panašios organizacijos. Tačiau buvo nutarta steigti Amerikos Lietuvių Veteranų Sąjungą "Ramovė", o susijungimo klausimą spręsti vėliau. Ramovėnų Sąjungos Centro Valdyba susijungimo idėjai visą laiką pritarė ir stengėsi šią idėją įgyvendinti.

1954 m. gegužės 30 d. Čikagoje įvyko "Ramovės" Sąjungos atstovų suvažiavimas, kurį raštu pasveikinau kaip Amerikos Lietuvių Legiono vadas ir išryškinau abiejų organizacijų susijungimo reikalą:

Amerikos Lietuvių Legionas, įsteigtas 1930 Vytauto Didžiojo metais, siekia apjungti visus lietuviško nusistatymo karo veteranus ir buvusius Lietuvos karius. Šios organizacijos vėliavoje ir uniformoje yra tautiniai simboliai — Vyčio Kryžius ir Gedimino Stulpai. Legiono postai šio krašto iškilmėse ir lietuvių šventėse dalyvauja su Amerikos, Lietuvos ir Legiono vėliavomis. Iškilmių metu legioninkai dėvi uniformą arba bent kepurę-pilotę su Vyčio Kryžium. Legione naudojami rikiuotės veiksmai, kariškas pasisveikinimas, komandos ir kariniai terminai, k.a.: štabas, vadas, adjutantas ir t.t. Renkamieji pareigūnai leidžia įsakymus ir vadovauja. Legioninko laidotuvsė postas dalyvauja su vėliavomis, uniforma ir atlieka kariškas laidojimo apeigas — su komandomis ir šautuvų salvėmis. Į iškilmingus posėdžius vėliavos įnešamos ir pagerbiamos tam tikromis apeigomis. Atseit Legione yra daug karinės santvarkos žymių, karinių tradicijų, tautinių simbolių, patriotiškų momentų. Tai visa atkuria ir puoselėja patriotiškai karišką nusiteikimą.

Prie Amerikos Lietuvių Legiono gali priklausyti Lietuvos kariuomenės kūrėjai-savanoriai, Nepriklausomybės karų veteranai, Klaipėdos krašto išlaisvinimo kovų dalyviai, partizanai, visi buvę kariai be karinių laipsnių skirtumo, šauliai, karinio laivyno jūrininkai, karo ligoninių slaugės ir kt. Čia laukiami ir naujieji ateiviai Korėjos karo veteranai ir šiaip tarnavę Amerikos ginkluotose jėgose. Kiekvienas postas gali turėti savo orkestrus, rėmėjų moterų ir jaunuolių padalinius. Taigi Amerikos Lietuvių Legionas galėtų tapti vienintele lietuviška buvusių karių organizacija, didele pajėga ir reikšmingu veiksmiu lietuviškame gyvenime. Kaip patriotinė ir nepartinė organizacija, Legionas galėtų stiprinti vienybę lietuvių visuomenėje, įsijungti į visokeriopą patriotinį darbą ir turėti savo atstovus bendruose visuomeniniuose centruose. Organizuotu dalyvavimu tautinėse lietuvių šventėse legioninkai įneštų daugiau iškilmingumo, rimties, susikaupimo Lietuvos laisvinimo reikalui ir pagarbos žuvusiems dėl Tėvynės laisvės idealo. Tai darytų gilų įspūdį mūsų jaunuomenei, kuri Lietuvos kariuomenės nėra mačiusi. Legiono uždaviniai ir veikimo formos atskleidžia plačią dirvą įvairiausiems darbams ir užsimojimams, kurie gali būti labai naudingi Lietuvos ateičiai.

Amerikoje legiono veikimo formos ir tradicijų laikosi ne vien tik amerikoniai, bet ir belgai, graikai, prancūzai, lenkai, ukrainai ir kitos tautos. Pravartu priminti, jog mūsų generolai Černius, Pundzevičius ir Raštikis ir eilė karininkų nuoširdžiai pritaria Amerikos Lietuvių Legiono idėjoms, santvarkai ir sambūrio pobūdžiui. Čia atsiskleidžia dideli galimumai ir nauji keliai į lietuvių tautos idealą.

1952 metais Lietuvių Sąjunga "Ramovė" buvo kviečiama įsijungti į Amerikos Lietuvių Legioną tikslu sudaryti vieną, gausią ir veiklią organizaciją. Buvo priminta, jog po tokio susijungimo ramovėnai sudarytų Legione persvarą.

Nelaimingoji Tėvynė Lietuva laukia visų lietuviškojo ginklo brolių apsijungimo, susiorganizavimo ir pasirengimo vykdyti švenčiausią savo pareigą.

Iš šio suvažiavimo dalyvių vieni pasisakė už susijungimą, kiti prieš. Atsižvelgdama į skirtingas jų nuomones ir žinodama, jog nemaža ramovėnų jau yra įsijungę į ALLegiono postų ir Legiono Štabo darbą, ramovėnų Centro Valdyba pasiryžo šią problemą išstudijuoti pagrindinai. 1954 m. rugsėjo 26 d. posėdy C. Valdyba, išnagrinėjus jungimosi klausimą, nutarė šiai idėjai pritarti ir savo bendraraščiais iš 1954 m. spalio 5 d. ir 1955 m. gegužės 10 d. pateikė savo samprotavimus, pavadė Sąjungos skyrių susirinkimuose išdiskutuoti Lietuvių Sąjungos "Ramovė" ir Amerikos Lietuvių Legiono susijungimo klausimą ir balsavimo keliu nutarti jungtis ar ne. Taip pat buvo išsiuntinėta atskira knygutė "Lietuvių Sąjungos 'Ramovė' ir Amerikos Lietuvių Legiono susijungimo klausimas".

1955 m. spalio 9 d. posėdy "Ramovės" C. Valdyba patyrė, jog iš bendro Sąjungos narių skaičiaus 56% atsakė į anketas: iš jų 86% pasisakė už susijungimą ir 14% prieš. Atseit, iš Sąjungos narių tik 38% pasisakė už susijungimą. Tačiau žymi aktyvių narių dauguma pritarė susijungimui. Kadangi nebuvo gauta dviejų trečdalių balsų už susijungimą, jungimosi klausimą galutinai išspręsti C. Valdyba nutarė pavesti kitam suvažiavimui 1956 m.

1956 m. gegužės 2 d. "Ramovės" C. Valdyba pasiuntė ALLegiono vadui P. Jurgėlai šio turinio raštą:

Tamstos raštas iš š.m. balandžio 28 d., Amerikos Lietuvių Legiono ir Lietuvių Sąjungos "Ramovė" susijungimo reikalu, gautas šiandieną.

Sąjungos Centro Valdybos vardu pranešama sekantį:

1) Lietuvių Sąjungos "Ramovė" ir Amerikos Lietuvių Legiono jungimosi ar nesijungimo klausimą galutinai spręst Sąjungos Skyrių Atstovų Suvažiavimas, kuris įvyks š.m. birželio 30 ir liepos 1 d.d. Chicagoje.

2) Kol šis klausimas dar nėra išspręstas, bent kokie pasirengimai susijungimui vykdyti yra perankstyvūs.

3) Kadangi L. S. "Ramovė" jau yra inkorporuota, tai Skyrių Atstovų Suvažiavimui pasisakius už susijungimą, susijungimo procedūrą ir metodus reikėtų taikyti tuos, kuriuos numato tokiu atveju "General Not For Profit Corporations Act", pagal kurį L. S. "Ramovė" yra inkorporuota.

4) Tamstos išdėstytos susijungimo reikalu mintys ir siūlymai yra labai įdomūs ir Sąjungos Centro Valdyba didžiai vertina Tamstos dedamas pastangas šiuo svarbiu klausimu.

5) Lauksime Sąjungos Skyrių Atstovų Suvažiavimo sprendimo. Tamsta su Štabo pareigūnais iš anksto kviečiamas šiame suvažiavime dalyvauti. Atskiras pakvietimas ir suvažiavimo darbotvarkė bus atsiųsta vėliau.

P. Plechavičius
Pirmininkas

A. Reklaitis
Sekretorius

1956 m. birželio 28 d. šiam suvažiavimui pasiunčiau šį raštą:

Mieli lietuviškojo ginklo broliai — ramovėnai!

Amerikos Lietuvių Legiono vardu sveikinu Jus ir linkiu patriotiškoje nuotaikoje išspręsti visus suvažiavimo darbotvarkės klausimus. Vienas iš jų tai Lietuvių Sąjungos “Ramovės” ir Amerikos Lietuvių Legiono susijungimo klausimas, kurs jau gana seniai svarstomas.

Savo aplinkrašty Nr. 16 iš 1954.X.5 LS “Ramovės” Centro Valdyba susijungimo naudą buvo objektyviai nušvietusi. 1954 m. ramovėnų suvažiavime iš 59 atstovų 32 pritarė susijungimui, o paskiau iš Amerikoje veikiančių 13 skyrių 10 taip pat nubalsavo jungtis. Tai reiškia, jog visų aktyviųjų ramovėnų dauguma trokšta savo Sąjungą sujungti su Legionu. Dabar Sąjungos skyriai įgaliojo Jus šiame suvažiavime tą klausimą galutinai išspręsti. Jums šį reikalą teigiamai išsprendus, Lietuvių Sąjungai “Ramovėi” tektų įsijungti į Legioną vienintele sąlyga, būtent: priimti Amerikos Lietuvių Legiono statutą su jo nuostatais apie vidaus tvarką, drausmę, vėliavą, garbės ženklą, uniformą ir kt. Tačiau ramovėnai, oficialiai įsijungdami į šį Legioną, faktiškai jį perimtų savo žinion, nes jų skaičius būtų kelisysk didesnis už senųjų legioninkų skaičių. Todėl jie galėtų jau šiemet išsirinkti pageidaujamos sudėties Legiono Štabą, o ateity suvažiavimų nutarimais papildyti ar pataisyti betkuriuos Legiono statuto straipsnius.

Amerikos Lietuvių Legionas yra inkorporuotas 1935 m. gruodžio 19 d., turi teisę veikti lietuviško legiono forma bei tradicijomis, viešai greta Amerikos vėliavos vartoti Lietuvos ir Legiono vėliavas, uniformą su lietuviškais žymenimis (Vyčio Kryžium ir Gedimino Stulpais) ir vykdyti pasistatytus uždavinius. Mūsų Legiono uniforma yra labai panaši į amerikiečių, bet ji yra originali ir tradicinė. 1934 metais pakeitus Lietuvos kariuomenės uniformą, Amerikos Lietuvių Legionas gavo Lietuvos Kariuomenės

Štabo leidimą vartoti panaikintąją Lietuvos karo aviacijos uniformą bei pilotę ir jau nebevartojamą Lietuvos kario kepurės ženklą — skaisivarinį Vyčio Kryžių su sidabrinu vainiku aplink. Tuo būdu mūsų Legiono uniforma ir ženklai yra lietuviški, dargi paveldėti iš Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės. Be to, Legiono garbės ženklas savo pavidalu ir juostelės spalvomis yra visai panašus į Vyčio Kryžiaus ordiną. Lietuvos Respublikos ordinais jau niekas neapdovanojama. Tad Legionas, sustiprėjęs ramovėnų jėgomis ir tuo būdu įgavęs didesnio orumo, galėtų savo garbės ženklu atžymėti už nuopelnus Lietuvių Tautai at Lietuvos laisvinimui tokius asmenis, kurie yra verti Vyčio Kryžiaus, Vytauto Didžiojo ar Gedimino ordinų.

Intelektualinėmis jėgomis ir narių skaičium sustiprėjęs Amerikos Lietuvių Legionas būtų dvasingas, gerai susiorganizuotų ir pajėgtų vykdyti Lietuvos gerovei tokius žygius, kokių lietuviškoji visuomenė ir Lietuvos laisvinimo veiksniai tikisi ir laukia iš tokios karo veteranų organizacijos. Pagyvinus Legiono veiklą naujomis reformomis, atsirastų dažnesnių progų vartoti įsakymus bei paskyrimus, o pačiame Legione greta demokratinės santvarkos stiprėtų drausmė ir skambėtų lietuviškos komandos. O iš to visa išsivystytų toki žygiai, kurie skaidrintų pavergtosios mūsų Tėvynės padangę.

Be to visa, Legiono Moterų Talka (Ladies Auxiliary) galima reformuoti ir pavadinti Amerikos Lietuvių Legiono Rėmėjų Kng. Birutės Draugija. Turint jėgų ir geros valios, galima Legione įvesti daug naujų ir naudingų reformų. Amerikoje yra gerbiamas legiono principas apjungti karo veteranus bei buvusius karius be atodairo į laipsnius, įgytus karinėje tarnyboje. Todėl ir Amerikos Lietuvių Legionas turi galimybių ir daugiau vilčių apjungti Lietuvos Nepriklausomybės karų dalyvius, savanorius, karius, partizanus, šaulius ir II-jo Didžiojo karo veteranus lietuvius, kurie yra įvairiuose kraštuose kovoję prieš vieną ar kitą Lietuvos okupantą.

Mieli ramovėnų atstovai, Jums tenka svarstyti ne vienos, o dviejų organizacijų likimas. Nuoširdžiai linkiu Jums išmintingai nuspręsti, besivadovaujant lietuvių karo veteranų vienybės ir jėgos sudarymo reikalui. Tebūna šis Jūsų suvažiavimas istoringas, vaisingas ir viltingas mūsų Tėvynei Lietuvai, kenčiančiai žiauriąje Golgotoje!

“Ramovės” C. Valdybos pateiktoje suvažiavimui darbotvarkėje buvo įrašyta “Sajungos ir Amerikos Lietuvių Legiono jungimosi klausimas”, kuris suvažiavimo visai nebuvo svarstomas.

Lankydamasis Čikagoje 1958 metais, tarp kitko klausiau

generolų S. Dirmanto ir K. Musteikio, kodėl šios dvi organizacijos nebuvo sujungtos. Jie abu atsakė, jog tai didelė mums gėda ir geriau apie tai visai nekalbėti.

Kadangi ramovėnų skyrių yra ne tik Amerikoje, bet ir kituose žemynuose, tad po susijungimo organizacija galėjo pasivadinti Lietuvių Legionu. Tuomet šio legiono vadu tikriausiai būtų buvęs išrinktas P. Plechavičius, kuris būtų tapęs viso pasaulio lietuvių karo veteranų vadu.

LIETUVOS KARIUOMENĖS ATKŪRIMO ŠVENTĖ NEW YORKE 1952 METAIS

Generolo Plechavičiaus apdovanojimas Amerikos Lietuvių Legiono garbės ženkle

Amerikos Lietuvių Legiono 1-is Dariaus-Girėno postas ir Lietuvių Veteranų Sąjungos "Ramovės" New Yorko skyrius 1952 m. suruošė Lietuvos kariuomenės atkūrimo Lapkričio 23 d. sukaktuves didelėje salėje New Yorke. Dalyvavo vietos lietuvių visuomenės veikėjai, daug jaunimo ir daug mūsų tautiečių. Amerikos Lietuvių Legiono vadas Petras Jurgėla pasakė šią kalbą, kuri buvo paskelbta lietuvių spaudoje:

Mes, lietuviai, mylime ir gerbiame ne tik mirusius ar garbingai žuvusius, bet ir gyvuosius tautos didvyrius, o ypač karžygius. Vienas iš šviesiausių karžygių yra generolas Povilas Plechavičius, nepaprasta karinė asmenybė.

Per I Didįjį karą, vedant raitininkų eskadroną atakon, turkų kulkosvydžio 27 kulkos jį pervėrė. Tris dienas be sąmonės gulėjo. Net gydytojai stebėjosi, kad šis žemaitis gyvas išliko. Taip nukentėję kariai pasilieka karo invalidais, bet ne Plechavičius.

1918 m. lapkričio 15 d. Lietuvos vyriausybė paveda jam organizuoti Sedos srities apsaugą. Bematant jis iš savanorių įsteigia pėstininkų kuopą, partizanų būrius ir raitelių šimtinę. Su šia žemaičių pajėga jis kaip vėsulys triuškina ir nubloškia raudonuosius pulkus. Bolševikai buvo paskyrę 150,000 rublių už gyvą ar negyvą Plechavičiaus galvą. Tačiau tarp žemaičių išdavikų neatsirado. Po to jau pėstininkų bataliono vadas kpt. Plechavičius dalyvauja ir kituose frontuose, kariaujant su lenkais. Visur jis pasižymi narsumu ir šauniu vadovavimu. Už tai apdovanojamas Vyčio Kryžiaus ordinu.

Amerikos Lietuvių Legiono vadas P. Jurgėla įteikia šio Legiono garbės ženklą generolui P. Plechavičiui New Yorke. Už stalo stovi iš k.: Juozas Ginkus, Lietuvos gen. konsulas Jonas Budrys, generolas P. Plechavičius, Stasys Butkus, Popieliučkienė, plk. V. Šaudzis, gen. štabo plk. Izidorius Kraunaitis, prelatas Jonas Balkūnas, teis. dr. Antanas Oliš.

Ne tik lietuviai, bet ir priešai girdėjo legendas apie jį.

Po karo jis pertvarko ir patobulina husarų pulką, apginkluoja jį kazokiškais kardais, ietimis, kulkosvydžiais. Pamatęs šio pulko kovos veiksmus, nustebęs vokiečių generolas Schroeder mūsų husarus pavadino lietuviškais kazokais. Plk. Plechavičius panašiai išlavina visą kavalerijos diviziją, kuri savo drausme, moderniu parengimu ir šaunumu pagarsėja po visą Europą. Su tokia Lietuvos kavalerija bijojo susiremti lenkai ir rusai. Kaip kariuomenės štabo viršininkas, gen. Plechavičius savo dvasios perteikia visai kariuomenei, kurią žymiai sustiprina. 1927-1928-1929 metais man teko garbė su generolu lydėti Lietuvos Prezidentą į Laisvės paminklų pašventinimo ir kitokias iškilmes visam krašte. Mačiau, kaip minios žmonių, besiklausydamos jautrių Prezidento Smetonos kalbų, savo akis įsmeigdavo į garsųjį generolą. Visur jį ant rankų išnešdavo šauliai, savanoriai ir seni partizanai. Ūkininkai jį vadino žemaičių krašto išvaduoju ir apgynėju — didžiavosi juo. Paskiau likimas šį didį generolą padaro ūkininku.

Staigi karo audra sužlugdo Lietuvos Nepriklausomybę. Buvusį šaunų ulonų pulko vadą plk. Aleksandrą Plechavičių bolševikai kardais sukapoja¹). Nuo tokio ar panašaus nukankinimo Dievas generolą apsaugoja ir pašaukia naujai misijai. Vokiečių okupacijos metu gen. Plechavičius per radiją kviečia savanorius į jo organizuojamą lietuvių kariuomenę. 20,000 Lietuvos vyrų tuojau susirikiuoja, pakludami jo vadovybei ir valiai. Tokia staigmena nustebina vokiečius ir sukelia jiems baimės. Žadėdami duoti ginklų, okupantai reikalauja prisiekti Svastikai. Gen. Plechavičius ramiai atsako: **“Mes prisieksime tiktai Vyčio vėliavai”**. Jis tuojau atsidūrė koncentracijos stovykloje, o jo pulkus likviduojant daug lietuvių žuvo, buvo nukankinti ar sušaudyti. Bet generolo dvasios, meilės ir ištikimybės savo Tėvynei priešas nepalaužė. **Jo veide ir akyse niekas niekad nematė baimės, susijaudinimo ar nusiminimo!** Jis savo gyvenimą, geležinę valią ir karvedžio gabumus aukoja tik Lietuvos nepriklausomybei. Tūkstančiai savanorių plačiam pasauly šiandien laukia tos valandos, kada šis didysis vadas pašauks į žygį ir talką Lietuvos partizanams — Tėvynei išlaisvinti.

Amerikos Lietuvių Legiono Štabas lapkričio 2 d. nutarė gen. Plechavičiaus pasišventimą ir nuopelnus Lietuvai atžymėti garbės ženklu — Vyčio Kryžium su Amerikos idealų simboliu.

Prisegant šį garbės ženklą ant generolo krūtinės, visi salėje dalyvavusieji atsistojo ir ilgai plojo, šaukdami “valio”.

Po to generolas Povilas Plechavičius skaitė savo paskaitą, kuri buvo išspausdinta 1953 m. *Kary* Nr. 1 ir kuri tapo jo testamentu mūsų tautai.

Generolo Povilo Plechavičiaus kalba

Brangūs tautiečiai!

1918 metais vasario mėn. 16 dieną būrelis didžiųjų Lietuvos patriotų mūsų sostinėje Vilniuje paskelbė pasauliui, kad Lietuva vėl atkuriamą Nepriklausoma Demokratine Respublika. Šiuo aktu buvo sulaužyta paskutinė grandis rėžinių, kuriais Lietuva ir lietuvių tauta buvo sukaustyta daugiau kaip 120 metų.

Šis drąsus ir kilnus žygis buvo paskatintas kilnaus Amerikos Prezidento Wilson'o žinomos 14-os punktų laisvės deklaracijos: kiekviena tauta turi teisę pati save valdyti.

Tuo laiku Lietuva dar buvo okupuota vokiečių kariuomenės ir kraštas kentė priespaudą, badą, skurdą. Daug so-

1) Vėliau gautomis žiniomis plk. Aleksandras Plechavičius buvo nukankintas Sibire.

dybų buvo sudeginta, gyvas inventoriųs rekvizuotas. Ūkininkai apiplėšti, žemė apleista. Miestelėnai nuskurę ir išbadėję.

Rudeniop, dėka kilusios Vokietijoje revoliucijos, vokiečių armija pradėjo trauktis iš Rusijos ir Lietuvos. Pasidarė tuštuma, į kurią liejosi išbadėjusių komunistų raudonoji banga. Krašto vaizdas atrodė baisiai niūriai. Vokiečiams pasitraukus, nebeliko jokios valdžios. Valsčiuose ir miestuose buvo sudaryti komitetai, organizuojama milicija, bet ką galėjo padaryti beginkliai žmonės?! Krašte siautė ne tik nedateklūs, lygus badui, bet ir banditų gaujos, susidariusios iš visokio tamsaus ir kriminalinio elemento. Raudonųjų agentai skverbėsi į komitetus, grasinimais ir teroru versdami padoriuosius žmones juos apleisti.

Vilniuje paskubomis buvo sudaryta laikinoji Lietuvos valdžia, kuri pamatė, kad Nepriklausomybės Aktas neišgelbės lietuvių tautos nuo naujos ir dar baisesnės vergijos. Tuolaikinis Ministeris Pirmininkas a.a. Mykolas Sleževičius karštais iš širdies gilumos Lietuvos patrioto žodžiais kreipėsi į Lietuvos žmones, ragindamas stoti savanoriais ginti Lietuvos Laisvę ir Nepriklausomybę.

Vyrai, jaunuoliai ir seniai, metę savo darbus, savo namus ir šeimas, kas raitas, kas pėsčias, skubėjo į besitveriančius pulkus bei rinktines, kad savo krūtinėmis pastotų kelią aziatų ordoms, nešančioms badą, skurdą ir vergiją. Lietuvis apsisprendė, kad geriau žūti kovos lauke, negu vėl tapti Maskvos raudonųjų burliokų vergu.

Nežiūrint, kad buvo didelis trūkumas prityrusių karių, kad nebuvo tinkamų patalpų, kad nebuvo aprangos, kad didelis buvo trūkumas maisto, kad nebuvo tinkamų ginklų, — per trumpą laiką buvo sudaryti pulkai ir rinktinės. Ir mažai apmokyti kariai buvo mesti į mūšį prieš daug skaitlingesnį priešą. Tie vyrai — Nepriklausomybės kovų savanoriai, silpnai ginkluoti, pusplikiai, pusbasiai, ir dažnai alkani, bet stiprūs savo dvasia ir pasiryžimu nugalėjo daug skaitlingesnius priešus ir ginklu atstatė Laisvą ir Nepriklausomą Lietuvą.

Šiandieną sukako 34-eri metai, kaip tapo atkurta Lietuvos Kariuomenė. Šiandieną kiekvienas tikras lietuvis prisimena tuos laikus ir tą antžmogišką pasiaukavimą visos mūsų tautos dėl savo krašto laisvės.

Lietuvos Kariuomenės Šventės proga sveikinu visus ka-

Po apdovanojimo generolas P. Plechavičius, garbės svečiai ir publika ilgais plojimais pagerbia generolo motiną senutę Konstanciją Plechavičienę.

rius, partizanus ir šaulius, kur jie bebūtų, ir linkiu sulaukti Laisvos ir Nepriklausomos Lietuvos.

Mūsų broliai, Amerikos lietuviai, visomis išgalėmis rėmė mūsų kovas dėl Nepriklausomybės. Jie darė viską, kas buvo jų jėgose, kad jų tėvų bei bočių kraštas atsistotų ant savo tvirtų kojų. Savo sunkiai uždirbtus pinigus siuntė giminėms, pirkė Laisvės lakštus ir tuo būdu daug kraujo įliejo į silpną Lietuvos kūną. Garbė jiems privalo likti amžinai!

Per trumpą laiką Lietuvos vaizdas pasikeitė: įvestas savo pastovus pinigas, sudegintos sodybos atstatytos, pravesta žemės reforma, sutvarkyti keliai, geležinkeliai ir tiltai, pristatyta ligoninių, mokyklų, pieninių. Miestuose ir miesteliuose išaugo gražūs, moderniškai namai. Įvestas privalomas pradžios mokslas. Turėjome šias augštasias mokyklas: du universitetus, Žemės Ūkio Akademią, Veterinarijos Akademią, Pedagogikos Institutą, Komercijos Institutą, Kūno Kultūros Akademią, Meno Akademią, Muzikos Akademią ir t.t., kurios išmokslinei kraštui reikalingus specialistus. Amatų mo-

kyklos davė gerų amatininkų. Turėjome savo operą, dramą ir baletą. Visoje Lietuvoje buvo 16 nuolatinių teatrų, lengvai prieinamų mūsų liaudžiai. Turėjome gražių bibliotekų, meno galeriją, etnografijos muziejų... Žodžiu, tas mažas mūsų kraštas, neturintis gamtos turtų, greit pavijo vakarų kultūringus kraštus. Užsienio atstovai stebėjosi mūsų žmonių darbštumu ir didele pažanga visose srityse.

Lietuvis atsiduso ir dirbo iš peties savo šeimos ir savo Tėvynės labui. Lietuvos vaizdas, tarsi magiškos lazdelės mostelėjimu, pasikeitė.

Iškilių proga Karo Muziejaus sodelyje, kur ilsisi nežinomojo Lietuvos kario kūnas, klausėmės garsų Laisvės Varpo, kurį mums padovanojo mūsų broliai, Amerikos lietuviai. Bet, laikui slenkant, pamiršome tame varpe įrašytus žodžius:

SKAMBINK PER AMŽIUS
VAIKAMS LIETUVOS,
TAS LAISVĖS NEVERTAS,
KAS NEGINA JOS.

Mūsų mažame žemdirbių krašte atsirado daugybė partijų ir partijėlių, ir daugumos šviesuolių energija tapo eikvojama daugiau politinėms rietenoms, negu krašto ir žmonių gerovės darbui. Mat, nenorėjome atsilikti nuo kitų, taip vadinamų demokratiškų šalių. Užmiršome, kad demokratiškai galvoti ir valdytis negalima išmokti per vieną naktį. Užmiršome, kad mūsų pašonėje tyko žiaurus žvėris — rusų komunizmas, kuris mus gali praryti kiekvieną valandą.

Nenoriu šiandien užtemdinti šios šventės paminėjimo 1926-tų metų gruodžio 17-os dienos įvykiais, kurių didžiausiu kaltininku buvau aš. Bet, palikdamas tą visą reikalą spręsti mūsų istorikams, noriu pareikšti jums mano tuolaitkinį ir šiandieninį įsitikinimą, kad tada stovėjome ant bedugnės krašto. Senam kariui pakelti ranką prieš savo vyriausybę yra lygu mirčiai, ir jūs, mano mieli tautiečiai, turite suprasti, kad aš griebiausi to žygio tik Tėvynės ir mūsų tautos meilės dėliai.

Tuoj jūs išgirsite, kaip ne tik mūsų Tėvynės sūnūs, užsikirtę pseudo-demokratizmu, bet ir dar likęs laisvas pasaulis ir dabar dar tebeserga ta baisia liga.

Iš buvusių imperijų griuvėsių atsikūrė laisvos valstybės: Suomija, Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Čekoslovakija, kurios per trumpą savo laisvo gyvavimo laikotarpį įrodė pasauliui, kad yra vertos laisvo ir nepriklausomo gyvenimo.

Generolas P. Plechavičius (vidury) tarp legioninkų New Yorke. Iš k.: kpt. Jurgis Kiaunė, d-ras Kostas Jurgėla, kpt. Vaclovas Alksninis, Petras Jurgėla ir plk. Iz. Kraunaitis.

Kur jos šiandien?! Tik viena Suomija, apiplėšta ir išprievartauta, dar laikosi šalia naujai sukurtos imperijos, imperijos vergų, imperijos bado ir skurdo. Tos imperijos vadas Stalinas paskelbė lozungą: “mirusiems laisvė, gyviems vergija”. Per trumpą laiką bado ir čekistų kulkomis jis nuvarė į aną pasaulį daugiau kaip 30 milijonų rusų tautos žmonių. O ką gi į tai pasakė laisvasis pasaulis?! Nagi, nieko! Užmezgė su tuo banditu biznelius, pirko vergų prakaitu ir krauju pagamintas gėrybes ir spaudė banditų rankas, aplaistytas krauju nekaltų žmonių.

Tokiai būklei esant pasaulyje, 1933 metais Vokietijoje atsirado kitas “imperatorius”, būtent, buvęs pirmojo pasaulinio karo grandinis Adolfas Hitleris, kuris, matydamas vakarų demokratijų ištižimą, spjovė į visas sutartis ir taipogi panorėjo užvaldyti pasaulį.

Kaip į tai reagavo Aliantai? Nagi, užuot sudraudus tą berną ir būsimą banditą, skraidė pas jį ir davė jam viską, ką tik jis norėjo, tik, aišku, ne savo, bet svetimą. Paaukavo Austriją, Čekoslovakiją, mūsų Klaipėdos kraštą. Kad užmaskavus tuos begėdiškus žygius, buvo skelbiama, girdi, tas viskas daroma tam, kad būtų taika.

Tos visos nuolaidos kaip tik pasitarnavo ne išvengimui, turiu pabrėžti, mažo karo, bet sukūrimui buvusio baisaus 2-jo pasaulinio karo.

Į Aliantų nuolaidumą buvo žiūrima kaip į jų silpnumą ir abu banditai, Stalinas ir Hitleris, susitarę likvidavo Lietuvą, Latviją, Estiją ir Lenkiją, o Suomiją apiplėšė iki siūlo. Hitlerio disciplinuoti vyrukai vienu smūgiu sulikvidavo Europos kultūros ir demokratijos lopšį — Prancūziją ir išmetė už la Manšo angulus. Stalinas, atsidėkodamas savo sėbrui Hitleriui, išsijuosęs talkininkavo, pristatydamas maisto, žaliavų ir skysto kuro, kad tik Hitleris kuo greičiausiai sumaltų į pelenus Angliją.

Pažvelkime dabar, kas darėsi mūsų Tėvynėje tuo laiku. Stalinas su Hitleriu pasidalino Lenkiją, o mūsų Vilnių Stalinas pasiūlė ir pareikalavo sudaryti taip vadinamą savitarpinės pagalbos paktą. Mūsų tuolaikinė valdžia buvo skaitoma tautininkų valdžia, bet tikrumoje buvo koalicinis Ministerių Kabinetas: užsienio reikalų ministeriją valdė krikščionys-demokratai; žemės ūkio — liaudininkas; teisingumo — liaudininkas; vidaus reikalų — liaudininkams artimas žmogus; Lietuvos Banko valdytoju buvo socialdemokratas; Pieno Centras, Maisto Bendrovė, Lietūkis ir kitos ūkinės bendrovės buvo liaudininkų rankose. Kaip matome, tik iškaba buvo tautininkų. Lietuvių, ypatingai šviesuolių pasiilgimas Vilniaus buvo didelis ir Lietuvos valdžia sutiko paimti Vilnių ir įsileisti rusų įgulas į mūsų Tėvynę. Kaip šiandieną matau vaizdą Vytauto prospekte Kaune. Žygiuoja Šančių fabričių darbininkai su savo direktoriais priešakyje prie rusų atstovybės dėkoti už Vilniaus atidavimą. Veidai linksmi. Stoviu aš ant šaligatvio, žiūriu į tas minias ir man rodo, kad čia eina bepročių minia. Sugrįžęs į viešbutį, užrašau savo dienynan: „Atgavome Vilnių, bet pardavėme Lietuvą, ir dar savo valia“. Sveikai galvojant, buvo aišku, kad katastrofos neišvengsime, bet buvo baisu, kad koriko pagamintą kilpą patys užsidėjome sau ant kaklo. Visos strateginiai svarbios vietos buvo užimtos rusų kariuomenės dalinių. Neilgai trukus, rusų komunistai sugalvojo neva jų kareivių žudymus bei kankinimus ir įteikė Lietuvos valdžiai ultimatumą.

Užuot ultimatumą atmetus ir pasipriešinus ginklu, jis buvo priimtas ir Lietuvą galutinai užpylė aziatų bangos. Dar ir šiandieną yra žmonių, kurie tvirtina, kad nereikėjo priešintis, nes, girdi, visvien rusai būtų mus sumušę. Bet kur garbė, kur testamentas ateinančioms kartoms?!!!

Iš Ministerių Kabineto narių tik vienas krašto apsaugos ministeris generolas Musteikis buvo už pasipriešinimą, gi

kiti dejavo, girdi, sugriauš pienines, sudegins sodybas ir t.t. Užuoť gintis iki paskutinių išgalių ir visai valdžiai pasitraukti į užsienius, tik vienas Respublikos Prezidentas apšleido kraštą, ir tai dar be priderančios jam, kaip prezidentui, apsaugos ir pagarbos.

Stalino ir Hitlerio draugystė neilgai truko. Kaip žinome, du banditai dažniausiai iš pavydo, arba dėl apiplėšto turto pasidalinimo, susipyksta. Taip atsitiko ir su paminėtais tipais. Hitleris, neskelbdamas iš anksto karo, 22 birželio 1941 metais smogė savo vakarykščiam sėbrui, ir "nenugalimoji" raudonoji armija, kaip vulkano lava, pasipylė rytų link.

Ne būriai bei kuopos, bet ištisi armijų korpusai rusų tautos sūnų, manydami, kad atėjo išsilaisvinimo valanda iš žvėriško bolševikų režimo, pereidavo pas priešą. Bet Hitleris, apšvaigęs savo laimėjimais ir neapykanta prieš visus ir viską, žvėriškai rusų belaisvius naikino.

Sveikai galvojant atrodytų, kad vakarų demokratijos turėtų tik patrinti rankas ir skubiai pačios ginkluotis, leidžiant tiems banditams nuleisti vienas kitam kraują, bet atsitiko kitaip. Dėdė Samas, kiek išgalėdamas, pradėjo remti Staliną ir siuntė jam begales įvairių ginklų, tūkstančius lėktuvų, tankų, kariuomenės aprangos, maisto, karo laivų ir tokiu būdu, neįžvelgdami į ateitį, amerikoniai užaugino ir sustiprino sau naują priešą.

Atrodytų viskas labai juokingai, jeigu nebūtų taip tragiška. Dėka nevykusios politikos, pasaulis atsidūrė ant bedugnės krašto. Patys antrojo pasaulinio karo laimėtojai atvedė aziatus ant Elbės krantų, patys atvedė komunistus į Kiniją ir dabar stovi prieš tą milžiną, kuris faktinai turi tik molio kojas, ir džiugina save taikos šūkais. Pasirodo, kad velionio Chamberlain'o šešėlis su skėčiu vis dar slankioja po pasaulį. Nesvarbu, kad jau apie vieną milijardą valdo Kremlius, nesvarbu, kad žudomi nekalti žmonės ne tūkstančiais, bet milijonais, nesvarbu, kad tie šimtai milijonų žmonių maldauja pagalbos, — svarbu, kad būtų taika. Pamiřta didžio Amerikos prezidento Linkolno žodžiai, kad, esant pasaulyje vergijai, negali būti taikos.

Yra dar naivių politikų laisvajame pasaulyje, kurie mano, kad pavergtieji Stalino vergai vieną dieną sukils ir nusiimes vergijos pančius. Tokiems ponams aš galiu tik vieną pasakyti, būtent, pamėgint tenai nuvykti ir pabandyt padaryti revoliuciją.

Tie naivūs politikai ir šiandieną džiugina save, kad vieną gražią dieną “tėvelis ir mokytojas” Stalinas nukelias pas Abraomą ir tada viskas raudonojoj Rusijoje pasikeis.

Neskaitau save pranašu, bet pažįstu komunistus truputį geriau už tuos ponus ir su šimtu nuošimčių tikrumu galiu pasakyti, kad niekas tenai nepasikeis, tik kelių šimtų komunistų vadų ir vadelių galvos nulėks.

Panašūs politikai 1920 metais tvirtino, kad greit mirs Leninas ir su jo mirtimi Rusijoje komunizmas pasikeis gerojon pusėn.

Nenorima matyti ir kalbėti apie tą, kas darosi pavergtuose kraštuose, kur smurtu ir istorijoje negirdėtu brutalumu sudaromos milijoninės vergų armijos. Matomai norima susilaukti to momento, kad, kaip 1920 metais, “tautų tėvas ir mokytojas” paduos savo išbadėjusiems vergams komandą: “draugai, skubėkite ten, kur laukai banguoja”, o jo dvaro rašeiva Ilja Erenburg pridės: “visos moterys ir merginos — jūsų”.

Laisvasis pasaulis visai prarado garbės pajautimą, sėdima už vieno stalo su banditais ir žmogžudžiais ir leidžiama jiems įžeidinėti save. Dvidešimto amžiaus chamas su keliais desėtkais padėjėjų nori sugriauti šimtų metų civilizaciją ir kultūrą ir visą pasaulį pavergti, o laisvasis pasaulis vis dar neišdrįsta pasakyti: “gana”. Neišdrįsta pasakyti pavergtiems šimtams milijonų: “būsitate laisvi”. Mat, nenorima užrūstinti “tautų tėvo ir mokytojo”, ir vis dar naiviai tikima, kad vieną gražią dieną iš velnio pasidarys angelas.

Greit bus 8 metai, kaip baigėsi 2-is pasaulinis karas, ir dar nėra taikos. Nesudarytos taikos sutartys su Vokietija ir su Austrija. Kodėl? Todėl, kad Stalinas nenori taikos. Jis nenori taikos, bet šiandieną jis dar bijo karo. Jis nori alinti laisvąjį pasaulį ir mėgina jį griauti mažais karais iš vidaus.

Laisvame pasaulyje visokie salon-komunistai stengiasi įtikinti žmones, kad raudonoji Rusija yra milžinas, kurį sunku nugalėti. Laiks nuo laiko spaudoj pasirodo straipsnių ir straipsnelių, kuriuose aprašomas milžiniškas komunistinės Rusijos pasiruošimas, gamyba visokių baisių ginklų ir t.t., ir t.t. Tokiais straipsniais norima pasiekti vieno tikslo, būtent, kad laisvosios tautos kristų į defetizmą.

Aišku, kad tenai dieną ir naktį kalami ginklai, kad ruošiamos milžiniškos armijos, bet kodėl nerašoma, kad tas

milžinas turi molio kojas. Kodėl nerašoma tai, kad pačioje Rusijoje tik apie 6% yra komunistų partijos narių, bet ir tų dauguma "ridikai", t.y. iš viršaus raudoni, o viduje balti. Kodėl nerašoma, kad ne tik pavergtųjų kraštų žmonės, bet ir pačios Rusijos gyventojai laukia karo, kuris juos išgelbėtų iš vergijos, skurdo ir bado.

Kodėl nerašoma, kad desėtkai milijonų Stalino vergų koncentracijos stovyklose, iškankintų ir pusgyvių, savo sudžiūvusiomis lūpomis meldžia Dievą, kad ant jų būtų mesta atominė bomba ir užsibaigtų jų kančios.

Viso pasaulio akys yra nukreiptos į šį kraštą, kuris tik vienas gali išgelbėti pasaulį nuo baisios katastrofos ir vergijos.

Kad ir didelė likimo ironija, bet šiandieną geriausiais pagelbininkais gali būti vakarykščiai priešai, būtent: — Vokietija ir Japonija. Tik tos dvi tautos ir turkų tauta dar turi savyje užtektinai energijos ir noro gyventi... Į jas ir į pavergtų tautų emigrantus ir turi būti atkreiptas didžiausias dėmesys, organizuojant laisvąjį pasaulį kovai su 20-to amžiaus rykšte ir bizūnu.

Nemanykite, brangūs tautiečiai, kad šiam kraštui negresia pavojus. Šiandieną, kada gali būti pavartotos atominės bombos, kada atstumai ir vandenynai nebelošia didelio vaidmens, — yra didelis pavojus susilaukti karo šio pasaulio pusrutulyje. Kadangi čia dauguma pramonės ir žmonių yra sukoncentruota dideliuose centruose, tai perkėlimas karo į šį kraštą turėtų katastrofiškas pasėkas. Kitais žodžiais tariant, "nereikia vilko laukti namuose, bet reikia eiti miškan jį sudoroti".

Tik sunaikinus Kremliaus satrapų saujelę, pasaulyje įsiviešpataus taika, ramybė, gerbūvis ir žmoniškumas.

Brangūs tautiečiai! Nemanykite, kad mums ir mūsų kenčiančiam Tėvynei laisvę kas nors dovanos. Ją turėsime atpirkti mūsų pačių krauju.

Mūsų tautos sūnūs Tėvynėje dar veda žūtbutinę kovą, bet jų eilės tirpsta ir greit jie visi bus išžudyti.

Vardan žuvusių ir žūstančių mūsų brolių ir seserų, kviečiu jus vienybėn ir į kovą už Lietuvos laisvę.

SUDIEU, DIDIS LIETUVOS GENEROLE . . .

1973 m. gruodžio 19 d. mirė generolas Povilas Plechavičius, sunkios sklerozės iškankintas, sulaukęs 83 metų. Gruodžio 21 d. Evans-Mažeikos koplyčioje prie jo karsto su vėliavomis budėjo ramovėnai, Lietuvos Kariuomenės Kūrėjų-Savanorių Sąjungos atstovai ir neolituantai filisteriai. Karstas buvo uždengtas tautine Lietuvos trispalve vėliava, Vyčio Kryžiaus ženklais ir Korporacijos "Neo-Lituania" spalvomis. Su velioniu atsisveikinti buvo susirinkę daug Čikagos lietuvių, kurie ne visi sutilpo koplyčioje ir prieškambarėje.

Pirmas kalbėjo buvęs Lietuvos krašto apsaugos ministeris, profesorius, inžinierius ir Lietuvių Veteranų Sąjungos "Ramovės" Centro Valdybos pirmininkas generolas Stasys Dirmantas (žr. 1974 m. *Karys* Nr. 1).

Generolo S. Dirmanto kalba

Man tenka liūdna pareiga atsisveikinti, vardu laisvėje išlikusių Lietuvos karių, su amžino atminimo gen. štabo Lietuvos respublikos kariuomenės generolu Povilu Plechavičium.

Prisiminkime: kurį laiką jis yra buvęs mūsų visos kariuomenės štabo viršininkas, atseit, taikos metu kariuomenės vadas. Tenka palydėti tokį vadą, kuris buvo su mumis ne tik laimingais ir maloniais prisiminti mūsų valstybės nepriklausomybės laikais, kai džiaugsmingai šventėm savo pirmąjį dešimtmetį ir didingai paradavome Petro Vileišio aikštėje, bet kuris neapleido mus sunkiais antrojo pasaulinio karo metais ir dalinosi su mumis tremties ir iševijojos ilga nedalia . . . Nekartosiu kas apie jį yra prirašyta mūsų enciklopedijoje, *Kary* ir kartojama spaudoje. Duosiu tik svarbesnius jo veiklos faktus ir iškelsiu jo būdo ryškesnius bruožus.

Rusų bolševikinės revoliucijos ir jų naminio karo metu prisiziūrėjęs, pažinęs ir išgyvenęs sukomunistėjusių karių baisų sužvėrėjimą ir moralinį nuosmukį, Povilas Plechavičius tapo visam gyvenimui bekompromisiniu ir aktyviu ko-

votoju prieš rusiško tipo komunizmą. Anksti grįžęs Lietuvon, Povilas stengėsi išsaugoti savo tautą nuo anos baisios rusiškos-maskoliškos raudonligės. Kad mūsų graži tėvynė neaptų amžinai besočios imperialistinės Moskovijos nekalta auka.

Man, žemaičiui, ypatingai svarbu pabrėžti ir iškelti, kad mūsų, šiaip taikios tautos, pirmos ginklu pasipriešinimo kovos įvyko ne kur kitur, o nuo senovės ir 1831 ir 1863 metų kovų, atsparumu ir kovingumu pagarsėjusioje, Žemaičių žemėje. O 1918-1919 metais kovon čia savo iniciatyva pirmieji stojo broliai Povilas ir Aleksandras Plechavičiai. (Pastarasis buvo ruskių suimtas, išvežtas ir Stalino-Berijos budelių nukankintas svetimoje, tolimoje, Maskvos caro nukariautojo, dabar neva “mūsų plačioje tėvynėje”). Štai, pora pirmo pasipriešinimo datų ir vietų. 1919 m. sausio 3 d. — Židikų miestelyje, o sausio 6 d. — Sedoje.

Silpna tada buvo iš šimtmečios maskoliams vergijos patalo ir iš po žiaurios kaizerinės okupacijos besikelianti Lietuva. O daug plėšrūnų kaimynų ją buvo apstoję. Bet nebuvo tokio priešo, su kuriuo velionis nebūtų kovojęs. Ar tai ant žirgo su kardu rankoje, ar apkasuose, ar tyram lauke su šautuvu... Ir taip — 1919 metais, su iš Maskvos carato siųstais, parsidavėlio Kapsuko atvestais surusėjusiais “inorodcais” ir subolševikėjusiais latviais, raudonarmiečiais. Kiek vėliau — su baltaisiais žūstančio carato rusais ir vokiečiais, vadinamais bermontininkais. 1920 m. — su nuo mūsų Gardino iki Seinų prasiveržusiais, Pilsudkio lenkais — legioninkais. Ir ne veltui velionis už anas 1919 ir 1920 metų sunkias kovas buvo atžymėtas pirmos rūšies VYČIO KRYŽIAUS ordenu.

1926 m. gruodžio mėn., Čekoslovakų akademiją Prahose baigęs, Povilas kai kurių mūsų partijų politikų ir jų paveiktos jaunosios karininkijos dalies prašomas, stojo priešaky anų paruošto perversmo ir jį sėkmingai pravedė.

1944 m., lietuvių visuomenei pritariant ir vokiečių okupantui leidus, Povilas Plechavičius ėmėsi organizuoti ir vadovauti savajai ginkluotai jėgai, vad. LIETUVOS VIETINĖ RINKTINĖ. Ji buvo tautai reikalinga daug nuo ko apsiginti. Jon savanoriškai stojo apie 12,000 jaunų karių ir karininkija. Net buvo įsteigta savo Karo Mokykla. Tačiau netrukus kilo nesusipratimai ir aštrūs ginčai su naciais. Plechavičius jiems nenusileido, nesidavė jiems būti “apstatytu”, neišdavė tautos jaunimo klasingam okupantui. Rinktinės

vado tvirtą laikymąsi teigiamai įvertino net jo politiniai iš savųjų priešai. Plechavičius žinojo, kad rizikuoja ir čia savo galva. Bet grasinimų nepabūgo, nenusileido. Rinktinės vadas su visu štabu buvo įsiutusių nacių suimti, išvežti ir įkaltinti pabaltiečiams įrengtame konclageryje Salaspily, netoli Rygos. O vėliau ir mums garsiam Stutthofe, netoli Gdanskio-Dancigo.

Beveik lygiai prieš 25 metus, Vokietijoje, 1948.XI.23, Hanau stovykloje, minint Lietuvos kariuomenės atkūrimo trisdešimtmetį, įvyko labai gausus mūsų veiksmų, veikėjų ir karių suvažiavimas. Dalyvių tarpe buvo klaipėdietis E. Simonaitis, S. Raštikis, teisininkai M. Mackevičius, Br. Ivanuskas (b. 2 p.p. vadas), profesoriai Stepas Kairys-Kaminskas, St. Dirmantas, inž. A. Novickis. Pirmininkauti buvo išrinktas P. Plechavičius. Mat, tada toks buvo garbingas jo vardas, toks jo aukštas, kaip ryžtingo tautos veikėjo, autoritetas. Suvažiavimo buvo priimtas Apsaugos Štabo paruoštas plačios LAISVĖS KOVŲ DALYVIŲ SAJUNGOS statutas.

1950 metais išeivijoje, Čikagoje, buvo susirūpinta įsteigti siauresnė, vien karių sąjunga. Jos steigiamam susirinkime pirmininkavo irgi Povilas Plechavičius. Ir ne kas kitas, o jis buvo išrinktas pirmuoju Lietuvos Karių Veteranų Sąjungos Centro Valdybos pirmininku. Plechavičius šias atsakomybą pareigas vykdė devynerius metus Sąjungos RAMOVĖ svarbiu kūrimosi metu. Pasitraukė savo iniciatyva. Tačiau, po kelių metų, skyrių vadovų visuotinio suvažiavimo buvo išrinktas Sąjungos GARBĖS NARIU ir po kiek laiko gavo menišką diplomą.

Tai tokie yra glaudžiai atpasakoti velionio gyvenimo mums daug pasakantys faktai.

GENEROLE, LIETUVOS KARIŲ VETERANŲ SAJUNGOS GARBĖS NARY. UŽTIKRINU TAVE. KAD SAVO GYVENIMO DIDŽIAIS ŽYGLIAIS PALIKSI LIETUVOS ISTORIJOJE ILGIEMS LAIKAMS, KAIP KIETOS VALIOS, TVIRTŲ PRINCIPŲ, KRAŠTUI NUSIPELNĖS KARYS — PATRIOTAS.

TU SUNKIAIS TĖVYNEI LAIKAIS, ATSAKOMYBĖS, GALIMŲ NESMAGUMŲ IR ASMENS PAVOJŲ NEBODAMAS, DRĄSIAI, PAKARTOTINAI STODAVAI KOVON VADO ROLĖJE.

TU NESIBAIMINAI PRIEŠŲ GAUSA IR JŲ ŽIAURUMU. TU, KAIP KATKUS, PRIEŠ STODAMAS Į MŪŠĮ, PRIEŠŲ NESKAIČIUODAVAI IR ILGAI NEKALKULIUODAVAI.

ESU TIKRAS, JEI TU BŪTUM VYRIAUSYBĖS PASKUTINIO LIKIMINIO POSĖDŽIO DALYVIS, TAI PAKELTUM, GRETA PREZIDENTO, KOVOS VĒLIAVĄ, VISAI LIETUVAI RYŽTINGAI SUŠUKTUM: KLAUSYKIT MANO KOMANDOS!

Įvyktų trumpa, pralaimėti lemta, bet **garbinga kova**. Būtų kiek aukų. TAČIAU SVARBIAUSIA: tautos ir jos kariuomenės — jaunimo **GARBĖ** būtų išsaugota.

O anos aukos būtų tautos ateičiai didžiulis moralinis ir politinis kapitalas.

NEVERTAS LAISVĖS — KAS NEGINA JOS. Toks buvo, yra ir bus mūsų Sąjungos šūkis. Jis ir turėtų būti visos tautos šūkis.

Lietuvių Tautinio Akademinio Sambūrio pirmininko Kazio Kasakaičio kalba¹

Man tenka liūdna pareiga Lietuvių Studentų Korporacijos Neo-Lituania ir Lietuvių Tautinio Akademinio Sambūrio Čikagoje vardu atsisveikinti su didžiu patriotu ir garbingu Lietuvos kariuomenės kariu, generolu Povilu Plechavičium.

Korporacija Neo-Lituania, įvertindama jo nuopelnus ginant Lietuvą nuo bermontininkų, lenkų bei bolševikų ir už jo garbingą laikyseną vokiečių okupacijos laiku, suteikė generolui Povilui Plechavičiui garbės filisterio vardą. Velionis visą gyvenimą buvo tautinės minties.

Jam mirus, Lietuva nustojo didelio patrioto ir tauraus kario, o Korporacija Neo-Lituania — brangaus kolegos.

Korporacijos Neo-Lituania filisterio ir teisininko Jono Našliūno kalba¹

Man tenka liūdna pareiga šeimos ir artimųjų draugų vardu atsisveikinti su labai artimu draugu generolu Povilu Plechavičium.

1) Žr. 1974 m. *Dirva* Nr. 2

Ryški ir spalvinga asmenybė buvo Nepriklausomoje Lietuvoje generolas P. Plechavičius. 1918-1919 metais Žemaitijoje, dar būdamas jaunas karininkas, 28 metų amžiaus, padedamas savo jauniausio brolio karininko Aleksandro, pats savo iniciatyva suorganizavo savanorių kuopas, išvalė ir išliuosavo Žemaitiją nuo bolševikų gaujų, kurios buvo užplūdusios Žemaitiją, plėšė žmonių turtą ir žudė nekaltus gyventojus. Ten jis parodė didelį ryžtą, iniciatyvą ir drąsumą.

Vėliau Lietuvos kariuomenėje užėmė aukštas, atsakingas pareigas ir pasiekė generolo laipsnį. Kai Nepriklausomoje Lietuvoje pasidarydavo netikra būklė ir reikalinga buvo stipri ranka tvarkai įvesti, dešiniųjų politinių veikėjų ir patriotų karininkų žvilgsniai nukrypdavo į karininką Povilą Plechavičių. Perdaug šakotas buvo jo gyvenimas. Viso jo gyvenimo trumpoje atsisveikinimo kalboje nenušviesiu. Tai priklauso jo platesnei biografijai. Tik bendro pobūdžio jo charakteristiką ir atskirus gyvenimo fragmentus paminėsiu, kurie išryškina jo būdą ir savybes.

Kai vokiečių okupacijos laikais, 1944 m. vasario mėnesio pradžioje Teisingumo Tarėjas pulk. Br. Ivanauskas jį iš Čiutelių vienkiemio atgabeno į Kauną pas mane, kur jis ir apsigyveno, jis užklausė manęs: “Kaip Tu manai — pulkininkas sako, kad reikia atkurti Lietuvos kariuomenę”. Aš jam į tai pareiškiau: “Per pirmąjį Pasaulinį karą Juozas Pilsudskis kūrė lenkų kariuomenės brigadą, bet buvo vokiečių generolo von Ludendorfo pasodintas į Magdeburgo tvirtovės kalėjimą ir ten išsėdėjo pusantrų metų iki karo pabaigos, bet Lenkijoje tapo I-ju maršalu. Su vokiečiais nelengva. Jeigu pasisektų apginti Lietuvos rubežius ir Lietuva po karo taptų vėl nepriklausoma valstybė, gal kaip ir Suomijos maršalas Mannerheimas galėtų tapti Lietuvos pirmuoju maršalu. Jeigu nepasisektų su vokiečiais, gali atsidurti kalėjime, gali ir galvos netekti”. Generolas Plechavičius man šypsodamas atsakė: “Jeigu Lietuvai pasisektų gera padaryti, tai būtų gerai, o jeigu vokiečiai man ir galvą nutrauktų, tai irgi būtų gerai, iš manęs padarytų didvyrį. Vieną kartą mirti vistiek reiks. O jeigu nieko nedaryti, tai iš nieko niekas ir nepasidaro”.

Ir pradėjo lankytis pas gen. Plechavičių Lietuvos valstybės vyrai: ir krikščionių demokratų buvęs ministeris pirmininkas prof. Antanas Tumėnas, ir socialdemokratų vadas prof. St. Kaminskas ir socialistų — liaudininkų sąjungos pirmininkas Zigmas Toliušis, generolai, pulkininkai, pogrind-

džio partizanai, studentai. Visų nuomonė buvo vienoda, kad tik generolas Plechavičius pasiimtų tą sunkią pareigą suorganizuoti Lietuvos kariuomenės rinktinę.

Gen. Plechavičius tai atliko, bet nesutiko vokiečiams nusileisti ir tą kariuomenę panaudoti vokiečių tikslams. Jis vokiečių prievartai nepasidavė ir pareiškė vokiečių generolui Jakelnui: "Aš jūsų samdiniu nebūsiu". Jis buvo vokiečių gestapo areštuotas su visu savo štabu ir išvežtas į Salaspilio (prie Rygos) koncentracijos stovyklą. Vienas iš socialdemokratų vadų — Kipras Bielinis, kai generolas Plechavičius buvo areštuotas, savo giminaičiui pasakė: "Gen. Plechavičius vokiečių nebuvo palaužtas, vokiečiams nepasidavė ir nenusilenkė, o nuėjo į kalėjimą todėl, kad buvo žemaičių bajoras ir Lietuvos vokiečiams nepardavė".

Gen. Plechavičius turėjo didelį atsakomybės ir pareigos pajautimą, aukštą asmens garbės, kilnumo ir taurumo supratimą.

Tuoj po I-jo Pasaulinio karo mirė jo tėvas. Povilas buvo vyriausias sūnus šeimoje. Plechavičiai yra seni Žemaitijos bajorai. Povilas savo jaunesniems broliams ir seserims užmainė tėvą. Jis rūpinosi brolių ir seserų išmokslinimu. Plechavičių šeima buvo labai tampa vieninga tarp savęs. Gen. Plechavičius buvo geras tėvas savo vaikams, rūpinosi jų auklėjimu ir išmokslinimu. Man jis ne kartą yra sakęs: "Vieno noriu, kad mano vaikai išaugtų ir būtų dori žmonės". Sūnus ir duktė gerai Amerikoje įsikūrė. Povilas Plechavičius susilaukė ir vaikaičių. Vyriausias vaikaitis yra chemijos mokslų daktaras ir kaip profesorius dirba mokslinį darbą Bazelyje, Šveicarijoje. Kiti du vaikaičiai mokosi universitete Čikagoje.

Jau praėjo 46 metai nuo mūsų draugystės pradžios. Daug malonių valandų drauge su Tavimi, Povilai, teko praleisti. Turėjome ir sunkių valandų. Nei vienas debesėlis nėra aptemdęs mūsų draugystės. Tu praturtinai savo širdingu draugiškumu ir mano gyvenimą. Aš Tau dėkingas už mūsų draugystę. Toks buvai ir kitiems, kuriuos skaitėi savo artimais draugais.

Buvai stiprus, plačiašakis Žemaitijos ažuolas. Sunki liga Tave pakirto. Ne veltui pragyvenai savo gyvenimą. Nepriklausomos Lietuvos istorijoje Tu palikai neišdildomus pėdsakus. Tau priklausytų būti palaidotam Lietuvos Panteone. Gi dabar, susidėjus nelaimingoms aplinkybėms, Tavo pelelai pasiliks svetingoje Amerikoje, kad vėliau galėtų būti sugražinti į Tavo tėvynę, į Laisvą ir Nepriklausomą Lietuvą.

Aš Tavo atminčiai žemai lenkiu savo galvą prie Tavo karsto.
Šeimai, giminėms ir Tavo draugams reiškiu širdingą užuojautą.

Buvusiam Lietuvos kariuomenės kapelionui kunigui Stasiui Šantarui koplyčioje sukalbėjus maldą, karstas buvo nulydėtas į Sv. Kryžiaus parapijos bažnyčią. Čia kun. A. Stašys už mirusiojo sielą atlaikė mišias ir gedulingas pamaldas, o savo pamokse atžymėjo generolo Povilo Plechavičiaus pasiaukojimą savo tautai, didelį pareigingumą ir patriotizmą. Gedulingų pamaldų metu bažnyčioje solistė Dana Stankaitytė pagiedojo Budriūno "Sveika Marija" ir Franco "Panis Angelicus".

Išlydint iš bažnyčios generolo P. Plechavičiaus kūną, trispalvę Lietuvos vėliavą, kuri dengė jo karstą, ramovėnų atstovai gen. M. Rėklaitis ir plk. K. Dabulevičius įteikė jo sūnui Povilui Plechavičiui jn., o neo-lituanų atstovas J. Našliūnas jam įteikė korporacijos spalvas nuo karsto.

Lietuvos laisvės kovų dalyvių suvažiavimo prezidiumas su pirmi-
ninku gen. P. Plechavičiumi 1948 m. lapkričio 23 Hanau stovyk-
loje. (Žitū. pusl. 140)

4-jo pėstininkų Lietuvos Karaliaus Mindaugo pulko šventėje 1927. Sėdi iš k.: plk. P. Plechavičius, 4-jo pulko vadas plk. V. Giedrys, gen. S. Žukauskas, kr. aps. min. plk. lt. A. Merkys, Prezidentas Smetona,

pulko kapelionas, min. Ig. Musteikis, I divizijos vadas gen. Pr. Tamašauskas (už jo 1-jo pėst. pulko vadas plk. P. Dundulis), Panevėžio burmistras Chodakauskas, plk. Z. Gerulaitis, plk. B. Jakutis.

TARP AUDRŲ IR NAMŲ

ŽEMĖJE SENŪJŲ AŽUOLŲ

1. —

Nukeliaukime į Žemaitiją. Pasiekime jos tolimiausią kampelį. O kur tas kampelis? Kur ta vieta, kur, rodos, sustojo laikas, kur viskas gyvena taip, kaip senieji šimtmečiai gyveno?

Seniau Žemaitijos centras buvo Raseiniai, vėliau Telšiai. Ir tai buvo tolimos ir sunkiai pasiekiamos vietos. O kas toliau į vakarus, į šiaurės vakarus, tas patenka į šalį, kur viskas keičiasi lėtai, kur sodybos šimtmečiais dumso girių pakrašty. Tai senųjų ažuolų šalis.

Tas tolimiausias kampelis yra ten, anapus Mažeikių, į vakarus, pakeliui į Židikus, į Skuodą. Nuo neatmenamų laikų ten gyveno žemaičiai. Netoliese buvo latviai. Nepertoliausiai ir Baltijos jūra. Čia kultūrų ir valstybių sienų susidūrimas. Kalavijuočių ordinas kadaise iš Rygos čia smaigstėsi savo kalavijais. Kai ordinas sumenko ir subyrėjo, vis tiek čia liko senosios Lietuvos tolimiausias ir giliausias į vakarus nusismelkęs kampas.

Ta tolina, sunkiai pasiekiami senųjų ažuolų žemė turėjo savo privilegijas — ramų gyvenimą. Čia buvo nuostabiai graži gamta. Buvo čia malonu atvykti iš didžiųjų centrų ir pasinerti gražioje gamtoje. Ten gyveno konservatyvios giminės, dažniausiai bajorai, kilmingi, stropiai saugoję savo tradicijas.

Žemaičių bajorai buvo kitokie. Jie kalbėjo dviem kalbom — lenkiškai ir žemaitiškai. Buvo ir tokių vietų, kur bajorai nemokėjo lenkiškai. Jie nesulenkėjo, bet išlaikė savo žemaitišką veidą.

2. —

Plechavičių tėviškė yra Bukončiai. Tie Bukončiai yra vienoje tiesioje linijoje iš Mažeikių į Židikus, arčiau Ži-

Situacinis žemėlapis. Kairėje — Židikai, žemai — Ukrainai. Bukončiai — į šiaurę nuo Ukrainų. Plechavičių sodyba buvo, kur baigiasi Bukončių įrašas, viršum paskutinių raidžių. Mastelis — 1:100.000. (Žemėlapis gautas iš Broniaus Kviklio archyvo).

dikų. Į Židikus yra 6 kilometrai, į Ukrinus — 3 km, į Pikelius — 11 km.

Paprastai sakoma, kad Plechavičiai esą iš Ukričių. Ukrinai yra mažas bažnytkaimis, kadaise buvo Pikelių filija. Ne visada ten būdavo ir kunigas. 19 amžiaus gale Bukončiai priklausė Pikelių parapijai.

Vietovės gražios ir patrauklios. Visą grožį sudaro upės ir tų upių krantai. Čia teka Varduva, kuri prasideda prie Žemaičių Kalvarijos aukštumose. Paskui tiesiasi lyguma iki Sedos. Nuo Sedos upės vagą stabdo aukšti kalniukai. Taip upė yra priversta raitytis, išgraužti sau kelią per tuos kalniukus. Iš abiejų šonų pasidaro aukšti krantai. Kadaise toji upė buvo didelė ir galinga, dabar — pasitraukė vanduo, liko tik aukšti krantai. Krantai apaugo krūmais — lazdynais, karklais. Šlaitais pakopus, rasi ąžuolus. Jų daug. Sudaro ištisus ąžuolynus, puikius gojelius. Iki čia ateina gražios ir sodrios pievos.

Iš kairės į Varduvą įteka Kvistė. Ir jos krantai aukšti, bet ne taip, kaip Varduvos. Kvistės vanduo šaltas. Žuvinga, turi net vėžių. Į Kvistę įteka Lašišupė.

Tarp Varduvos ir Kvistės yra tie Bukončiai. Per Plechavičių žemę teka ir ta Lašišupė, Kvistės intakas.

Patekęs į šiuos upių šlaitus, į ąžuolynus, nejučia imi gėrėtis gamta, imi jausti tuos praėjusius amžius, kuriuos tau primena senųjų ąžuolų šniokštimas.

3. —

Apylinkės senos, romantiškos. Kad būtų dar ryškesnis anas senovės fonas, sustokime ties keliomis apylinkės vietovėmis.

Ukrinai. Senieji žmonės pasakoja, kad pirmasis čia tarp miškų apsigyvenęs žmogus buvęs Ukrinas. Jo vardu ir pavadintas išaugęs bažnytkaimis. Tokių Ukričių pavardžių yra ir dabar Žemaitijoje. Ukrinai jau minimi 1660 metų aktuose. Medinė bažnyčia pastatyta 1776. Po 1863 metų sukilimo čia buvo atgabenta daug sentikių rusų, kurie vėliau pasižymėjo savo blogais papročiais ir vaginėjimu.

Ukričių apylinkės ūkininkai buvo pažangūs. Prieš pirmąjį pasaulinį karą Hanusevičiaus ir kitų pastangomis buvo įkurtas vartotojų kooperatyvas su krautuve. 1909 rugsėjo 28

Ukriņų bažnyčia 1961 metais. (Nuotr. iš Broniaus Kviklio archyvo).

Kryžius Ukrinuose, pastatytas 1861 metais baudžiamos panaikinimui prisiminti. (Nuotr. iš Broniaus Kviklio archyvo).

čia buvo surengta pirmoji žemės ūkio paroda, kuri buvo puikiai suorganizuota. Paskirta daug premijų už parodoje išstatytus eksponatus.

Nepriklausomos Lietuvos laikais čia buvo paštas, mokykla. Miestelis ir apylinkės priklausė Židikų valsčiui. Buvo senos kapinės su senais iš akmenų iškaltais paminklais.

Miestelyje priešais bažnyčią stovėjo ypatingas paminklas, pastatytas 1861. Iškaltas iš akmens. Jis buvo skirtas baudžiamos panaikinimui prisiminti. Paminklą iškaltė ir pastatė talentingas liaudies meistras Steponas Gailevičius. Priežio kryžiaus atveždavo mirusius, padėdavo ant morų ir atidarydavo karstą. Tada iš bažnyčios ateidavo kunigas, sukalbėdavo maldas, pašlakstydavo švęstu vandeniu ir karstą palydėdavo į bažnyčią.

Židikai. Šis valsčiaus miestelis irgi senas, minimas XVI amžiuje. Židikų dvaras ir kaimas priklausė karališkoms valdoms ir įėjo į Grūstės sritį. 1568 Židikus karalius dovanavo Jeronimui Katkevičiui. 1636 pastatyta pirmoji koplyčia, gi 1680 įsikūrė jėzuitai. Jie čia gyveno ir veikė iki ordino uždarymo, iki 1773.

Židikuose visą laiką buvo gyvas judėjimas. 1879 įsteigta savitarpinio kredito draugija, pirmoji visoje Žemaitijoje. Iki pirmojo pasaulinio karo ji buvo išplėsta į 24 valsčius. Nepriklausomybės metais ji vėl buvo atkurta.

1915 Židikuose apsigyveno rašytoja Marija Pečkauskaitė — Šatrijos Ragana. Ji įkūrė savišvietos ratelį, rengė kursus, vaidinimus, rūpinosi labdara. Pirmojo pasaulinio karo metu įsteigė mokyklą ir buvo jos vedėja. Įkūrė blaivybės draugiją, kuri pastatė salę. Suorganizavo senelių prieglaudą. Šatrijos Ragana mirė 1930. Palaidota Židikų kapinėse. Jai pastatyta paminklinė koplyčia. Pastatė kun. V. Martinkus 1940-1941. Koplyčios architektas — Jonas Mulokas.

Pikeliai. Jie minimi tuo pačiu laiku, kaip ir Židikai. Pirmoji koplyčia įkurta tais pačiais metais — 1636. Pikeliai įdomūs tuo, kad čia įsikūrė keliolika pabėgėlių šeimų iš Skotijos ir Anglijos. Jie buvo reformatų tikybos išpažinėjai, savo krašte persekiojami. Į Lietuvą atvyko apie 1676. Čia jie pamažu asimiliavosi. Pikeliuose buvo ir žydų nemaža bendruomenė, gyveno net ortodoksų žydų. Žydai turėjo savo mokyklą.

Pikelių bažnyčia. Čia buvo pakrikštytas gen. Povilas Plechavičius. Nuotrauka iš 1962 metų. (Nuotr. iš Broniaus Kviklio archyvo).

Kai buvo pravestas traukinys Mažeikiai — Liepoja, šiam visam Pikelių rajonui buvo Lūšės stotelė. Iš čia buvo galima lengvai ir greitai pasiekti Liepoją, Šiaulius, Rygą ir kitus miestus, kurie buvo sujungti traukinio linija.

Prie Lūšės buvo Dautartų dvaras, kurį valdė baronas von Bock. Viena baronaitė buvo ištekėjusi už Rusijos imperijos ministerio pirmininko Stolypino, nemažo Lietuvos rusintojo. Specialiu traukiniu iš Petrapilio jis čia atvykdavo atostogauti.

Bukončiai — tai ūkininkų bajorų sodybos. Pats vardas tariamas žemaitiškai. Bendrinėje kalboje būtų — Bukančiai.

Vietovės pavadinimas kilęs iš pavardės. Tai Bukontų vietovė. Tie Bukontai ir buvo šios Plechavičių šeimos kūrėjai. Konstancija Plechavičienė, gausios šeimos motina, buvo Bukontaitė.

Bukončiuose Plechavičiai turėjo savo ūkį. Jiems dar priklausė dvi atokiau esančios giraitės su ūkio ir gyvenamais trobesiais. Bukončiuose žemė buvo gera, ypač gerai augo kviečiai.

Visoje apylinkėje pagrindiniai sodybos pastatai buvo jų žemės centre. Tai viensėdijos, ne kaimas, kur gyvenamieji

namai sustatyti prie gatvės. Plechavičių namas stovėjo kalneliau. Priešais namą buvo apskrita gėlių klomba, šonuose — aukštos tujos. Žiūrint nuo slenksčio į klombą, dešinėje buvo klėtis su lietuvišku kryžiumi. Už namo toliau — kiti ūkio trobesiai.

Šis gyvenamasis namas buvo pastatytas 1850. Dar vienam namo gale grindys buvo sukaltos medinėmis vinimis, o kitame namo gale jau panaudotos geležinės viny. Tas vinis iš Liepojos parvežė Jonas Bukontas, Plechavičių senelis. Tai buvo didelė naujiena. Tų geležinių vinių pažiūrėti rinkosi visi kaimynai.

Namuose buvo didelė krosnis duonai kepti. Už tos krosnies buvo skylė, kur galėjo keturi žmonės nusileisti žemyn ir pasislėpti. Kai žiūri iš priekio, nieko nematai. Sykį rusų žandarai vijosi rekrūtą (kareivį, naujoką). Šis įbėgo į vidų ir pasislėpė tos krosnies skylėje. Senelė tuoj kitame kambaryje griebė maitinti vaiką prie krūties. Įpuolę žandarai klausė, kur tas žmogus, kuris čia įbėgo. Senelė pasakė: “Nežinau”. Tada vienas žandaras užsimojo rimbu smogti senelei, bet kitas jį sulaikė, sakydamas: “Nemušk, ji maitina vaiką”.

Toje skylėje senelė išsaugojo ne vieną rekrūtą, kai siautėjo jų medžioklės; išsaugojo ir 1863 metų sukilėlių.

*

Išėjus iš namų, anapus gėlių klombos buvo slėnis. Ten buvo tvenkinys, už jo tekėjo upelis Lašišupė. Upelis niekada neišdžiūdavo. Toliau buvo gražios pievos, beržynėlis, kur visiems buvo malonu pasivaikščioti.

Šiam kraštui didelės reikšmės turėjo geležinkelio nutiesimas. 1871 rugsėjo 4 atidarytas Liepojos — Kaišiadorių ruožas, 1873 lapkričio 13 — Kaukuonių (Kalkūnų) - Radviliškio - Mintaujos - Mažeikių ruožai.

Šio krašto žmonės naudojosi Lūšės ir Ventos stotimis. Nepriklausomos Lietuvos laikais buvo pastatyta maža stotelė — Naudvaris. Ji buvo tarp Lūšės ir Ventos.

Prieš pirmąjį pasaulinį karą, įsėdęs Lūšėje ar Ventoje į traukinį, lengvai galėjai keliauti į Liepoją, Šiaulius, Mintaują, Rygą. Geležinkelio linijas panaudojo pirkliai, nes Liepoja buvo gyvas prekybos uostas. Taip pagal geležinkelio linijas pagyvėjo ir pagerėjo ūkinis gyvenimas.

Šia traukinio linija itin naudojosi Plechavičių šeima. Jų pirmieji vaikai mokėsi Mintaujoje, kuri buvo jiems lengvai pasiekiamą.

SENELIAI

Plechavičių senelis buvo **Jonas Bukontas**, paveldėjęs visas žemaičių bajorų tradicijas. Jis vedė **Juliją Tiškutę**, kuri buvo kilusi iš gretimai esančių Ukrainų. Toje apylinkėje jos tėvai turėjo ūkį.

Senelis mėgo švęsti savo vardines — Jonines. Tada suvažiuodavo giminės iš Mintaujos, Rygos. Naktį į ažuolą įkeldavo degančią dervotą statinę, kad kuo toliausiai matytų ugnį. Tokias degančias ugnis ypač mėgo latviai, kurie čia netoliese gyveno.

Tiškų šeimos herbas

Bukontų šeimos herbas

Senelis mirė plaučių uždegimu.

Senelė **Julija Bukontienė-Tiškutė** buvo energinga, išdidi. Vaikščiojo rankas sunėrusi ant užpakalio. Su savim visada nešiojosi pistoletą. Anais laikais tai buvo didelė retybė.

19-to šimtmečio pabaigoje dėl nederliaus prasidėjo tikri bado metai. Žmonės neturėjo ko valgyti, negalėjo savo vaikų išmaitinti. Tėvai vaikams užkabindavo tarbeles, ir vaikai būreliais eidavo iš vieno ūkio į kitą, kad gautų pavalyti.

Rūkykloje buvo didelis katilas, kuriame tilpo 12 kibirų vandens. Senelė liepė vienai iš tarnaičių kiekvieną rytą pripildyti katilą vandens, išvirti sriubos ir, kai vaikai ateidavo, įpilti dubenėlį sriubos kiekvienam. Iki vakaro katilas ištuštedavo.

Kitais metais nepaprastai gerai užderėjo kviečiai ir rugiai. Rugių lauke rado tris negyvas moteris, prisirinkusias rugių varpų. Jos buvo išbadėjusios. Atėjo į rugių lauką, prisivalgė tų rugių varpų ir mirė.

Kai senelė sunkiai susirgo, Plechavičiai iš gimnazijos iškvietė vyresnius vaikus — Modestą, Povilą, Aleksandrą. Jie mokėsi Mintaujoje.

Paaugliams gimnazistams labai parūpo pistoletas, kurį senelė laikė po pagalviu. Taip lengvai pistoletą ištraukti nebuvo galima. Sutarė veikti drauge. Vienas apkabino senelę ir bučiavo, o kitas tuo tarpu pakišo ranką po pagalviu ir stvėrė pistoletą. Ištraukę abu movė pro duris. Nubėgę prie upelio šaudė į taikinį.

Senelė mirė 1905 metais.

Bukontai susilaukė keturių dukterų. Visos gyveno ilgai, per 90 metų. Vyresnioji Elena ištekėjusi gyveno Rygoje. Anelė pirmojo pasaulinio karo metu gyveno Maskvoje, kur mirė šiltine. Konstancija ištekėjo už Plechavičiaus. Adolfiną liko netekėjusi ir gyveno drauge su Plechavičių šeima, vėliau Sedoje, kur mirė antrosios bolševikų okupacijos metu.

PLECHAVIČIŲ TĖVAI

Motina

Plechavičių šeimos motina **Konstancija Bukontaitė** buvo gimusi 1862 metais Bukončiuose. 1887 metais ištekėjo už Igno Plechavičiaus, kuris buvo kilęs iš Padvarėlių, Akmenės valsč.

Konstancijai atiteko tėviškė. Ir tai derėjo, nes ji labiausiai išreiškė gilų prisirišimą prie žemės, prie senų tradicijų. Bukončiai jai buvo viskas. Ji ryžosi išsaugoti tą seną bajorų gūžtą ir išauginti, išmokslinti gausią šeimą. Tai nebuvo lengva. Tai galėjo padaryti tik labai sumani moteris. Tai buvo nepaprastos energijos ir darbštumo moteris. Namuose pirmoji kėlėsi, ir tuoj į darbus. Mokėjo pati dirbti, mokėjo ir organizuoti.

Jai rūpėjo visas ūkis. Viską matė, visur dalyvavo ir visur skubėjo. Visus tiesiog stebindavo ta jos energija. Ji puikiai tvarkė sudėtingą gyvulių ūkį. Užaugindavo daug bekonų. Išrūkydavo geriausių kumpių, visokių dešrų.

Konstancija Bukontaitė-Plechavičienė apie 1883-1890 metus.

Taip iš jos rankų ir iš tos rūkyklos išeidavo puikūs kumpiai ir dešros, kuriuos ji veždavo į Rygą. Ten sesuo buvo ištekėjusi už fabriko vyriausio buhalterio. Jų namai mielai tuos kumpius priimdavo ir parduodavo savo pažįstamiems. Kumpiai turėjo didelį pasisekimą.

**Konstancija Plechavičienė, gausios šeimos motina,
1929 metais.**

Konstancija Plechavičienė mokėjo padaryti ir saldžius sūrius, panašius į Tilžės sūrius. Pagamindavo ir gerą sviestą. Ir šie produktai keliaudavo į Rygą, kuri jau ir tuo metu pasižymėjo savo prabanga ir ieškojo gerų produktų.

Vertėsi ir avių ūkiu. Turėjo gerą avių veislę, gaudavo nemaža vilnų. Kai reikėdavo vilnas suverpti, į darbą įtraukdavo daug moterėlių iš visos apylinkės. Vėliau atsirado ir tikrų verpyklų. Pati užtaisydavo stakles, pati sudarydavo vi-

sokiausius raštus ir tada į stakles įkeldavo audėją. Ji tik stakles paleisdavo ir paskui per dieną daug kartų atskubėdavo pažiūrėti, kaip audžia. Taip jos buvo nuausdinta įvairiausių audinių, užklotų ir net kilimų.

Beskubėdama per savo ūkį, per darbus, drauge ji matė ir jautė žmogų. Buvo labai sociali, labai mėgo draugystę, svečius, kurių netrūkdavo jos namuose. Pilna energijos žaidė žodžiais, rodė savo draugiškumą, vaišingumą.

Ją visada traukė keliauti, sutikti žmones, pasikalbėti. Nuolat surasdavo labai svarbių, būtinų reikalų. Tuoj liepdavo pakinkyti arklį, ir ji išlėkdavo. Ne tie reikalai ją traukė, bet žmonės. Užsukti, sužinoti, pasipasakoti. Pasilinksminėti ir palinksminėti, gražiu juoku pažaišti. Toks buvo jos paprotys — judėti, sukintis savo ūkyje, savo apylinkėje, svečiuose. Parvažiavus tuoj vėl viską matė ir viską darė.

Gyvendama tarp žmonių ir juos mylėdama, ji rūpinosi apylinkės sergančiais. Išgirdus, kad kas nors susirgo, ji tuoj ir krausto lentynas, ieško visokiausių žolių ir skuba gydyti ligonio. Vėliau jos sūnus Leonardas buvo gydytojas; jis, žinodamas, kad motina gydo visą apylinkę, palikdavo jai visokiausių vaistų.

Kas ją sutiko, visada prisimena lyg kokią žemaičių karalienę — visada apsuksi, energinga, sumani, visada linksma, geros nuotaikos ir draugiška.

Prieš antrąjį pasaulinį karą ji apsirgo širdimi. Gydėsi Klaipėdoje. Kai grįžo iš ligoninės, tada apsigyveno pas sūnų generolą Skuode, nes Bukončiuose būtų neiškentėjusi — būtų vėl pasinėjusi į ūkio darbus. Tada Bukončius tvarkė samdytas ūkvedys.

Būdama jau senutė, 82 metų, ji turėjo pasitraukti iš Lietuvos, kai 1944 artėjo antroji bolševikų okupacija. Mačiusi jų žiaurumus ir žinodama, kad jos nepaliks ramybėje, ji pasirinko sunkų kelią — emigraciją, gyvenimą be tėvynės, be Bukončių.

Vokietijoje sulaukė karo pabaigos, iš ten 1949 atvyko į Ameriką ir apsigyveno pas savo dukrą Eleną Legeckienę New Yorke. Ir čia ji sugebėjo keliauti autobusais, lėktuvais, lankė savo vaikus. Apie dvejus metus prieš mirtį buvo ištikta dalinio paralyžiaus. Mirė 1959 lapkričio 20 New Yorke. Palaidota Chicagoje šv. Kazimiero kapinėse, kur yra Plechavičių šeimos kapai.

Ignas Plechavičius, šeimos tėvas. Nuotrauka daryta 1908 metais Mintaujoje.

Tėvas

Ignas Plechavičius gimė 1852 metais Padvarėliuose, Akmenės valsčiuje. Daug ką pasako jo išlikusi graži nuotrauka. Jis apsivilkęs ano meto skoningu drabužiu. Maloniai šypsojosi. Buvo švelnaus, malonaus būdo, darbštus, teisingas ir diplomatas. Nesikarščiudavo šeimos gyvenime. Buvo linkęs nusileisti.

Vedęs Bukontaitę ir atėjęs į jos ūkį gyventi, gerai ūkininkavo, ypač daug augino kviečių, mėgo gerus veislinius arklius.

Ignas Plechavičius mirė 1928 m. Palaidotas Ukrių kapinėse.

*

Abu Plechavičiai mėgo svečius, mėgo pasikviesti ir patys išvažiuoti į svečius. Vasaroti atvykdavo giminės, nes čia apylinkės gražios, gali žuvauti, grybauti, vaikščioti gražiais upių krantais. Iš Mintaujos atvykdavo Juzė Venclova-
vičienė (Plechavičiaus sesers Sasnauskienės dukra) ir sesuo Elena Franckevičienė su vaikais iš Rygos.

Žiemos metu dideli baliai būdavo per Kalėdas ir per Velykas. Pirmą dieną svečiuodavosi pas kaimynus Hanusevičius, kitą dieną pas Plechavičius.

PLECHAVIČIŲ ŠEIMA

Plechavičių šeima buvo didelė — 11 vaikų.

1. **Modesta** buvo vyriausia. Ji gimė 1888. Mokėsi drauge su broliais Povilu ir Aleksandru pradžioje Žemalėje, paskui Mintaujoje. Jauna susirgo. Tėvai jai vežė specialistus daktarus iš Rygos, Dorpato ir net iš Varšuvos. Ją pačią gydė Rygoje. Mirė 1911. Tai buvo didelis smūgis visai šeimai. Tuo metu abu vyresnieji broliai jau tarnavo Rusijos kariuomenėje, dėl to jie negalėjo dalyvauti laidotuvėse.

2. **Povilas**, antrasis šeimos vaikas, gimė 1890 vasario 1. Tėvai surengė dideles krikštynas. Ta proga Liepojoje nupirko naujus Liudviko XVI stiliaus baldus. Į Liepoją baldų parvežti važiavo kelios rogės. Į krikštynas buvo pakviesti net muzikantai, svečių atvažiavo iš Liepojos, Mintaujos, Rygos.

Krikštijo jį Pikeliuose. Krikšto motina buvo p. Jazdauskienė, kaimynė. Jos sūnus Ipolitas nepriklausomos Lietuvos laikais buvo vienas iš Lietuvos Banko direktorių; jo parašai buvo ant lietuviškų popierinių pinigų.

Grįžusi iš bažnyčios ir atiduodama kūdikį motinai, p. Jazdauskienė pasakė: “Povilas bus generolas”.

Modesta Plechavičiūtė, vyriausioji Plechavičių duktė, gimusi 1888, mirusi 1911.

Ši krikšto motinos pranašystė visada išliko gyva Plechavičių šeimoje.

3. **Aleksandras** gimė 1892. Drauge su Povilu ir Modesta mokėsi Žemalėje, vėliau Mintaujoje.

4. **Onutė** gimė 1894. Ji mirė būdama pusantrų metų.

5. **Konstancija** gimė 1900. Mirė, būdama 10 metų.

Generalinio štabo pulkininkas Povilas Plechavičius 1928 m.

Elena Plechavičiūtė-Legeckienė apie 1928 metus

6. Elena gimė 1902. Mintaujoje lankė pradžios mokyklą ir gimnazijos pirmąsias klases. Paskui mokėsi Telšiuose, Kaune baigė Ilgūno buhalterijos kursus. Ištekėjo 1927 už dr. Povilo Legeckio. Dabar gyvena New Yorke, N. Y.

**Medardas Plechavičius, gimęs 1903, miręs 1963
Chicagoje.**

7. **Medardas** gimė 1903. Mokėsi Mintaujoje, vėliau Telšiuose. Nepriklausomos Lietuvos laikais buvo teismo anstolis Sedoje ir administravo brolio Aleksandro malūną. Antrojo pasaulinio karo metu pasitraukė į Vokietiją, kai jo žmoną ir vaikus išvežė į Sibirą. Atvykęs į Ameriką, gyveno Chicagoje. Ten ir mirė 1963 spalio mėn.

Dr. Leonardas Plechavičius
1930 metais, kai studijavo me-
diciną, su Fraternitas Lithu-
anica korporacijos kepuraite ir
juostele. Jis buvo gimęs 1904,
mirė 1974 Yonkers, N.Y.

Pranciška Plechavičiūtė-Ba-
landienė 1949 metais Uch-
tėje.

Kazimieras Plechavičius, gimęs 1909 metais. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje vyresnioju puskarininkiu. Suimtas su broliu Aleksandru 1940 m. liepos 13, išvežtas į Sibirą 1941 birželio 21. Jo likimas nežinomas.

8. **Leonardas** gimė 1904. Mokėsi Mintaujoje, paskui — Telšiuose. Baigė mediciną Kaune, dar ją gilino Vienoje ir Italijoje. Buvo gabus ir žymus chirurgas, Telšių ligoninės direktorius, išplėtęs pačią ligoninę. Pasitraukęs antrojo pasaulinio karo metu į Vokietiją, atvyko paskui į Ameriką ir įsikūrė Yonkers, N.Y., netoli New Yorko. Ten sėkmingai vertėsi gydytojo praktika ir pasižymėjo kaip chirurgas. Mirė 1974.

9. **Pranciška** gimė 1906. Mokėsi Telšiuose, vėliau Kaune studijavo ekonomiją universitete. Ištekėjo už Balio Balandos. Dabar gyvena Detroite, Michigan.

10. **Kazimieras** gimė 1909. Mokėsi Telšiuose. Baigęs gimnaziją, administravo brolio Povilo malūną Skuode. Išvežtas į Sibirą drauge su broliu Aleksandru. Jo likimas nežinomas.

Modesta Plechavičiūtė 1950 metais. Ji buvo gimusi 1912, mirė 1963 New Yorke. Palaidota Chicagoje.

11. Modesta gimė 1912. Mokėsi Mažeikiuose, paskui kalbas studijavo Šveicarijoje. Mirė 1963 gegužės mėn. New Yorke.

Plechavičių sodyba 1928 liepos 26. Žolėje guli Leonardas Plechavičius, stovi Modesta Plechavičiūtė, motina, žolėje sėdi Pranutė Plechavičiūtė.

Į MOKSLĄ

Tėvai buvo pasiryžę visus vaikus išmokslinti ir gerai išauklėti. Auklėjimas prasidėjo namuose. Kad vaikai geriau suprastų, kas yra žemė maitintoja, visi turėjo dirbti ūkio darbus. Kai grįždavo iš mokyklos atostogų, visi pasinerdavo sudėtinguose ūkio darbuose.

Tėvai sakydavo, kad reikia išmokti visko, nes nežinai, kas bus gyvenime. Gal patiems teks sunkiai dirbti. Gal turės tarnus, tarnaites, tada žinos, kaip juos pamokyti.

Šis paprotys — visiems drauge dirbti — sujungė visus į vieną glaudžią šeimą, labiau pririšo prie gimtinės, prie savo senos giminės, prie lietuviškos žemės. Bukončiai visiems pasiliko tas paslaptingas, mielas ir nuostabus kampelis.

Juzefa Venclavavičienė, Igno Plechavičiaus sesers dukra, gimusi apie 1898 Mintaujoje, mirusi Chicagoje. Mintaujoje, lankydamasi mokyklą, pas ją gyveno Modesta, Povilas ir Aleksandras.

Igno Plechavičiaus motina
su dukra Barbora Jaruševičiene.

*

Arti mokyklos nebuvo. Teko vaikus vežti kitur mokytis. Žemalė, kuri yra tik už 6 kilometrų, turėjo savo mokyklą. Ten kunigaikštienė Oginskienė buvo įkūrusi pradžios ir dviklasę mokyklą.

Baigę Žemalės dviklasę, vyko mokytis į Mintaują, kur gyveno ištekėjusi Igno Plechavičiaus sesuo Barbora Sasnauskienė ir jos ištekėjusi dukra Juzė Venclovavičienė.

Mintaują buvo lengva jiems pasiekti traukiniu. Traukiniu siuntė ir maistą.

Vėliau Mintaujoje jaunesnieji vaikai lankė ir pradžios mokyklą. Venclovavičiai buvo perkelti į Rusijos gilumą. Tada Plechavičiai vaikams pasamdė butą, šeiminkauti atvyko Konstancijos Plechavičienės netekėjusi sesuo Adolfina Bukontaitė.

Po pirmojo pasaulinio karo viskas pasikeitė. Mintauja jau buvo Latvijoje. Reikėjo ieškoti lietuviškų mokyklų. Mokytis važiavo į Telšius (49 kilometrai nuo Bukončių), vėliau — į Mažeikius. Studijuoti — į Kauną.

GRĮŽTA DU BROLIAI

Kai 1914 metais kilo pasaulinis karas, du broliai — Povilas ir Aleksandras — buvo Rusijos kariuomenės kariškai. Jie tuoj pateko į frontą, kovojo įvairiose vietose.

1915 metais vokiečiai okupavo Žemaitiją. Kai frontas sustojo prie Ventos, Bukončių apylinkėse buvo sutelkta daug vokiečių kariuomenės. Pikeliuose buvo net divizijos štabas. Buvo įrengta didžiuliai sandėliai. Igoninė. Frontui pasistūmėjus tolyn, Pikeliuose buvo rusų belaisvių stovykla.

Atėję vokiečiai jautėsi drąsiai. Jie kūrė naujas apskritys, bet mažesnes, kad būtų jiems patogiau rinkti rekvizicijas ir stebėti gyventojų nuotaikas, judėjimą. Buvo įkurtos dvi naujos apskritys — Sedos ir Ylakių. Bukončių rajonas buvo prijungtas prie Ylakių apskrities.

Po ketverių metų karas kryo vokiečių nenaudai. Karas tarp Rusijos ir Vokietijos baigėsi, kai bolševikai užgrobė valdžią. Tai buvo 1917. Abiejų valstybių taikos sutartis ratifikuota 1918 kovo mėn. Po to jau galėjo grįžti pabėgėliai ir buvę Rusijos kariai. Pačioje Lietuvoje dar buvo vokiečiai ir norėjo čia šeiminkauti. Jie dar kariavo Vakarų fronte, kol 1918 lapkričio 11 kapituliavo prieš santarvininkus.

Tų pačių 1918 metų vasario 16 Lietuva pasiskelbė atstatanti savo nepriklausomybę. Tad grįžtantieji iš Rusijos jau grįžo į besikuriančią, besiorganizuojančią Lietuvą.

Dviejų brolių — Povilo ir Aleksandro — grįžimą gerai prisimena jų sesuo Elena Legeckienė.

Tai buvo 1918 metų liepos 25. Povilas ir Aleksandras, pasiekę Bukončius, ėjo tiesiai per laukus namų link. Pamatė mažą grėbėją. Ji išsigandus žiūrėjo į du ateinančius vyrus. Tuo metu visame krašte siautė daugybė plėšikų. Mergaitė jau norėjo bėgti namo, kai vienas iš vyrų prašneko:

— Ar nebūsi Pranelė?

Tai buvo Pranelė, grįžtančių brolių sesuo, kuri laukuose grėbė šieną.

Tada visi parėjo namo. Motinos džiaugsmas buvo neapsakomas, kai pamatė savo vyriausius sūnus, sugrįžusius sveikus ir gyvus iš karo. Verkė džiaugsmo ašaromis. Juos glamonėjo ir kalbėjo:

— Išstisus metus jūsų laukiau. Kiekvieną vakarą žegno-

jau visas keturias puses, laukdama jūsų ir prašydama Dievą, kad išliktumėt gyvi ir sugrįžtumėt.

*

Po tiek metų jie grįžo į Bukončius, į tėviškę, į gimtą namą! Čia gimė visi jų broliai, seserys. Iš viso 11 vaikų! Čia buvo gimusi ir jų motina. Čia buvo gili jų giminės praeitis. Tekėjo ta pati Kvistė, ta pati Lašišupė. Tviskėjo tas pats tvenkinys, pilnas karosų. Šniokštė tie patys senieji ažuolai.

Atrodė, kad vėl grįžta ta pati senoji ramybė, vėl ramiai tekės laikas. Jie prižiūrės ūkį, girias, augins kviečius, kiaules, avis. Vėl traukiniai keliaus į Liepoją, Mintaują, Rygą.

Tai buvo didžiųjų audrų metai. Lietuva iš nieko statėsi savo nepriklausomybę. Tas vienas žodis "Lietuva" uždegė jaunuosius ir vyresnius. Visi norėjo ją statyti ir matyti laisvą.

Povilas ir Aleksandras, abu karininkai, Bukončių ramuma ir ateinančia vasara džiaugėsi neilgai. Jie stojo į darbą — padėti Lietuvai sukurti savo valstybę.

Pirmoji nepriklausomybės šventė

Du broliai surengė didžiulę gegužinę Juodeikėliuose. Gegužinės tikslas — atžymėti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą. Tai buvo 1918 metų rugpiūčio mėnesį. Į ją suvažiavo, suėjo žmonės iš visos apylinkės. Suplaukė žemaičiai pasveikinti Lietuvos nepriklausomybės, pasitikti jos su naujais pasiryžimais.

Tai buvo masinis žmonių susirinkimas, kur buvo sakomos patriotinės kalbos, grojo žemaičių dūdų orkestrai, liaudis dainavo patriotines dainas, šoko.

Gegužinė vyko daržinėje. Keli vietos komunistai paleido keletą šūvių. P. Plechavičius parinko porą vyrų, liepė tuos šaudytojus pagauti, jiems įkirsti į kailį ir paleisti. Taip ir buvo padaryta. Žmonės buvo nuraminti ir toliau tęsė šokius.

Gegužinė turėjo didelės reikšmės vietas gyventojams. Ji stiprino žmonių patriotizmą, dar labiau juos glaudino ir skatino kovoti dėl laisvės, apvalyti ir atstatyti savo kraštą — lietuvišką, be svetimųjų priemaišų.

Plechavičių sodyba 1944 liepos mėn.

UŽ LAISVĘ PRIE VARDUVOS KRANTŲ

Atsikurianti nepriklausoma Lietuva neturėjo nei milicijos, nei kariuomenės. Jos valdžios įstaigos pradėjo tik organizuotis. Reikėjo laikinajai vyriausybei išgauti kitų valstybių pripažinimus, kad Lietuva laisva. Reikėjo kalbėtis su Vokietija, nes dar vokiečių kariuomenė stovėjo krašte. Derybos užtruko. Pagaliau santarvininkai įsakė pasitraukti vokiečiams iš visų okupuotų kraštų. Tačiau Lietuva neturėjo nė savo išdo. Iš nieko ji kėlėsi, tik didelių patriotų keliama, statoma. Tik troškimas laisvės ir nepriklausomybės darė stebuklus ir Lietuvą prikėlė.

Pačiame krašte 1918 metais padėtis buvo chaotiška. Tą chaosą didino trys faktoriai: 1) į Lietuvą besibrauną bolševikai, 2) plėšikų siautėjimas ir 3) vokiečių kariuomenės dalinių rekvizicijos, plėšimai ir — paskui jų suorganizuoti bermontininkai.

1. Bolševikai. Raudonoji armija siekė užgrobti visas Rusijos carų valdytas žemes. Ji brovėsi į Lenkiją ir į Pabaltijį.

Reikia prisiminti, kaip plačiai Rusijoje buvo išsišakojęs socializmas; socialistų veikla buvo apėmusi visą kraštą. Visi buvo raginami kovoti prieš carą, nuversti jo režimą. Iš socialistų išriedėjo komunistai — bolševikai. 1917 jie revoliucijos keliu pateko į Rusijos valdžią, organizavo agentus, siuntė juos į tuos kraštus, kuriuos norėjo užkariauti.

Ir lietuvių tarpe tuo metu buvo nemaža socialistų, buvo ir komunistų. Kai bolševikai pradėjo slinkti per Lietuvos sieną ir pradėjo užiminėti miestą po miesto, tie bolševikuojantieji patys ėjo ieškoti bolševikų kariuomenės, kad galėtų prie jos prisidėti. Prisidėjusieji vieni ilgai neišlaikė, pasitraukė iš Raudonosios armijos, kai pamatė jos žiaurumus, kaip jie plėšia žmones. Užimtiems miestams uždėdavo dideles kontribucijas.

Petras Gudelis savo knygoje "Joniškėlio apskrities partizanai" rašo, kaip jie įtaigojo bolševikus, kurie traukėsi iš Šiaulių. Partizanai skatino pasitraukti iš Raudonosios armijos. Dalis jų paklausė.

Besiskverbdami pirmyn, bolševikai buvo paėmę Telšius. Sedą, Mažeikius.

Jiems prijaučią visur, kur tik galėjo, kūrė bolševikinius komitetus ir rengė dirvą jiems ateiti. Bolševikai jau 1918 metų gale savo komitetus buvo suorganizavę Skuode, Salantuose, Sedoje, Ylakiuose, Leckave, Tirkšliuose, Vieکشniuose, Plungėje, Židikuose.

Gyventojams tai kėlė didelę baimę, nes jie žinojo, ką reiškia Raudonosios armijos atėjimas.

Boševikai, norėdami sukresti ir sudrumsti visą Lietuvą, kurstė ir rėmė kriminalistus, kad jie plėšikautų, sukeltų didžiausią paniką. Plėšikai jautė, kad jiems bolševikai nieko nedarys, tai ir siautėjo, kiek tik galėjo.

Plėšikai. Per kraštą traukė karo belaisviai rusai, matę visokio vargo. Patekę Lietuvon, ir jie norėjo paplėšikauti. Grįžo ir savieji kariai, buvę Rusijos kariuomenėje. Ir jų tarpe buvo recidivistų, bolševikų, kurie norėjo palengvinti bolševikams kelią. Prisidėjo ir vietos kriminalinis elementas. Taip tuo metu kiekviename valsčiuje, apylinkėje, apskrityje siautė plėšikai.

Plėšikai pasižymėjo dideliu žiaurumu. Kaip tie legendiniai "razbainikai", jie mušė, degino padus, lupo net odas gyviems žmonėms, kol paskui sudegino juos su visomis sodybomis.

Tų plėšikų nemaža siautėjo Sedos, Pikelių, Židikų, Skuodo apylinkėse.

3. Vokiečiai. Žmonėms buvo įkyrėjusi ir vokiečių okupacija. Buvo didelės rekvizicijos. Ir jie šaudė žmones už menką nieką. O. Žadvydas mini, kad Mažeikiuose vokiečiai nuo 1915 iki 1918 sušaudė 40 žmonių.

Vokiečiai jau buvo pasirašę taikos sutartį su Rusija, buvo pripažinę ir Lietuvos nepriklausomybę, tik dar ėjo derybos dėl jos valdymosi formos, bet kareiviai dar vis nesitraukė iš krašto. Jie rinko rekvizicijas, plėšikavo. Jei kas įskųsdavo, kad tas ir anas yra komunistas — bolševikas, tuoj atlėkdavo vokiečių kareiviai, žiauriai griebdavo žmones, net sušaudydavo. Tuo pasinaudojo bolševikų agentai, jie apkaltindavo ir įskųsdavo vokiečiams lietuvius patriotus.

Žemėlapis rodo, kiek bolševikai buvo įsiveržę į Lietuvą 1919 metais iki pirmųjų kautynių. Buvo užėmę Mažeikius, Sedą, Telšius. Užėmimo linija eina pro Kėdainius, Jonavą, Kaišėdorį, Alytų, Merkinę.

kovotojus prieš bolševizmą, kad jiems tik būtų lengviau įsigalėti. Taip buvo įškusti ir Plechavičiai, ir vokiečiai juos smarkiai apiplėšė. Vėliau tai bus plačiau aprašyta.

1918 IR 1919 METŲ ĮVYKIAI

Į organizacinį darbą

1918 ir 1919 metai buvo audrų ir kovų metai. Tai prasidėjo Židikuose. Tuos įvykius dabar prisimena Židikų apylinkės ūkininkas — Dalyvis S.

Jis rašo, kad Židikų ūkininkai pasitardavo, kas daryti. Rytinės dvare buvo sukviestas ūkininkų susirinkimas. Nutarta organizuoti savisaugos dalinius. Bet iš kur gauti ginklų? Nutarė siųsti į Vilnių V. S. ir baroną von Bocką, Dautartų dvaro savininką. Delegacija nuvyko į Vilnių. Bet nieko ten nelaimėjo, nes Lietuvos Taryba buvo dar bejėgė, neturėjo ginklų.

Tuomet jie iš kaimynų sužinojo, kad iš Rusijos yra grįžę du kariškiai Plechavičiai. Pas juos ir nuvažiavo. Šioje apylinkėje, be dviejų Plechavičių ir Stančiko, daugiau nebuvo kariuomenėje tarnavusiųjų. Abu broliai ėmėsi organizacinio darbo.

1918 metų rudenį Povilas Plechavičius traukiniais nuvyko į Vilnių, kur jau buvo įsikūrusi laikinoji Lietuvos vyriausybė. Ji dar nieko negalėjo pradėti, kai krašte šeiminkavo vokiečiai. Bet Lietuvos Taryba ir vyriausybė veikė. Buvo ir ministariai. Tarybos pirmininkas Antanas Smetona ir ministeris pirmininkas Augustinas Voldemaras buvo išvykę į Vokietiją ieškoti Lietuvai paramos. Niekas nieko konkretaus negalėjo pasakyti. Bet Povilas Plechavičius lapkričio 15 gavo iš valdžios įgaliojimus organizuoti Žemaitijoje miliciją, komendantūras, stiprinti besikuriančią Lietuvos valdžią.

Su šiais įgaliojimais jis grįžo į Bukončius ir ėmėsi nepaprastai plačios veiklos. Prasidėjo jo dinamiškiausi atkaklių kovų metai.

Išvaiko komitetą Židikuose

1918 m. gruodžio 31 Dalyvis S. gavo pranešimą iš žydėlio Zilberio, kad vietinio bolševikų komiteto posėdis įvyks valsčiaus namuose 1919 m. sausio 2.

Tuo metu Židikuose buvo išlikę tik du žydėliai. 1915 m. vasarą, per pirmąjį didįjį karą, vokiečių kariuomenei artėjant prie Židikų, kazokai per tris valandas išvarė iš Židikų visus žydus į Rusijos gilumą. Išvarė už šnipinėjamą vokiečiams. Išliko tik du, nes jie buvo pasislėpę.

Žygiui prieš bolševikų komitetą atėjo tik 20 vyrų. Iš jų 8 turėjo karabinius, kiti buvo apsiginklavę revolveriais ir medžiokliniais šautuvais.

Komiteto posėdžiui prasidėjus, jie visi perėjo per miestelį ir apsupo valsčiaus namus. Aleksandras Plechavičius

atsistojo netoli durų, o Povilas Plechavičius smarkiai atidarė duris, paleido kelis šūvius ir sušuko:

— Rankas aukštyn!

Kilo didelis sąmyšis. Komunistai šoko pro langus. Lauke partizanai pradėjo šaudyti į bėgančius. Du pasidavė vietoje. Išskeldami rankas aukštyn. Du buvo lengvai sužeisti. Vienas buvo nušautas. Pas jį rasti dokumentai apie jo priklausymą prie komunistų partijos. Visi kiti pabėgo, pasinaudodami nakties tamsa. Iš partizanų beliko tik 6 — tarp jų du Plechavičiai ir Stančikas. Kiti išsiskirstė.

Suimtuosius partizanai uždarė valsčiaus daboklėje ir grįžo namo.

Kitą rytą žydelis Zilberis pabeldė į Dalyvio S. langą. Kai šeimininkas jį atidarė, išgirdo šaudymą. Zilberis pranešė, jog suimtieji pabėgo iš daboklės. Buvo pranešta Sedos komunistų milicijai. Jie atvažiavo dviem vežimais ir dabar šaudė, kad įvarytų visiems baimės. Dalyvis S. ir kiti jo šeimos nariai pasišalino iš namų, nes Zilberis pranešė, jog komunistai žino apie jo dalyvavimą valsčiaus apsupime.

Abu Plechavičiai skubiai grįžo iš Židikų į Bukončius. Jie paprašė savo motinos, Konstancijos Plechavičienės, kad ji sausio 6 gal galėtų nuvažiuoti į Sedą. Patarė apsirengti paprasta kaimiete ir nuvažiuoti, pažiūrėti, kas ten bus. Sausio 6 Sedoje yra Trijų Karalių atlydai, į kuriuos suvažiuoja daug žmonių. Bolševikams juk geriausia proga mitinguoti, kurstyti žmones.

Abu broliai skubėjo į Liepoją. Iš tėvų net pinigų pasiėmė. Laiko iki traukinio išėjimo buvo maža, tai lėkte išlėkė. Taip varė arklį, kad jis, pasiekęs Lūšės stotį, krito, bet jie suskubo į traukinį.

Išvaiko mitingą Sedoje

Sedoje įtampa buvo nemaža. Buvo net du valsčiaus komitetai — vienas lietuviškas, kitas — bolševikinis. Sausio 4 Sedos partizanai užpuolė bolševikų komitetą, pasiryžę jį nuginkluoti. Jie pasidavė, tik vienas buvo sužeistas į koją.

Sausio 6, Trijų Karalių dieną, Konstancija Plechavičienė iš Bukončių išsirengė į Sedą. Apsisiautė plačia vilnone skara ir atrodė kaip paprasta kaimietė. Pasiėmė su savim ir dukrą Elenutę.

Buvo geras rogių kelias. Greit pasiekė Sedą. Pirmiausia sustojo pas savo pažįstamus žydus. Šie buvo labai išsigandę. Tiesiog panikoje. Jie jau barikadavo duris, ieškojo ginklų. O kas turėjo kokį pistoletą, jį valėsi ir taisėsi gintis. Jie žinojo, ką daro bolševikai, — uždeda didžiausias rekvizicijas. Jau ir dabar bolševikai terorizavo Sedos žydus ir grasė visokiais būdais. Iki 7 valandos vakaro turėjo surinkti 60,000 vokiškų markių. Padėtis jiems darėsi beviltiška.

Rinkos aikštė yra didelė. Pačiam viduryje buvo balti dideli namai, su įvažiuojamu kiemu. Tie namai buvo prekybos namai, žmonių vadinami "kromais". Po pamaldų toje rinkos aikštėje buvo padarytas paaukštinimas. Ant jo užritino statinę. Bolševikai rengėsi mitingui. Tada lietuviai partizanai pareikalavo mitingą sustabdyti. Bolševikai neklausė. Ant statinės užlipo jų kalbėtojas ir pradėjo rėžti piktą, kerštingą kalbą. Židikuose jų brolių nužudė, už tai bus jiems atlyginta...

Tuo metu kaip viesulas į rinkos aikštę įlėkė šeši raiteliai. Du iš jų buvo Plechavičiai, o kiti keturi — vokiečiai, pasamdyti, atvykę su jais iš Liepojos. Įlėkę raiteliai ėmė šaudyti į viršų. Komunistų kalbėtojas taip išsigando, kad nugriuvo nuo statinės ir ėmė bėgti. Išsigando ir kiti žmonės. Rinka ėmė tuštėti. Taip buvo išvaikytas bolševikų mitingas Sedoje.

Bolševikai dar labiau niršo. Paleido gandrą, kad jie puls Sedą, sušaudys valsčiaus komitetą, partizanus, lietuvišką miliciją ir valdžią į savo rankas paims.

Kerštas Bukončiuose

Bolševikų agentai ir vietiniai komunisteliai pamanė, kas čia organizuoja jų valsčių užpuolimus ir juos išvaiko. Jie įskundė abu brolius Plechavičius vokiečiams, kad jie yra komunistai-bolševikai, grįžę iš Rusijos, o tokių vokiečiai nesigailėjo — pasigavę šaudė.

8 vokiečiai išsirengė į medžioklę; 3 iš jų buvo karininkai. Kalvis Pocius buvo savo svainio paprašytas palydėti vokiečius į Plechavičių ūkį.

Tai buvo 1919 metų sausio viduryje, kada samdiniai gauna atostogų. Ir iš Plechavičiaus namo likusios samdi-

nės merginos išėjo kažkur į vakarones. Atrodo, vakaronės buvo specialiai surengtos, kad nukreiptų dėmesį.

Tuo metu K. Plechavičienė grįžo iš bažnyčios. Ji jau buvo įspėta, kad visi būtų atsargūs, nes gali būti ruošiamas kerštas. Apie tai ji papasakojo savo vyrui. Šeimos tėvas, papietavęs, nuėjo į savo kambarį ir atsigulė. Elena nunešė veršiams pieno. Tuo metu smarkiai pradėjo loti šuo.

Mama, išgirdusi šuns lojimą, išbėgo į lauką ir liepė savo sūnui, kuris tuo metu budėjo, pabėgti pirmyn ir paklausti, kas ten yra. Tą dieną buvo labai miglota, ir nesimatė, kas ateina. Jie ėjo per laukus.

Kalvis Pocius, išgirdęs brolio balsą, pirmas atsiliepė iš miglos:

— Parodysim jums, velniai, kas mes esame.

Kalvio balsą visi pažino, ir tuoj pasigirdo šūviai. Elena, išgirdusi šaudymą, išbėgo iš tvartų. Motina, prabėgdama, sušuko:

— Hele, bėk!

Bėgo motina ir du jos sūnūs. Leonardas nešėsi karabiną. Elena irgi pradėjo bėgti iš paskos jų, bet išgirdo verksmą jauniausios 6 metų sesutės. Pasiryžo grįžti namų link. Pro ją pralėkė šaudydami vokiečiai, staiga ji pamatė brolių, vikriai šokinėjantį per griovius. Jį vijosi vokiečiai ir jau rengėsi šauti. Elena sušuko:

— Medardai, stok!

Jis sustojo. Vokiečiai pagriebė jį už apikaklės ir vedė namų link. Kiti kareiviai šaudė į tą pusę, kur nubėgo motina ir du jos sūnūs. Juos išgelbėjo rūkas ir nuolaidi pakalnė. Taip jie nutolo ir dingo. Motinos skarelė buvo peršauta keliose vietose.

Kareiviai visus suvarė į virtuvę ir paliko vieną kareivį su atstatytu į juos šautuvu jų saugoti. Vaikai tų šaudymų buvo labai nugąsdinti ir drebėjo. Jie nežinojo, ar motina ir du broliai tebėra gyvi.

Vokiečiai pasakė:

— Jūsų broliai — komunistai. Mes juos sugausime ir sušaudysim!

Tada jie pradėjo krėsti visą namą. Išvartė lovas, komodas ir pasiėmė brangenybes, kokias tik rado. Ėmė ir staltieses, kilimus, kraustė kumpius, dešras. Bekratydami namą, surado miegantį Igną Plechavičių, vaikų tėvą. Ir jį atvedė

į bendrą saugomą kambarį, atėmę iš jo gražų auksinį laikrodį su grandinėle. Jis miegojo ir nieko negirdėjo.

Tuo metu, kai vokiečiai plėšė, iš lauko atbėgo sargybinis ir pranešė apie girdėtą šūvį. Visi išbėgo lauk ir pradėjo vėl šaudyti į tą pusę, iš kur pasigirdo šūvis.

Leonardas nubėgo pas kaimyną, kur atsirado ir motina Plechavičienė. Po kiek laiko ji liepė Leonardui šauti jų namų link. Tas šovė. Taip ir išgąsdino vokiečių lauke paliktą sargybinį ir plėšikaujančius karius.

Vokiečiai liepė pakinkyti trejas roges. Prikrovė tas roges visokiausios mantos. Tėvas ir Elenos brolis Mamertas išvežė juos į Sugaudžių dvarą netoli Židikų, kur buvo vokiečių štabas.

Namuose liko tik trys mergytės. Viskas suversta, nėra tėvų. Didžiausioj baimėj jos praleido naktį. Tik išaušus grįžo 2 samdinės. Atėjo ir kumetis, kuris gyveno už 2 km. Mergaitės pasijuto saugesnės, bet mamos dar nesimatė.

Mama iš tų kaimynų nuvyko pas kitus, o paryčiais pasiekė Židikus. Iš ten ji telefonavo savo sūnui Povilui į Skuodą. Jis jau buvo ten Sedos komendantas. Sūnus liepė jo laukti.

Jis atvyko su palydovais ir su mama nuėjo į tą vokiečių kariuomenės dalinio štabą. Karininkas Plechavičius buvo labai supykęs, daužė net stalą. Bet ten esantis viršininkas atsakė, jog jis nežino, kuris dalinys tai padarė. Keli daliniai dar tą pačią naktį buvo išvykę toliau, į frontą.

Motina pirmoji grįžo į namus ir nuramino vaikus. Kiek vėliau atsirado ir karininkas Povilas. Jo palydovas atvežė surastą Pocių, kuris prisipažino, kad jį prikalbinęs svainis. Motina užtarė kalvį, kad nieko jam nedarytų. Iš visų namiškių niekas nebuvo nukentėjęs. Todėl karininkas Plechavičius kalviui rūščiai pagrasino ir paleido.

N. NOVICKIENĖS PRISIMINIMAI IŠ 1918-19 METŲ

Aš labai gerai prisimenu to meto skaudžius pergyvenimus. Kas savaitę Latvijoje degdavo ūkiai. Svarbiausia — vienas buvo mūsų giminės.

Mus skyrė tik Venta ir aukštas kalnas. Tas ūkis Latvijoje vadinosi Pypali. Ten gyveno našlė motina ir jos dukra Emilija.

Vieną vasaros naktį, apie 10 val., kada mes jau rengėmės eiti gulti, tėvas, atitraukęs lango uždaną, pažiūrėjo ir pamatė degantį Pypalių ūkį. Tėvas, brolis ir bernai bėgo į pagalbą. Rado abi moteris subadytas rugių lauke. Žmogžudžiai jas buvo uždarę viduje ir užrišę priekines duris, kad neišeitų laukan gaisro metu. Dukra Emilija dar buvo pajėgi. Ji pro užpakalines duris, kurios buvo neužrištos, išvilko motiną laukan iš namo ir per sodą nuvilko į rugių lauką. Plėšikai pabėgo.

Kai tėvas ir kiti kaimynai subėgo gesinti gaisro, tai Emilija rugiuose pradėjo šaukti, kad jas gelbėtų. Motinai buvo perdurtos kepenys. Ji tą pačią naktį mirė. Dukra Emilija buvo nepavojingai sužeista. Ji išgijo.

Kai banditai įėjo, Emilija vieną pažino — jis buvo pas juos dirbęs pavasari. Ji tuojau pasakė tėvui ir latvių policijai. Tas vyras, kuris dirbo, buvo gaujos vadas iš Lietuvos — Jurys. Gyveno jis Pikelių miestelyje, žydų kapų namelyje.

Latvių milicininkai su mano tėvu tą pačią naktį nuvažiavo į Židikus ir su lietuvių milicininkais į Pikelius ir rado miegantį Jurį. Areštavo ir nuvežė į Sedos kalėjimą tardymui. Jurys geruoju neprisipažino. Reikėjo įkrėsti į kailį, kad pasakytų, kas buvo tie 5 vyrai. Tame tardyme dalyvavo karininkas Plechavičius ir mano tėvas. Jurys išdavė savo draugus. Prisipažino, kad ir kitus 14 ūkių jo vadovaujama gauja apiplėšė, sudegino ir išžudė tas šeimas.

Didelė gauja siautė Mažeikių valsčiuje. Gaujos galva buvo 18 metų Motuzas. Jis gyveno Vytauto gatvėje. Jo gauja išžudė visą šeimą Vieکشnių valsčiuje, daug apiplėšta, sudeginta ūkių. Ta pati gauja prie Ventos tilto budėtoją su žmona sukapojo, sukūšo į maišus ir įmetė į šulinį.

Motuzo gaujos du vyrai persimetė į Laižuvos valsčių ir ten apiplėšė ūkius, išžudė visą šeimą, net nudūrė vienerių metų vaikutį lopšyje. Vieną iš gaujos pagavo Zubavų ūkyje. Jis išdavė visą Motuzo gaują.

Adomas Paleckis 1918 metais grįžo iš Rusijos į Pikelių miestelį, pas savo žmoną. Tuojau pradėjo Pikelių turgavietėje lipinti proklamacijas, agituoti žmones. Turgavietėje rengė mitingus. Sumos metu įrodinėjo, kad nėra Dievo ir t.t. Ragino sekti Rusijos pavyzdžiu — naikinti buržuaziją, atimti jų turtą ir padalinti bendruomenei. Jurys ir Paleckis buvo geri draugai.

Vis daugiau sklido gandai apie žudynes Žemaitijoje ir Latvijoje. Žmonės buvo taip įbauginti, kad nežinojo, kas gali atsitikti naktį. Mūsų tėvas kiekvienam po lova padėjo kirvį ir puoduką su pelenais. Jei kartais plėšikai ateitų į mūsų ūkį ir lįstų pro langą, reikėjo tuoj pilti pelenus į plėšikų akis.

Tai buvo baisi padėtis tuo metu Žemaitijoje.

Adomas Paleckis pats nedalyvavo plėšimuose, bet jis agitavo ir kurstė žmones sukilti. Už tai jis buvo areštuotas. Sedos teismas jį nubaudė 2 metus kalėti. Jo žmona prašė mano tėvą važiuoti į Sedą ir prašyti, kad jos vyrui panaikintų bausmę. Taip ir padarė mano tėvas. Su jo žmona buvo Sedoje pas karininką P. Plechavičių, kuris tuo metu buvo komendantu, ir prašė panaikinti bausmę, nes žmona esanti su mažais vaikais ir badaujanti. Bausmė buvo panaikinta su sąlyga, kad jis daugiau nesivers agitacija ir neskleis komunizmo idėjų. Adomas Paleckis grįžo gyventi į Pikelius. Rytinės gatvėje turėjo dviejų aukštų namą ir vertėsi staliaus amatu. Jis buvo Justino Paleckio, buvusio bolševikinės Lietuvos prezidento, tikras dėdė.

PLĖŠIKAI SKUODE

Renkant medžiagą šiai knygai, atsiliepė B. Sulaitis, kuris gyveno tuo metu prie Skuodo. Buvo dar berniukas, kai apylinkėje siautė plėšikai.

Jis rašo, kad Skuodo apylinkėje plėšikai degino ūkius, žudė žmones. Jei plėšikų mušami, tardomi neatiduodavo savo turtų, savo auksinukų, tai plėšikai pakulomis ar linais apvyniodavo kojas ir degindavo. Grasindavo nušauti. Ir nušaudavo ar padegdavo. Taip naktimis Žemaitijoje švietė daug gaisrų.

Buvo pranešta, kad 7-8 kilometrai už Skuodo du kaimus užpuolė plėšikai. Skuode buvo sudaryti du būriai partizanų po 5 žmones. Arkliais išskubėta į pagalbą. Pirmam būriui vadovavo Skuodo vaistinės provizorius Andriekus.

Atvykę į tą vietą, pro langą pamatė, kaip plėšikai surištiems ūkininkams degina kojas. Andriekus puolė vidun gelbėti, bet ten pat stovėję du plėšikai iš vokiškų parabelių paleido po kelis šūvius ir Andriekų nušovė vietoje.

Lauke likę vyrai šoko vidun gelbėti vado, bet plėšikai jau buvo užgesinę šviesą. Jie dingo nakties tamsoje.

Kitame namo gale kiti du plėšikai saugojo kitus šeimos narius, samdinius. Jie irgi užgesino šviesą ir šoko pro langą į nakties tamsą. Šaudyti tamsoje nebuvo galima, nes galėjo būti ir savų kieme.

Grupė grįžo į Skuodą su nukautu savo vadu provizorium Andriekum.

Antros grupės vadas buvo Antanas S., jis nuskubėjo gelbėti kitą kaimą. Plėšikai buvo tik trys, du viduje, vienas priangyje. Pajutę, kad jau yra apsupti, užgesino šviesas, šoko per langus ir šaudydami pabėgo. Naktis buvo labai tamsi.

L. Adomkavičienė prisiųstuose prisiminimuose pasakoja, kad Plinkšių miške prie Sedos buvo daug plėšikų, jie turėjo prisiplėšę didelius turtus. Jie plačiai važinėjo po žmones ir labai žiauriai žudė. Prie Truikinų, Urvių kaime vieną ūkininką sumušė, surišo, apdėjo šiaudais ir sudegino. Surišo jo žmoną, darbininkus, vaikus. Tuos paliko nežudę. Pasiėmė visa, kas jiems patiko.

Prie Ylakių, Kalnėnų kaime, ūkininką pririšę prie balkio palubėje, nuo nugaros odą lupė, kitus surištus paliko. Apiplėšė ir išvažiavo.

Kaip ano meto liudininkai rašo, naktimis visose pusėse buvo gaisrų pašvaistės, plėšikai degino ramių ūkininkų sodybas, plėšė jas, žudė žmones. Visi gyveno didžiausioje baimėje.

PASIKELIA Į ŽYGI

Tais audringais metais, kai naktimis visur buvo matomos gaisrų pašvaistės, žmonės ėmė nerimauti, važiuodavo pas karininkus Plechavičius į Bukončius ir prašė organizuoti apsaugą.

Kaip buvo minėta, 1918 lapkričio 15 Povilas Plechavičius gavo tokį paskyrimą — organizuoti miliciją, komendantūrą Sedoje. Bet nebuvo nei ginklų, nei žmonių. Viską reikėjo pačiam surasti ir vyrus sutelkti.

Sedoje savo veiklos pradėti negalėjo, nes ten nesau-

gu, švaistėsi bolševikai, buvo net jų komitetas. Jis nusikėlė į Skuodą, kurį buvo apvalę iš Liepojos atvykę vokiečių kariai. Skuode jau buvo aptramdyti komunistai, ir čia karininkas Povilas Plechavičius pradėjo organizacinį darbą. Jis organizavo partizanus.

Tuo metu klebonu buvo kanauninkas Pranas Žadeikis, gana apsukrus ir sumanus žemaitis. Jis mokėjo miestą apsaugoti nuo vokiečių visokiausių užmačių. Išsaugojo ir gražius Skuodo varpus. Jų vokiečiai neišvežė ir nesuliedino į patrankų sviedinius. Jis rašė pirmojo karo dienoraštį. Rašė labai tiksliai, neperdėdamas. Tą dienoraštį vėliau išleido.

Apie karininką Plechavičių jis irgi rašo nemažai. Mini, kad jis Skuode pasidarė viso gyvenimo centru, kad jis greitai sutelkė savo 100 vyrų kuopą.

Toje pačioje knygoje yra vienas karininko P. Plechavičiaus įsakymas. Čia mes jį išrašome, kaip vaizdų praeities dokumentą.

Skuodas, 8 kovo 1919

Įsakymas nr. 2 Komendanto Sedos apskrįčio
Paskelbiu, jog karo stovis nėra nuimtas.

1. Uždraudžiu griežtai susirinkimus be mano leidimo. Norinčius gauti leidimą ant susirinkimo turi paduoti prašymą per 3 dienas prieš susirinkimą.

2. Griežtai uždraudžiu gabenti per rubežių mano apskrįčio: arklius, visokios rūšies gyvulius, linus, sėmenis ir, abelnai, visokią žalią medžiagą visiems, kurie neturi nuo manęs naujo paliudijimo nuo 8 kovo š.m. Visus senus paliudijimus mano išduotus ar per komitetus gautus, skaityti neturinčiais veiksėms.

3. Vokiečių kareiviai neturi jokios teisės rekvizuoti ir išvežti iš mano apskrįčio, viską, paminėtą 2 punkte.

4. Ypatiškas rekvizicijas vokiečiams griežtai uždraudžiu, rekvizicijas gali rinkti Komitetas sulyg mano leidimu dėlei tos kariuomenės, kuri eina ginti Lietuvą.

5. Visi vokiečių karininkai ir kareiviai, kurie eis prieš mano įsakymus ir darys betvarkę (kaip tai: ypatiškas rekvizicijas furmankų ir t.t.) bus suimti ir atiduoti teismui General Komandos Liepojuje.

6. Kiekvienas pilietis privalo atsinešti prie kareivių su pagarba, atmindamas, jog jie lieja kraują už nepriklausomybę mūsų brangios tėvynės Lietuvos.

7. Vaikščioti nuo 8 val. vakaro iki 5 val. ryto be atskiro leidimo uždrausta.

8. Neturintieji leidimo ant ginklo nuo apskričio milicijos viršininko, privalo atiduoti ginklus į komendantūrą iki 20 kovo š.m. Pas ką bus atrasti ginklai po 20 kovo š.m., bus nubausti karišku teismu.

9. Uždraudžiu mažiausią agitaciją prieš teisėtą Lietuvos valdžią. Sugauti agitatoriai bus teisiami karo teismu ir baudžiami ligi mirties bausmės.

10. Sugauti plėšikai arba vagys plėšiant arba vagiant bus sušaudomi ant vietos be teismo. Su žinia Komendanto.

11. Kas nuplėš mano įsakymus ir apgarsinimus, bus bausti mirtimi.

12. Visi, kurie nepildys mano įsakymų, bus bausti karišku teismu iki mirties bausmės, arba pinigine bausme iki 10.000 markių ir 3 mėnesių kalėjimo.

Komendantas Sedos Apskričio
P. Plechavičius, Karininkas

(*Margutis*, 1961 m. vasario mėn. numeris, 14-15 psl.)

Šiame įsakyme matoma visa jo veiklos plotmė — išsaugoti Lietuvos turtą, kad jo nevežtų per Latvijos sieną pirkliais, išsaugoti gyventojų ramybę ir ginti Lietuvos nepriklausomybę. Skuode jau jis turėjo savo kareivių, savo komendantūrą. Aplinkui visuose miesteliuose, kaimuose būrėsi savanoriai ir užmezgė ryšį su Skuodu.

Tuo metu valdžia neturėjo nei pinigų, nei ginklų. Reikėjo juos vietoje organizuoti. Ginklų gavo iš vokiečių. Vokiečiai buvo karą pralaimėję, ginklų jau netaupė.

B. Sulaitis, kuris atsiuntė medžiagą apie plėšimus Skuodo apylinkėje, rašo ir apie ginklus. Viename kieme buvo daug sukrauta ginklų. Stovėjo sargybinis kareivis. Jis vaikams duodavo šautuvų už lašinius ar kitokį maistą. Vaikai, paėmę šautuvus, nunešdavo ir pakišdavo po tilto apačia. Naktį jų tėvas šautuvus nugabendavo ten, kur reikia. Iš tų pačių vokiečių už kyšius gaudavo ir granatų, kulksvydžių.

Tad, turėdamas ginklų ir šimtinę vyrų, karininkas P. Plechavičius pradėjo savo žygius.

Kova su banditais

Plėšikų tuo metu buvo visoje Lietuvoje. Pirmieji komendantai juos šaudė viešai, kad išgąsdintų kitus plėšikus. Marjampolės komendantas J. Motiejūnas-Valevičius pagautus plėšikus su didelėmis iškilmėmis sušaudė, paskelbdamas tai visam miestui. Šaudė juos ir Vilkijoje policijos viršininkas Jermolajevas (tas pats, kuris ten buvo ir caro laikais; valsčius jį buvo pakvietęs organizuoti miliciją kovai su banditais). Gruzdžiuose valsčiaus valdybos nutarimu buvo sušaudyti sugauti 20 plėšikų, jų tarpe ir viena moteris. Šaudė ir Kaune.

Karininkas P. Plechavičius paskelbė karo stovį ir visa energija ėmė gaudyti plėšikus ir juos bausti. Visur buvo paskelbta — vagys ir plėšikai bus sušaudyti.

B. Sulaitis pasakoja, kaip į Skuodą atvedė plėšikų gaują. Tai buvo plėšikai, sugauti Plinkšių miškuose prie Sedos. Jie visi buvo sušaudyti už beržynėlio. Sušaudyme dalyvavo ir pats komendantas. Ta vieta buvo pavadinta Beržynėlio kapai.

Kaip mini N. Novickienė, ir Pikelių plėšikas Jurys buvo pagautas ir sušaudytas. Mažeikių plėšikų gaujos vadas Motuzas buvo dar jaunas, tik 18 metų. Jis pats žmonių nežudė. Buvo nuteistas kalėjimu, o jo gauja buvo sušaudyta.

Tai buvo lemtingi šūviai. Visas kraštas lengviau atsikvėpė. Nebebuvo naktimis gaisrų pašvaisčių, išnyko ir žmonių baimė, kad naktį užpuls plėšikai. Kilo ir pasitikėjimas Lietuvos valdžia, nes ji gina piliečių interesus, rūpinasi jų saugumu.

Išsislapstę plėšikai bijojo ir pajudėti. Jie tik piktas kalbas leido prieš karininką P. Plechavičių. Juo labiau prieš jį kalbėjo nukentėjusių šeimų nariai. Tuo pasinaudojo bolševikai, kurie taip pat šmeižė P. Plechavičių. Bolševikų agentai susirado tokias nukentėjusias šeimas ir dar labiau jas kurstė, kad nerimtų ir skųstų komendantą P. Plechavičių.

Kova su bolševikais

Vokiečiai buvo pralaimėję karą. Iš užimtų sričių trauktis vertė santarvininkai. Jie net buvo atsiuntę stebėtojus į Lietuvą, sekti kaip pasitrauks vokiečiai. Traukimasis vyko lėtai, bet vis dėlto vyko. Pavyzdžiui, iš Mažeikių vokiečių karo komendantūra pasitraukė 1918 gruodžio 29. Tuoj ėmė šeiminkauti bolševikai. Jų buvo apie 30.

Iš šiaurės rytų į Lietuvą brovėsi Raudonoji armija. Jai talkino visokie atsiųsti agentai. Ji slinko vis pirmyn ir pirmyn.

Latvijos baronai prašė vokiečių kariuomenės vadą gen. von Hindenburgą, kad gelbėtų juos ir neįleistų Raudonosios armijos. Susirūpino ir Vokietija. Jei ateis Raudonoji armija iki Prūsijos, tai vėl gali sukelti spartakų revoliuciją ir taip komunizmo liepsną permestų į Vokietiją.

Tada vokiečiai sustiprino Liepojos įgulą. Čia generolas von der Goltz sudarė kovingą ir tvarkingą diviziją. Daugelis tos divizijos karių buvo kariavę Suomijoje už Suomijos laisvę ir žinojo, kas yra bolševizmas.

Atsikėlė ir kitas kovingas ir tvirtas batalionas ir saugosjo plentą Tauragė-Kelmė. Plentas buvo reikalingas jų kariuomenės reikalams, jų atsitraukimui.

Tarp šių dviejų karingų vienetų buvo didelė tuštuma, į kurią skverbėsi bolševikai. Toje tuštumoje organizavosi Sedos komendantūra, kuriai vadovavo karininkas P. Plechavičius. Ir daugiau nieko tuo metu nebuvo. Tada Liepojos įgulai buvo įsakyta stabdyti bolševikų slinkimą ir padėti lietuviams. Dažnai tose pirmose operacijose atsirasdavo keli vokiečių kareiviai ar net didesnis dalinys ir padėdavo lietuviams išmušti bolševikus. Taip pat ir lietuvių daliniai, kai buvo sustiprėję, dalyvavo vokiečių žygiuose prieš bolševikus.

1918 METŲ ĮVYKIAI SEDOJE

Kaip bolševikai buvo įsiskverbę į visą gyvenimą, rodo Sedos įvykiai. 1918 lapkričio 22 buvo išrinktas Sedos valsčiaus komitetas. Valsčius savo darbą pradėjo. O lapkričio 28 įsikūrė ir vietinis bolševikų komitetas. Jis nebuvo toks stiprus, kaip lietuviškasis komitetas.

Gruodžio 10 buvo šaukiamas Sedos apskrities valsčiaus atstovų suvažiavimas. Kaip buvo įprasta tuo metu, daug buvo kalbama apie valdžios formas. Žmonės mitingavo. Vieni pritarė Lietuvos Tarybai, kiti — ne. “Nereikia tos nepriklausomos valstybės, geriau su Rusija”. Taip nutiko ir šiame susirinkime. Susirinkę valsčių atstovai nepriėmė teisėtų Lietuvos valdžios atstovų. Tie atstovai buvo dr. Kauneckas ir karininkas P. Plechavičius. Dr. Kauneckas buvo paskirtas Sedos apskrities viršininku, o P. Plechavičius — komendantu. Suvažiavime dauguma buvo bolševikai ir rėmė rezoliuciją nepripažinti Lietuvos Valstybės Tarybos Vilniuje ir neįsileisti jokio įgaliotinio. Tie įgaliotiniai turėjo iš salės išeiti. P. Plechavičius, išeidamas iš salės, pasakė:

— Palaukite . . . , aš jums parodysiu!

Suvažiavimas išrinko Sedos apskrities tarybą, kuri išrinko vykdomąjį komitetą.

Šis komitetas taip pat nepripažino Lietuvos Tarybos Vilniuje. (P. Ruseckas, Savanorių žygiai, II, 186 psl.).

Karininkas P. Plechavičius neišsigando, kad jo nepriėmė Sedos valsčiaus atstovų suvažiavimas. Tą pačią dieną, 1918 gruodžio 10, nuvyko į Skuodą ir ten įkūrė Sedos komendantūrą. Vadovaudamas šiai komendantūrai, jis organizavo miliciją, tvarkė banditus ir pradėjo pulti bolševikus.

Bolševikai užima Sedą

Sausio 10 daug vietinių bolševikų susirinko į Sedą, puolė valsčiaus komitetą, suėmė jo pirmininką Antaną Eidukaitį, išvarė į Mažeikius, o iš ten į Šiaulius.

Tuo pačiu laiku vietos partizanai turėjo gerą ryšį su karininku P. Plechavičiumi. Partizanai žvalgė apylinkes, bolševikų judėjimą ir pranešinėjo kar. P. Plechavičiui.

Sausio 16 Sedos bolševikinis komitetas reikalavo, kad Skuode būtų uždrausta P. Plechavičiui kurti “baltąją gvardiją”.

Sausio 18 į Sedą atėjo 30 bolševikų raitelių su dviem kulkosvydžiais. Kitą dieną atėjo daug pėstininkų. Atėjo jie iš Mažeikių.

Čia jie pradėjo šeiminkauti. Sausio 30 jie siuntė 30 pėstininkų užimti Žemalės, bet pakelėje būta lietuvių partizanų. Jie prisileido arti ir atidengė smarkią ugnį. Žuvo

23 bolševikai kariai ir keletas raitelių. Žuvo ir visi pastotinkai, ūkininkai pavaryti iš Sedos.

Vietos partizanai išžvalgė Sedos apylinkes. Jų pranešimu, Sedoje buvo apie 400 bolševikų karių. Bet tuo metu visur prasidėjo ofenzyva prieš bolševikus. Jie gerai žinojo, kaip tai vyksta. Dažnai pasirodo vokiečių kariai, o jų jie labai bijojo. Žinojo ir tai, kad karininko Plechavičiaus vyrai kaudė labai atkakliai. Todėl Sedoje bolševikai buvo gerokai įsibaiminę, jau buvo demoralizuoti.

Karininkas P. Plechavičius nieko nelaukė. Padedamas vietos partizanų, rengėsi pulti Sedą.

Seda atvaduojama

1919 sausio 30 kar. P. Plechavičius su savo daliniu atėjo į Grūstės laimą prie Sedos. Partizanai žvalgai visa buvo išžvalgę ir pranešė, kad bolševikai esą labai pakrikę. Dalinys nieko nebelaukė — sausio 31 ankstų rytą puolė Sedą. Šiame puolime jau dalyvavo ir Feliksas Veitas, didelis P. Plechavičiaus žygių talkininkas.

Puolanti grupė turėjo keturis kulkosvydžius ir vieną minosvaidį. Jie paleido šūvius į miestą, ir bolševikai traukėsi. Be didesnio pasipriešinimo kar. P. Plechavičiaus dalinys paėmė Sedą. 8 v. ryto lietuvių kariai įžygiavo į miestą ir visus nustebino ir pradžiugino, nes visiems dingo teroro baimė. Rinkos aikštėje iškėlė lietuvišką vėliavą, visur išstatė sargybas, kad niekas nedrįstų grįžti į Sedą. Tos sargybos buvo reikalingos, nes bolševikų žvalgai pasirodė ir nuo Telšių pusės, artėjo ir iš Mažeikių pusės. Visus juos sutiko kulkosvydžių ugnis.

Pats kar. P. Plechavičius Sedoje nepasiliko. Jis grįžo į Skuodą organizuoti naujų operacijų.

Bolševikų kerštas

Bolševikai ieškojo būdų, kaip atkeršyti P. Plechavičiui. Surengė dvi ekspedicijas. Į Sedą pasiuntė 40 vyrų, atvykusių iš Šiaulių. Jie turėjo ten visa likviduoti. Kita mažesnė grupė iš Mažeikių važiavo į Bukončius, kad narsųjį

karininką jo tėviškėje pagautų. Abi ekspedicijos pasibaigė nelaimingai.

Ekspedicija, priartėjusi prie Sedos, buvo visiškai sumušta, iš 40 vyrų žuvo 23. Likučiai pasitraukė, nepasiėmę nei sužeistų, nei žuvusių. Tada bolševikai pajuto, kad Plechavičiaus armija yra jėga. Apie tai jie rašo bolševikiniuose prisiminimuose, kad Plechavičiaus armija buvo labai gerai ginkluota. Vargu, ji buvo gerai ginkluota. Bet ši armija buvo drąsi ir pasiryžusi apginti savo laisvę, o tos drąsos neturėjo bolševikinė armija. Iš jos nuolat ir nuolat bėgo, ypač lietuviai, kurie buvo suklaidinti, kad prisijungė prie jų pulkų.

Ekspedicijai, traukiančiai į Bukončius, pasibaigė kitaip. Ją visą pagavo vietos partizanai. Gerai įkrėtė į kailį. Jie pasakė viską, kas buvo suprojektuota.

Bukončiuose tuo metu gyvenimas buvo labai nesaugus. Nuolat gaudavo visokius grasinančius raštelius, kad visi bus išžudyti, sulyginti su žeme. Naktį apsiginklavę eidavo gulti net į tvartus, tarp gyvulių. Visada budėjo pikti šunes, budėjo vienas ir iš šeimos narių. Tai buvo tikras parengties stovis. Jei kas važiuo iš namų, be ginklo nejudėjo.

ĮVYKIAI PLĒTOJASI

Kai bolševikai paėmė Šiaulius, Kuršėnus, Telšius, Sedą, Mažeikius, išsigando vokiečių karinė vadovybė. Jie labai bijojo, kad bolševikai neprieitų prie Prūsijos sienos. O bolševikai turėjo pulti Palangos kryptimi. Jie tikėjosi atkirsti pusiau visą kraštą, atkirsti Liepojos gynėjus ir juos susemti. Bet įvykiai ritosi visai kitaip.

Vokiečiai, nepaisydami santarvininkų, ėmė organizuoti pasipriešinimą prieš bolševikus. Tada į Liepoją atvyko kovinga divizija, vadovaujama generolo von der Goltz'o.

Kai tik buvo išlaisvinta Seda, ir ten atvyko vokiečių karių. Į patį miestą atvyko vienas leitenantas su 40 karių, į gretimas apylinkes, į Ketūnus, atvyko sustiprinta kuopa. Joje buvo 117 pėstininkų, 15 raitininkų, turėjo du kulkosvaidžius, dvi patrankas. Jei iki šiol vokiečiai buvo abejingi atsikuriančiai Lietuvai, tai vasario pradžioje buvo įsakyta padėti lietuvių milicijai, lietuvių savanoriams. Ir iš šio į Ketūnus atsikėlusio dalinio lietuviai gavo ginklų, kuriuos

panaudojo prieš bolševikus ties Pievėnų miesteliu. Iš Pievėnų lietuviai partizanai išmušė bolševikus vasario 28.

Vasario 2 į Mažeikius atvyko nemažos bolševikų pajėgos — rusų 29 pulkas, latvių komunistų batalionas, lauko artilerijos baterija ir raitininkų būrys.

Vokiečių dalinys stovėjo Tirkšliuose. Vieną naktį, kai bolševikai surengė šokius klebonijoje, vokiečiai puolė Mažeikius ir bolševikus išvaikė. Rytmetį pasitraukė atgal. Tada bolševikai keršijo. Sušaudė 8 žmones, jų tarpe ir vieną vaikutį. Sušaudė toje pačioje vietoje, kur vokiečiai šaudė. Nepriklausomos Lietuvos laikais ta gatvė buvo pavadinta Kankinių gatve ir buvo pastatytas paminklas.

BOLŠEVIKAI IŠVAROMI

Vasario mėnesį karininkas P. Plechavičius dar buvo Skuode. Vasario 7 jo komendantūros kariai davė priesaiką. Apie tai rašo kanauninkas Pranas Žadeikis savo prisiminimuose.

Šie komendantūros kariai jau buvo išmankštinti, atlikę šaudymo pratimus, dalyvavę ne viename žygyje.

Petras Gudelis “Joniskėlio apskrities partizanai” rašo, kad “1919 m. vasario 27 dieną karininko Plechavičiaus ir vokiečių kariuomenė sumušė bolševikus Telšių rajone” (158 psl.). Tai buvo lemiamos kautynės, nes nuo čia Raudonoji armija ėmė riedėti atgal. Čia kautis buvo atvykęs generolo von der Goltz'o “geležinės divizijos” dalinys. Kiek ten buvo lietuvių, sunku pasakyti. Jau tuo metu visur veikė lietuviai partizanai, Plechavičiaus armijos talkininkai.

Kovo 4 buvo smarkios kautynės dėl Mažeikių. Puolime šalia vokiečių dalyvavo ir lietuviai partizanai, Plechavičiaus armijos kariai. Bolševikai pasitraukė pralaimėję. Paliko nukautus, o nusivežė sužeistus.

Toliau bolševikams teko tik trauktis ir trauktis. Kaip Žemaitis, bolševikinio pulko vadas, savo prisiminimuose rašo, pasitraukus iš Šiaulių, jų pajėgos visai sumažėjo, nes daug pasitraukė iš kariuomenės.

KOMENDANTAS SEDOJE

Kovo gale ar balandžio pradžioje karininkas Plechavi-

čius perkėlė savo komendantūrą į Sedą. Ji juk ir buvo Sedos komendantūra. Anksčiau negalėjo čia veikti, nes buvo daug bolševikinio elemento.

Įsikūręs Sedoje su savo kareiviais, jis ir toliau tęsė atkaklią kovą su banditais ir su bolševikais, stiprino žmonėse pasitikėjimą lietuviška valdžia.

Bolševikinis elementas visą laiką norėjo jį sunaikinti. Bet karininką Plechavičių lydėjo laimė.

Kartą važiavo dviračiu Sedos apylinkėje. Į jį šovė ir peršovė jo kepurę, jo paties visai nepalietė. Šią kepurę jis paskui visada laikė savo suvenyrų skrynioje.

Ylakių valsčiuje, važiuojant iš Kivylių kaimo į Klauseikių kaimą, iš beržynėlio metė granatą į jo vežimą, bet karininkas Plechavičius ją tuoj pagriebė ir išmetė šalin. Granata sprogo ir jo nesužeidė.

Sedoje bolševikai padarė suokalbį nušauti jį lovoje bemiegantį, nušauti per sieną. Bet ir tai nepavyko — nepateikė.

Sedoje nepaprastą įspūdį padarė, kad jis sušaudė savo tarnaitę. Tarnaitė buvo komunistų agentė. Kur tik lietuviai vykdavo, ten juos pasitikdavo šautuvų ugnis, net ir granatos. Vėliau įtarė tarnaitę. Ir išaiškino. Išaiškino Feliksas Veitas. Ji buvo suimta, karo lauko teismo nuteista ir sušaudyta pačiam mieste, kad visi matytų.

Rinkoje nuaidėję šiurpūs šūviai buvo galutinė pamoka visiems. Plechavičius — neįveikiamas. Jo vyrai gina jį ir neišduoda.

Kauną pasiekė bent keli skundai, kad Plechavičius per daug šaudo žmones. Skundus fabrikavo tie, kurie daugiau ar mažiau buvo nukentėję, kuriems labiau rūpėjo, kad sugrįžtų bolševikai.

Pats Plechavičius labai rūpestingai žiūrėjo, kad nebūtų nubaustas nekaltas žmogus. Mėgo jis pats lankyti daboklę, stebėti suimtuosius. Labiausiai jis pykdavo, kai ūkininkai palieka savo žemę ir eina pas bolševikus. Tokį buvo pagavę Justiną Silkauskį nuo Žemaičių Kalvarijos. Su arkliuku ir vežimuku jis važiavo į bolševikų pusę ir jį Sedoje pagavo Plechavičiaus kareiviai. Įkišo į daboklę. Pats Plechavičius ateidavo kas rytą, pistoletu perbraukdavo per nosį ir sakydavo, kad “tavęs tai nepasigailėsiu, kad išdavei savo kraštą”. Tai buvo tik gąsdinimas. Kartą atidarė daboklę ir sako ūkininkui:

— Eik namo ir ūkininkauk, ir aš tau nieko nedarysiu, jei tu būsi ištikimas Lietuvai. O už dabartinius tavo nusikaltimus kariuomenei paimu arklį ir vežimą.

Tas ūkininkas grįžo, ramiai gyveno ir niekada nebežiūrėjo nei į tą pusę, kur buvo kalbama apie bolševikiškus reikalus. Buvo jau pagydytas.

Sedoje pats Plechavičius į kalėjimą įkišo patikimą žmogų Baltinį, kad išaiškintų vieną suimtąjį, nes nebuvo tikras, ar jis kaltas. Vėliau tas pats Baltinis 1930 tarnavo Tirkšlių policijoje.

KAUNAS SUSIRŪPINA

Kauną pasiekė ir skundai ir gandai, kad Plechavičius šaudo nekaltus žmones. Vyriausybė nutarė ištirti, bet buvo nemaža sunkumų. Į kraštą buvo įsiveržę bermontininkai ir užėmė Kuršėnų, Šiaulių — Mintaujos ruožą. Ryšiai su Žemaitija buvo silpni.

Tuo metu Rapolas Skipitis, teisininkas, buvo paskirtas vykti su teismu į Kretingą. Tai buvo tolima kelionė. Jis buvo įgaliotas aplankyti Kretingos komendantą Tallat-Kelpšą, Telšių komendantą Zaleckį ir Sedos komendantą Plechavičių. Vyriausybė norėjo patirti, kaip jie tvarkosi.

Šią savo kelionę Rapolas Skipitis vaizdžiai aprašo savo knygoje “Nepriklausomą Lietuvą statant”. Vaizdžiai nupasakoja savo kelionę, teismą Kretingoje, vizitą pas komendantą, kelionę į Telšius, kur aplanko komendantą karininką Bronių Zaleckį, kuris mokėjo puikiai tvarkytis ir turėjo nemažą komendantūros kareivių. Iš Telšių vyksta į Sedą. Ta kelionė įvyko 1919 metų ankstyvą rudenį. Štai tie knygos puslapiai, kurie atskleidžia karininko Plechavičiaus veiklą.

RAPOLO SKIPIČIO PRISIMINIMAI

Kitą dieną komendantas B. Zaleskis vežė mane į Sedą pas komendantą Povilą Plechavičių. Ir dabar diena buvo tyki ir graži.

Žemaitukų pora smagiai bėgo lygiu, visai geru vieškeliu Sedos link. Vaziavome tik mudu su Zaleskiu, be pašalinių asmenų, todėl laisvai galėjome pasikalbėti man rū-

pimais klausimais. O B. Zaleskis buvo žmogus be diplomatinų gudravojimų, kalbėdavo stačiai ir atvirai. Tai aš į jį ir kreipiuos:

— Kaune esu girdėjęs, kad Plechavičius šaudęs ir kaltus ir nekaltus. Gal galėtum man papasakoti kaip gi buvo iš tikrųjų?

— Visko smulkiai nei aš nežinau. Tik galėčiau išdėstyti visas aplinkybes, kokiose Povilas Plechavičius veikė. O tos aplinkybės buvo nepaprastai žiaurios. 1918 m. gale ir 1919 m. pradžioj šiame Žemaitijos kampe buvo didžiausios bėdos: anarchija, plėšikai ir bolševikai. Kai 1918 m. lapkričio mėn. vokiečių okupacinis aparatas ėmė kriksti, o Lietuvos valdžios aparatas dar nebuvo susidaręs, buvo klaidus anarchijos laikotarpis. Klaidus, žinoma, buvo tik geriems žmonėms, o plėšikams tai buvo atsivėrusi didžiausia laisvė. Banditai plėšė, kankino ir žudė nekaltus žmones, o nebuvo jėgos, kuri jiems būtų galėjusi pasipriešinti. Tuomet ir pasirodė Povilas Plechavičius, rodos, Židikų valsčiaus vyras. Jis, jokio ryšio su Vilniū ar Kaunu dar neturėdamas, pats vienas pasiryžo kovoti su plėšikais ir įvesti tvarką. Savo tikslui atsiekti jis paprašė tuomet Liepojoj stovėjusių vokiečių kariškių paramos, ir, jos šiek tiek gavęs, su keliais sau artimais ir patikimais vyrais sudarė vietinės valdžios pagrindą ir išėjo į žūtbūtinę kovą su plėšikais. Bet tai buvo tik jo kovų pradžia. Kaip žinai, šių metų pradžioj ir į Žemaitiją buvo įsibrovę Rusijos bolševikai. Jie buvo užėmę Telšius, Mažeikius, Tirkšlius ir kitas Žemaitijos vietas. Tuomet Povilas Plechavičius Sedos apylinkėse organizavo partizanus ir puldinėjo bolševikus. Kai Plechavičiaus pastangas perėmė vokiečių kariai, bolševikai neatsilaikė ir kovo pradžioj turėjo iš Žemaitijos pasitraukti. Šiaip ar taip buvo, bet visi sako, kad Povilas Plechavičius buvo pats drąsiausias ir energingiausias kovotojas su bolševikais.

— Kaune teko girdėti, kad Plechavičius šaudęs žmones ir po to, kai jau buvo bolševikai išvyti, ar žinai kaip buvo iš tiesų?

— Visų atvejų ir kaip Plechavičius šaudė juk aš ir nežinau. Tik galiu pasakyti, kad geri žmonės Plechavičiaus nekaltina nei už šaudymus. Priešingai, patenkintai džiaugiasi, kad atsirado toks drąsus vyras, kurs, ne sykį pats statydamas savo gyvybę į pavojų, stojo į atvirą mūšį su plėšikais ir juos nugalėjo. Beje, čia dar turiu pridurti, kad

Žemaitijoje bolševikai išvien ėjo su plėšikais. Kai bolševikų armija iš Žemaitijos buvo išvyta, tai pasiliko nemažai jų agentų, kurie organizavo ir dabar tebeorganizuoja komunistų partijos draugus ir rėmėjus. Plėšikai mielai stojo į komunistų partiją savais sumetimais, o komunistams plėšikai buvo priimtini dėl to, kad jie irgi norėjo nuversti Plechavičiaus valdžią. Visi jie, kaip vilkai, norėjo sudraskyti Plechavičių. Tai jam neliko kito kelio, kaip tik šaudyti visus, kurie buvo pasiryžę jį nužudyti. Žinoma, kai be teismo šaudomi žmonės, visuomet galima pasakyti, kad sušaudyti nekaltieji. Bet iš rimtų žmonių neteko girdėti, kad Plechavičius būtų šaudęs nekaltus žmones. O kad Povilas Plechavičius yra rimtas vyras, rodo tas faktas, kad jis, tiek daug rizikavęs, aptvarkęs tą Žemaitijos kampą, gražiai įsijungė į Lietuvos kariuomenę ir ištikimai tarnauja Lietuvai. Nežinau, kaip būtų buvę man Telšiuose, jei Plechavičius nebūtų buvęs Sedoje.

Taip užbaigė savo ilgoką pasakojimą B. Zaleskis.

Artinomės prie miško. B. Zaleskis padavė man vadelės, o pats išsiėmė revolverį ir pasiruošė šovimui.

— Ką gi čia dabar rengies šauti? — paklausiau Zaleskio.

— Per šį mišką važiuojančius mūsų karius kartais apšaudo. Plėšikai ar bolševikai partizanai šaudo, — kas juos žino. Čia visuomet reikia būti pasiruošusiam gintis, — aiškino man Zaleskis.

Bet šį kartą niekas nešaudė. Tik buvo ramu ir taip tyku, kaip būna tykų Lietuvos kaime rugsėjo mėnesy. Saulės spinduliai žaidė jau gelsvai paraudusiame beržynėly. Netrukus įvažiuom į augalotą spygliuočių mišką, ir saulės spindulių nei ženklų neliko. Priešais, gal už kokio kilometro švitėjo vėl laukai. Gi dar už pusvalandžio mudu su Zaleskiu buvome jau Sedoj.

Kai Zaleskis pasakojo apie Plechavičiaus žygius, tai buvau įsivaizdavęs ir jo išvaizdą. Maniau, bus stambus vyras, rūstaus veido su vašiais nusvirusiais ūsais, nemažiau 35 metų amžiaus. Gi pamačiau žymiai kitokį. Ne tik vašių ūsų neturėjo, bet ir nevysi veido plaukai tebuvo sužėlę. Iš to buvo aišku, kad jis buvo žymiai jaunesnis, negu buvau įsivaizdavęs. Nors atrodė nemažas ir nesilpnas, bet ne toks stambus, kaip buvau manęs. Susipažinau ir pasisakiau ko atvažiuavęs. Daviau paskaityti ir Krašto apsaugos ministe-

Povilas Plechavičius, Lietuvos kariuomenės karininkas, 1919 metais su žmona Irena.

rio raštą. Plechavičius jokio nepasitenkinimo neparodė. Greičiau priešingai, — maloniai šypsodamasis pareiškė:

— Pagaliau ir Kaunas prisiminė mus, kamčadalus.

Mums bešnekučiuojant, įėjo jaunutė ponia Plechavičienė, kurią visai neseniai Plechavičius buvo vedęs. Berods, buvo vokiečių kilmės liepojietė. Su jaja man teko kalbėtis rusiškai, nes rusiškai ji kalbėjo visai gerai ir prakalbino mane rusiškai. Jaučiaus šiek tiek nesmagiai, sudrumstęs jaunavedžių gražiausias dienas, bet jiedu man buvo malonūs ir svetingi. Plechavičius pasakojo tuos sunkumus, kuriuos jam teko nugalėti, kol pasisekė aptvarkyti šį Žemaitijos kampelį.

Turiu pasakyti, kad Plechavičiaus pasakojime pasigyrimų nejaučiau. Kalbėjo kaip visai subrendęs rimtas vyras.

— Neseniai iš Žemaitijos išvijom bolševikus, o čia vėl kažkokie banditai atsibastė, turėtų Kaunas griebtis rimtų priemonių, kad ir tuos banditus išvijus, — kalbėjo Plechavičius, turėdamas balvoje bermontininkus.

Mudu su Zaleskiu Plechavičiaus nuomonei pritarėm.

Po valandėlės Zaleskis išvyko į Telšius, o mudu su Plechavičium išėjom truputį pasižvalgyti po Sedos miestuką.

Man krito į akį Plechavičiaus didelis atsargumas. Be rankinių granatų ir be revolverio jis nei žingsnio nėjo nuo savo buto, kurs buvo kareivio saugojamas. Tiesą pasakius, tai nebuvo bailumo, o tik apdairumo pažymys. Tenka ir taip stebėtis, kad Plechavičius sugebėjo išlikti gyvas, turėdamas tiek įnirtusių priešų.

Nakvojau pas Plechavičius. Esu pratęs anksti keltis, o ypač kelionėj negaliu ilgai miegoti. Anksti atsikėliau ir Sedoj. Tik saulei patekėjus išėjau pasivaikščioti. Kas gali būti malonesnio, kaip pasivaikščioti gryname kaimo ore, saulutei tik pradėjus savo pusratį apie žemę. Išėjau iš miestuko Ylakių vieškeliu. Štai ir kryžius su koplytėle ir smūtke-liu. O prie kryžiaus keli dideli akmenys guli. Atsisėdau ant akmens ir grožiuos tik ką sudygusiais rugiais. Matau, lauko keleliu neskubėdamas beeinąs vyras. Eina tiesiai į mane, o priėjęs ir pakalbino:

— Ar jau manęs nebepažįsti? Palangoj kartu mokėmės.

— Nagi tas išdykėlis Feliksiukas į kokį vyrą išaugęs! Kai prabilai, tai iš balso pažinau. Bičiuliškai pasisveikinome, nors jau 15 metų nebuvo susitikę.

Felikso pavardės neminiu saugumo sumetimais, nes nežinau, kur jis dabar yra. *)

— Žinojau, kad esi atvažiavęs, bet vakar neturėjau kaip pas Plechavičių užėiti. Šį rytą anksti maniau tikrai rasiu ir galėsim sau ramiai pasikalbėti, kol jiedu dar neatsikėlė. O svečias, pasirodo, su antrais gaidžiais keliasi. Sargybinis kareivis pasakė, kad išėjai pasivaikščioti. Numaniau, kad būsi už miesto išėjęs, nes anksti rytą negi mieste vaikščiosi. Tik tų kelių iš Sedos gal kokie šeši išeina. Pasiklausiau pasitaikiusio kareivio, ar nematė tamstos. Jis pasakė matęs einant, rodos, Barstyčių keliu. Tai ir buvau nuėjęs Barstyčių link. Gerai, kad pamačiau besėdintį prie kryžiaus. “Jei ne ubagas, tai greičiausia tamsta būsi”, pamaniau sau, ir neapsirikau.

— Tikrai man labai malonu sutikti senų laikų mokyklos draugą, — nuoširdžiai nudžiugęs sakiau Feliksui.

— Girdėjau, tamsta esi aukštas valdininkas, tai gal da-

*) Tas Feliksas yra Veitas, Plechavičiaus kovų draugas, šioje knygoje minimas ne kartą. Jis buvo išvežtas į Sibirą.

bar atvyksi į mūsų kraštą teisėjo ar kito kokio valstybės pareigūno vietą užimti?

— Esu Kauno Apygardos teismo Valstybės Gynėjas, senoviškai — prokuroras. Su teismu buvau nuvykęs į Kretingą, o iš ten per Telšius atvykau į Sedą pažiūrėti, kaip sekasi komendantui Plechavičiui.

— Tai labai gerai, kad atvažiavai pažiūrėti kaip tikrai buvo ir kaip dabar yra, nes mūsų žmonių tarpe yra nemažai ir tiesos kraipytojų. Yra ir tokių minkštagalvių, kuriems atrodo, kad mes čia perdaug griežtai kovojame su bolševikais, perdaug šaudom.

— Kodėl sakai “mes”? Ar pats irgi padedi komendantui Plechavičiui?

— Padedu, žinoma, padedu. Jei niekas nebūtų jam padėjęs, tai bolševikai seniai jį būtų sudoroję.

— Ar Plechavičius tikrai drąsiai kovojo su bolševikais?

— Ai, ai, brolyti, kas čia buvo šių metų pradžioj, kai bolševikų gaujos buvo užplūdę Žemaitiją, tai sunku ir apsaakyti. Apskričiuose ir valsčiuose bolševikai įsteigė savo komitetus, o jų ginkluoti būriai plėšė ir terorizavo gyventojus. Tik toks vyras kaip Plechavičius ir sugebėjo organizuoti partizanus kovai su bolševikais, nes į pavojingiausius žygius ne kitus siuntė, o pats pirmas ėjo. O drąsa ir ryžtas patraukia ir kitus.

— Anot tamstos, viskas buvo gerai. Bet yra kalbama, kad Plechavičius ar jo vyrai yra sušaudę ir nekaltų žmonių. Kaip gi buvo iš tikrųjų?

— Nėra jokia paslaptis, kad yra sušaudytų. O sušaudytųjų artimiesiems, aišku, jie buvo nekalčiausi ir be pagrindo sušaudyti. O aš galiu pasakyti, kad nei vieno nekalto žmogaus nei Plechavičius, nei jo vyrai nėra sušaudę. Jei mes jų nebūtume šaudę, tai šiandien Žemaitijoje turėtume bolševikų valdžią su plėšimais ir žmonių žudymais. O banditai būtų irgi išskerdę dešimčius nekaltų žmonių. Iš anarchijos įvesti tvarką tai nėra juokų darbas. Ir šiandien dar tebeveikia pogrindyje bolševikai. Tik kieta Plechavičiaus ranka davė ramybę ramiems gyventojams ir sudarė sąlygas organizuoti nepriklausomos Lietuvos valdžios aparatą ir šiame Žemaitijos kampe, — jau net susijaudinęs kalbėjo mano mokyklos draugas Feliksas.

Saulutė jau gerokai buvo pakilusi, o mudu su Feliksu vis negalėjome baigti pasikalbėjimo. Man buvo jau laikas

grįžti pusryčiauti, kad ponai Plechavičiai nepamanytų, kad mane kokie nevidonai užknaksijo. Ligi pat komendantūros Feliksas mane atlydėjo, bet vis dar liko daug neišsikalbėta. Prašiau Feliksą, kad būtinai užeitų pas mane, kai bus Kaune.

Po pusryčių mudu su Plechavičium nuėjova į komendantūrą. Žemėlapy Plechavičius man rodė, kur stipriausiai buvo įsitvirtinę bolševikai, pasakojo kaip organizavo partizanų ir kaip bolševikams davė į kailį.

— Juk ir dabar dar yra bolševikų slaptų kuopelių. Yra pagrindo manyti, kad, išvijus bolševikus iš Žemaitijos, miesteliuose ir net kaimuose paliko išsislapstę bolševikų agentai. Turiu tikrų žinių, kad yra pasislėpęs žymus bolševikų agitatorius ir rašeiva Rekašius. Jis gyvena susidėjęs su kažkokia Gerliachaite ar Gerliachiene. Asmens dokumentus yra pasidaręs Adolfo Gerliacho vardu. Bet aš dabosiu, kad jis čia perdaug nesišvaistytų.

Iš Plechavičiaus pasakojimų susidariau įspūdį, kad žvalgybą jis turi visai neblogą.

Dėl rekvizicijų Plechavičius sakė, kad didelių sunkumų neturįs, nes ūkininkai turėjo progos įsitikinti, kas yra bolševikai ir kaip būtų, jei būtų įsitvirtinusi jų valdžia.

Vidurdienį apie 12 val. su ponia Plechavičiene ir su šauniu Sedos komendantu Plechavičium teko atsisveikinti ir važiuoti į Mažeikių geležinkelio stotį. Vežė mane sėdikis ūkininkas pro Tirkšlius. Vežėjas buvo nekalbus, važiuovome gal porą valandų tylėdami. Užtat turėjau laiko pergaltvoti visas įgytas žinias ir įspūdžius. Visi trys komendantai tebestovėjo prieš mano akis. Jei apie kretingiškį Tallat-Kelpšą labai nedaug tegalėjau pasakyti, tai B. Zaleskis ir P. Plechavičius mano akyse stovėjo, kaip ryškūs nepriklausomos Lietuvos kūrėjai. Plechavičiaus nuopelnai buvo dideli todėl, kad pats vienas kibo įvesti tvarką tame Žemaitijos kampe, kovojo su plėšikais ir bolševikais, ne sykį statydamas į pavojų savo gyvybę, sugebėjo aprūpinti savo komendantūros kuopą, nors iš Kauno gaudavo lėšų toli gražu nepakankamai.

Bemąstant apie tuos komendantus, man atėjo galvon tokia mintis: mes, valstiečių vaikai, paprastai manome ir sakome, kad visi Lietuvos bajorai sulenkėję ir tik žiūri į Varšuvą. O B. Zaleskis ir P. Plechavičius irgi kilę iš bajorų, tačiau jie visai nuoširdžiai tarnauja lietuvių tautai ir

Lietuvai. O gal net daugiau turime Plechavičių ir Zaleskių negu Varšuvai palankių Lietuvos bajorų!?

Artėjome prie Tirkšlių. Čia sutikome keliasdešimt raitelių — bermontininkų, dainuojančių rusų kareivių dainą zasvisteli kazačenkai (Sušvilpė kazokėliai).

— Turbūt grįš ruskių caras, kad taip smagiai dainuoja tie kazokai? — po ilgo tylėjimo prabilo mano vežėjas.

— Nesugrįš, — kietai atsakiau žemaičiui ir vėl nutilome.

Greit buvo Mažeikiai, o kitos dienos vėlų vakarą grįžau į Kauną ir savo mintyse parsivežiau tris komendantus.

(Rapolas Skipitis, Nepriklausomą Lietuvą statant, 109-119 psl.)

KOMENDANTO VEIKLOS PLOTAS

Komendantas nesitenkino tik Sedos apylinkėm. Toli jis matė ir toli girdėjo. Kur tik pradėdavo drumstis gyvenimas, kur tik imdavo smelktis bolševikai, tuoj pasirodydavo Plechavičius su savo kariais. To meto liudininkas L. Adomkavičienė sako, kad jis kaip aitvaras lėkdavo per visą Žemaitiją ir buvo ten, kur buvo reikalingas.

Dail. Adomas Galdikas, kilęs iš Mosėdžio, miręs Amerikoje, Brooklyne, pasakojo, kad “jei ne Plechavičius, tai mano tėvus komunistai būtų nugalabiję”. Atvykdavo jis laiku ir su nuostabia drąsa, griežtumu viską išvaikydavo.

Siekė ir Plungę. Savo pokalbyje su Rapolu Skipičiu jis mini komunistų propagandistą Rekašių, kuris tada gyveno Plungėje pasislėpęs. Nusidangeno ir ten Plechavičius ir peršukavo miestą, pats ne vieną ištardė. Apčiuopė jis ir Rekašių. Šis bėgo, bet Plechavičiaus kareiviai jį mirtinai pašovė laukuose.

Santarvininkai į Plungę buvo atsiuntę švedą pulkininką, kad šis stebėtų, kaip eina jaunos respublikos organizavimas, ar neplėšikauja vokiečiai. Suprantama, pulkininkas būtų neleidęs ir tų tardymų, bet Plechavičius pamatė, kad pulkininkas mėgsta išgerti, tai ir parūpino jam gėrimo, o pats tvarkėsi taip, kaip jam reikėjo.

Kovojo jis ir prieš bermontininkus, kurie į Lietuvą buvo atsikraustę 1919 birželio 2. Nuo Mažeikių jie tai šen tai ten plėšikavo po turtingus kaimus.

5-tojo pėstininkų pulko kapitonai Vyt. Bagdonavičius, Strielnikas, Povilas Plechavičius ir prieky Garbaliuskas tarp kovų lenkų fronte 1920. (Nuotrauka gauta, baigiant knygą spausdinti).

Tarp Ylakių ir Sedos bermontininkai suvarė žmones, kad jiems suneštų visokių gėrybių. Žmonėm nieko kito nebeliko, kaip nešti savo gėrybes. Ūmai pasirodė komendantas Plechavičius su pistoletu rankoje. Liudininkas Antanas Pundzius sako, kad jis buvęs apsvilkęs kaip ūkininkas.

Bermontininkai, išgirdę jo rūstų žodį ir pamatę žvilgsnį, tuoj pasišalino, palikę visas gėrybes.

Kur tik pasimaišė vokiečiai iš Liepojos ir norėjo daryti rekvizicijas, ten irgi nuskubėjo arba jis pats arba jo įgaliotiniai. Vokiečių kariai visada paklausė jo įsakymų ir tuoj dingdavo.

Lietuva statėsi, iš naujo organizavosi. Jos egzistavimą vis labiau ir labiau pripažino Santarvės atstovai. Santarvė liepė vokiečiam visai iš krašto išsikraustyti 1919 birželio-liepos mėnesiais. Liko tik bermontininkai, kurių likimas buvo išspręstas kautynėse tų pačių metų rudenį. Ir bermontininkai turėjo trauktis.

Lietuva perorganizavo ir apskritis. Rusijos imperijos lai-

kais tos apskritys buvo labai didelės, vokiečiai buvo jas susmulkinę ir pristeigę naujų. Lietuva prisitaikė savo struktūrai ir sukūrė visai naujus administracinius vienetus — naujas apskritis. Sedos apskritis buvo panaikinta, įkurta Mažeikių apskritis. 1919 metų lapkričio mėnesį buvo perkelta ir Sedos komendantūra, pavadinta jau Mažeikių komendantūra. Anksčiau, vos prasidėjus Povilo Plechavičiaus žygiams, čia komendantu buvo paskirtas jo brolis Aleksandras. Bet jis išėjo į kariuomenę, ir komendantūra neišsilaikė. Dabar ir buvo atkelta čia Sedos komendantūra. Atkeltos komendantūros pirmuoju komendantu buvo karininkas Jonas Šlepetys. Bet ir čia siekė bermontininkai. Jie uždarė komendantūrą ir mieste plėšikavo. Komendantūra laikinai grįžo į Sedą, kol bermontininkai buvo išvyti.

Karininkas Plechavičius su savo kariais stabdė bermontininkų skverbimąsi į Žemaitiją, atkakliai su jais kovojo ir prisidėjo prie jų likvidavimo.

Tai buvo maždaug vienerių metų Plechavičiaus veikla. Per tuos metus jis visiškai pakeitė Žemaitijos veidą. Ją stabilizavo, sutvirtino, suteikė pasitikėjimo naują Lietuvos respublika.

Per vienerius metus buvo tik ištisos grumtynės, organizavimas, statymas. Reikėjo iš nieko statyti, kai pati Lietuvos vyriausybė neturėjo nieko. Čia ir pasirodė karininko Plechavičiaus sumanymas organizuoti, sutelkti ir medžiagas ir žmones, juos parengti apsaugai. Pasirodė ir vado sugebėjimai — jis greitai ir tiksliai sprendė ir nepaprastai drąsiai pats puolė. Tai ir lėmė jo sėkmę. Tai būrė prie jo kareivius, laisvės kovotojus.

Buvo jis rūstus, griežtas darbo metu, ypač sunkių žygių metu, bet po to visi kareiviai jautė jo tėvišką globą. Tai ir sujungė jo dalinį į tvirtą vienetą. Tai buvo Plechavičiaus armija, kurios taip bijojo visi bolševikų daliniai.

Su karine tarnyba atsiskleidžia visai nauji jo veiklos puslapiai. Jie taip gražiai ir plačiai aprašyti pirmoje šios knygos dalyje — aprašė Petras Jurgėla, pats gerai pažinęs šį šaunų kovotoją.

Vyčio Kryžiaus vėliavą įteikus 2-jam pėstininkų DLK Algirdo pulkui 1928.VI.24. Sėdi iš k.: vėliavą pašventinęs kan. J. Tumas-Vaižgantas, gen. L. Radus-Zenkavičius, Vyr. Štabo v-kas plk. P. Plechavičius (uz jo plk. V. Skorupskis), gen Grigaliūnas, min. J. Aleksa,

dimisijos gen. S. Žukauskas, Prez. Smetona, min. p-kas A. Voldemaras, krašto aps. min. plk. T. Daukantas, plk. M. Velykis, II div. vadas plk. J. Petraitis, plk. Pr. Jackevičius, vyr. kar. kapelionas kun. Vl. Mironas.

FELIKSAS VEITAS — JO KOVŲ DRAUGAS

Kai karininkas Plechavičius pradėjo savo kovos žygius, tada jau dalyvavo ir Feliksas Veitas. Tai buvo retas žmogus, retas kovotojas dėl Lietuvos laisvės, ištikimiausias karininko patikėtinis jo sunkiose kovų valandose. Ir gana ilgai jiedu kariavo viename daliny, būdami savanoriais, įsteigė Sedos komendantūrą ir vėliau tarnavo kariuomenėje.

Feliksas Veitas buvo gimęs 1892 Veiteliuose prie Ylakių. Baigė Palangos progimnazijos 4 klases. Toliau mokytis nenorėjo. Mėgo miškus, ežerus, medžiokles. Caro laikais atliko karinę prievolę. Grįžo puskarininkiu. Kilus pasauliniam karui, buvo mobilizuotas. Tarnavo 14-toje Somsonovo armijoje, kurią vėliau Hindenburgo armija sumušė.

Veitas pateko į nelaisvę. Buvo išgabentas į Vokietiją. Dirbo plytų fabrike, vėliau pas ūkininkę, kurios vyras buvo kare ir nebegrįžo. Ūkio savininkė panorėjo, kad jis ją vestų. Jis jai atsakė, kad padarysiąs tai su meile ir noru, bet jo papročiai reikalauja gauti tėvų palaiminimą. Moteris jam patikėjo ir leido vykti to palaiminimo. Išrūpino net leidimą. Deja, daugiau jo nebesulaukė. Kai jis dirbo plytų fabrike, jis savo seseriai lietuviškai parašė atviruką: „Mano geriausi draugai yra Alkis, Šaltis ir Driskis”.

Buvo patriotiškai nusiteikęs, energingas, karingas, drąsus, tvirtas kaip plienas. Kur tik didesnis pavojus, ten talkindavo Plechavičiui. Kartą jojant, užpuolė komunistai ir Veitui perkirto žandą, bet tuo metu Plechavičius nušovė užpuoliką ir taip Veitą išgelbėjo.

Kai buvo užimta Seda, jis buvo paskirtas policijos vadu.

Bermontininkų laikais Veitas sužinojo, kad iš Šiaulių veža pasisavintas gėrybes į Vokietiją. Jis su savo būriu tarp Amalių ir Gužių stoties užblokavo geležinkelį, ir traukinys negalėjo toliau eiti. Bermontininkai pastatė sargybas ir su traukiniu grįžo atgal. Kitą dieną bermontininkai siuntė šarvuotą traukinį, bet savo sargybų neberado. Dar kartą mėgino pastatyti sargybas, bet ir jas sutvarkė Veito būrys. Taip jie tų gėrybių išvežti negalėjo.

Prasidėjus karams dėl Lietuvos laisvės, jis įstojo į kariuomenę, kariavo su lenkais, buvo tame pačiame daliny su karininku Plechavičiumi. Pasibaigus karui, išėjo vyresniuoju puskarininkiu iš kariuomenės ir gyveno Žemaitijoje. Gyveno Kalčio malūne prie Ylakių. Kai susitikdavo šie du

Feliksas Veitas, ištikimas karininko Povilo Plechavičiaus kovų draugas, dalyvavęs visuose žygiuose, pradedant nuo Sedos, drauge su juo savanoriais tarnavęs Lietuvos kariuomenėje, bolševikų 1941 metais išvežtas į Sibirą.

kovų draugai, visada apsikabindavo ir padraugaudavo. Tokių susitikimų mini šioje knygoje Petras Jurgėla, kur jis aprašo Lietuvos prezidento vizitą Telšiuose.

Komunistam 1940 okupavus Lietuvą, Veitas buvo suimtas pirmą naktį. Kai jį vežė per Židikus, jis sušuko: "Tegyvuoja Plechavičius". Už tai jis gavo smūgį. Buvo patalpintas Šiaulių kalėjime, iš ten išvežtas į Sibirą.

Vienas jo sūnus buvo suimtas iš Skuodo gimnazijos, patalpintas Telšių kalėjime. Prieš pat karo pradžią buvo perkeltas į Šiaulius, iš ten išvežtas į Sibirą. Antras jo sūnus žuvo kovose kaip partizanas prie tos pačios brangios Sedos, dėl kurios laisvės kariavo jo tėvas.

Visa tai atsitiko tenai, aname Varduvos krašte, kai žemaičiai kėlėsi nepriklausomam gyvenimui. Varduva tekėjo, ažuolai kalneliuose šniokštė, o žmonės arė dirvonus ir sveikino naujus laikus. Sustoję jie dėjo legendas apie šaunų ir drąsų karininką, žemaitį Povilą Plechavičių, kuris lėkė raitas per jų žemę ir išvaikė visa, kas buvo nelietuviška, nesava, kas norėjo pavergti dar kartą. Tik jo dėka ramiai plaukia vasarojus, piemenukas švilpauja prie upės vagos, mergaitės dainuoja lietuviškas dainas, o kalne, šventajame gojuje — šlama ažuolai.

Karininkas Vaclovas Goštautas, savanoris, nepriklausomybės kovų dalyvis, kurį gen. Pov. Plechavičius dažnai prisimindavo kaip gerą karį, kovų draugą. V. Goštautas buvo gimęs 1900 birželio 4 Kretingoje. Būdamas 18 metų, įsijungė į kovą dėl Lietuvos nepriklausomybės. Vokiečių žandarai pagavo jį beplatinantį atsišaukimus, kurie skelbė Lietuvos nepriklausomybę. Įkišo į nepilnamečių politinių kalinių stovyklą Šiauliuose. Išsilaisvinęs savanoriu stojo į Lietuvos kariuomenę, 1919 baigė karo mokyklos II laidą. Kaip kavalerijos jaun. leitenantas su I gusarų pulku kariavo prieš lenkus Salako — Turmanto bare, 1920-25 buvo pulko adjutantas ir eskadrono vadas II ulonų pulke. 1925-31 buvo policijos referentas Vidaus Reikalų ministerijoje, 1929-30 pasienio policijos rajono viršininkas prie Vokietijos sienos Klaipėdos krašte. Nuo 1931 iki 1944 buvo apskrities viršininku Raseiniuose, Vilkaviškyje, Marijampolėje, išskyrus 1940-41, kada bolševikų buvo kalinamas Marijampolės kalėjime.

1944 pasitraukęs iš Lietuvos, kurį laiką buvo Miunchene, Vokietijoje, 1949-1962 — Kolumbijoje. 1962 spalio 7 persikėlė į Čičagą, kur ir mirė tų pačių metų gruodžio 29.

Kairėje Juozas Daunora, ant kėdės krašto sėdi Valentinas Galdikas. 1919 sausio mėn., grįžę iš Kauno gimnazijos 3 klasės, stojo į Plechavičiaus organizuojamą miliciją. Pradžioje buvo Šatėse. Galdikas buvo ten milicijos viršininku. Vėliau buvo prikomandiruoti prie Sedos komendantūros, iš ten — prie Mažeikių komendantūros. Mažeikiuose dar išbuvo apie du mėnesius. Po to Galdiko dėdė kunigas prašė karininką Plechavičių, kad juos paleistų tęsti mokslo.

1919 metais Feliksas Veitas ir Valentinas Galdikas raiti ap-lankė Žemaičių Kalvariją ir Platelius, įtvirtindami Lietuvos valdžią. Iškilmingai buvo sutikti Plateliuose. Buvo pakelta Lietuvos vėliava, bažnyčioje buvo pamaldos, kur abu Lietuvos kariai sėdėjo garbės vietose.

Valentinas Galdikas antrojo pasaulinio karo metu pasitraukė į Vakarų, atvyko į JAV. Mirė 1966.

PO AUKŠTUOJU TĒVYNĒS DANGUM

Peržvelgę gen. P. Plechavičiaus veiklą 1918-1919, dabar sustokime ties jo gyvenimu, kai jis išėjo į atsargą. Petras Jurgėla pirmoje šios knygos dalyje plačiai ir išsamiai aprašė jo karinę veiklą, tarnybą Lietuvos kariuomenėje. Dabar paryškinsime keletą momentų iš to gyvenimo, kai jis iškilmingą generolo uniformą pasikabino į spintą ir užsidėjo civilinį švarką. Kas tada nutiko?

Į atsargą gen. P. Plechavičius išėjo 1929. Jis buvo dar tik 39 metų vyras, pačiame savo kūrybingumo pajėgume. Savo gražiausius jaunystės metus buvo atidavęs kario profesijai. Dabar turėjo eiti į kitą profesiją. Daug kur atsargos aukšto rango kariai yra kviečiami į didelių įstaigų direktorius, prekybos vadovus. Tokioje Švedijoje atsargos kariai užima aukštas vietas civilinėje valdžioje — eina apskrities viršininkų pareigas, administruoja valdžios turtus.

Gen. Plechavičius užaugo tokioje šeimoje, kur visi vaikai turėjo dirbti ūkio darbus. Ir jam teko susipažinti su vasaros dalgių žvangėjimu, su pradalgių kvapu, su rugių gubom. Regėjo ir nuvalytus laukus ir ten susirenkančius paukščius, kad galėtų rudenį išskristi į kitus kraštus. Ar tai nebuvo nostalgija? Ar nešaukė jo į tėviškę palikti pakrančių ažuolai? Kur Kvistė, pilna žuvies, vėžių? Kur puikioji Varduva su aukštais krantais? Kokie beržynėliai, kokie ten rytmečiai! Kokia rasa pievoje!

Ir jis negalėjo iškeisti savo gyvenimo į kokio bankininko vietą, ar kokio prekybos bendrovės atstovo užsienyje. Jis sugrįžo prie žemelės, prie tos gerosios žemelės, prie tėviškės aukštųjų ažuolų.

Dabar jau buvo kitaip. Jie visi gyveno po aukštuoju tėvynės dangum laisvi, nepriklausomi. Nebuvo Rusijos jungo, svetimų žandarų, svetimų mokyklų. Viskas buvo sava.

Turėdamas didelę energiją ir sumanumą, jis pasineria į naują gyvenimą, ima organizuoti savo privatų ir nepriklausomą gyvenimą.

Patartas savo kovos draugo Felikso Veito, jis Skuode įsigijo iš nusigyvenusio vokiečio Elerio malūną. Vandens malūnas jau buvo daug sumalęs, pavargęs, nebeturėjo nei savo blizgesio. Turėjo tik praeitį.

Vienas iš uždavinių ir buvo — atstatyti ir patobulinti malūną. Ir jisai išugdė malūną į modernią naują įmonę, kurią galėjo lankyti ir užsienio svečiai. Tai nebuvo istorinė atgyvena, malūnas, kuriame gyvena seni velniai, bet buvo puikus ir modernus, su geriausiom mašinom ir su geriausiu patarnavimu.

Čia daug padėjo generolo populiarumas ir jo paprastumas. Jis nebuvo iš tų, kuris, eidamas gatve, nepažintų savo buvusių kareivių, kad nenorėtų su jais pasikalbėti. Kiekvieną, kurį jis tik pažino, sustabdė, per petį paplojo ir nusivedė pietauti. Ir su kiekvienu jis kalbėjo labai jaukiai, nuoširdžiai. Kažkoks mielas žmogus, patrauklus, paprastas. Teisingas. Kai atsistoja, išsitiesia kaip lendrė. Tvirtai paspaudžia ranką ir pasako:

— Broliuk, laikykis!

Skuode jis mokėjo rasti kontaktą su visa apylinke. Kadaiše jis čia buvo veikęs su savo komendantūra, mankštinęs kareivius, baudęs "razbaininkus". Dabar buvo gyvenimas po aukštuoju tėviškės dangum — laisvas, nepriklausomas. Jis neturėjo išdidumo savo ūkininkams, kurie atvykdavo į jo malūną. Juk dėl jų ramybės jis statė savo gyvenybę į pavojų, naktimis nemigo. Tai Lietuvos pagrindas — laisvi ir tvirti ūkininkai.

Taip generolas dažnai pasisukinėdavo tų ūkininkų tarpe, drauge parūkė pypkutę, pakalbėjo apie žemės ūkį, apie tvarką. Ir visi ūkininkai mėgo ir jo tiesią išvaizdą ir jo paprastumą. Ir moterėlės ateidavo patarimo, ypač kokios nelaimės ištiktos. Niekam neatsakydavo, duodavo patarimus, įdėdavo į ranką porą litų ir miltų laidotuvėms.

Kartą prireikė malūnui malkų. Tų malkų daug. Kaip čia suveši. Generolas paskelbė Skuodo ūkininkams: kas jam atveš jau supiautų malkų iš užpirtos girios, galės malti be eilės. Kai prasideda didieji malimai, ta eilutė vargino ūkininkus. Reikėjo ilgai laukti. Ir pasikėlė eilė ūkininkų ir per vieną dieną suvežė jo malkas. Visiem vežusiem jis

išdavė raštelius, kad jiems bus malama be eilės. Ir tuo ūkininkai buvo labai patenkinti, nes sutaupė daug laiko.

Pratęs prie kariško gyvenimo, kartais ir malūne jis aprėkdavo, subardavo, bet tai buvo tik drausmės žodžiai. Tai pasakęs, niekada nenešiojo jokio pykčio ir niekada žmogaus nenorėjo nei persekioti, nei niekinti.

Tai buvo 1938 ar 1939 metais. Generolas sėsėjo savo malūno raštinėje ir kažką skaitė. Ūmai įbėgo vienas iš tarnautojų, o gal ir malūno vedėjas, ir sako:

— Tokiam ir tokiam darbininkui sulaužė koją. Jo kelnes pagavo ratas . . .

Generolas atsistojo ir tarė:

— Ko man sakai, juk aš ne daktaras.

Atėjęs sumišo. Nebežino ką sakyti.

— Mano brolis Leonardas yra daktaras, Telšių ligoninės vedėjas. Jam reikia tai sakyti. Štai automobilio raktai. Nuvešk sužeistą.

— Bet, generole, jis kruvinas, į ką pavers tokią gražią mašiną.

Generolas trenkė kumščia į stalą:

— Žmogus brangesnis už bet kokią mašiną! Vešk tuoj!

Tuo tarpu jis paskambino į Telšius broliui, kad jo malūno darbininkui duotų kuo geriausią kambarį ir kad kuo rūpestingiausiai prižiūrėtų ir išgydytų.

Darbininką nuvežė, gražiai jį ten laikė ir išgydė ir automobiliu parvežė. Generolas sumokėjo ir visas ligoninės išlaidas.

Šis įvykis giliai sujauđino Skuodą ir visą apylinkę. Sunkiais, dramatiškais momentais generolas visada turėjo platų mostą ir parodydavo jaudinančią gily nuoširdumą.

Malūnas turi čia savo vaidmenį. Čia susirenka žmonės, pasikalba. Čia atneša naujienas iš vieno kaimo, perduoda į kitą kaimą. Tai žinių agentūra. Per malūną daug ką gali informuoti, vienaip ar kitaip nuteikti. Per malūną yra gyvas santykis su žmonėmis. Tad ir generolo autoritetas žmonėse dar labiau kilo. Per savo kontaktus jis darė teigiamą įtaką žmonėms.

Gen. Plechavičiaus vaikai nepriklausomos Lietuvos laikais. Iš k. Povilas, Irena, Norbertas.

Du broliai Plechavičiai, gen. Povilas ir plk. Aleksandras, su savo dukrom 1930 Palangoje.

ŪKININKO VAIDMENY

Be malūno, generolas dar buvo įsigijęs Čiutelių ūkį, netoli Šiaulių. Skuodo malūną administravo jo jausiasis brolis Kazimieras. Jis ten pastoviai ir gyveno, tvarkė malūno reikalus, kaip buvo nurodęs generolas. Generolas atvykdavo dažnai ir visą malūną ne tik matė, bet ir jautė, kaip jis funkcionuoja.

Bet jį traukė ir žemė, nes ir jis juk buvo ūkininko vaikas. Tad ir įsigijo ūkį Čiuteliuose. Ūkis žmogų uždaro vienam nesibaigiamam rate. Darbas darbą veja. Viskas surikiuota, tik reikia skubėti apeiti ir padaryti. Darbo daug, čia nepasidairysi, neišeisi į kokias kalbas. Ūkis buvo daugiau jam kaip koks sportas. Čiuteliuose gyveno šeima — žmona, dukra ir du sūnūs. Jiem buvo patogiau keliauti į Šiaulius ir ten lankyti gimnaziją.

Generolas Plechavičius mėgo keliauti. Dažnai jis keliau-

davo traukiniu. Štai ir atsiranda Kaune. Mėgo visus vaišinti, pajuokauti. Sustojęs viešbutyje, kviesdavo pietų savo jaunesnes seseris, seserų pažįstamus. Mėgo bendrauti su jaunimu. Tai jam išeidavo natūraliai, neperdėtai.

Zigmas Raulinaitis, dabartinis *Kario* redaktorius, nepriklausomos Lietuvos laikais tarnavo kariuomenėje, buvo jaunesnysis leitenantas 2-rame pėstininkų pulke. Kartą jis su draugu užėina į Metropolį. Už stalo sėdėjo gen. Plechavičius su keletu savų bičiulių. Tačiau jis dairėsi ir ieškojo daugiau pažįstamų. Pamatęs jaunos leitenantus, net nušvito. Ir jam pasivaideno jauno karininko dienos. Tuoju pakvietė prie savo stalo ir gražiausiai vaišino.

Medžioklių metu dažnai jį regėjai su šautuvu keliaujant į didžiąsias medžiokles, pas draugus. Keliaudavo dažniausiai traukiniais. Išlipa stotyje, nueina į bufetą ir išgeria taurelę. Išgeria savaip, ne kaip kiti žmonės. Jis aukštas ir tiesus, gražaus sudėjimo, kažką pajuokauja ir paskui išlenkia. Užkanda. Ir vėl į traukinį.

Mėgo keliauti ir automobiliu. Juo atlikdavo visas keliones iš Čiutelių į malūną, pas savo draugus, pas brolių plk. Aleksandrą.

Iš Čiutelių jam teko pasitraukti į Vokietiją pirmos okupacijos metu, pačią pirmą dieną. Skubiai išvykdamas, darbininkams jis pasakė, kad neiškirstų alėjos liepų, nes tada nebus kur pakarti bolševikų.

PIRMAS PASITRAUKIMAS Į VOKIETIJĄ

Sesuo Elena Legeckienė taip rašo apie anas 1940 metų okupacijos dienas.

“1940 birželio 14 iš Panevėžio atvažiavau į Kauną, sustojau pas seserį Žaliajame kalne. Tą pačią dieną generolas su broliu Kazimieru (malūno administratoriumi) atvažiavo su reikalais. Kaip buvo įprasta, sustojo Lietuvos Viešbutyje.

Vakare pasiūlė man ir seseriai važiuoti į Panemunę pavalgyti vėžių. Kitą dieną, birželio 15, jis turėjo anksti rytą grįžti traukiniu atgal į Čiutelius, į savo ūkį, nes turėjo važiuoti į Šiaulius pervežti žmoną ir vaikus. Tuo metu jau baigėsi mokslas mokyklose. Kazimieras turėjo irgi traukiniu 3 v. popiet grįžti į Skudą. 1940 m. birželio

15, apie 2 v. popiet. Balandų bute turėjome sėsti prie stalo, kai išgirdome radijo pranešimą: “Dėmesio, dėmesio, šiandien 2 val. sovietų kariuomenė peržengia Lietuvos sieną”.

Tai buvo toks nelauktas, netikėtas baisus smūgis, lyg perkūno trenksmas. Išbalę žiūrėjom vienas į kitą. Po poros minučių griebiau telefoną, skambinau į Lietuvos Viešbutį. Telefonas neveikia. Vėl noriu gauti telefonistę, kad sujungtų su Čiuteliais. Sugalvojom žaibo greitumu vykti į geležinkelio stotį. Gal sutiksim brolių Kazį. Sėdome į autobusą, nuvažiuovom iki Įgulos bažnyčios. Ten reikėjo pakeisti autobusą. Buvo 25 minutės po antros. Nagi, žiūrime, sovietų tankai rieda nuo stoties Laisvės aleja. Rieda Raudondvario link.

Kai tik pasiekėm geležinkelio stotį, tuoj mėginau skambinti į Čiutelius generolui. Telefonas veikė. Telefonistė paskambino dukart ir pasakė, kad neatsako.

Pamatėm brolių Kazį, bet traukinys už poros minučių turėjo išeiti. Vos spėjom atsisveikinti. Ir kas galėjo tikėti, kad tai bus mūsų paskutinis atsisveikinimas. Daugiau jo nebemačiau. 1940 liepos 13 jį suėmė drauge su pulkininku Aleksandru. Jie buvo patalpinti Raseinių kalėjime, paskui, prasidėjus karui, išvežė į Rusiją, į Vorkutą.

Tankai Laisvės aleja važiavo visą parą. Pasirodo, jie važiavo ratu. Už Raudondvario suko į plentą stoties link. Važiuodami per miestą, kariai keitė savo išvaizdą, — buvo tai su kepure, tai be kepurės. Tai iš tanko išlindę, tai į tanką susmukę. Tuo norėjo įvaryti daugiau baimės, kol nuo pasienio atvyko kiti tankai. Jiem ir buvo reikalinga bazė, kad čia atvežtų ir paslėptų tankus, kuriais sumindžiojo ir sutraiškė Lietuvos laisvę.

Vietiniai komunistėliai ir žydės tankistams mėtė gėles. Net ir Arkusaitė, didžiausios medžiagų prekybos savininkė, tankistam mėtė gėles.

1941 m., prasidėjus sovietų-vokiečių karui, generolas grįžo Lietuvon. Paklausiau, kaip jis pasitraukė tada iš Lietuvos. Štai ką jis papasakojo.

Iš Kauno sugrįžo apie antrą valandą į Čiutelius ir automobiliu išvyko parsivežti žmonos ir vaikų, kurie buvo Šiauliuose. Tik ten nuvažiavęs sužinojo, kas įvyko. Paskubom grįžo į ūkį, į bagažinę įmetė drabužių ir baltinių ir tuoj išvažiavo. Užvažiavo į Plungę pas brolių Aleksandrą ir pasiūlė važiuoti kartu. Aleksandras atsisakė. Jo nuo-

mone, komunistai per tiek metų po revoliucijos bus pasikeitę. Kita priežastis buvo ir ta, — nenorėjo vaikų palikti, nes jie dar nebuvo grįžę iš mokyklos.

Mažai pertraukai sustojo Palangoje, policijos viloje. Ten sutiko ir Tado Chodakausko žmoną ir sūnų. Chodakauskas buvo išvykęs į Kretingą gauti užsienio pasus. Ponia Chodakauskienė labai prašė, kad generolas nevažiuotų, palauktų, kol jos vyras grįš, tada galės važiuoti kartu. Ir vilos šeimininkė prašė palikti pietų, kurie jau baigiami virti.

Jis buvo sutikęs palikti pietų, bet greitai pakeitė nuomonę. Visi sėdo į automobilį ir išvažiavo.

Privažiavus Lietuvos-Vokietijos sieną, barjeras buvo nuleistas. Du muitinės valdininkai pradėjo daryti kratą, darė labai pamažu, kruopščiai. Net ir automobilio padangas tikrino. Kai nebeturėjo ko tikrinti, tai pradėjo vėl iš naujo.

Čia generolui pritrūko kantrybės. Įkišo ranką į kišene ir suriko: “Ar jau baigta?”

Valdininkai išsigando. Tuoj atidarė barjerą. Vokiečių pusėje barjeras buvo atidarytas. Vokiečių valdininkai pažinojo automobilį ir iš anksto atidarė barjerą. Palydėtas vokiečių policijos valdininko, jis pirmiausia nuvažiavo į policiją atlikti formalumų. Jam esant pas policijos viršininką, greit suskambėjo telefonas. Po to policijos viršininkas pakvietė generolą sėsti į jo automobilį, nes jis norįs kai ką parodyti.

Policijos viršininkas nuvežė prie Lietuvos sienos ir parodė, kad Lietuvos pusėje stovėjo du sovietų tankai. Buvo praėję tik 10-15 minučių nuo to laiko, kai jis pervažiavo sieną. Atrodo, kad muitininkams buvo įsakyta užvilkinėti kratą, kol jie atvažiuos. Bet generolą ir čia laimė lydėjo. Jie nesuskubo.

VOKIEČIŲ KĖSLAI

Nors ir plačiai aprašyta generolo veikla, kuriant Vietinę Rinktinę ir visi įvykiai ją likviduojant, bet Elena Legeckienė papasakojo dar vieną, gal ir niekam nežinomą nuotyki. Tai atsitiko 1944 metais, išvakarėse prieš Vietinės Rinktinės likvidavimą.

“Apie 10 val. vakaro pas mane atsilankė generolas, ly-

dimas vokiečio šoferio. Paaiškėjo, kad po pusiaudienio jis buvo pakviestas į Šiaulius pas Gebietskomisarą Geweckę. Esą, yra svarbių Rinktinės klausimų. Kai paliko komisaro būstinę, jau temo. Bet čia įvyko keistas dalykas, kaip jis pasakojo seseriai. Jis buvo painformuotas, kad grįžtant į Kauną, jis bus vokiečių likviduotas. Bus paskelbta, kad tai padarė sovietų partizanai. Sovietų sąskaiton būtų juo atsikratę, o atsikratyti labai norėjo, nes vokiečiams buvo labai įkyrėjęs.

Tai sužinojęs, jis nevažiavo į Kauną, bet pasuko į Panevėžį. Jis buvo susinervinęs, piktas. Jis koliojo vokiečius vokiškai, lyg dar būtų komisaro Geweckės įstaigoje. Aš paprašiau kalbėti lietuviškai, bet jis vistiek rėžė vokiškai, kad šoferis suprastų.

Po poros valandų, kiek užkandęs, išvažiavo Kaunan. Atsisveikindamas pasakė: “Gal paskutinį kartą matomės šiame pasaulyje”.

Tai išgirdus, aš laikiausi ramiai, o jis kalbėjo:

— Jei Hitleris galėjo savo geriausius draugus likviduoti, kas aš esu vokiečiams? Aš esu nusistatęs savo pažado neklastoti ir savo tautos ir savo vyrų neišduoti. Žinau, kad rytoj būsiu areštuotas.

Aš tada paklausiau:

— Kaip bus su Rinktine?

Atsakymas buvo trumpas:

— Į mišką!

Iš ryto paskambino sesuo iš Kauno, trumpai pranešė — kas turėjo įvykti, įvyko! Pasakiau, kad pirmu autobusu atvažiuoju Kaunan.

Pirmiausia nubėgau į Rinktinės komendantūrą Penevėžy ir plk. Vyt. Bagdonavičiui pranešiau apie areštą ir — “Į mišką!” Tą patį pranešiau Kėdainių rinktinės adjutantui, nes komendantas buvo išvykęs Kaunan.

Vokiečių šeimom buvo įsakyta nesirodyti gatvėse, nes bijojo keršto. Manau, kad ir Rinktinės štabo nelikvidavo, todėl, nes bijojo, kad užnugaris pradės degti.

Antrą dieną po Rinktinės štabo areštavimo aš pasiryžau nueiti pas Kauno Gebietskomisarą von Renteln. Jam pranešė, kas atėjo.

Man įėjus, jis atsistojo. Pasakiau, kad esu generolo Plechavičiaus sesuo ir paklausiau: “Kodėl areštavo? Už ką? Ar už tai, kad jis laikėsi savo garbingo kariško žodžio, duoto savo Rinktinės vyrams?”

— Jūs pradėjote klastoti duotą susitarimą, — kalbėjau toliau. — Jūs norėjote, kad jis tam paklustų. Ar tai garbinga? Jūs jį areštavot kaip kokį didžiausią nusikaltėlį ir išvežėt. Neleidot net paimiti milinės ir baltinių.

Man taip kalbant, komisaras susinervinęs klausėsi. Dantyse drebėjo jo pypkė, tiesiog šokinėjo. Nežinau, ar iš susijaudinimo, ar iš pykčio. Stebiuos, kaip jis manęs neišvarė.

Man nutilus, jis pasakė, kad galiu atnešti reikalingus daiktus. Jie bus pasiųsti.

Pasakiau “ačiū” ir išėjau.

Šiaulių komisaras Gewecke buvo labai žiaurus. Praslinkus penkiom dienom po suėmimo, sesuo Pranė užėjo pas jį į įstaigą sužinoti apie generolą. Jis kalbėjo labai piktai. Sakė, kad reikėjo jį tuoj sušaudyti, bet ir taip jie bus visi šiandien sušaudyti.

Sesuo susijaudinusi paskambino į Kauną, kad ką nors darytume. Aš dar buvau Kaune. Su jauniausia seserim Modesta bėgte nubėgom į Gebietskommisaro butą, nes jau buvo po darbo valandų. Mus sutiko jo draugė lietuvaitė. Pasakėm savo reikalą. Ji nuėjo apie tai pranešti komisarui. Sugrįžusi ji mum pasakė, kad jis tuoj paskambinsiąs į Rygą. Maždaug už pusvalandžio jo draugė mums pranešė, kad pranešta iš Rygos — jokių pasikeitimų nėra.

KITI ŠEIMOS NARIAI NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE

Plk. Aleksandras Plechavičius

Petras Jurgėla, rengdamas šios knygos pirmą dalį, apie pulkininką Aleksandrą surinko šias žinias:

Aleksandras Plechavičius, drauge su savo broliu Povilu baigęs Orenburgo kazokų kavalerijos mokyklą, buvo pakeltas karininku ir dalyvavo I-me didžiajame kare.

Grįžęs Lietuvon, 1918 m. rudenį drauge su Povilu organizavo lietuvių partizanų būrius Žemaitijoje ir dalyvavo kautynėse prieš bolševikus. Brolio Povilo buvo paskirtas Mažeikių karo komendantu. 1919 m. buvo paskirtas Utenos karo komendantu ir su komendantūros kuopa dalyvavo kautynėse prieš rusus.

Aleksandras Plechavičius, Lietuvos kariuomenės pulkininkas, ulonų Lietuvos Kunigaikštienės Birutės pulko vadas, gimęs 1892, suimtas 1940 liepos 13, į Sibirą išvežtas 1941 birželio 21.

Įvedus karininkų laipsnius, Aleksandrui Plechavičiui buvo nustatytas vyresniojo leitenanto laipsnis. 1920 m. spalio 30 d. jis buvo perkeltas į steigiamą ulonų pulką ir paskirtas eskadrono vadu, o 1926 m. sausio 22 d. — ulonų Lietuvos Kunigaikštienės Birutės pulko vadu.

Šis pulkas buvo steigiamas Kaune. Nuo 1921 m. balandžio 24 d. saugojo frontą nuo Giedraičių iki Latvijos sienos, po to stovėjo Kaune nuo 1921 m. spalio 23 d., Vilkavišky nuo 1922 m. lapkričio 2 d., Alytuje nuo 1926 m. kovo 30 d.

Pulkininkas Aleksandras Plechavičius už pasižymėjimus kautynėse prieš rusus buvo apdovanotas Vyčio Kryžium su kardais, Lietuvos Kariuomenės Kūrėjo Savanorio medaliu ir Lietuvos Nepriklausomybės 10 m. sukaktuviniu medaliu. 1932 m. išėjo iš karinės tarnybos į atsargą.

*

Apie jį štai ką rašo A.B., buvęs jo vadovybėje karys: “Šis lietuvis žemaitis turėjo savo charakteryje gana daug kilnių savybių: inteligentas, patriotas, tolerantas, plataus karinio išsimokslinimo bei išsiauklėjimo. Taip pat jo asmenyje nuolat reiškėsi kariui — vadui būtini privalumai, — sveikos sąmoningos karinės drausmės gilus, objektyvus supratimas. Jis tarnyboje griežtas, teisingas, privatiniam gyvenime — santykiavime broliškas, malonus žmogus. Todėl savo valdinių, bendradarbių tarpe turėjo didelį autoritetą, buvo visų gerbiamas ir mylimas”.

Išėjęs į atsargą, ir jis pasidarė ūkininkas. Įsikūrė žmonos ūkyje. Jis buvo vedęs Pečkevičiūtę, kurios tėvas Tytuvėnuose turėjo vaistinę. Tas ūkis buvo apie 4 kilometrus nuo Plungės — tai Kelpšiškė.

Ūkis buvo prie upės, apylinkės gražios. Ir jis ramiai čia ūkininkavo. Pasekdamas brolio Povilo pavyzdžiu, buvo įsigijęs Sedos vandens malūną, samdė malūnininkus, o administravo brolis Medardas. Jei Povilui labiau rūpėjo malūnas, tai Aleksandrui — ūkis. Į malūną retai lankėsi, neturėjo didesnių kontaktų su žmonėmis.

Pulkininkas Aleksandras pirmos okupacijos metu nepasitraukė į Vokietiją, nes galvojo, kad komunizmas jau bus pasikeitęs. Daugelis taip galvojo, kol paskui prasidėjo suėmimai, trėmimai, išvežimai.

Aleksandras buvo suimtas 1940 metų liepos 13 dieną. Jis automobiliu iš Kauno važiavo į Žemaitiją. Drauge važiavo jo brolis Kazys, Skuodo malūno administratorius. Važiavo ir jų mama. Mašiną vairavo Kazys. Kelias jam buvo labai gerai žinomas, daug kartų buvo važiuęs. Įvažiavęs į Raseinius, iš tos įtampos ar susijaudinimo pasimetė — pataikė į aklą gatvelę. Ir dar labiau susijaudino. Norėjo apsisukti ir išvažiuoti, bet jau buvo per vėlu.

Toje gatvelėje buvo saugumiečių įstaiga. Jie pažino, kas važiuoja automobiliu, nes Aleksandras turėjo barzdą ir buvo labai panašus į Rusijos carą Nikolajų. Kai važiuosieji bandė apsisukti, saugumiečiai užblokavo kelią kitu automobiliu, kad nepabėgtų. Iš visų pusių apstojo sargybiniai su šautuvais. Liepė rankas iškelti į viršų.

Abu suimtus su iškeltom rankom pradėjo varyti, o motina liko bestovinti šaligatvyje. Kazys atsisuko dar pažiūrėti į motiną, bet lydėjęs kareivis smogė jam šautuvo buože per galvą.

Motina autobusu atvažiavo į Kauną. Ji buvo priblokšta ir dvi dienas negalėjo net kalbėti. Vėliau, pamačius Pranelę, jos pirmi žodžiai buvo:

— Geriau būtų buvę, kad būčiau mačiusi, kaip juos vietoj sušaudė, nei dabar, kai jie pateko į budelių rankas.

Raseinių kalėjime brolius perskyrė. Pulkininką Aleksandrą uždarė į mažą kamerą. Toje kameroje buvo tik vienas žmogus — ūkininkas. Tas ūkininkas liko neišvežtas. Jis ir papasakojo, kaip buvo kalėjime.

Pulkininko Aleksandro ūkio darbininkai pasiuntė komunistų vyriausybei Kaune prašymą, nušviesdami jį kaip taurų žmogų ir prašydami paleisti jį. Jo darbininkai šeštadieniais dirbdavo tik iki 12 valandos. Jų prašymas nebuvo patenkintas.

Pulkininką Aleksandrą kiekvieną naktį tardė. Išvesdavo 10 val. vakaro ir paryčiais atvesdavo. Tai buvo neapsakoma kančia — kasnakt tardymai ir tardymai. Taip norėjo jį labiausiai nukankinti.

Kartą į kamerą už parankių jį atvedė du sargybiniai, pravėrė duris ir įmetė į vidų. Paaiškėjo, kad jam buvo deginę kojų padus. Per visus tardymus jis laikėsi didvyriškai, nieko neišdavė, nieko nesakė ir nepasirašė po surašytais kaltinimais.

Po 10 mėnesių tardymų jį perkėlė į bendrą kamerą, kur buvo daugiau kalinių. Ten buvo ir vienas mokytojas,

kurį savaitę prieš karo pradžią perkėlė į Kauno kalėjimą. Taip jis liko neišvežtas. Pulkininko seserys jį buvo sutikusios Palangoje 1944 metų rudenį. Jis daug ką papasakojo apie jo gyvenimą bendroje kameroje.

Pulkininkas sunkiai sirgo, turėjo skrandžio žaizdą, kraujavo. Gautą maistą atiduodavo kitam ligoniui, kuris gulėjo, sunkiai sirgdamas.

Bebūnant Raseinių kalėjime, prasidėjo vokiečių ir sovietų karas. Tai buvo 1941 birželio 21. Raseiniuose kilo sumišimas. Pabėgo visi kalėjimo sargai į Nemakščius. Kalėjimas liko be sargybinių, bet užrakintas. Kaliniai galėjo išsilaužti, bet jie nežinojo, kas darosi mieste. Jie galvojo: ateis vokiečių kariuomenė ir juos išvaduos. Bet įvyko kitaip.

Apie 4 val. popiet sugrįžo visi sargybiniai su dviem sunkvežimiais. Vienas buvo dengtas, kitas ne.

Priešais kalėjimą buvo namas. Ten gyvenusi moteris išgirdo motorų ūžimą ir užlipo ant aukšto. Pro langelį ji matė kalėjimo kiemą. Matė, kaip į sunkvežimius varė kalinius. Į dengtą sunkvežimį įvedė pulkininką Aleksandrą. Ji pažino, kad tai Plechavičius. Taip pakrovė abu sunkvežimius, suvarę svarbiausius kalinius. Jų tarpe buvo abu broliai Plechavičiai. Anoji moteris brolio Kazio nepažino. Ji ir nežino, į kurį sunkvežimį jį įkišo.

Iš Raseinių nuvežė į Panevėžį. Ten juos pakrovė į atskirą traukinį, kuris stovėjo ant šalutinių bėgių. Suvedė ir Panevėžio kalinius. Tada tik traukinys pajudėjo. Vežė juos į Vorkutą. Kai traukinys važiavo Rokiškio link, kaliniai išmetė mažą raštelį, kurį vėliau rado ūkininkas ir perdavė policijai. Tas raštelis vokiečių okupacijos metais buvo patekęs į Kauno muziejų. Raštelyje parašyta: "Jūs džiaugiatės laisve, o mes, Raseinių kaliniai, esame vežami į rytus".

Pulkininką Aleksandrą Vorkutoje laikė tik porą dienų. Jam ten esant, prie jo priėjo Butkus, kuris vėliau atvyko į Jungtines Amerikos Valstybes pas šeimą į Clevelandą. Jis pasisveikino su plk. Aleksandru ir paklausė, kuomi jį kaltina. Paklaustasis sunėrė rankas, pakėlė į dangų sakydamas: "Tik ten žino, už ką". Taip jiem bekalbant, tuoj priėjo sargybiniai ir pasakė: "Nu, Nikolai, paidiom".

Nors jis ir buvo pražilęs, bet dar buvo labai panašus į carą Nikolajų.

Jį išgabeno į Kurilų salas, kur nuo caro laikų buvo baisingi kalinių lageriai. Iš ten niekas negrįždavo. Negrįžo ir pulkininkas Aleksandras.

Nežinomas ir jo kapas. Kalinių kapai sulyginami su žeme, kad net pralekiantis vėjas neužkliūtų. Jie turi dingti ne tik iš gyvenimo, bet ir iš prisiminimų. Bet taip nedingsta — visada keliasi nekaltai pralietas kraujas, keliasi kaliniai, kuriuos pikta ranka ir pikti žmonės nužudė. Kovoję dėl laisvės, kentėję persekiojimus ir baisius tardymus, mirę vergų stovyklose nemiršta savo tautoje. Tauta juos visus prisimins, visada su gilia pagarba minės ir jiems ateiityje paminklus statys.

Brolio Kazio likimas nežinomas.

Dr. Leonardas Plechavičius

Leonardas mediciną baigė Kaune, paskui išvyko į Vieną ir ten dirbo pas žymų chirurgą. Su juo susitaręs, jam atskirai atlygino. Tas chirurgas jį pravedė pro įvairias operacijas, leido ir jam operuoti jo priežiūroje. Paskui nuėjo pas kitą žymų specialistą, pas kurį irgi patyrė jo chirurgijos paslaptis.

Grįžęs jis jau buvo labai gerai parengtas. Kurį laiką dirbo Klaipėdoje, paskui buvo paskirtas Telšių ligoninės vedėju ir chirurgu. Ligoninę jis puikiai sutvarkė, praplėtė, sutelkė puikų gydytojų štabą. Ji tapo viena iš geriausių Lietuvos ligoninių. Telšiuose jis dirbo iki savo pasitraukimo iš Lietuvos, iki 1944 metų rudens.

Kiti šeimos nariai

Medardas Plechavičius, baigęs gimnaziją, buvo pradėjęs studijuoti teisę, bet jos nebaigė. Jis buvo teismo antstolis Sedoje ir brolio Aleksandro malūno administratorius. Sedoje jis ir vedė.

Pirmos bolševikų okupacijos metu jis pasislėpė. Išėjo į miškus. Miške teko net badauti. Jis išliko miškuose gyvas, nors labai suvargęs. Jo žmoną su vaikais išvežė į Sibirą.

Vokiečiam atėjus į Lietuvą, jis vėl grįžo į Sedą, bet šeimos jau neberado. Greitai po to jis išvyko į Skuodą administruoti gen. Povilo malūno. Iš ten jis ir pasitraukė į Vakarus.

Elena Legeckienė gyveno Panevėžyje. Buvo įtraukta į antro vežimo sąrašus. Vokiečių okupacijos metu irgi gyveno Panevėžyje, dažnai nuvykdavo į Kauną, kur gyveno jos kitos dvi seserys.

Pranutė Balandienė gyveno Kaune. Ir iš Kauno ji pasitraukė į Vakarus.

Modesta Plechavičiūtė, jauniausia, baigusi studijas Šveicarijoje, gyveno Kaune. Iš ten ji pasitraukė į Vakarus.

MOTINOS ISTORIJA

Bolševikų okupacijos metu, Plechavičių šeimos motina paliko Bukončius, savo tėviškę ir savo namus. Ten jai gyventi buvo per daug pavojinga, nes ši sodyba bolševikam buvo labai gerai žinoma dar iš Lietuvos nepriklausomybės karų.

Motina nusikėlė gyventi į Sedą pas savo sūnų Medardą.

Prieš pat išvežimus paskambino dukra Elena Legeckienė, kuri tuo metu gyveno Panevėžy, ir sako:

— Mamunėle, labai tavęs pasiilgau. Atvažiuok.

Motina sako, kad rytoj važiuos pas sūnų Leonardą į Telšius, ten bus porą dienų ir tada pas ją nukelias. Dukra prispyrė:

— Ne, tuč tuojau važiuok, tuoj pat, pirmu autobusu.

Motina nusileido:

— Gerai. Autobusas dar eina. Sėdu ir važiuoju į Telšius, o iš ten pas tave.

Taip motina ir iškeliavo. Ir tai buvo jos lemtingas išvykimas — išvengė išvežimo. Tą naktį ir buvo tie didieji suėmimai, vežimai. Sekančią dieną išvežė jos marčią — Medardo žmoną su vaikais. Ir jos ieškojo.

Motina atvyko į Telšius pas savo sūnų dr. Leonardą. Ten pernakvojo. Rytmetį girdi — vežimai. Didžių įvykių paveikta, ji vis dėl to pasiryžo pasiekti Panevėžį. Apsirengė kaip paprasta kaimietė. Nuėjo Telšiuose į traukinį ir važiavo į Panevėžį. Kažkas ją Telšiuose buvo pastebėjęs,

Pamaldos už tėvelį Igną Plechavičių 1943 liepos 31. Tai buvo paskutinės pamaldos prieš tremtį. Ig. Plechavičius mirė 1928 liepos 29. Po pamaldų visi susirinko į Bukončius.

Plechavičių šeimos kapai Ukrinuose 1957.

nes traukinyje lakstė vyrai ir klausinėjo — “Ar nematė kas Plechavičienės? Rodos, ji važiuoja”.

Ji buvo apsirengus taip, kad niekas jos nepažino ir niekas dėmesio į ją nekreipė.

Artėjant antrai bolševikų okupacijai, ji nepasiliko savo Žemaitijoje. Traukėsi nuo teroro visa šeima, taip ir ji su savo vaikais pasitraukė į Vakarų. O jau buvo senutė, turėjo apie 82 metus.

Darbininkų samdinių namai 1939 metais. Namas buvo gerai įrengtas, turėjo net vandentiekį.

VOKIEČIŲ ŽEMĖJE

Visa Plechavičių šeima iš Lietuvos pasitraukė 1944 metų rudenį. Generolas kurį laiką buvo Berlyne, paskui išvyko dar toliau į vakarus. Pasibaigus karui, jis apsigyveno Oldenburge, anglų zonoje. Netoliese buvo Uchtė, kur 1945 buvo suorganizuota pabėgėlių stovykla ir pavadinta lietuvišku vardu — Vytis.

Generolas su kitais lietuviais į šią stovyklą gyventi atsikėlė 1945 metų rudenį. Jis labai gerai suprato padėtį, niekuo nesiskyrė iš kitų, uoliai ėjo bet kokias pareigas, stengėsi palaikyti tautiečių dvasią. Virpša, buvęs tos stovyklos kanceliarijos viršininkas, gyvenęs greta generolo, pasakoja, kad jis vakarais ilgai dirbdavo. Virpša jam paskolindavo raštinės mašinėlę, ir jis rašydavo iki gilios nakties.

Rūpestis belaisviais. Tas pats Virpša pasakoja apie pokario metus. Jis mini, kad daug lietuvių, kurie buvo patekę vienokiu ar kitokiu būdu į vokiečių kariuomenę, dabar atsidūrė nelaisvėje.

Generolo rūpesčiu stovykloje buvo suorganizuota rinkliava. Buvo renkami drabužiai, maistas ir taip buvo sudaromi pakietėliai. Rinkliava buvo labai sėkminga.

Generolas savo automobiliu, lydimas kapitono Stasio Jasiunsko, aplankė belaisvių stovyklas ir lietuviams belaisviams įteikė paketukus. Jis visą savo amžių rūpinosi kariais. Ypač jais rūpinosi dabar, kai visi buvo svetimoje žemėje, toje šalyje, kuri buvo pralaimėjusi karą, kur buvo daug vargo. Kiek tik galėjo, jis stengėsi tiems kariaus padėti.

Vienokiu ar kitokiu būdu tie kariai buvo ištraukiami iš belaisvių stovyklų. Tiem buvusiems kariam dažnai trūko dokumentų, o be dokumentų negalėjo patekti į pabėgėlių stovyklas. Buvo stengiamasi tokius asmenis aprūpinti dokumentais.

Stovykloje veikė mišrus choras, kuris sekmadieniais per pamaldas giedodavo bažnyčioje. Tuo metu buvo paskleista mintis, kad reikia pakeisti Lietuvos himno žodžius — “Tegul saulė Lietuvos” — į “Tegul Dievas Lietuvos”... Atsirado moterų, kurios pradėjo taip giedoti — “Tegul Dievas Lietuvos”... Generolui toks himno iškraipymas labai nepatiko. Vieną sykį jis labai neigiamai atsiliepė stovyklos biuletenyje dėl to himno iškraipymo.

Generolas tuo metu dažnai vykdavo į VLIKo posėdžius. Tada jis parašė ir išsamią Lietuvos kariuomenės gyvavimo apžvalgą, kuri buvo įteikta Vlikui ir kuri išspausdinta šios knygos pirmoje dalyje.

Jis dalyvavo stovyklos gyvenime, rengiamuose koncertuose, bendruose susirinkimuose ir šiaip visame kultūriniame gyvenime.

Stovyklos bendrame gyvenime jis norėjo būti paprastas. Jei gaudavo kokį siuntinį, tai išdalydavo kitiems, pats sau nieko nepalikdavo.

1948 metais sausio pradžioje J. V. Valickas iš Newarko jam atsiuntė siuntinį. Generolas jam padėkojo laišku. Tame laiške jis taip rašo:

“Tamsta nesupyksite, kad aš didžiąją dalį tų gėrybių atidaviau vienai senai poniai, kuri turi dukrą ir anūkę, nes jiems daugiau reikalinga pagalba negu man. Tamsta patikėsite man, kad man labai sunku naudotis parama, kada aplink matau vargą ir man daug lengviau vargti sykiu su visais mano tautiečiais”.

Atrodo, tas Valickas buvo dosnus žmogus. Jam rašydavo tremtiniai laiškus ir prašydavo. Apie tai jis priminė generolui kituose laiškuose. Tų pačių metų gegužės mėnesį generolas, grįžęs iš ilgesnės kelionės, rado J. V. Valicko du laiškus ir į juos atsako savo laišku. Tas laiškas puikiai vaizduoja, kaip generolas tauriai žiūrėjo į žmones, kaip juos suprato, suprato ir patį gyvenimą. Ir tame varge, pasiklydime jis suranda pagrindines šviesias gyvenimo idėjas — tai žmogišką taurumą ir pasiaukojimą tėvynei. Generolas savo laiške J. V. Valickui rašo:

“Kaip matyti iš Tamstos pirmojo laiško, — tamstą atakuoja mūsų nelaimingieji tautiečiai su įvairiais prašymais. Žinoma, padėtis čia sunki, bet, man atrodo, kad mes palikome savo tėvynę ne raskazių ieškodami, bet kad atliktume savo misiją, t.y. kovoti dėl savo krašto ir savo tau-

Uchtėje, Vokietijoje, pirmais stovyklos įkūrimo metais. Sėdi pirmoje eilėje iš k. ketvirta — Irena Plechavičienė, už jos — gen. Povilas Plechavičius.

tos laisvės ir nepriklausomybės. Tikėkite man, kad tie visi, kurie per daug prašo, nėra verti, kad jais būtų labai rūpinamasi. Zuikių mes turime užtektinai, ir dėl jų nėra reikalo vargti ir sukti sau galvą. Tas mūsų elementas, kuris yra mūsų kraštui reikalingiausias, sėdi ramiai ir tą vargą neša didvyriškai.

Aš labai įvertinu Tamstos darbus ir Tamstos norą visiem padėti ir džiaugiuos pasiektais gerais rezultatais. Gerai suprantu, kad tie mūsų nelaimingieji tremtiniai jau stipriai įkyrėjo mūsų užjūrio broliams. Tik vienas reikalas yra negražus, kad rašo į Ameriką visokius niekus. Neva kažin kas juos apvagia, kažin kas sudaro skryningus ir t.t. Niekas čia nevagia ir nėra ko vogti. Įsivaizduokite sau, kad gauta siunta 5000 kg lašinių. Dabar padalinkite tuos kilogramus tarp 68 tūkstančių ir pamatysite, ką gausite. Žmogui, kuris nežino tikros padėties ir neanalizuoja savo minčių, kyla visokie įtarimai. Be to, yra žmonių, kurie, jeigu negali patys dirbti kokį darbą, tai tą, ką kitas padaro, skaito už bloga. Aš asmeniškai prie jokių dalinimų nedalyvauju, nieko

Plechavičiai — broliai ir seserys su mama 1947 lapkričio 29 Uchtėje, Vokietijoje. Iš k. sėdi: Elena Legeckienė, motina Konstancija, Pranciška Balandienė; stovi iš k. gen. Povilas Plechavičius, Modesta Plechavičiūtė, Medardas Plechavičius.

neimu ir todėl manau, kad mano žodžiai bus teisingi ir netendencingi”.

SOVIETŲ KĖSLAI

Po antrojo pasaulinio karo sukurtos pabėgėlių stovyklos buvo atviros visiems. Į jas galėjo lankytis net ir Sovietų Sąjungos atstovai, raginti, kad žmonės grįžtų. Stovyklų administratoriai, laikydamiesi demokratinių papročių, elgėsi mandagiai, leido tiem sovietų agitatoriam kalbėti, kad paskui nebūtų priekaištų, jog pabėgėliai neišleidžiami. Tos agitatorių kalbos buvo tik muilo burbulai — baigėsi tuo, kad nieko neįtikino pasirinkti vergiją vietoj laisvės. Jei kas grįžo, tai grįžo savo apsisprendimu, ne dėl agitatorių.

Vakarų Vokietijoje, kur iš karto buvo kuriama demokratinė santvarka, sovietų šnipam buvo lengva veikti ir susi-

Plechavičiai 1949 Diepholze. Viduryje — motina Konstancija Plechavičienė, kairėje — gen. Povilas Plechavičius.

rasti sau talkininkų. Iš tos Vakarų Vokietijos jie užsimanė išgabenti kelis žmones, kuriuos kaltino kaip karo nusikaltėlius, vokiečių kolaborantus. Bolševikų agentam pasisekė pagauti generolą Kubiliūną, jį slaptai išgabenti į Lietuvą ir ten nuteisti mirtimi.

Užkliuvo jiems ir gen. Plechavičius, tiek ilgai kariavęs prieš bolševikus. Bolševikų agentai pasitelkė Juozą Mikuckį, buvusį Kauno komendantą, kuris tada sugebėjo tramdyti tuos pačius bolševikus. Pasirodo, tremties kelionėje jo būta agento, kuris dirbo Sovietų naudai.

Tas J. Mikuckis turėjo tokį uždavinį — nugirdyti generolą Plechavičių, kad jis nieko neprisimintų, tada jau suminti, įsodinti į patikimą automobilį, kuris jį nugabentų į Sovietų įstaigas.

J. Mikuckis slankiojo aplink, užeidinėjo, visaip taikstėsi įsiteikti ir visokiais būdais vaišino, bet jo planas neiš-

ėjo — niekaip neįveikė generolo nugirdyti. Niekaip nepasisekė jį pagauti ir išgabenti į tą šalį, iš kurios jau niekas nebegrįžta.

Neįveikę sovietai ėmėsi kitų pinklių. Jie įskundė amerikiečiams, kad gen. Plechavičius esąs didelis komunistas ir tai dengiąs savo bendradarbiavimu su vokiečiais.

Skundas veikė, saugumo atstovai susidomėjo juo. Jie bijojo įsileisti vokiečių kolaborantus, o čia dar užsimaskavęs komunistas, gal koks revoliucionierius.

Medardą Plechavičių iš Vokietijos palydi į Ameriką. Kairėje Medardas, toliau Elena Legeckienė, gen. Povilas Plechavičius, Modesta Plechavičiūtė, Balys Balanda, Pranciška Balandienė. Prieky stovi trys vaikai; iš k. Ričardas Legeckis, Mindaugas ir Gediminas Balandai.

Uchtės lietuviai Vokietijoje 1946 lapkričio 23, minėdami nepriklausomos Lietuvos kariuomenės 28-tąją sukaktį, gen. Povilui Plechavičiui įteikė šį adresą. Tekste išreiškiama pagarba visiems, kurie kovojo dėl Lietuvos nepriklausomybės.

1949 metų apie birželio 20 generolas atvyko į Bremeną kelionei į Ameriką. Bet čia jo byla nei iš šio, nei iš to buvo sulaikyta. Išlaikė iki rudens. Išvykti leido tik rugsėjo 26.

Alina Plechavičiūtė-Veigel, pulkininko Aleksandro dukra, gyvenanti Schwarzwalde, Vokietijoje, pasižymi arklių jojimu. Dalyvauja arklių lenktynėse. Ji aktyviai reiškiasi ir lietuviškoje veikloje.

Generolą tai labai nervino, ir jis, netekęs kantrybės, paskelbė bado streiką. Badavo dešimt dienų. Tada jį pakvietė aiškintis ir išleido išvažiuoti, bet bylos dar nepadėjo į šalį. Jiem labai rūpėjo išaiškinti, kas tas gen. Plechavičius.

Jau generolas buvo išplaukęs į Ameriką, kai jie pasigavo tardyti kitą lietuvių — Jurgį Kiaunę, savanorį, karininką, kuris kovėsi dėl Lietuvos laisvės ir buvo pirmas sužeistas. Jis savo prisiminimus, redaguojant šią knygą, atsiuntė raštu. Štai ką jis rašo.

JURGIO KIAUNĖS PRISIMINIMAI APIE GENEROLO BYLĄ

Vieną iš netikėtų staigmenų teko patirti man. 1949 spalio mėn. vidury palikau garsias Miuncheno DP stovyklas ir su šeima sėdėjau Bremeno pereinamoje DP stovykloje ir laukiau laivo, kuris nugabentų mus į laisvąją Dėdės Samo žemę.

Nors jau JAV viza buvo kišenėje, bet vistiek buvo baimės — o gal nepašauks į laivą, gal lieps grįžti atgal. Mes juk per 4 metus pergyvenom daug vargo, rūpesčių ir visokių baimių. Tad ir dabar, laukdamas laivo, baiminausi. Buvo tokių atsitikimų, kad liepė grįžti atgal.

Buvo lietinga spalio diena. Oras niūrus. Ir tai veikė mūsų nuotaiką. Iš ryto buvo paskelbta, kad kitą rytą jau sėsime į laivą. Bet po pietų atėjo pasiuntinys ir pranešė, kad reikia man vykti į įstaigą tardymui. Nors nieko pikto padaręs nesijaučiau, tačiau dvasioje buvau neramus. Buvo labai nemalonu.

Raštinėje radau uniformuotą žmogų, bet ne kario uniformoje. Gal Amerikos policijos ar muitinės uniforma.

Pareigūnas paklausė mane, kuria kalba norėsiu atsakinėti. Angliškai dar nebuvo išmokęs, tai pasirinkau vokiečių kalbą. Tada jis mane ėmė klausinėti pagal anketą, kurią aš mintinai žinojau.

Baigęs anketos klausimus, staiga manęs paklausė, ar aš pažįstu gen. Plechavičių. Tas klausimas mane labai nustebino ir drauge sudomino. Aš susimąščiau. Atsakiau — taip.

Toliau jis manęs paklausė:

— Ar generolas Plechavičius bendradarbiavo su bolševikais?

Aš atsakiau, kad generolas Plechavičius bolševikų ne kentė ir juos mušė.

— Tai, vadinasi, generolas Plechavičius kolaboravo su vokiečiais? — tarė man amerikietis tardytojas.

Atsakiau, kad generolas ir vokiečius laikė Lietuvos priešias. Ir juos mušė ir jų neapkentė.

Tardytojas supyko ir pasakė, kad, girdi, tur būt aš nepažįstu gen. Plechavičiaus, kad kalbu tokius prieštaravimus. Jis reikalavo visa dar paaiškinti.

Aš paaiškinau, kad gen. Plechavičių pažįstu kaip buvusį savo viršininką, nes ir aš buvau karininku Lietuvos kariuomenėje. Taip pat pažįstu jį ir asmeniškai. Sakiau jam, kad gen. Plechavičius dar 1919 m., būdamas Žemaitijoje savanoriu, o vėliau fronte, mušė bolševikus, o 1943 m., vokiečių spaudžiamas, sutiko organizuoti lietuvių batalionus gintis nuo bolševikų partizanų gaujų, kurios užpuldinėjo Lietuvoje, o ypač Vilniaus krašte. Su vokiečiais nekolaboravo, net 1920 mušė vokiečius bermontininkus, kurie buvo isibrovę į Lietuvą. Ir 1944 metais, kada vokiečiai pareikalavo duoti lietuvių batalionus už Lietuvos ribų į frontą, gen.

Plechavičius atsisakė vykdyti tą įsakymą ir lietuvių batalionus paleido. Už tai jis su savo štabu buvo areštuotas ir pasodintas į koncentracijos stovyklą prie Rygos.

Savo teigimam paremti parodžiau gen. Plechavičiaus atsišaukimą, išleistą Lietuvoje. Jis atsitiktinai buvo paimtas su kitais mano dokumentais.

Valdininkas, išklausęs mano aiškinimų, pavartė atsišaukimą, pažiūrėjo į parašą, į išleidimo datą ir tada atsišaukimą gražino man. Visą kalbą baigė pasakydamas OK.

Iš lietuviškos spaudos sužinojau, kad generolas jau prieš porą savaitių buvo išvykęs į Ameriką.

Kai generolas buvo įsikūręs Chicagoje, tarytum atsitiktinai atsirado malonus amerikietis. Generolas kviesdavo jį pas save pasisvečiuoti, mėgo klausinėti, diskutuoti. Taip tas amerikietis porą metų palaikė draugystę. Paskui staiga dingo, nes, atrodo, Amerikos saugumas įsitikino, kad generolas Plechavičius yra nepavojingas ir tik buvo sovietų agentų įskūstas.

AMERIKOJE

Didžioji Plechavičių šeima niekada netikėjo, kad teks palikti tėviškę prie Kvistės ir Varduvos, palikti tas gražias pievas, beržynėlius ir tą senovės kupiną namą, kur ir jų mama gimė ir užaugo. Ne savo noru pasitraukė, bet bėgdami nuo naujo bolševikinio okupanto, kuris jų nebūtų pasigailėjęs. Būtų Sibire išbarstęs jų kaulelius.

Po penkerių metų pasitraukimo iš Lietuvos Plechavičių šeima išemigravo į Ameriką. Taip jai ir tiko, nes į šią šalį juk plaukė ne vienas Lietuvos sūnus, sukilėlis, kovojęs sukilimuose, paskui nebeturėjęs teisės į kraštą grįžti. Į Jungtines Amerikos Valstybes atvyko: motina Konstancija Plechavičienė, generolas Povilas Plechavičius su šeima, dr. Leonardas Plechavičius su šeima, Elena Legeckienė su šeima, Medardas Plechavičius, Pranė Balandienė su šeima ir Modesta Plechavičiūtė.

New Yorko miesto dalyje, Jamaica, apsigyveno Elena Legeckienė su šeima. Su ja drauge gyveno ir motina ir sesuo Modesta Plechavičiūtė.

Dr. Leonardas Plechavičius įsikūrė New Yorko artumoje, Yonkers, N.Y. Ten jis visą laiką turėjo gydymo kabinetą ir gražiai vertėsi, pasižymėjo kaip geras chirurgas. Clevelande sustojo gen. Plechavičiaus vaikai. Detroite apsigyveno Pranutė Balandienė, gi Chicagoje — pats generolas ir jo brolis Medardas.

MOTINOS SENATVĖ

Konstancija Plechavičienė į Ameriką atvyko, turėdamas per 80 metų. Ji buvo dar pilna energijos, judri, su gera atmintimi. Atsimindavo ne tik praeitį, bet ir netolimas die-

Į JAV persikėlusį Plechavičių šeimą 1957 New Yorke. Iš k. Medardas Plechavičius, Elena Legeckienė, motina Konstancija Plechavičienė, Pranciška Balandienė, stovi — dr. Leonardas Plechavičius, Modesta Plechavičiūtė ir gen. Povilas Plechavičius. Nuotr. V. Maželio

nas. Pati viena sugebėjo keliauti lėktuvais, autobusais iš New Yorko, į Clevelandą, į Detroitą, į Chicagą. Visur lankė savo vaikus, artimuosius. Visada buvo geros nuotaikos, su visais maloniai juokavo.

Nemokėdama angliškai, įlipusi į autobusą, staiga susikalbėdavo. Patraukdavo jos linksmas veidas, jos gera nuotaika. Tuoj imdavo kalbėti lenkiškai, rusiškai, lietuviškai. Autobuse atsirado keleivių, kurie tas kalbas suprato ir linksmai senutei pagelbėjo, jei buvo reikalas.

Senutė labai ilgėjosi Lietuvos, savo Bukončių. Juk tiek metų ten išgyventa. Ten jos vyras, keli vaikai, jos tėvai palaidoti. Prieš pat savo susirgimą ji sakė:

— Jei žinočiau, kad manęs neišveš ir nieko man nedarys, grįžčiau į Lietuvą, kad būčiau palaidota savo tėvų žemėje.

Porą metų prieš mirtį ji sunegalavo. Tada generolas praleisdavo savo atostogas New Yorke, kad galėtų būti su mama. Dar ir sirgdama mėgo palošti kortom su savo sūnum Povilu. Kaip jau buvo minėta, Konstancija Plechavičienė mirė 1959 lapkričio 20, baigdama savo amžiaus 98-tus metus. Palaidota Chicagoje, šv. Kazimiero kapinėse, kur organizami jų giminės kapai.

New Yorke 1963 pavasarį mirė Modesta Plechavičiūtė. Chicagoje 1963 rudenį mirė Medardas Plechavičius. Abu palaidoti Chicagoje, šv. Kazimiero kapinėse. Dr. Leonardas Plechavičius mirė 1974. Palaidotas Yonkers, N.Y.

GEN. P. PLECHAVIČIUS CHICAGOJE

Atvykęs iš Vokietijos ir įsikūręs Chicagoje, generolas nieieškojo kokių privilegijų, pašalpų. Nuėjo į plieno fabriką ir dirbo kaip paprastas darbininkas. Ir šiame darbe jis buvo nepasimetęs, nepraradęs savo geros nuotaikos. Savo geru žodžiu, darbštumu palaikydavo ir kitų dvasią, ragino daugiau dirbti tėvynės labui.

Chicagoje jis daug laiko skyrė ramovėnų organizavimui. Tai yra gražiai aprašyta Petro Jurgėlos šios knygos pirmoje dalyje. Rūpėjo jam ir visa lietuviška veikla, domėjosi kultūriniu gyvenimu, visada buvo aktyvus, lankė lietuviškus pobūvius, dalyvavo visuomeniniame gyvenime, visiem duoda-

**Konstancija Plechavičienė, Plechavičių šeimos motina, 1957 New
Yorke. Nuotr. V. Maželio**

Motina Konstanca su sūnumi gen. Povilu 1956 Elenos Legeckienės bute New Yorke.

mas tauraus kariškio pavyzdį. Visada tiesus, mandagus, paslaugus, mėgęs svečius ir mielus artimus žmones.

Labai gerbė ir mylėjo savo motiną, tiesiog ją dievino. Mylėjo ir savo seseris, brolius. Juos surišo į vieną Bukončiai. Ir dabar jis nuolat lankė savo seseris ir jom buvo mielas brolis. Visada atsimindavo seserų šventes, vardines, gimtadienius ir pirmas pasveikindavo, jei tik galėdavo, ir atvažiuodavo.

Jis taip pat mėgo ir muziką. Mielai jos klausėsi namuose, mielai lankė koncertus. Jis domėjosi dainininkais, naujais kompozitoriais, naujais jų kūriniais.

Iš Chicagos dažnai jis aplankydavo ir kitas kolonijas. Skaitė paskaitas Lietuvos kariuomenės šventėse. Dažniausiai lankėsi tuose miestuose, kur gyveno artimieji. Tom vietovėm ir išliko generolo Plechavičiaus paveikslas — aukštas, lieknas, jau pražilęs vyras, žvalių judesių, apsirengęs elegantiškai. Visada mandagus, savotiškai jaukus. Iš karto matai, kad tai kariškis, kuriam teko daug kariauti ir daug patirti. Kada žinai jo istoriją, jo nepaprastą drąsą, jo žygius, tada stebiesi, kaip tas pats žmogus yra toks švelnus ir jautriai bičiuliškas.

Toks buvo generolas Plechavičius — galėjo būti nepaprastai griežtas ten, kur reikėjo kovoti ir pasisakyti svarbiais Lietuvos reikalais. Artimiesiems savo bičiuliui, draugui jis buvo labai malonus, draugiškas, švelnus lyg aksomas.

Generolo senatvė buvo liūdna. Susirgo sunkia liga — arterijų skleroze. Kas jį tada matė, labai apgailėjo šio kilnaus vyro — sklerozė naikino jį, ir jis vargo senatvėje.

Mirė 1973 gruodžio 19. Tuo ir baigėsi žemiška kelionė žmogaus iš Bukončių. Didele jėga, drąsa prasiveržė į gyvenimą, padėdamas Lietuvai atsikelti iš priespaudos į laisvą gyvenimą, nieko negailėdamas, kad tik Lietuva būtų gražesnė, stipresnė. Jis niekada neišdavė savo duoto žodžio, neišdavė kitų, nors pats dėl to kentėjo.

Ateis laikas, kai vėl Lietuva atstatys savo nepriklausomybę. Tada jo vardu bus pavadintos gatvės, tiltai. Žemaitijoje bus statomi ir paminklai, paminklai tam kietam, tvirtam generolui, kuris virto mūsų laisvės gyvenime gražia legenda.

Gen. Povilas Plechavičius Chicagoje, kai dirbo plieno fabrike. Klisė paimta iš 1952 liepos mėn. Margučio. Tame numeryje P. Dailidė rašė apie vokiečių okupaciją Lietuvoje, kaip buvo planuojama sukurti Vietinę Rinktinę, apie gen. Plechavičiaus vaidmenį ir jo pasipriešinimą.

Gen. Povilas Plechavičius su savo anūkais 1969 sausio 29 Chicagoje. Kairėje — Povilas, dešinėje — Raima.

Gen. Povilas Plechavičius su savo sūnumi Povilu ir anūku Povilu 1969 sausio 29 Chicagoje.

Gen. Povilas Plechavičius 1957. Nuotr. V. Maželio

APIE GENEROLĄ PLECHAVIČIŲ

Generolui mirus, spaudoje buvo gražių atsiliepimų. Ir privatus žmonės parašė savo apibūdinimus. Štai keli jų pavyzdžiai.

Jurgis Kiaunė

GEN. PLECHAVIČIUS — KONTRAVERSINĖ ASMENYBĖ

Kai kurie gen. Plechavičių laiko kontraversine asmenybe. Gal tai šiek tiek ir teisybė.

Visi žinome gen. Plechavičiaus veiklą ir jo legendarinius veiksmus Žemaitijoje, kovojant su bolševikais ir bermontininkais. Jis sudarė partizanų būrius, apginklavo ir išvalė Žemaitiją nuo įsibrovusių gaujų. Jis neklausė, kiek bolševikų yra, kokios karinės jėgos, bet — kur jos yra. Ten ir skubėjo ir atkakliai ir didvyriškai kovojo.

Išėjęs atsargon, jis gyveno Skuode, savo malūne. Kartais atsilankydavo Kaune. Partijom jis nepriklausė. Bet žinoma, kad turėjo savo nusistatymą ir daugiau simpatizavo vienai ar kitai partijai.

Buvo atsitikimų, kad vienam ar kitam partinių politikierių ar ministerių pasakė į akis karčios tiesos žodžius ar pakritikavo jų veiksmus. Buvo ir tokių atsitikimų, kad nusipolitikavę studentų vadeivos pasipūtę leido sau per daug kritikuoti valdžią ir kai kuriuos kariškius. Tokius gen. Plechavičius pamokydavo žodžiu, o vienam Metropolio restorane Kaune kirto net į žandą.

Tie visi nesiskundė, nes tai buvo teisybė. Tik jie visi nereiškė gen. Plechavičiui simpatijų ir skleidė apie jį visokius gandus, kad jį galėtų pažeminti. Bet tai gyvenimo kasdienybė, mažmožiai.

Pas Pijū Žiurj 1948 Clevelande. P. Žiurys jam sudarė dokumentus atvykti į JAV. Jis stovi vidury. Dešinėje — Vytautas Braziulis.

Vokiečiams simpatijų neturėjo. Kai buvo įtrauktas į Vietinės Rinktinės organizavimą, jis savo autoritetu sušaukė tūkstančius. Kai vokiečiai norėjo tuos batalionus panaudoti už Lietuvos ribų, tai gen Plechavičius nepaklausė jų įsakymų. Jis sugebėjo paleisti ir Karo Mokyklą ir batalionus. Už tai pats ir jo štabas pateko į koncentracijos stovyklą. Tikrai jis ir jo karininkai būtų išėję per koncentracijos stovyklos kaminą (būtų juos sudeginę), bet tuo metu greit žygiavo JAV kariuomenė, ir vokiečiai traukėsi pakrikę. Tai ir neleido sukišti į mirtį — į ugnį — nei gen. Plechavičiaus, nei kitų.

Gen. Povilas Plechavičius, Korp! Leo Lithuania garbės narys, viename neolitanų pobūvy kalbasi su gen. Miku Rėklaičiu.

Mano išmanymu — gen. Plechavičius yra vienas ir vienintelis tikras rikiuotės generolas didvyris, kuris dėl Lietuvos galvą dėjo, savo vyrus tiesiu keliu vedė ir laimėjo, nes jis turėjo visų karių pasitikėjimą ir meilę. Ir jis jų neapvylė.

Gen. Plechavičius pasielgė taip, kaip Rusijos caro generalinio štabo generolas Sierakauskas. 1863 metų kovo mėn. Aleksandras Osierka, Lietuvos sukilėlių komiteto

Gen. Povilas Plechavičius kalbasi su vaistininku Kazimieru Mažonu 1966 lapkričio 12 Clevelande, kai buvo minima K. Mažono 80 metų sukaktis.

narys, atvyko į Peterburgą pas generolą Sierakauską ir prašė jį paimti vyriausiojo Lietuvos sukilėlių vado pareigas.

— Tuo kvietimu tu atneši man mirties sprendimą, bet aš jį priimu! — pasakė generolas. Jis tuoj atsisakė iš Rusijos karo tarnybos, atvyko į Lietuvą ir stojo į kovą prieš Rusijos caro režimą. Paskutiniai jo žodžiai prieš mirtį kartuvėse buvo: “Malonu mirti už tėvynę”.

Kai generalinis tarėjas Kubiliūnas prašė gelbėti lietuvių beviltišką padėtį, gen. Plechavičius pasakė:

— Na, ką gi, broliuk, sutinku, visom išgalėm kovosiu iki mirties.

Man rodos, kad daugiau paaiškinimų nereikia. Jis pažadus įvykdė. Iki mirties sielojosi Lietuvos laisvinimu, dirbo visų karių mylimas ir gerbiamas ir pyko ant tų, kurie politikuodami drumstė vadavimo darbą, statydami pirmon eilėn savo “aš”.

Generole, tavo žygius ir darbus tinkamai įvertins ir pagerbs Lietuvos karo istorija. Amen.

*Sanoris - kūrėjas
Jurgis Kiaunė*

Vincė Jonuškaitė-Leskaitienė, buvusi Lietuvos operos primadona, gyvenanti Santa Barbara, Calif., 1975 lankėsi New Yorke ir čia patyrė, kad rengiama knyga apie generolą. Grįžusi namo, ji parašė laišką Elenai Legeckienei. Tame laiške ji taip rašo:

“Gražu, kad užsimanei pagerbti a.a. Generolą. Aš jį taip puikiai atsimenu. Man jaunai, išgyvenusiai ir besislapsčiusiai nuo bolševikų, 1919 jo vardas buvo skambalas kovos už Lietuvą. O vėliau matydavau jį pas Voldemarą, kur man, pradedančiai savo karjerą, tekdavo garbė dalyvauti ir dainuoti didiesiems”.

Elena Legeckienė ir Irena Plechavičienė 1974 Clevelande

Lietuvių Veteranų Sąjunga
„Ramovė“

Savo pirmajai dešimtmeciui Centras Vadovybės Pirmininkas
Generolas Povilas Plechavičius,
viena pirmųjų lietuvių kariu, įstojusių 1918-1925
metai išlaisvinimo kovų dėmesni partizana, ku-
ria ir vėliau sunkioje kovų su sovietų paktininkais
nolė drąsa, iniciatyva ir ryžtas padėjo išdėstyti ir keli-
dama kelias lietuvių kariu įtakos heroji prieš sovietų
komunistiniais - fašistiniais imperiškais militarine
agresija - Sąjungos Sąjaukui Abiuravimui
surašyti vėliau 1992 m. gegužės 26 dieną Lietuvių
Veteranų Sąjungos „Ramovė“

Garbės Nariu
->>>><<<<<<<<

Lietuvių Veteranų Sąjunga
Centras Vadovybė

1962 m. gegužės 26 dieną Lietuvos Respublikos Prezidentas
Lietuvių Veteranų Sąjungai, Centras Vadovybėi
Povilui Plechavičiui išrinko savo garbės nariu ir jam
įteikė šį adresą.

1962 gegužės 26 Lietuvių Veteranų Sąjunga Ramovė gen. Povilą Plechavičių išrinko savo garbės nariu ir jam įteikė šį adresą.

Neolitanų pobūvy Chicagoje šnekučiuojasi plk. Bronius Pulkauninkas ir gen. Povilas Plechavičius.

SPAUDOS ATSLIEPIMAI

Generolui mirus, visa lietuviškoji spauda paminėjo jo mirtį, skyrė trumpesnius ar ilgesnius straipsnius apie jo veiklą. Gražiausią, išsamiausią nekrologą parašė Žemaičio slapyvardžiu prisidengęs žmogus, kuris gerai pažino patį generolą ir jo veiklą. Jam pačiam sutikus, redakcija atskleidė jo pavardę. Tai Ed. Daniliūnas.

Tas nekrologas buvo atspausdintas *Tėviškės Žiburiuose*, Toronte išeinančiam savaitraštyje, 1974 kovo 4, nr. 14 (1261). Čia autorius labai tiksliai apžvelgia gen. Plechavičiaus veiklą, jo asmenį ir jo reikšmę lietuvių tautai.

Užbaigdami prisiminimų ir apžvalgų grandinę, straipsnį spausdiname ištiesai.

MYLĖJO LIETUVĄ NE ŽODŽIAIS

Populiariajam žemaičiui generolui Povilui Plechavičiui mirus

Žemaičiai, kaip ir kitos Lietuvos sritys, turi žymių žmonių. Kartais kyla klausimas, kas laikytinas populiariausiu žemaičiu. Inteligentas vargiai rastų atsakymą, tinkamą daugumai, kas juo galėtų būti: ar vysk. M. Valančius, kilęs iš Salantų valsčiaus, ar S. Daukantas iš Skuodo valsč., ar arkivyskupas Pr. Karevičius iš Mosėdžio, dail. Ad. Galdikas iš Mosėdžio, ar trijų profesorių Biržiškų šeima iš Vieksnių, ar dar kas kitas. Tuo tarpu eilinis žmogus, bent Žemaitijos “dounininkų” srityje, visai neabejodamas, duotų labai aiškų atsakymą: populiariausiu žemaičiu laikytinas neseniai miręs generolas Povilas Plechavičius, kilęs iš Židikų valsčiaus.

Būdinga, kad visi tie žymieji žmonės, kilę, galima sakyti, iš to paties rajono ar net gretimų miestelių. Kaikuriuose vietose labai populiarius buvo ir išskirtinas dvasiškis arkiv. Karevičius, neieškojęs vyskupui skiriamos pompos, bet žiūrėjęs reikalo esmės ir stropiai stengęsis sekti Kristaus pėdomis.

Bet vyrai visada pirmoje eilėje kalbėdavo apie kariškius ir jų nr. 1 — generolą P. Plechavičių. Vyrams jis imponuodavo savo drąsa bei kariška, reprezentatyvia išvaizda: tiesus, raumeningas, plačių pečių, daugiau kaip šešių pėdų ir turbūt arti pustrėčio šimto svarų. Tikras senovės lietuvis barzdočius. Todėl vyrai, norėdami pasakyti vienas kitam komplimentą, vartodavo išsireiškimą: “Tu šiandien atro dai kaip generolas Plechavičius”.

Toks jis buvo ne tik savo išvaizda, bet ir charakteriu tikras kariškio tipas, toks kaip gen. MacArthur Amerikoje.

Jis nesivaržydavo dėl galios ar įtakos, nieko nesiekdavo ambiciniais sumetimais, niekada nesismulkindavo dėl menkniekių. Paskutiniaisiais nepriklausomo gyvenimo metais gyveno nuošaliai, neieškodamas populiarumo. Bet kai pareiga pašaukdavo, jis niekad neatsisakydavo ją atlikti ir būdavo visur, kur jo buvimas lietuviškam reikalui, jo nuomone, būdavo naudingas.

Buvo ir kitų, sakyčiau, asmeninių dalykų, dėl kurių žemaičiai jį labai gerbė ir mylėjo. Lietuvos atsikūrimo metu Žemaitijoje ir kitose Lietuvos srityse siautė įvairūs nusikaltėliai, komunistai ir dezertyrai iš įvairių karinių (nelietuvių) dalinių. Kaikur klaidžiojo ištisos jų dalinių atskalos. Dėlto kaikur Žemaitijoje vyravo visiška anarchija. Žemaitis ūkininkas nesijautė saugus nei gatvėje, nei namie. Tas nepageidaujamas elementas eidavo per ūkius ir juos apiplėšdavo: išsivesdavo arklius, pasiimdavo vežimus, pakinktus, maistą ir t.t. Ūkininkai rakindavo tvartus sunkiais užraktais, bet ir tai nevisada turtą apsaugodavo. Policija, sutikusi stambesnes dezertyrų atskalas ar plėšikų gaujas, irgi pasijusdavo bejėgė.

Tuo kritišku momentu žemaičiams į pagalbą atėjo ryžtingasis kariškis Povilas Plechavičius, nutaręs atstatyti tvarką ir išgelbėti Žemaitiją iš chaoso. Suorganizavęs žemaičių partizanų rinktinę, jis sutriuškino bolševikus, kurie jau buvo užėmę pagrindinius Žemaitijos miestus — Mažeikius ir Telšius. Daugelio jis buvo vadinamas bekompromisiniu bolševikų komunistų priešu. Jo didelių pastangų ir ryžto dėka Žemaitija buvo apvalyta nuo nepageidaujamo elemento. Buvo atstatyta tvarka, ir žemaitis ūkininkas vėl pasijuto saugus ir savo turto šeimininkas. Jis buvo nepaprastai dėkingas išvaduotojui iš chaoso ir pateisino kartais net gana griežtas jo panaudotas priemones, nes žinojo, kad geresnės išeities nebuvo.

*

Plechavičius žemaičiams imponavo daug kuo. Pirmoje eilėje — savo aiškia lietuviška linija. Savo būdu jis buvo panašus į kilnųjį žemaičių kunigaikštį Kęstutį: atviras, betkokia kaina garbingai išlaikąs duotą žodį. Kiek teko girdėti, jis neskirstė nė pavaldinių į draugus ir priešus. Jis imponavo ir savo ypatinga drąsa: tais suirutės laikais jis beveik kiekvieną dieną rizikavo savo gyvybe, bet niekada nesuabejojo, ar imtis vieno ar kito pavojingo žygio, jei tik tai buvo naudinga lietuviškam reikalui.

Pavojai jam nesibaigė su Žemaitijos apvalymu. Jie lydėjo jį per visą gyvenimą, ir daug kas buvo linkęs manyti, kad generolas tikrai nemirs natūralia mirtimi. Daugelio nustebimui generolas atvyko net Amerikon ir sulaukė gilios senatvės.

Jį gerbė ne tik ūkininkai, bet ir kareiviai, tarnavę jo vadovybėje. Gerbė ir mylėjo kaip savo griežtą, bet teisingą ir vaikais besirūpinantį tėvą. Tik minėtų Plechavičiaus gerų savybių dėka pavyko suorganizuoti ir paskutinioji Lietuvos rinktinė, sutelkusi 12.000 vyrų. Teko girdėti daug visokių pasisakymų: “Padėtis atrodo neaiški. Gali susidaryti visokių pavojų. Bet... aš pasitikiu generolu Plechavičium. Jis žino, ką daro, ir aš žinau, kad jis mūsų neišduos. Jei kas kitas organizuotų, tikrai neičiau”. Taip ir atsitiko. Vokiečių spąstų pavojus staiga išryškėjo, bet generolas savo pažadą “vyrų, aš jūsų neišduosiu” garbingai ištesėjo. Jis geriau bevelijo eiti į koncentracijos stovyklą, negu savanorius siųsti į rytus tikrai mirčiai.

Ne tik karinėse pareigose, bet ir savo civiliniame gyvenime jis buvo pagarbos vertas žmogus. Tiesa, jis buvo labai griežtas nusikaltėliams ir komunistams, bet labai žmoniškas, teisingas ir užjaučiąs padorių žmonių atžvilgiu. Pavyzdžiui, perėmęs gana pajėgų malūną Skuode, tuoj ten panaikino kyšius ir betkokį nesąžiningumą. Visada atkreipdavo dėmesį į žmonių nusiskundimus bei jų vargus ir stengdavosi jiems padėti. Nesistengė kitų sąskaiton pralobti: jo malūnas pagamindavo geresnius produktus tokiomis pat ar net žemesnėmis kainomis, kaip kiti malūnai. Nors jis savo elgesiu ir nepabrėždavo to, kad jis yra svarbus asmuo, bet žemaičiai vistiek manė jį esant galingiausiu Lietuvos žmogumi ir populiariausiu žemaičiu. Moterėlės kartais nežinojo, kas tuo metu buvo Lietuvos prezidentas, bet žinojo, kas yra vietos klebonas ir kas yra gen. Plechavičius. Jei kas suminėdavo kitą pavardę kariuomenės vado, tai žemaitis paklausdavo: “Argi ne gen. Plechavičius? Juk jis yra pats galingiausias!” Jei kas dabar pasakytų, nesuminėdamas pavardės, kad mirė generolas, tai žemaitis suprastų, kad mirė gen. Plechavičius. Net komunistai ir nusikaltėliai laikė jį ypatingu, svarbiu asmeniu ir jį respektavo, žinoma, ne iš meilės, bet iš baimės.

*

Generolas P. Plechavičius Žemaitijos “dounininkų” srityje buvo tapęs savotišku legendiniu asmeniu. Sakydavo, kad Plechavičius gali padaryti ir tai, ko niekas kitas negali. Arba, kad jis turi triuškinantį žvilgsnį, kaip Italijos buv. diktato-

Plechavičių šeimos paminklas šv. Kazimiero kapinėse Chicagoje. Paminklas pašventintas 1961 gegužės 28.

rius Benito Mussolini. Vienas komunistas man pasakojo, kad jis planavo likviduoti komunistų priešą nr. 1:

Pasiėmiau revolverį ir žadėjau generolą nušauti, kai jis eis per tiltą. Bet kai jis su pypke dantyse, lazda rankose priartėjo ir žvilgterėjo, aš visas nutirpau ir pasijutau bejėgis kaip kūdikis. Daugiau nė neplanavau to daryti, nes jis man atrodė kažkoks antžmogis, galįs triuškindi priešus ne tik lazda, revolveriu, bet ir savo žvilgsniu.

Nors generolas žinojo, kad pavojus jam gali grėsti kiekvienu momentu, bet išėjęs į civilinį gyvenimą jokia asmenine apsauga nesinaudojo ir vaikščiodavo pats vienas, gi lazda šitokio generolo rankose dažniausiai būdavi visai pakankamas ginklas.

Buvo ir daugiau to pat nepageidaujamo elemento asmenų, norinčių jį nušauti, bet ir tie neišdrįsdavo, nes generolas jiems atrodė kitoks, negu visi kiti žmonės... neįveikiamas! Už narsumą kovose Plechavičius buvo apdovano-

tas Vyčio Kryžiaus pirmos rūšies trečio laipsnio ordinu.

Generolas, kaip pavyzdingas bei tėviškas vadas ir Žemaitijos iš chaoso išvaduotojas, ilgai dar gyvens savo buvusių kareivių ir žemaičių mintyse bei širdyse. Tai buvo žmogus, kuris mylėjo Lietuvą ne žodžiais, bet darbais.

Ed. Daniliūnas

(Tėviškos Žiburiuose buvo pasirašęs slapyvardžiu Žemaitis)

1918 m. žucluo.

Тваркя Краште висаи паизиси.
Науја Валдеиа квиете висус и тапка.
Узриаусыбе не туежо жокиа изга. Виси
зупесцаи из дамбаи buvo skubus.

Радетис даз паблогежо, када роккецаи
прадежо трауктис из Литевос: болсевику
кариуомене бротре и Краште.

1918 m. žucleni grizacc su brovia
i kiestuia, i tėviske - Žemaitija.
Раматес теикуе паојује туојау твериауси
при есгапизавико сэво каруоменес.

Дарбас buvo labai sunkus ir
павојингас.
Вандитс гаујос плосе укпипиклес
из тезаризаво змонис.

Gen. Povilo Plechavičiaus rankraštis, rašytas Chicagoje apie 1968 metus. Sumažintas vienu trečdaliu.

VARDYNAS

A

Abromavičius 34
Adamkavičius, Edvardas 72
Adomkavičienė, L. 215, 232
Aleksa, J. 50, 72, 73, 74, 235
Algirdas, DLK 81
Ališauskas, Kazys 149
Alksninis, Vaclovas 162
Andriekus 214, 215
Andriūnas, Juozas 44
Andriušaitis, A. 109, 128
Arkusaitė 247
Augustauskas, Vytautas 31, 44
Augustinas, šv. 81

B

Bačkus, Juozas 29, 33
Bagdonavičius, Vytautas 233, 249
Balanda, Balys 197, 264
Balanda, Gediminas 264
Balanda, Mindaugas 264
Balčiūnas (Švaistas), Juozas 149
Balkūnas, Jonas 157
Baltinis 225
Balutis, Bronius 31
Banze 100
Basanavičius, Jonas 81
Bermontas, Avalovas 14
Bielinis, Kipras 172
Bieliukas, Bronius 82
Bielskus, Pijus 26, 73
Birontas, Adolfas 68, 69
Birutė, kng. 81
Biržiška, Mykolas 85
Bloznelis 25
Bock, von 182, 208
Brazaitis, Juozas 73, 74
Braziulevičius, Vladas 50
Braziulis, Vytautas 31, 278
Brenner 98
Brizgys, Vincentas 144
Budrys, Jonas 44, 72, 157
Būga, Kazimieras 81
Bukontaitė, Adolfina 186, 201
Bukontaitė, Anelė 186

Bukontaitė, Elena 186
Bukontas, Jonas 183, 184
Bukontienė-Tiškutė, Julija 184,
185
Bulota, Jonas 31, 34, 49
Butėnas, Julijonas 128
Butkūnas, Andrius 41
Butkus 254
Butkus, Stasys 157

C

Cashman, G.L. 143
Chamberlain 164
Chodakauskas, Tadas 174, 248
Chodakauskienė 248

Č

Čaplikas, Julius 31
Čepinskis, V. 34
Černius, Jonas 152
Čibas, Daumantas 81

D

Dabulevičius, Karolis 149, 173
Dailidė, Pranas 83, 274
Dalyvis, S. 207, 208, 209
Daniliūnas, Ed., Žemaitis 283, 288
Darius, Steponas 33, 80, 81
Daukantas, Simonas 284
Daukantas, Teodoras 33, 49, 64,
65, 235
Daunora, Juozas 240
Daužvardis, Petras 150
Dirkis, Povilas 149
Dirmantas, Stasys 31, 41, 133,
150, 156, 167, 169
Dobilas, Lindė J. 81
Dočkus, Petras 31, 52, 54
Dragunevičius 141
Dundulis, P. 174

E

Eidukaitis, Antanas 220
Eleris 242
Erenberg, Ilja 165

F

Franckevičienė, Elena 191
 Franke 131
 Fritsch 100
 Fucks 100, 130

G

Gailevičius, Steponas 181
 Galdikas, Adomas 232, 284
 Galdikas, Valentinas 240
 Galvanauskas, Ernestas 72, 73
 Garbaliuskas 233
 Gerliachienė 231
 Gediminas, Beržanskis Klausutis 31
 Genys, Petras 72, 73, 149
 Gewecke 249, 250
 Giedraitis 31
 Giedrys, V. 174
 Ginkus, Juozas 157
 Girėnas, Stasys 80, 81
 Gerulaitis, Z. 174
 Goltz, von der 11, 219, 222, 223
 Goštautas, Vaclovas 72, 239
 Gražulis, Juozas 66
 Grigaliūnas Glovackis, Vincas 33, 38, 41, 45, 49, 56, 72, 73, 74, 76, 78, 235
 Griganavičius, Vaclovas 50, 52
 Grinius, Kazys dr. 33, 34, 37, 42, 43, 46
 Grinius, Kazys plk. 31, 50, 52, 54, 140
 Grudzinskas, Vladas 31, 49, 109
 Gudelis, K. 29, 44
 Gudelis, Petras 206
 Gudynas, Pranas 41, 81
 Gurevičius 44
 Gustainis, Valentinas 43, 73, 74, 78

H

Hanusevičius 179, 191
 Harm 94, 98, 99, 100, 105, 107
 Harrison, E.J. 117, 118
 Hesas 50
 Himmler 94
 Hindenburgas 219
 Hinze 100, 105, 107, 117, 118, 129
 Hitler, Adolf 162, 163, 164, 249

I

Indans, J. 66
 Ivanauskas, Bronius 31, 66, 169, 171

J

Jablonskis, Jonas 81
 Jacevičius 31
 Jackevičius, Pranas 26, 27, 29, 31, 235
 Jakaitis, Aleksandras 40
 Jakštas, Adomas 81
 Jakutis, Balys 31, 41, 174
 Janavičius, S. 24
 Jaruševičienė, Barbora 201
 Jasiunskas, J. 121, 259
 Jazdauskas, Ipolitas 191
 Jazdauskienė 191
 Jeckeln 84, 94, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 105, 107, 108, 115, 119, 123, 126, 130, 131
 Jonė, Arkietė 81
 Jonušas, Radvila 31
 Jonuškaitė-Leskaitienė, Vincė 281
 Juozapavičius, Antanas 25, 81
 Jurgėla, Julius 71
 Jurgėla, Kostas 9, 14, 43, 71, 72, 109, 141, 162
 Jurgėla (Jurgelevičius), Petras 20, 31, 44, 45, 56, 72, 73, 75, 76, 78, 80, 81, 86, 109, 112, 140, 153, 156, 157, 162, 234, 238, 241, 250, 271
 Jūrys 213, 218
 Just, Emil 97, 98

K

Kairys, Steponas (Kaminskas Juozas) 83, 169, 171
 Kalmantas, Mikas 31, 33, 41, 56
 Karevičius, Pranciškus 284
 Kasakaitis, Kazys 170
 Kasilynas, Z. 143
 Katkevičius, Jeronimas 181
 Kareiva, J. 44
 Karvelis, Petras 43
 Kaunas, Pranas 31
 Kauneckas 220
 Kazimieras, šv. 81
 Kęstutis, DLK 81, 285
 Kiaunė, Jurgis 162, 266, 277, 281

Kibirktis, Ignas 31
Kibirktis, Justinas 57, 58
Klimaitis, Pranas 33
Kostka, Stanislovas 81
Kraunaitis, Izidorius 18, 24, 56,
157, 162
Krėvė, Vincas 81
Krištanavičius, Bronius 145
Krupavičius, Mykolas 40
Kubiliūnas, Petras 31, 50, 52, 54,
57, 69, 71, 97, 99, 100, 102,
135, 136, 263, 280
Kudirka, Vincas 81
Kviklys, Bronius 145

L

Labutis, Kazys 31, 56
Ladiga, Kazys 14, 33, 64, 66, 68,
71, 72
Laurinaitis, Jonas 56
Legeckis, Povilas 194
Legeckis, Ričardas 264
Leninas 165
Lincoln, A. 143, 164
Liorentas, Jonas 149
Liormanas, Raimundas 72
Liutermoza, Albertas 56
Lohse, Heinrich 113
Lozoraitis, Stasys 144, 147
Ludendorf 171
Lukaitytė, M. 143
Lukšys, Kazys 79
Lukšys, Povilas 81

M

Mac Arthur 284
Mackevičius, M. 169
Mačiokas, Mykolas 41
Mačiuika, Antanas 33, 35, 36, 41,
43, 57
Mačiulaitis, Jonas 44
Maironis 81
Mannerheim 171
Martinkus, V. 181
Masaitis, Česlovas 138
Matulevičius, Juozas 35
Mažonas, Kazimieras 23, 280
Merkys, Antanas 41, 49, 174
Meškauskas, Julius 70
Mieželis, Vladas 149
Mikšys 64

Mikuckis, Juozas 136, 137, 263
Mikulskis, Jonas 76
Milius, Jonas 71
Mindaugas 81
Mironas, Vladas 235
Model 97, 98
Morath, Hans 78, 79
Motiejūnas-Valevičius, J. 218
Motuzas 213, 218
Mulokas, Jonas 144, 181
Mussolini, Benito 287
Musteikis, Ignas 31, 41, 49, 51,
72, 74, 76, 77, 78, 174
Musteikis, Kazys 156, 163

N

Nabensberg 100
Nagevičius, Vladas 41, 49, 59,
60, 72, 73, 81
Napoleonas 71
Našliūnas, Jonas 170, 173
Noreika, Liudas 48
Novickienė, N. 212, 218
Novickis, Antanas 169

O

Oginskienė 201
Olis, Antanas 157
Osierka, Aleksandras 279
Oželis, Kazys 149

P

Padalis, Pranas 77
Pakštas, Kazys 66, 81
Paleckis, Adomas 213, 214
Paleckis, Justinas 135, 214
Palubinskas, Antanas 31, 49
Papečkys, Juozas 33
Pečkauskaitė, Marija 81, 181
Pečkevičiūtė Plechavičienė 252
Petrauskas, Vincas 44
Petruitis, Jonas 31, 33, 39, 41,
44, 49, 65, 66, 68, 71, 235
Pilsudskis, Juozas 38, 45, 47, 171
Pyragius, Jonas 34
Plechavičius, Aleksandras 10, 11,
12, 23, 24, 25, 26, 38, 44,
49, 51, 158, 168, 171, 186,
191, 192, 197, 202, 203, 208,
210, 234, 245, 246, 247, 250,
251, 252, 253, 254, 255

Plechavičius, Ignas 186, 190, 191, 204, 211, 257
Plechavičius, Kazimieras 197, 245, 246, 247, 253, 254, 255
Plechavičius, Leonardas 189, 196, 197, 199, 211, 212, 243, 255, 256, 269, 270
Plechavičius, Medardas 195, 211, 252, 255, 256, 262, 264, 269, 270
Plechavičius, Norbertas 244
Plechavičius, Povilas jn. I, 173, 244, 275
Plechavičius, Povilas jn. II, 275
Plechavičienė Bukontaitė, Konstancija 160, 182, 186, 187, 188, 191, 209, 211, 212, 253, 256, 258, 262, 263, 269, 270, 271, 272, 273
Plechavičienė, Irena 228, 261
Plechavičiūtė-Veiger, Alina 266
Plechavičiūtė-Balandienė, Pranciška 196, 197, 199, 202, 250, 253, 256, 262, 264, 269, 270
Plechavičiūtė-Legeckienė, Elena 189, 194, 202, 209, 211, 246, 248, 256, 262, 264, 269, 270, 281
Plechavičiūtė, Irena 244, 281
Plechavičiūtė, Konstancija 192
Plechavičiūtė, Modesta 186, 191, 192
Plechavičiūtė, Modesta II, 198, 199, 250, 256, 262, 264, 269, 270, 271
Plechavičiūtė, Onutė 192
Plechavičiūtė, Raima 275
Plečkaitis, Jeronimas 37, 50, 51
Pocius 210, 211, 212
Popieliučienė 157
Požėla, V. 33, 34
Pranciškus, Asižietis 81
Ptašinskas 109
Pulkauninkas, Bronius 283
Pundzevičius, Stasys 41, 49, 50, 52, 152
Pundzius, Antanas 233
Puodžius, Stasys 41
Purėnienė, Liuda 37, 80
Putinas 81
Putvinskis, Stasys 81

R

Radytė, D. 143
Radus Zenkavičius, Leonas 31, 49, 235
Raštikis, Stasys 32, 38, 39, 44, 63, 65, 68, 69, 70, 71, 98, 134, 135, 138, 139, 140, 152, 169
Raštikytės 134, 135
Raulinaitis, Zigmas 246
Reinys, Mačislovas 51
Rekašius (Gerliackas Adolfas) 231, 232
Rėklaitis, Antanas 140, 141, 142, 143, 145, 149, 150, 154
Rėklaitis, Mikas 12, 40, 94, 104, 149, 173, 279
Rėklaitis, Vladas 44
Renteln, von 90, 93, 94, 99, 100, 102, 103, 113, 249
Rimka, Albinas 43
Ropp, von der 104
Ruseckas 109
Ruseckas, P. 220
Rusteika, Steponas 31

S

S. Antanas 215
Salielis 80
Schroeder 29, 30, 157
Sierakauskas 279, 280
Siliūnas, Aleksas 149
Silkauskis, Justinas 224
Simonaitis, E. 72, 169
Simonaitis, J. 73
Skipitis, Rapolas 13, 225, 232
Skorupskis, Vladas 33, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 49, 235
Skučas, Kazys 31, 52
Skvireckas, Juozas 43, 70, 144
Slapšys, Ignas 33, 35, 41, 66
Sleževičius, Mykolas 33, 43, 45, 76, 82, 159
Sližys 44
Sližys, Pranas 31
Smetona, Antanas 24, 25, 26, 27, 30, 31, 34, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 49, 51, 56, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 72, 73, 76, 77, 78, 79, 81, 88, 174, 235
Smetonaitė, Marija 50

Sniečkus, Antanas 89
Sprindys, R. 143
Staden 100, 102
Stalinas 162, 163, 164, 165, 166
Stančikas 208, 209
Stankaitytė, Dana 173
Stašys, A. 173
Staugaitis, J. 36, 37, 46
Steponaitis, Antanas 33, 35, 41
Steponaitis, Vytautas 31, 44
Stolypinas 182
Stratton, William G. 143
Strielnikas 233
Strikaitytė, B. 143
Stulginskis, Aleksandras 21, 46
Sulaitis, B. 214, 217, 218

Š

Šakenis, Konstantinas 31, 78
Šakmanas, Tadas 26, 31, 56
Šalkauskis, Stasys 81
Šantaras, Stasys 173
Šarauskas, Juozas 33, 41
Šaudzis, V. 157
Šilingas, Stasys 41
Škirpa, Kazys 16, 33, 65
Šlepetys, Jonas 234
Šniukšta, Petras 49
Šova, Antanas 69, 121
Šumskis, Aleksandras 31

T

Tallat-Kelpša 225, 231
Tallat-Kelpša, Kazys 44, 52, 54
Tamašauskas, Pranas 49, 52, 54
174
Tamošaitis, Izidorius 64, 74, 76,
78
Tarasenska, P. 58
Tardini 144
Tatarūnas, Bronius 19, 20
Tiškevičius, Aleksandras 77
Tiškevičius, Kazys 77
Tyrulis, Povilas 28
Toliušis, Zigmās 171
Tomkus, Juozas 33
Trimakas, A. 148
Troškūnas, K. 143
Tūbelis, Juozas 31, 67
Tumas, Juozas 149

Tumas Vaižgantas, Juozas 81,
235
Tumėnas, Antanas 171

U

Uogintas, Pranas 31
Urbonas, Oskaras 52, 56, 71, 84,
94, 101, 102, 107, 109, 117,
120, 121, 123

V

Vaičiūnas, Petras 81
Vaikutis 21, 22
Vaišnora 31
Valančius, Mykolas 81, 284
Valickas, J.V. 260
Valiukėnas, Mečys 150
Valušis, Aloizas 18, 41, 50, 75
Variakojis, Jonas 150
Vasiliauskas M. 58
Veitas, Feliksas 23, 75, 76, 82,
221, 224, 229, 230, 231, 236,
237, 238, 242
Velykis, Mykolas 235
Venclovavičienė, Juzė 191, 200,
201
Vėšulas, K. 73
Vienažinskis, A. 81
Vienuolis-Žukauskas, A. 81
Virbickas, Leonas 36
Virpša, Stasys 143, 149, 259
Visminas, Antanas 71
Vitkauskas, Vincas 40, 70, 135
Vydūnas 81
Vytautas Didysis 81
Vytautienė Sudimantaitė, Ona 81
Voicechauskas, K. 31
Voldemaras, Augustinas 40, 41,
43, 44, 49, 52, 62, 65, 67,
68, 69, 81, 235

W

Wilson 158

Z

Zeleskis, M. 45
Zalieskis, Bronius 56, 225, 226,
227, 228, 229, 231
Zilberis 208, 209
Zujus, Matas 71

Ž

Žadvydas, O. 206
Žadeikis, Pranas 216, 223
Žalkauskas, K. 72
Žebrauskaitė, L. 143
Žemaitė 81
Žemaitis 223
Žemelis, Henrikas 86, 98, 100, 112
Žilinskas, Aleksandras 41

Žilys, Povilas 26, 31, 72, 149
Žitoveckis, Stasys 71
Žiurys, Pijus 278
Žlabys, Juozas 22
Žukauskas 53
Žukauskas, Silvestras 26, 27, 31,
36, 41, 49, 51, 70, 72, 73,
74, 76, 174, 235

KNYGOS RĖMĖJAI

Gen. Povilo Plechavičiaus monografijos leidimą parėmė:

Giminės

500 dol.:

Dr. Povilas ir Elena Legeckiai

300 dol.:

Pranciška Balanda

Gediminas Balanda

Alina Veigel - Plechavičiūtė

250 dol.:

Ričardas Legeckis, Jr.

Regina Ošlapienė - Legeckytė ir dr. Raimundas Ošlapas

200 dol.:

Sofija Plechavičienė

100 dol.:

A.A. Jadvyga Juknevičienė (Jonas Švaras)

50 dol.:

Gražina Plechavičiūtė - Sullivan

Kiti rėmėjai

200 dol.:

Vanda Bagdonas

150 dol.:

Lietuvos Šaulių Sąjunga Tremtyje,

Centro Valdyba

100 dol.:

LKVS "Ramovės" Clevelando Skyrius

L.S.T. Korp. Neo-Lithuania

Joana ir Steponas Kęsgailos

K. Mažonas

M. ir V. Meiliūnai

Jonas Našliūnas

Stasys Virpša

50 dol.:

Federation of Lithuanian Women's Club, NYC

Alfonsas Gailius

Irena ir Jurgis Okuniai

Bronius Strikaitis

Osvaldas Žadvydas

Kotryna ir Leonardas Garbaliuskai

40 dol.:

Jonas Balbatas

35 dol.:

DLK Birutės D-ja, Detroit Sk.

30 dol.:

Dr. Julius P. Jurgėla - Gale

DLK Birutės Draugija, Chicago Sk.

25 dol.:

LKVS "Ramovė" Detroit Sk.

LKVS "Ramovė" New York'o Sk.

L.B. Queens Apylinkės Valdyba

Eliza ir Jonas Indriūnai

Povilas Karosas

Antanas Kenstavičius

Vacius Prižgintas

J. ir A. Pumpučiai

Regina ir Antanas Purai

Kun. Prof. Dr. P. Ragažinskas

Gen. Vladas Mieželis

LŠST "Klaipėda" Jūrų Šaulių Kuopa

Jurgis J. Stankūnas

21 dol.:

Stasė ir Steponas Viščiai

20 dol.:

Halina ir Edvinas Balceriai

Elena Bublaitis

Dr. Regina ir Kazys Čiurliai

Aldona Jonynas

K. Kalendra

Justinas Liaukus

Morkus Šimkus

Vincas Žebertavičius

Algimantas Gureckas
Aloyzas Valušis

15 dol.:

Kazys Dulys
Bruno H. Michels

12 dol.:

Vladas Dautas

10 dol.:

Balys Girčys
Petras Gulbinas
Jonas Tamašauskas
Kazys Venclauskas

T U R I N Y S

Ižanginis žodis	5
I. — ŠAUNUS VADAS IR KARŽYGYS	7
ŠAUNUS VADAS IR KARŽYGYS	9
Vadas-kovotojas prieš rusus, bermontininkus ir lenkus .	9
Tarnyba Lietuvos kariuomenėje	15
Kavalerijos vadas	18
1926 m. gruodžio 17 dienos perversmas	30
Gruodžio 17 dienos perversmo atgarsiai užsieny	45
Vyriausio štabo viršininkas	47
Kariuomenė — nepriklausomybės pamatas (plk. P. Plechavičiaus straipsnis Lietuvos Aide)	61
Politikai ir kariuomenė	63
Povilo Plechavičiaus prakilnumas ir populiarumas	71
Lietuvos ginkluotos pajėgos 1939-1944 metais (gen. lt. P. Plechavičiaus raštas Vyriausiam Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui)	86
Vietinė Rinktinė (Henriko Žemelio knygos “Okupantų replėse” santrauka)	112
Bolševikų smurtas ir lietuviai kariai tremtyje	134
LIETUVOS KARO VETERANŲ VADAS	140
Buvusių Lietuvos karių organizavimasis tremty	140
Lietuviai karo veteranai Amerikos Lietuvių Kongrese ..	140
Lietuvių Veteranų Sąjunga “Ramovė”	141
Povilo Plechavičiaus veiklos įvertinimas ir pagerbimas	147
Pastangos Lietuvių Veteranų Sąjungą “Ramovė” jungti su Amerikos Lietuvių Legionu	151
Lietuvos kariuomenės atkūrimo šventė New Yorke 1952 metais	156
Generolo Plechavičiaus apdovanojimas Amerikos Lietuvių Legiono garbės ženklu	156
Generolo Plechavičiaus kalba	158

SUDIEU, DIDIS GENEROLE	167
Generolo S. Dirmanto kalba	167
Lietuvių Tautinio Akedeminio Sambūrio pirmininko Kazio Kasakaičio kalba	170
Korporacijos Neo-Lituania filisterio ir teisininko Jono Našliūno kalba	170

II. TARP AUDRŲ IR NAMŲ

175

ŽEMĖJE SENŲJŲ AŽUOLŲ	177
Seneliai	184
Plechavičių tėvai	186
Motina	186
Tėvas	190
Plechavičių šeima	191
Į mokslą	199
Grižta du broliai	202
Pirmoji nepriklausomybės šventė	203
UŽ LAISVĘ PRIE VARDUVOS KRANTŲ	205
1918-1919 metų įvykiai	207
Į organizacinį darbą	207
Išvaiko komitetą Židikuose	208
Išvaiko mitingą Sedoje	209
Kerštas Bukončiuose	210
N. Novickienės prisiminimai iš 1918-1919 metų	212
Plėšikai Skuode	214
Pasikelia į žygį	215
Kova su banditais	218
Kova su bolševikais	219
1918 metų įvykiai Sedoje	219
Bolševikai užima Sedą	220
Seda atvaduojama	221
Bolševikų kerštas	221
Įvykiai plėtojasi	222
Bolševikai išvaromi	223
Komendantas Sedoje	223
Kaunas susirūpina	225
Rapolo Skipičio prisiminimai	225

Komendanto veiklos plotas	232
Feliksas Veitas — jo kovų draugas	236
PO AUKŠTUOJU TĖVYNĖS DANGUM	241
Ūkininko vaidmeny	245
Pirmas pasitraukimas į Vokietiją	246
Vokiečių kėslai	248
Kiti šeimos nariai nepriklausomoje Lietuvoje	250
Plk. Aleksandras Plechavičius	250
Dr. Leonardas Plechavičius	255
Kiti šeimos nariai	255
Motinos istorija	256
VOKIEČIŲ ŽEMĖJE	259
Sovietų kėslai	262
Jurgio Kiaunės prisiminimai apie generolo bylą	266
AMERIKOJE	269
Motinos senatvė	269
Gen. P. Plechavičius Chicagoje	271
APIE GENEROLĄ PLECHAVIČIŲ	277
Jurgis Kiaunė — Gen. Plechavičiaus kontraversinė asmenybė	277
Vincė Jonuškaitė-Leskaitienė	281
Spaudos atsiliepimai	283
Mylėjo Lietuvą ne žodžiais (Ed. Daniliūno straipsnis “Tėviškės Žiburiuos”	284
Vardynas	289
Knygos rėmėjai	295

